

SƏDNİK PAŞA PİRSULTANLI

PUBLİSİSTİKA
VƏ
FOLKLOR

PİRSULTAN - 2007

Elmi redaktor:

Əli Mirzəyev,
filologiya elmləri doktoru,
professor

Redaktor:

Səhibə Paşayeva,
AMEA-nın folklor
institutunun elmi
əməkdaşı

Sədnik Paşa Pirsultanlı (Paşayev)
«Publisistika və folklor»
Gəncə, «Pirsultan» nəşriyyatı, 326 səh.

Bu kitab iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə müəllifin publisistik yazıları, ikinci hissədə isə folklorla dairəvi tədqiqat əsərləri verilmişdir.

D Q 0302 A1 - 09
VÖEN 2300838131

SƏDNİK PAŞA PİRSULTANLI

2007

İLƏHİ BİR SEVGİ YAŞAR

İÇİMDƏ,

İLƏHİ BİR SEVGİ DAŞAR

İÇİMDƏ,

İLƏHİ BİR SEVGİ COŞAR

İÇİMDƏ,

SƏDNİKƏM, BİR SEVGİ

DƏNİZİYƏM MƏN,

YUNİS İMRƏLƏRİN BİR

İZİYƏM MƏN.

SƏDNİK PAŞA

MÜQƏDDİMƏ, YOXSALNAMƏLƏRDƏN BİRİ HAQQINDA

Biz 1955-ci ilin avqust ayından bəri mərkəzi qəzet və jurnallarda, eləcə də Türkiyədə, Almaniyada, Hollandiyada, Qazaxıstanda, Moskvada, Dağıstanda çap olunmuş məqalələri, elmi monoqrafiyalardan, dərş vəsaitlərindən, folklor toplularından, şeir kitablarından fərqli olaraq, salnamə şəklində bir neçə kitabda məqalələri cəmləşdirib yayımlamışıq. Bu kitabdan birncisi «Ozan- aşiq yaradıcılığına dair araşdırmalar» oldu. Kitabın I-II cildi Gəncədə «Pirsultan» nəşriyyatında 2002-ci ildə işıq üzü gördü. Həmin ildə «Ozan-aşiq sənətinin nəzəri məsələləri» Bakıda «Ozan» nəşriyyatında nəşr olundu. Bundan sonra «Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər» adlı kitabda yazılar öz əksini tapdı. Kitab 2006-cı ildə Gəncədə işıq üzü görmüşdür. 5-ci kitab - oxucular və tədqiqatçılar üçün qəribə görünəcəkdir. Onları daha çox kitabın adı təəccübləndirəcəkdir.

«Publisistika və folklor». Məlumdur ki, müəllif ədəbiyyata şeirlə gəlmiş, jurnalistika sahəsində fəaliyyətə başlamış və folklorşünas kimi şöhrət tapmışdır. O, 1949-cu ildən rəsmi jurnalist fəaliyyətinə başlamış və uzun illər «Yeni Daşkəsən», «Mübariz» (rayonlararası, Goranboyda çıxan) və «Yenilik» (Kəlbəcər) qəzetlərinin redaktoru vəzifəsində çalışmışdır. Onun işlədiyi qəzetlərdə və respublika mətbuatında çox sayda publisistik məqalələri çap olunmuşdur. Müəllif sonuncu məqalələrlə yanaşı, kitabda publisistik folklorla dair məqalələrə də yer ayırmışdır. Ona görə də kitab «Publisistika və folklor»

adlanır. Müəllif belə hesab edir ki, gələcəkdə onun elmi-bədii irsini öyrənənlər, onun elmi kitabları, folklor topluları, şeirləri, nəsr əsərləri ilə maraqlandıqları kimi, onun publisistikasına da bir örnek kimi diqqət yetirsinlər. Müəllif ona çalışır ki, tədqiqatçılar ayrı-ayrı kitabxanalarda qəzet və jurnallardakı məqalələri axtarmağa artıq vaxt sərf etməsinlər. Adını çəkdiyimiz sonunju 5-ci kitabdan lazım olan məqalələri tapsınlar və müəllifin ədəbi-bədii və elmi irsi haqqında tam təsəvvür əldə edə bilsinlər. «Publisistika və folklor» əsəri də tədqiqatçıların əlindən tuta biləcək, dəyərli bir əsər ocağıdır. Kitabın I hissəsi publisistikaya aid məqalələr, II hissədə folklorla dair araşdırmalar verilir. Eyni zamanda bu kitabda da folklorla dair araşdırmalar ayrı-ayrı bölmələrdə verilir. Məsələn: «Bayramlar, etiqadlar və inamlar», «Qədim çalğı alətləri və ifaçılıq», «Ədəbiyyat məsələləri», «Aşıq yaradıcılığı», «Bayatılı dastanlar», «Epos və dastanlar haqqında yeni tədqiqlər», «Əfsanələrdən nümunələr» bölmələrindən ibarətdir.

Mən sözümü müəyyən dərəcədə dedim, son söz oxucuların və tədqiqatçılarındır.

Sağlıqla qalın, sizə can sağlığı!

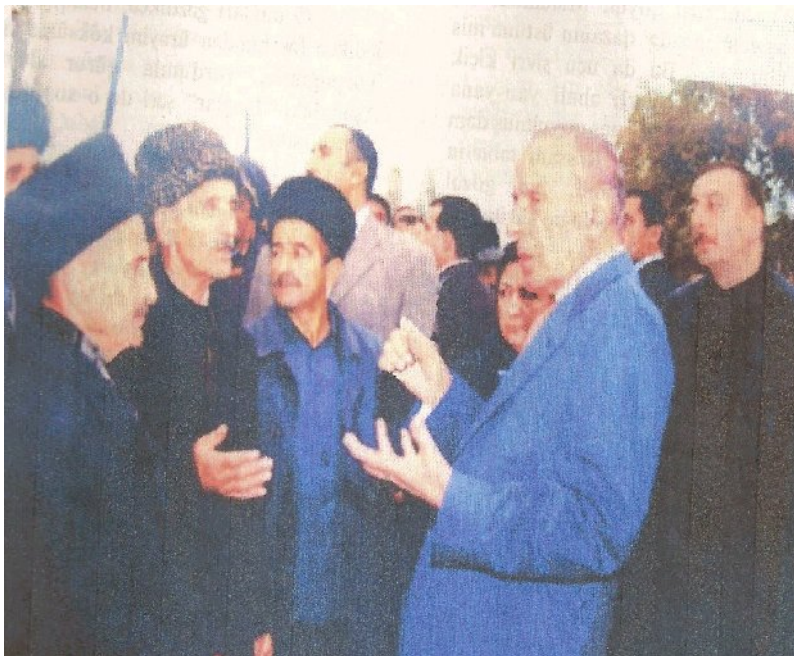
Sədnik Paşa Pirsultanlı,

*filologiya elmləri doktoru,
professor, Yazıçılar birliyinin
üzvü, Respublikanın Əməkdar
mədəniyyət işçisi,
**Respublikanın
qabaqcıl təhsil işçisi***

PUBLISISTIKA I HISSƏ

«YURDDAN SƏSLƏR»İN QƏBƏLƏ SƏFƏRİ

Hörmətli prezidentimiz Heydər Əliyev cənabları 2002-ci ilin noyabr ayının əvvəllərində Şəki İdman Olimpiya Kompleksinin açılışına gedərkən yolüstü Vəndam kəndinin sakinləri ilə, eləcə də Qəbələ bölgəsinin əhalisi ilə görüşmüş və o yerin ağsaqqalları ilə söhbət aparmışdır.

Qədim Oğuz yurdu Qəbələ!.. Yurdumun cənnət guşəsi. Səfərimiz Böyük Qafqaz sıra dağlarının ətəyində yerləşmiş Qəbələ bölgəsinin elmi-bədii tərcümeyi-halını öyrənmək və qələmə almaq məqsədi daşıyır. «Yurddan səslər» jurnalının çağırış devizi belədir: «Vətənpərvərlik – Vətəni sevməkdən, öyrənməkdən, tanımaqdan və tanıtmaqdan başlanır».

Ağdaşdan Qəbələyə doğru yaxınlaşdıqca yaşıllıqlar bir-birini əvəz edir. Ara-sıra yaşıl «tunellərdən» keçərək Qəbələnin Zarağan kəndində dayandıq. İsmayılı, Oğuz, Şəki və başqa bölgələr Böyük Qafqazın ətəklərində yerləşsə də, hər bölgənin payına düşən silsilə dağların, hətta kiçik təpələrin öz adları vardır. Buna lokallıq deyilir. Yəni, coğrafi məkanlarla bağlı hər kəs əsrlərdən bəri havasını udduğu, bulaqlarının suyunu içdiyi dağlara, təpələrə özü ad qoyur. Zarağan kəndindən baxanda iki zirvənin arasında yatmış bir gözəl görünür. Ətrafında qaynaşan duman, bulud onun üstünə tül çəkir, gah ağ kalağay kimi başı üstə yığılır, gah bu ağ çarğat gözəlin üstündən yerə düşür. Rəssam təbiətin yaratdığı bu gözəl yeri əhali «Yatmış gözəl» adlandırır. Yerli müsahibimiz bildirdi ki, Qəbələ dağlarında belə mənzərəli yerlər, dilbər guşələr çoxdur. Camaatımız bu sevdiyi dağlara, bulaqlara könül oxşayan poetik adlar qoymuşdur. Qəbələnin o biri cinahında «Yeddi gözəl şələlə» adlı nazlı təbiət gözəli qayalardan tökülür. «Yeddi sərpüş» silsilə dağları öz gözəlliyi ilə insanı mat qoyur. Məlumdur ki, qədimlərdə aş dəmlənəndə qazanın üstünə mis sərpüş qoyulurmuş. Bu da ucu sivri kiçik təpələri xatırladırmış. Yerli əhali yan-yana düzülmüş zirvələri üstünə sərpüş qoyulmuş dəm alan aş qazanına bənzədir. Rəssam təbiətin yaratdığı hər gözəl lövhənin, hər gözəl mənzərənin öz adı vardır. Yaşıllığa bürünmüş dağlar, meşələr, onun üzərindəki ağ buludlar insanı vəcdə gətirir, insanı duyğulandırır, şair olmayanı da şair edir. Hər kəs bu yerdə söz qoşmaq, şeir demək istəyir. Mən yol boyunca «Yatmış gözəl»in, «Yeddi gözəl şələlə»nin sehrindən çıxa

bilmədim. Bu həzin duyğular «Yatmış gözəl» şeirini dünyaya gətirdi:

Səslərəm dağlardan enməz,
Zirvələrdə «Yatmış gözəl».
Həyasından ağ dumanı,
Üzə rübənd tutmuş gözəl.

Hörüklər «Yeddi şəlalə»,
Gözəl görməmişəm belə.
Əlində şərbət piyalə,
Suya qəndmi qatmış gözəl?

Qəbələdi yeri-yurdu,
Sədnik, elə bil ki, nurdu,
Gəlib düz önümdə durdu,
Gözlərimdə bitmiş gözəl.

Qəbələ dörd tərəfdən yaşıl dağlarla, meşələrlə elə əhatə olunmuşdur ki, yaşıllıqlar qoynunda bir adaya bənzəyir. Şəhər sovetinin müavini Əliş Ağayev iftixar hissiylə əlini yaşıl dağlara uzadıb deyirdi: «Bax, o görünən «Güllü dağ»dı, bu yanındakı «Gedik dağ»dı, aşağıdan «Kəsik dağlar»ı görünür».

Qəbələnin çökəklikdə yerləşməsi on bir iqlimdən doqquzunun onun payına düşməsinə səbəb olmuşdur. Onun aşağı hissəsində Kür, Araz çaylarından buxarlanan suyun buluda, yağışa çevrilməsi Qəbələnin iqliminə öz təsirini göstərir. Ən çox gejelər yağış yağır. Gündüzlər Günəş doğur. Gecə yağışından bəhrələnən bulaqlar gündüzlər zümzüməylə axır. Daha çox Baba dağı İsmayılının, Şah dağı Qubanın, Bazardüzüsə

Qəbələnın payına düşür. Lakin bu dağları bir-birindən ayırmaq olmaz. Biz bu dağlardan nəfəs alırıq, bulaqlarının suyunu içirik. Bol nemətlər yetişdirməyimizə, bağ-bağat becərməyimizə o dağların havası, suyu kömək edir. Güvəncimiz o dağlardır.

O dağları gəzdikcə, bulaqların suyunu içdikcə fərəhimdən ürəyim köksümə sığmırdı. Torpağımla, yurdumla qürur duyurdum. Aşağıdakı «Dağlar» şeiri də o xoş duyğuların məhsuludur.

Bir yanımda Şah dağdır,
Bir yanımda Baba dağlar,
Duman alıb yaylaqları,
Görünmür el-oba, dağlar!
İçirəm qaymağa dönüb,
Meşələrdə hava, dağlar!
Bir ömürün dastanıdır,
Yazmışam kitaba, dağlar!
Şah dağından boylanıram,
Bu gündən sabaha, dağlar!
İstər əlli, yüz yaşayım,
Qədim yoxdu daha, dağlar!
Əgər Sədniki unutsan,
Batarsan günaha, dağlar!

Atalar çox gözəl deyiblər ki, yer insanı bəzəməz, insan yeri bəzəyər. Xalqımızın böyük oğlu, əziz və hörmətli prezidentimiz H. Əliyev cənabları Şəkiyə İdman Olimpiya Kompleksinin açılışına gedərkən yolunu Qəbələdən salmış, rayonun mötəbər, yaşlı sakinləri ilə görüşmüş, rayonda turizmi inkişaf etdirməyi, rayonu daha gözəl diyara çevirməyi tövsiyyə

etmişdir. Həmin gündən etibarən rayonun müxtəlif guşələrində yaraşıqlı panseonatların inşasına başlanmışdır.

Vəndam kənd bələdiyyəsinin sədri Akif Haşimov Vəndam camaatı adından hörmətli prezidentimizi salamlamışdır. O, qeyd etmişdir ki, qəbəlililər onun daxili və xarici siyasətini ürəkdən dəstəkləyir, ölkəmizdə yaranmış sabitliyin möhkəmləndirilməsi, islahatların uğurla həyata keçirilməsi üçün bütün səylərini artırirlar.

Qəbələ şəhərinin mərkəzində də ölkə prezidenti yüksək səviyyədə qarşılanmışdır. Şəhərin mərkəzində Heydər Əliyevi qəbəlililər bir daha səmimi salamlamış, sonra maşın karvanı şəhərin küçələrindən keçib Şəki şəhərinə üz tutmuşdur. Görüşlər zamanı xalqın üzündəki sevinc parıltıları bir daha onu göstərmişdir ki, Xalq-Heydər birliyi sarsılmazdır.

Qəbəlililər hələ də prezidentlə görüşün təsiri altında yaşayırlar. Bu görüşdən bir neçə gün sonra Vəndamda televiziyaötürücü stansiya quraşdırılmışdır. Bunun sayəsində vəndamlılar çox aydın şəkildə televiziya verilişlərini seyr edə bilirlər. Çox sürətlə yollar təmir olunur.

«Qəbələ» qəzeti bölgənin gündəlik həyatının, Qəbələ Tarix-diyarşünaslıq muzeyi isə onun keçmişinin, dünəninin və bu gününün güzgüsüdür. Bələdçimiz rayon qəzetinin redaktoru Nadir Atakişiyevdir. Biz rayon qəzetinin komplektlərini vərəqlədik və oradan dəyərli faktlar götürdük. Bundan sonra rayonun görməli yerlərini maşınla gəzdik. Çayları, flora və faunası ilə ətraflı tanış olduq. Orada bir bölgənin mənəvi aləmi ilə maraqlandıq, ondan artıq

şeir kitabının müəllifi Tacəddin Şahdağlı ilə görüşdük, söhbət etdik, öz dilindən şeirlərini eşitdik. Lətifə hər bir yurdun abı-havasıdır, onun gülüş dünyasıdır. Hər addımbaşı Xırxatalalı Qədirin, Mola Alcanın lətifələri söylənilirdi. Deyilən lətifələr içərisindən «Yurddan səslər»in səhifəsində vermək üçün dəyərli nümunələr seçdik. Sonra qədim bir binada yerləşdirilmiş Qəbələ Tarix-diyarşünaslıq muzeyinə getdik. Bizi respublikanın

Yazıçı Oljas Süleymanov və millət vəkili Fəttah Heydərov

Əməkdar mədəniyyət işçisi, ali təhsilli mütəxəssis, Qəbələ rayon Tarix-diyarşünaslıq muzeyinin direktoru Xalis Xalid oğlu Məmmədov səmimiyyətlə qarşıladı. Xalis Məmmədov bu muzeyi öz canı qədər çox istəyir desəm, yanılmaram. O, bizə təklif etdi ki, muzeyə daxil olarkən ayaqqabımızı çıxardaq. Bu, onunla bağlıdır ki, muzey Xalis müəllimin arzusu və təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Muzeyin yaradılmasında Azərbaycan EA-nın Respublika Əlyazmalar İnstitutunun sabiq direktoru, filologiya elmləri doktoru, professor,

Əməkdar elm xadimi, mərhum Cahangir Xalid oğlu Qəhrəmanovun da böyük köməyi dəymişdir. Muzeyin təşkili, eksponatların elmi əsaslarla tərtibi və digər məsələlərdə tarix elmləri doktoru Qara Əhmədov da misilsiz kömək etmişdir.

Xalis müəllim bizimlə bərabər izahat verə-verə muzeyin şöbələrini gəzdi. O, qürurla dedi: «Muzeyimizlə bir çox məşhur şəxslər, o cümlədən dövlət xadimi, Azərbaycan respublikasının sabiq Xarici İşlər naziri Həsən Həsənov, mərhum akademik Z. Bünyadov, dünyada tanınmış müğənni mərhum R. Behbudov, xalq şairi B. Vahabzadə, görkəmli rəssam İbrahim Əhrari, almaniyalı azərbaycanşünas Əhməd Şimide, norveç səyyahı Tur Heyler və digər elm xadimləri tanış olmuş, xatirə kitabına öz ürək sözlərini yazmışlar. Xalis müəllim qolumuzdan tutub bizi maraqlı bir guşənin önünə gətirdi. Burada biz qazax xalqının görkəmli yazıçısı, dünyada məşhur olan «AZ-YA» kitabının müəllifi Oljas Süleymanov ilə Azərbaycanın tanınmış dövlət xadimi, millət vəkili Fəttah Heydərovun müxtəlif maraqlı məqamlarda çəkilmiş şəkillərini gördük. Məlumdur ki, qazax torpağında oğuzların qədim and daşları vardır. Oljas məhz millət vəkili Fəttah Heydərovla bir şəklini tarixi daş divar ətrafında çəkdirmişdir. Hərəsi bir tərəfdən əlini daşın üzərinə dayamışdır. Bunun simvolik mənası vardır. Bu tarixi andın, qardaşlıq andı ənənəsinin davamıdır. Hər ikisinin üzündən Qəbələ torpağına sevinc yağır.

Millət vəkili Fəttah Heydərov dünyanın bir çox ölkələrində olmuş, Türkiyə, İran, ABŞ, Misir, İordaniya dövlət adamları ilə qarşılıqlı münasibətdə olmuşdur.

Millət vəkili ilə söhbət edərkən böyük yazıçı Oljas Süleymanov əlini Qəbələ torpağına uzadaraq demişdir: «Bu, əsl torpaqdır. Əgər dünyanın böyük siyasətçisi, Azərbaycan xalqının görkəmli oğlu Heydər Əliyev Sovetlər İttifaqı dağılan məqamda hakimiyyətə

gəlsəydi, Azərbaycan torpağının bir qarışığı belə düşmən tapdağı altına düşməzdi».

Rayon qəzetinin redaktoru Nadir Atakişiyev sözün məqamının gəldiyini duyub dilləndi: «Fəttah Heydərov Qəbələ rayonunun deputatıdır. O, öz həyatını bu torpağa, bu torpağın adamlarına bağlamışdır. O, daima öz seçicilərini qəbul edir, onları dinləyir, problemləri ilə maraqlanır və onlara köməklik göstərir. Rayonda keçirilən mühüm tədbirlərdə iştirak edir. Novruz və Qurban bayramlarında qurbanlar kəsdirib az imkanı olanlara paylatdırır. Yolların, məktəblərin təmirinə hazır məktəb avadanlıqlarının təşkilinə yardım edir. Rayonun mərkəzində olan 4 sayılı orta məktəbin də tikinti-təmir işlərinə çox köməklik göstərmişdir».

«Qəbələ» qəzetinin 22 iyul 2003-cü il tarixli sayında «Qarabağ əlilinə 3 otaqlı mənzil» adlı yazı dərc olunmuşdur. Biz həmin yazının bir parçasını olduğu kimi burada veririk:

«Bu günlərdə Bum kənd sakini, ikinci qrup əlil Quliyev Şamil Namizəd oğluna kənddə 3 otaqlı mənzil və 10 hektar torpaq sahəsi verilmişdir. Ş.Quliyev ailəlidir, 2 uşaq atasıdır. Neçə vaxt idi ki, ailəsi ilə birlikdə darısqal, şəraiti olmayan bir evdə yaşayırdı. Qarabağ müharibəsi əlilinin, Veteranlar və Şəhid Ailələri İctimai Birliyinə və rayon İcra Hakimiyyətinə,

rayon ağsaqqalı, Milli Məclisin üzvü F. Heydərova müraciəti cavabsız qalmadı. Onların təşəbbüsü ilə kəndin mərkəzində yerləşən və keçmiş kənd sovetinin 3 otaqlı binası həyətyanı torpaq sahəsi ilə birlikdə Ş.Quliyevin ailəsinə hədiyyə edilmişdir».

Kimin kim olduğunu, nəyə qadir olduğunu insanlar yaxşı bilir və qiymətləndirir.

Şonqar dağından gətirilən suyun və onun vadisində tikilən bulaq kompleksi tikintisinin vaxtında başa çatdırılmasında da millət vəkili Fəttah Heydərovun böyük səyi olmuşdur.

Mən bir folklorşünas - alim kimi millət vəkili Fəttah Heydərovda müşahidə etdiyim müsbət bir keyfiyyəti qeyd etmək istərdim.

Qəbələdə Bəkməz torpağı

Milli Məclisdə mübahisəli bir məsələ yarandıqda Fəttah Heydərov qısa və konkret şəkildə mülayim bir səslə, iki-üç cümlə söz deyir. O söz həqiqəti ortaya qoyur və hər kəsi razı salır. Bu, hər şeydən öncə, uzun illərdən bəri qazanılan təcrübənin nəticəsidir.

Tarix-diyarşünaslıq muzeyindən sonra onun filialları olan İsmayıl bəy Qutqaşınlı və Şəhidlər

muzeyinə getdik. Onlar haqqında ayrıca yazılar veriləcəyini nəzərə alaraq geniş təfərrüata varmırıq.

Kəpəzin qoynundakı Göy – göllə müqayisə olunan, ona oxşadılaraq yaradılan, Göy dağın qucağındakı Nohur gölünün sahilindəyik. Doğrudan da bu gölün Göy - gölə bənzəri çoxdur. Lakin Göy – göl nə qədər qədimdirsə, Nohur gölü o qədər cavandır. Nohur gölünün vadisində bir qara su qaynaması vardır. Bu su qaynağı kiçik bir cülqə (su yığını) yaratmışdır.

1938-ci ildə qəbəlililər böyük bir göl yaratmaq həvəsinə düşdülər. Xalq kisə-kisə torpağı daşıyıb gölün qabağına yığdı, bənd vurdu. Qaj-su ayrıcı düzəldildi. Dəmiraparan çayından, Vəndam çayından Nohur gölüne arxlar çəkildi. Nohur gölü doldu. Göy-gölə bərabər bir göl yarandı. Beləliklə, Nohur gölünü Göyçay suvarma sisteminə daxil etdilər. Bu göl təkçə qəbəlililərin deyil, ətraf rayonların, eləcə də bu yurda gələn turistlərin seyrangahına çevrildi. İndi bu göldə müxtəlif balıq növləri, ətraf meşələrində vəhşi heyvanlarla yanaşı qırqovul, turac, kəklik və başqa quşlar yaşayır.

İsmayılı-Bakı yolunun üstündə, dağın döşündə «bəkməz torpağı» adlı tunelvari bir yerə rast gəldik. Buranın qəribə, rəngi azacıq sarıya-ağa çalan torpağı vardır. Bəs nə üçün bu torpağa bəkməz torpağı deyilir? Bunun adı qədimlərdən belədir. Deməli, bu yurdda tut ağacının becərilməsinə və bəkməz istehsalına böyük əhəmiyyət verilmişdir. Eyni zamanda burada daha çox üzüm şirəsindən bəkməz düzəldilmişdir. Üzüm sıxılır, üzümün suyu həmin torpaqdan keçiriləndən sonra, ondan bəkməz hazırlanır. Həmin torpaqdan keçirilən

və üzüm suyundan hazırlanan bəkməz dadlı və keyfiyyətli olur. Onu uzun müddət saxlamaq olur.

Şonqar dağı, Ulu dağ, Əzizuçan dağ, Yatmış gözəl, Kiçik dağ, Torpaq dağ, Baba dağ, Şah dağ, Bazardüzü, Güllü dağ, Gədik dağ, Tərkeş dağ, Armud bulağı, Duruca bulağı, Məyəldərə bulağı, At yaylağı, Yeddi Sərpuş, Yeddi Gözəl şəlalə, Mucuq şəlaləsi, Durca yaylağı, Qara çay və digər toponimlərin – yer adlarının diləgətirilməsi, düzümlənməsi hər bir qəbələlidə poetik şəkildə qürur hissi yaradır. Bütün bunlar dağa, bulağa, çaya, yurdun dilbər guşələrinə olan sevgidən doğurdu. Vətəni sevəndə də gərək belə ürəkdən sevəsən. Onu əllərinlə cənnətə çevirəsən, uğrunda can qoyasan, həm sevəsən, həm də qoruyasan.

“Yeddi sərpuş” dağı

*«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
avqust, 2003-cü il.*

NAXÇIVAN SƏFƏRİ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Səfərli Babayev (solda) və professor Sədnik Paşa Pirsultanlı

2003-cü il iyun ayının 20-də Naxçıvana təyyarə ilə yola düşdük. Biz Naxçıvan Dövlət Universitetinin

elmi şurasında folklorşünas – alim Məhərrəm Allahqulu oğlu Cəfərlinin doktorluq müdafiəsinə gedirdik.

Filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi Bəhlul Abdulla, elmi məsləhətçi, mən və filologiya elmləri doktoru, professor Asif Hacıyev oponent kimi, MEA Nizami adına institutun direktor müavini, filologiya elmləri doktoru, professor Məhərrəm Qasımlı, Nizami muzeyində Azərbaycan-Kərkük ədəbi əlaqələri şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Paşayev, folklorşünas-alim, filologiya elmləri doktoru İsrail Abbasov, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü Əlyar Səfərli, filologiya elmləri doktoru, professor Yusif Seyidov, filologiya elmləri doktoru, professor Kamran Əliyev, filologiya elmləri doktoru, professor Kamal Allahyarov və başqaları elmi şuranın üzvü kimi Naxçıvanda olduq.

Səhər tezdən Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, filologiya elmləri doktoru, professor, MEA-nın həqiqi üzvü, Elmi Müdafiə şurasının sədri İsa Həbibbəyli qonaqları Universitetin tikilməkdə olan yeni kitabxanası ilə, botanika bağı ilə, açıq havada coğrafiya auditoriyası ilə tanış etdi. Coğrafiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi, coğrafiya kafedrasının müdiri, Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü, Naxçıvan MR-nın Ali Məclisin deputatı Səfərli Yaqub oğlu Babayevin yaratdığı «coğrafi dünya» bizi heyran etdi. O, yerin üstündə Azərbaycanın xəritəsini, dağlarını, göllərini, çaylarını yaratmışdır. Mən Səfərli Babayevin elmi sahənin cəfakeşi, fədaisi olduğunu çoxdan bilirdim. Bir çox elmi istiqamətlər, xüsusən əsatir və əfsanələr mənən bizi birləşdirdi. Bu görüşdə üzündən

nur yağan alimlə daha dərindən tanış ola bildim. O, «Naxçıvan MR-nın coğrafiyası» (Bakı, «Elm», 1999), «Naxçıvanda Kitabı-Dədə Qorqud toponimləri» (Bakı, «Yeni nəşrlər evi», 1999), «Əfsanələr diyarı» (Bakı, «Elm», 2001) kitablarını avtoqraf yazıb mənə hədiyyə etdi. O, söhbət zamanı onu da əlavə etdi ki, mən «Əfsanələr diyarı» adlı kitabımı yazarkən bir neçə gün Bakıda M. F. Axundov adına kitabxanada qalıb sizin kitablarla yaxından tanış oldum, onlardan faydalandım». Səfərli Babayev «Əfsanələr yurdumuzun ölməz abidələrinə sığınaraq, bağlanaraq yaşamış, əsrdən - əsrə, nəsildən - nəsle keçə - keçə insan xəyalı ilə, fantastikası ilə bəzənmiş, zənginləşmiş və hər biri kamil əsərə çevrilmişdir». («Yurdumuzun əfsanələri», Bakı, 1976, səh 3.).

Coğrafiyaşünas-alim böyük qədirlənlərlə yazmışdır: «70-ci illərdən başlayaraq S. Paşayevin əfsanələrimizlə əlaqədar bir neçə kitabı nəşr olunmuşdur («Yaşayan əfsanələr», 1973; «Yanardağ əfsanələri», 1978; «Yurdumuzun əfsanələri», 1976; «Nizami və xalq əfsanələri», 1983; «Azərbaycan xalq əfsanələri», 1985). Mən hiss etdim ki, Səfərli Babayevlə bizi eyni ata əkməsə də, eyni ana doğmasa da mənən qardaşıq. Bizi Vətənə bağlılıq, Vətən sevgisi birləşdirir. Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin qeydiyyatından keçmiş, mənim nəşr etdirdiyim «Yurddan səslər» jurnalının çağırışı, devizi jurnalın ilk sayında öz ifadəsini tapmışdır. «Vətənpərvərlik – Vətəni sevməkdən, öyrənməkdən, tanımaqdan və tanıتماqdan başlanır!».

Səfərli Babayev curnalın ilk səhifəsində hörmətli prezidentimiz H. Əliyevin səhifə boyu şəklini

gördü və bağrına basdı. Səfərəli Babayev əqidəli, zəngin mənəviyyatı olan istedadlı bir alimdir. Onun istedadlı və müdrik obrazı bu gün də gözümün önündən getmir. Biz Səfərəli Babayevlə şəkil çəkdirdik, bu şəkil tarixi yadigar olaraq qalacaqdır.

Doktorluq müdafiəsinin səhəri günü qədim Naxçıvan torpağını – Oğuz yurdunu gəzməyə başladıq. «Quran»da adı çəkilən Asəfi-Kəhfdə, Əlincə qalasındadağında olduq. Həmin qala ilə üz-üzə dayanan hürufilərin başçısı Fəzlullah Nəiminin məzarını ziyarət etdik. Bu məzar üzərində kərpic məqbərəni, onun yanında daş karvansaranı – rəvayətə görə bu müqəddəs kompleksi Şeyx Xorasani tikdirmişdir. Bu kompleksə «Şeyx Xorasan» da deyilir. Bunlara çox yaxın olan İlan dağını da kənardan seyr etdik. Bir həqiqəti qeyd etmək lazımdır ki, hansı dağı, abidəni, tarixi əsəri-ətiqəni gördükcə bunların hamısı Səfərəli Babayevin əsərlərində öz əksini tapmışdır – dedim. Onun kitablarında bütün tarixi qalaların, əfsanəvi qayaların, daşların şəklini görmək mümkündür.

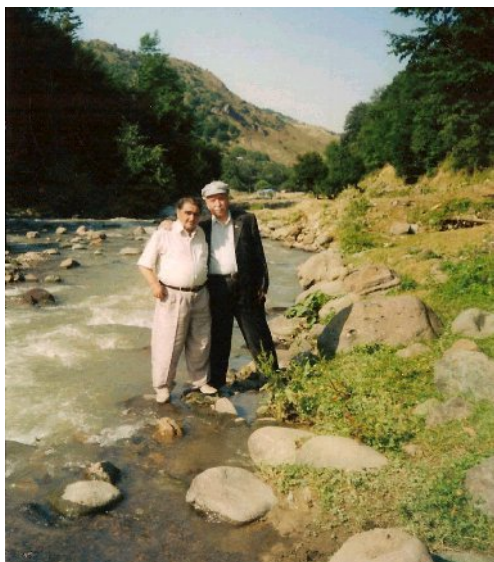
Naxçıvanda ilan dağı

Səfərəli Babayev Vətəni gəzə-gəzə, Vətəni öyrənə-öyrənə, Vətəndən yaza-yaza özü «Vətənə» çevrilmişdir. Naxçıvandan, qədim oğuz torpağından, bir də vətən sevgisini üreyində yaşadan Səfərəli Babayevdən, onun elmi söhbətlərindən doymadan, intizarla ayrıldım.

*«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
iyul, 2003-cü il.*

GÖZDİK YURDUMUZU BİR SƏYYAH KİMİ

Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü
Səfərəli Babayevlə bizi bir-birimizə bağlayan bir çox
mədəni tellər, əlaqələr, bir-birini tamamlayan

araşdırmalar,
meydana
qoyulmuş kitablar
olsa da, onunla
birgə elmi
səfərlərə
çıxmamışıq. S.
Babayevin
«Naxçıvan
Muxtar
Respublikasının
coğrafiyası»,

*Səfərəli Babayev və Sədnik Paşa
Pirsultanlı Kürəkçayın sahilində*

«Naxçıvanda «Kitabi-Dədə Qorqud» toponimləri» və əsərləri stolüstü kitablarım olsa da, bu kitabları yazan alimlə üz-üzə dayanmamışdım.

Bu ilin iyun ayında Naxçıvanda olarkən bir-birimizlə yaxından tanış olduq və Səfərli Babayevin öz əsərlərində işıqlandırdığı tarixi yerlərlə, abidələrlə (bunların sırasında İlandağ, Əlincə qalası, Əsabi-kəf və başqa tarixi yerlər vardır) yaxından tanış oldum, öz elmi-bədii təəssüratlarımı «Naxçıvan səfəri» adlı elmi-bədii yazıda işıqlandırdım. (Bax «Yurddan səslər» jurnalı, №2, iyun, 2003).

2003–cü il avqust ayının əvvəllərində coğrafiyaşünas - alim S. Babayev qədim Gəncəmizin

qonağı oldu. Məlumdur ki, Gəncə və Gəncəbasar Böyük və Kiçik Qafqaz sıra dağları arasında yerləşir. Qoşqar dağının bulaqlarından su alan Quşqara çayı, Kəpəzdən baş alıb gələn Kürəkçay və Böyük Qafqaz sıra dağlarının ətəklərindən keçən Kür çayı uca dağların zirvəsində dayanan ağ buludları yaradır və sonra da yağışa çevrilir. Biz gəzməyə və elmi söhbətlər aparmağa, əfsanələr dünyasına qovuşmağa Kiçik Qafqaz sıra dağlarından başladıq. Dünyanın ən nadir möcüzəsi olan Göy-gölü seyr etdik. Ağsu çayının, Kürəkçayın bu yerlərdə xüsusi mövqeyi vardır. Bu gəzintilərdə, yurdumuza səyahətdə S. Babayevin adını daşıyan oğul nəvəsi Səfərli və oğlum Sərvanın qızı da, yeni mənim nəvəm Səfurə də iştirak edirdi. Eyni zamanda, bu səyahətdə balaca Səfurənin, eləcə də

balaca Səfərəlinin təbiətin qoynunda çəkilmiş şəkillərini
də jurnalımızda veririk.

Balaca Səfurə Kürək çayın sahilində

Balaca Səfərəli təbiətin qoynunda

**Sədnik
Paşayev və Səfərəli
Babayev Kürün
sahilindəki
Koden dağlarının
ətrafında**

Kiçik Qafqaz sıra dağları, xüsusən onun ətəkləri, Göygölün ətrafı, Kürəkçayın sahilləri yaşıllıqlara büründüyü halda, Kürün o tayında, Samuxun Eldar düzündə yaşıllıqlar seyrək görünür. Kürün üstündə

qurulmuş su barajları insanı heyrətə gətirir. Barajın üstündə böyük, enli körpü qurulmuşdur. Bu körpünün üstündən baxanda heyrətə gəliрсən. Vətən gözündə nə qədər böyük görünür. İori çayı kəmər kimi torpağın belinə dolanır. Bu yerlərdən Qanıq-Qavrı çayı keçir. Bu yerlər qoruqdur. Kəklik, turac, qırqovul da bu yerlərin çiçəkləri kimi dağı, daşı bəzəyir. Böyük Qafqaz dağlarına doğru irəlilədikcə denidasion dağlara rastgəliрсən. Deməli, Kür çayı

qabarmış, çəkilmiş, daşanda böyük sahələri tutmuş, yuyunma nəticəsində qeyri-adi, daşı olmayan torpaq denidasion dağlar silsiləsi yaratmışdır. Türkiyədə belə dağlar var və onlar olduqca yumşaqdır. Eyni zamanda, dağın sinəsində minlərlə quş yuva qurmuşdur. Onlara «Pəri bacaları» deyilir. Lakin Kür qırağı torpaq dağları sərt və möhkəmdir. Türkiyədəki «Pəri bacaları» olan dağlar bu qədər uzun və sonsuz deyildir. Bu dağlar, çaylar haqqında söhbət açdıqca yerli qocalar çox qərribə əfsanələr danışirdilər.

Denidasion dağlar arasında təbiətin yaratdığı gəlin, qız qayasına bənzəyən fiqur, varlıq görünürdü. Səfərəli müəllim əliylə həmin obyektı göstərib dedi ki, bu «Qız-gəlin» torpaq qayasıdır. Mən yurdumuzda çoxsaylı qız qayasına, gəlin qayasına, qız daşına, gəlin daşına, qız qalalarına rast gəlmişəm. İlk dəfə idi ki, Səfərəli müəllimin dilindən «Qız-gəlin qaya» ifadəsini eşidirdim. O, qeyd etdi ki, atası evindən qız kimi çıxan bu xanım kiminsə evinə gəlin gedir. Ona görə də, bu fiqura «Qız-gəlin qayası» deyilir. Doğrudan da,

Naxçıvanda boy-boya vermiş gəlin-qız qayaları vardır. S. Babayev «Əfsanələr diyarı» kitabında bu qayaların şəklini vermişdir.

Uzun müddət idi ki, Səfərli Babayevin Naxçıvanda «Kitabi-Dədə Qorqud» toponimləri» kitabında bir məsələ mənim üçün mübahisəli görünürdü. «Kitabi-Dədə Qorqud»da Naxçıvandakı Əlincə qalasının adı hamıya məlumdur. S. Babayevin tədqiqatında «Dərəşam»ın və «Sallahxana»nın Naxçıvan ərazisində olması üzə çıxarılmışdır. Lakin Səgrək Əlincə qalasına gedərkən Dərəşamdan və Göyçəgöldən keçir. Basarkeçərdəki Göyçəgölü Dərəşamdan çox uzaqdadır. S. Babayev mənə izah etdi:

- Naxçıvandakı Göy-gölün ikinci adı Göyçəgöldür. «Dədə Qorqud» toponimləri ilə əlaqədar mən körpüsü (ikinci adı Küsmüş çayın körpüsüdür), Daşkəsənin Əmirvar kəndi yaxınlığında mən bütün bu söhbətlərdən sonra bu qənaətə gəldim ki, folklorşünas tarix, etnoqrafiya və dilçilik elmləri ilə yanaşı coğrafiyanı da mükəmməl bilməlidir.

Biz S. Babayevlə Gəncənin tarixi abidələrini, o cümlədən, Nizaminin məqbərəsini, Dilşikar bağındakı Sovet İttifaqı Qəhrəmanı İsrail Məmmədovun, şair Nigar Rəfibəylinin heykəllərini ziyarət etdik.

O biri gün Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Naxçıvan Milli Məclisinin deputatı S. Babayevi Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasına dəvət etdilər. Alimlərin yığcağında S. Babayev öz elmi axtarışlarından danışdı, verilən suallara ətraflı cavab verdi, sonra alimlər onun elmi fəaliyyəti haqqında dəyərli fikirlər söylədilər. Azərbaycan Ziyalılar

Cəmiyyətinin prezidenti, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının rektoru, akademik Məmmədağa Cəfərov «Fəxri Ziyalı» diplomunu təntənəli surətdə S. Babayevə təqdim etdi.

Naxçıvanda Gəlinçik dağları

Gəncəmizin əziz qonağı olan coğrafiyaşünas-alim Səfəreli Babayevdən ən xoş təəssüratla ayrıldıq və onu təyyarə ilə Naxçıvana yola saldıq. Mənim xatirəmdə orijinal axtarışlar müəllifi Səfəreli Babayev vətən torpağını sevē-sevē seyr edən, vətənin torpağını, daşını insanlarını bağrına basan bir səyyah kimi qaldı. S. Babayev, biz vətəni sevē-sevē, öyrənə-öyrənə özümüz də vətənin bir parçasına çevrilirik. Vətənin bir parçasına çevrilmək hər kəsə müyəssər olan xoşbəxtlik deyildir. Başını uca tut, qardaşım! Hər kəs vətənin bir parçası ola bilməz. Gərək bunun üçün elm fədaisi olasan, hər cür zəhmətə qatlaşasan, yüksək amal uğrunda mübarizə aparasan, vətəni sevēsən, öyrənəsən, onu gözündə, könlündə yaşadasan və hər zaman göz bəbəyi kimi qoruyasan. Qoy rəssam təbiətin yaratdığı möcüzələr səndən ayrılmasın,

məndən ayrılmasın. Hər zaman bizi bir alim səyyah kimi öz qoynuna çağırırsın. Sizdən çox xoş, səmimi duyğularla ayrılıram. Bu vətən topağı kimi sən də mənim
ürəyimdəsən.

Təbiətin füsunkar gözəli Göy-göl

«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
sentyabr, 2003-cü il

GƏLİN, VƏTƏNİN ELMİ-BƏDİLİ TƏRCÜMEYİ-HALINI ÖYRƏNƏK

Planetimizin ən böyük şəxsiyyəti olan, dərin zəkası və nüfuzu ilə dünyanı heyrətdə qoyan hörmətli prezidentimiz Heydər Əliyev cənabları bizim diqqətimizi aşağıdakı qiymətli fikirlərə çəkir: «... milli-mənəvi dəyərləri cəm edən bir insan kimi deyirəm ki, bizim xalqımızın mənəvi-əxlaqi mentaliteti onun ən böyük sərvətidir, xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri onun sərvətidir».

Mən bir folklorşünas kimi Azərbaycan torpaqlarını, eləcə də türk yurdlarını – Qazaxıstanı və Orta Asiyani, Türkiyəni, Dərbəndi, Borçalını, Göyçəni,

Uyğurstanı, Qaraçayı, Qabarda-Bolqarı, qaqauzlar, umuqlar, noqaylar yaşayan əraziləri gəzdikcə öyrənmişəm ki, hansı qalalar salamat qalıbsa, onların tarixi və əfsanəsi müəyyən mənada salamat qalmışdır. Bunlara Bakıda Qız qalası, Naxçıvanda Mömünəxatun türbəsi, Lənkəran qalası, Astaradakı Şindan qalası, İsmayılıdakı Qız qalası, Güney Azərbaycandakı Ərk qalası, Türkiyədəki Qars qalası və b. misal ola bilər. Lakin hansı yerdə qalalar uçulub, dağılıbsa, o yerdə qalaların izi və ya dumanlı şəkildə əfsanələri qalmışdır. Bunu Beyləqandakı dağılmış Örenqala, Zəyəmdəki Koroğlu qalası, Öysüzlüdəki Koroğlu qalası, Bərdə qalası və başqaları haqqında söyləmək olar.

Maddi-mədəniyyət və folklor abidələrini qoruyub yaşatmaq tariximizi yaşatmaq deməkdir. Azərbaycanın Milli Məclisində Azərbaycan folklor abidələrinin hüquqi qorunmasının müzakirə edilməsi biz folklorşünasları sevindirmişdir. Bu, hər şeydən əvvəl folklorumuza diqqətdir. Bir söz də, bir musiqi parçası

da, bayatı da, layla da, oxşama da, əfsanə və rəvayət də folklor abidəsidir. Bu günə qədər folklorumuz toplanıb cild-cild kitablarda geniş oxucu kütləsinə çatdırılsa da o gərəyincə toplanıb, araşdırılıb nəşr olunmamışdır.

Azərbaycanın bütün torpaqlarını qarış-qarış, addım-addım gəzməli, folklor nümunələrini toplayıb jurnal səhifələrinə gətirməliyik.

Ölkəmizin ayrı-ayrı bölgələrinin özünəməxsus florası və faunası olduğu kimi, onun eyni şəkildə folklor örtüyü də vardır. Elə coğrafi məkan var ki, orada bayatı yaradıcılığı, eləsi var ki, orada əfsanə, elə yer var ki,

orada nağıl, eləcə də aşiq yaradıcılığı üstünlük təşkil edir. Bu, hər şeydən əvvəl əhalinin coğrafi məkanı, qədim qəbilələrimizlə əlaqəsi, əmək məşğələsi, toy adət-ənənələri ilə bağlıdır. İsmayilli əfsanələrin açıq muzeyidir. Göyçə və Gənjəbasar, Kəlbəcər aşiq yaradıcılığının beşiyidir. Qarabağın, Şirvanın öz folklor dünyası, maddi-mədəniyyət abidələri vardır.

Hər bir abidənin öz çeşidi, öz naxışı var. Onları incədən incə incələmək, müdrik babaların söylədiklərini tarixi mənbələrlə qoşalaşdırıb jurnalın səhifələrinə gətirmək, onun geniş təhlilini vermək lazımdır. Bunları səmərəli təhlil etmək üçün ayrı-ayrı bölgələrdə, hətta ayrı-ayrı ölkələrdə müxbirlərimiz və müxbir postlarımız olacaq.

Biz çalışacağıq ki, jurnalın hər nömrəsində bir bölgənin (rayonun) «tərcümeyi-halını» işıqlandıra bilək. Vətənpərvərlik - Vətəni sevməkdən, öyrənməkdən, onu yaxşı tanımaqdan başlanır. Ona görə də xalqın maddi-mədəniyyət abidələrini, folklor abidələriylə yanaşı vətənin dağlarını, çaylarını, göllərini xalqa tanımaq lazımdır. Xalq vətənin bütün varlığını, gözəlliyini – meşələrin, heyvanat aləmini, bitgi örtüyünü görüb, bilib

fəxr etməlidir. Daxili bir qürur hissi duymalıdır. Bu jurnalımızın məqsəd və vəzifəsidir. Bu işdə hər kəs bizim yaxın köməkçimiz olmalıdır.

Bundan başqa curnalımızda təkcə Azərbaycan folkloruyla kifayətlənməyib, Türk-Avropa maddi-mədəniyyəti, folklor ədəbiyyatı ardıcıl olaraq xalqa çatdırılacaqdır.

Almanların «Ziqvirit», fransızların «Tristian və İzolda», qırğızların «Manas»ı, osetinlərin «Nart»ı epos-

dastanları, dünya xalqlarının əsatir-əfsanə və rəvayətləri oxucular üçün az əhəmiyyətli olmayacaqdır. Hər nömrəmizdə kəşf olunmuş nadir maddi-mədəniyyət abidələri, yeni-yeni araşdırmalar, yeni dünyamızın nailiyyətləri haqqında nadir xəbərlər özünə yer tapacaqdır. Biz çalışacağıq ki, jurnalımız türk dünyası ilə yanaşı, Avropada da özünə yer alsın. Hər hansı ölkənin maddi-mənəvi abidələrindən söz açılarkən nəşr olunan mətnin tərcüməsi də veriləcəkdir.

Dünya xalqlarının ədəbiyyat və poeziyasından, nəsr əsərlərindən, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatından, müasir gəncliyin yaradıcılığına xüsusi yer ayrılacaqdır.

*«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
may 2003-cü il.*

LƏYAQƏTİN İŞİĞINDA

Həyatda
qəribə işlər olur.
Bir də görürsən
ki, iki müxtəlif

adam eyni sözü söyləyir. Birinə dodaq büzürlər, digərini isə bəh-bəhlə dinləyirlər. Niyə belə olur?

Nizamiyə görə dünyanın gözünü söz açıb. Əlbəttə, qüdrətli söz! Zəkanın yaratdığı söz o zaman kəsərli, ötkəm, eşidilən olur ki, onun arxasında kamil insan, əsl şəxsiyyət dayanır. Elə bir şəxsiyyət ki, cəmiyyətdə, el arasında onun öz yeri, öz dəst-xətti, özünə görə nüfuzu, mövqeyi olur. Mövqe, mərtəbə isə birdən-birə yaranmır. Bu mürəkkəb və keşməkeşli həyata öz sözünü mərdi-mərdanə demək, hər zaman ədaləti, obyektivliyi qoruyub saxlamaq heç də hər oğulun işi deyil! Deməli, sözün qüdrəti və cazibə qüvvəsi onun sahibinin nüfuzundan, ləyaqətindən asılıdır.

Ləyaqət, ağayanaqlıq isə elə bir əvəzsiz sərvətdir ki, bu, həyatda heç də hər kəsə nəsib olmur. İnsan öncə məhz özünə hörmətlə sevilir, ad-san qazanır, başqa sözlə desək, əsl insan ləyaqətin işığında ucalır.

Yazıçı-jurnalist Əhməd İsayevi tanıyandan bəri mən bu həqiqəti bir daha dərinlən dərk elədim. Onun

fəaliyyət dairəsində çoxlu qələm əhli çalışır. Aralarında yaxşı insan, yaxşı sənətkar da yəqin ki, az deyil. Amma, nədənsə, qəzeti alan kimi öncə Əhməd İsayevin imzasını axtarıq. illər boyu geniş oxucu kütləsində belə bir fikir formalaşmış ki, Əhməd İsayev yazırsa, deməli, bu, belə də olmalıdır. Bu cür kamil insanların dilində söz hörmətli, urvatlı olur, onların əli ilə ən «adi» fikirlər, ən «sadə» kəlmələr də öz ali mərtəbəsinə yüksəlir.

İndi bu şərtləri yazarkən Əhməd İsayevin onlarla, yüzlərlə yazısını xatırlayıram ki, onların hər biri

təkcə Gəncə şəhərinin deyil, bütün respublikanın ictimai-siyasi həyatında əsl hadisəyə çevrilib.

Əhməd İsayevin hər yazısını oxuduqca adam heyran olur. Hamımızın gördüyümüz, bildiyimiz, narahat olduğumuz işlərin içini o necə incəliklə, necə ustalıqla açıb göstərə bilir?! Düşünürsən ki, bu məhz belə də olmalıydı, bunu məhz Əhməd İsayev yazı bilərdi! Əsl istedad bax budur!

El gözü tərəzidir. Hamı yaxşı bilir ki, yazılar hansı zəhmət bahasına yaranır, hansı maneələri yarıb keçməli olur. Adamlar əlaltdan göz qoyurlar. Görəsən jurnalist yarı yolda ilişib qalmayacaq ki? Görsələr yox, haqqı-nahaqqa verən deyil, sorağı bir anda hər yana yayılır.

Jurnalistə inam, etibar bax belə yaranır, qələm əhlinin nüfuzu buradan gəlir. Gəncəbasarda illərdən bəri belə bir qəti fikir yaranıb: Əhməd İsayev bir işə qol qoyursa, daha bunun o yan-bu yanı yoxdur. Bu söz deyilməliydə, bu yazı yazılmalıydı...

Bunlar sənətkarlıq məsələləridir. Mən isə qələm dostumun şəxsiyyəti haqqında bir neçə söz demək istəyirəm. Əslində qələm əhlinin sənətkarlığı öncə məhz elə onun ləyaqətindən, şəxsiyyətindən irəli gəlir.

Mən Əhməd İsayevi nə vaxtdan tanıyıram? 1970-ci illərin yaz ayları idi. Onu ilk dəfə Gəncə qəzetinin redaksiyasında gördüm. Cavan, şümal bir oğlan! Dedilər ki, «Kommunist»in bölgə müxbiridir. O vaxtlar «Kommunist» qəzeti də, onun yazıları da bizim üçün əlçatmaz zirvə idi. Düşündüm, nə yaxşı, Gəncəbasar kimi heç də sadə olmayan bir bölgəyə belə cavan oğlan gəlib? Səbəbini ləyaqətinə, cəsəratinə belə olduqca anladım.

Bizi heç kəs görüşdürmədi, özümüz də məxsusi tanış olmadıq. Ancaq yolda-izdə rastlaşanda mülayim şəkildə öteri salamlaşırıd. Sövqi-təbii hiss edirdim ki, yazılarımız bizi yaxınlaşdırır, hardasa aramızda isti bir ünsiyyət, zərif bir səmimiyyət, qarşılıqlı hörmət yaradır. Hərdən-bir dövrü mətbuatda çıxan yazıları təhlil edir, öteri, əlüstü münasibətimizi bildirirdik. Görürdüm ki, aramızda bir xeyli fikir yaxınlığı var.

Əhməd İsayev adətən adamlarla gen-bol oturub-durmağı, açıq-saçıq ünsiyyət yaratmağı, yerli-yersiz müzakirə-mübadiləni o qədər də xoşlamır. Əsla laqeyd də deyil, amma həddi, hüdudu gözəl bilir.

Əhməd İsayev ehtiramı bildirəndə də öz orijinallığı ilə seçilir. Bir anda dodağı qaçır, üzünə səmimi bir təbəssüm gəlir, astaca qolunu sıxaraq o dəqiqə aralanır.

Beləcə aylar, illər keçir. Əhməd İsayev bir yazıçı-publisist kimi gözümüzün qabağında addım-addım irəliləyir, sərt, aktual yazıları ilə özünü, qələmini təsdiq edir, obrazlı təfəkkür sahibi kimi bir-birindən dəyərli əsərləri ilə pillə-pillə ucalır, ləyaqətli, sədaqətli insan kimi gəncələrin sevimlisinə çevrilir.

Əhməd İsayev istər sənətdə və istərsə də həyatda ədaləti, obyektivliyi yüksək qiymətləndirən və bunu öz davranışı ilə təsdiq edən bir jurnalistdir. O öz yazılarına nə qədər məsuliyyət hissi bəsləyirsə, şəxsi davranışına ondan da ciddi yanaşır.

Gəncə çox həssas şəhərdir. Burada tükü-tükdən seçirlər, yaxşını da tez görürlər, yamanı da. Hələ bir az da şişirtməyi, üstünə qoymağı xoşlayırlar. Tanışlığımızın otuz ili ərzində birjə dəfə eşitməmişəm

ki, Əhməd İsayev barədə bir narahat söz-söhbət danışılınsın. Abır, ləyaqət onun qanından, canından gəlir. Jurnalist nüfuzunu qorumağın bir sirri-sehri də bax elə budur!

Yazıçı adını, jurnalist amalını uca tutmaq, duru yaşatmaq heç də hər kəsə müyəssər olmur. Gərək qələm əhlinin hər deyimi ürəklərə yol tapsın, tarixə çevrilsin, zaman-zaman yaşasın. Əhməd İsayevin əsərlərindən sanki işıq gəlir, nur süzülür. Bu yazılar hamı üçün doğmadır, yaxındır. Ona görə ki, sadə yazır, aydın, obrazlı yazır, hamının anlayacağı bir dildə yazır. Sözü urvata mindirən sənətkardır. Ona bu fitri istedadı, qələmi də, incə səmimiyyəti, xalq arasındakı mötəbər davranışı da ilahi bəxş edib. Əhməd müəllimin iş prinsipi, davranışı, insanlara münasibəti gənc jurnalistlərə əsl örnək ola bilər.

*«Həqiqət meridianlarında» qəzeti, (Gəncə)
sentyabr, 2005-ci il.*

GÖZƏLLİYİ HAMI QORUMALIDIR

«Kommunist» qəzetinin xüsusi müxbiri Əhməd İsayevin «Qorumağı bacaraq gərək» adlı yazısında Göy- göl qoruğuna qayğı göstərmək, Hacıkənd

istirahət zonasında şərait yaratmaq kimi günün vacib məsələlərinə toxunulur.

Göy- göl, Kəpəz təbiətin nadir incisi, ölməz sənət əsərləri olmaqdan əlavə, müəyyən mənada dahi şairimiz Nizaminin yaşıdaşlarıdır. Gəncə zəlzələsi zamanı qədim Arzu dağı uçub Kəpəzə dönmüş, özü ilə bərabər Göy-göl kimi bir dağlar gözəlini dünyaya gətirmişdir. Onlardan bir qədər sonra da Nizami dünyaya göz açmış, Kəpəzin qoynunda, Göy-gölün sahilində, Gəncə torpağında boya-başa çatmış, kamala yetmiş, elm öyrənmiş, ağsaqqaları, sinəsi sözlü ozanları dinləmiş, nəhayət, ölməz «Xəmsə»-sini yaratmışdır. Odur ki, Kəpəz, Göy-göl deyəndə Nizami yada düşür.

Göy-gölü ona görə dağlar gözəli adlandırırıq ki, qədim yazılı mənbələrin verdiyi xəbəərə görə, uzaq keçmişlərdə türkmənlər gəlinlik tacına «Kəpəz» demişlər. Axı, türkmənlər də bizim kimi oğuz soyudur. Bax, bu mənada Kəpəz dağlar gözəli Göy-gölün gözəllik tacıdır. Kəpəzin ağ dumanı Göy-gölün ağ örpəyidir. Göy-göl yaşıl meşələr qoynunda tək deyildir, Kəpəzin ətrafında onun Ağ göl, Qara göl, Zəligöl, Ördəkli göl, Güzgü göl, Maral göl kimi bacıları da vardır.

Hələ lap uzaq keçmişlərdə Kəpəzin, Göy-gölün, Maral gölün qənirsiz gözəlliyi ulu əcdadımızın da diqqətini özünə cəlb etmiş, onların əvəzsiz gözəllikləri haqqında nəğmələr qoşmuşlar, bayatılar, əfsanələr yaratmışlar.

Çıxdım Kəpəz dağına,

Baxdım solu-sağına,
Qızıl gül calaq olub,
Bənövşə yarpağına.

Göy-gölün sahilinə, Kəpəzin qoynuna gələn
gənclər təbiətin bu möcüzəsinə, əvəzsiz gözəlliyinə
baxıb vəcdə gəlmiş, onun xınalı qayalarını xaliya,
rəngarəng zövqlə toxunmuş toy-nişan parçalarına
bənzətmişlər.

Qız:
Kəpəz gəlidir daşdan,
Ağ ləçək düşmüş başdan.
Oğlan, sənə deyirəm,
Mənə don tik o daşdan.

Oğlan:
Kəpəzin gülü daşdan,
Dodağı, dili daşdan,
Sən o qumdan sap əyir,
Mən don tikim o daşdan.

Kiçik Qafqaz dağlarının mirvariləri olan Kəpəz
və Göy-göl ətrafındakı göllərlə, əfsanəli daş və
qayalarla, turacı, kəkliyi, maralı, cüyürü ilə çox uzaq
keçmişlərdən dillər əzbəri olmuşlar. Ulu əcdadımız və
ondan sonra dünyaya göz açmış neçə-neçə nəsillər bu
gözəlliyi göz bəbəyi kimi qorumuş, onu yad baxışlara
qısqanmış, daşlarını yaralanmağa, göllərini qurumağa
qoymamışlar.

«Maral göl» əfsanəsinə görə, xan qızı Maral bütün elçiləri boş qaytarır, şərti də bu olur ki, dağlar

qoynunda bir göl quruyur, hansı oğlan o gölə dağdan su gətirsə, gölü qurumağa qoymasa ona ərə gedəcəkdir. Atasının Fərhad cüssəli bir çobanı bu şərti yerinə yetirir, gölü qurumaq təhlükəsindən qurtarır. Nəticədə çoban, xanın xəzinəsinə və qızı Marala sahib olur. Xalq isə, xan qızı Maralın şərəfinə dağ gölünü Maral göl adlandırır. İndi də dağdan həmin bulağın suyu Maral gölə axır və onu qurumağa qoymur. Göl də öz gözəlliyini qoruyub yaşadır.

Lazım gəldikdə, əgər suyu azalarsa, bu göllərə əcdadlarımız kimi bulaqların suyunu calamalıyıq, bir sözlə, onların hər zaman qayğısına qalmalıyıq.

Kəpəzin qoynunda, Göy-gölə çox yaxın olan yerdə «Qanlı daş» deyilən kiçik bir qaya var. «Qanlı daş» əfsanəsi yeni nəsillərə çox şey deyir.

Gənc ovçu Kəpəz dağında, Göy - gölün qənşərində xallı bir maralı qovub haldan salır, maral nələc qalıb kiçik bir daşa pənah gətirir. Daş balaca olduğundan maralı qoruya bilmir. Ovçunun oxu marala dəyir. Lakin möcüzə baş verir, ox marala dəyir, daşın qəlbindən qan axır və onu qana boyayır. Xalq bununla onu demək istəyir ki, gözəlliyə ox atan insanın daş qədər də qəlbi yoxdur.

Dağın-daşın bəzəyi maraldır, cüyürdür, kəklikdir, turacdır, dağ keçisidir. Bunlarsız gözəllik yoxdur. Bunu daş duyur, lakin ovçu duymur, gözəlliyə ox atır, qəlbi ağrımır, daşınsa gözəlliyə atılan oxdan qəlbi qanayır, «Qanlı daş» olur.

Gözəlliği qorumaq hər kəsin və hamının borcudur.

Həmin mərhəmətsizliklər yenə də olur. Dağ keçisinə, cüyürə, kəkliyə, turaca güllə atanlar, gözəlliyyə qıyanlar bu gün də var. Belə olmasaydı, Maral göl

maralsız, Ördək göl Ördəksiz qalmazdı. Niyə Göy-göl qoruğunda marallar çəpər içərisində saxlanılmalıdır? Axı, ta qədimdən Kəpəz dağı, Yeddiqardaş dağları, Göy-gölün sahilləri maral, cüyür, dağ keçisi, turac, kəklik məskəni olub. İndi də göllər içində ən kiçiyi və gözəli olan Ördək göldə çöl ördəkləri üzüşəndə insan bu gözəllikdən doymur, gölün içərisində bitmiş o qədər uca olmayan qoşa ağac onu daha gözəl göstərir. Təbiətin bu möcüzəsi insanı heyretləndirir.

Öz fikrimi tamamlayaraq onu demək istəyirəm ki, yeni pansionatlar tikməklə, istirahətə gələnlərə şərait yaratmaqla, Kəpəzin, Göy-gölün gözəlliyini qorumaqla yanaşı, onun bitki və heyvanat aləmini də göz bəbəyi kimi mühafizə etmək, göllərinə yeni bulaqlar çəkmək, yeni meşə zolaqları salmaq, maralın, dağ keçisinin, turacın, cüyürün, kəkliyin, vaxtilə Kəpəzdə yaşamış, indi isə Qaşqaçayda, Ağqayada, Həsənbabada az-az görünən Ur kəkliklərinin sayını artırmaq lazımdır. Bax, Kəpəzin, Göy - gölün şöhrəti bundadır.

Əhməd İsayevin dediyi kimi, bu istirahət güşələrinin bir neçə yox, bir sahibi, canı yananı olsa, həm bu gözəllik qorunar, həm də burada yeni abadlıq işləri aparılar. Yersiz ticarət şəbəkələrinin açılmasına, dağ keçisinə, turaca, kəkliyə əl qaldırılmasına imkan

verilməz. Bu nadir gözəlliklər göz bəbəyi kimi qorunur. Dağlar da, meşələr də, Göy-göldə, gərgə ilə sıralanan dağ gölləri də öz zənginliyini saxlayar. Naşı və yad əllərdən, nəfəslərdən zərər çəkməz. Kəpəz də, Göy - göl də və başqa əvəzsiz gözəlliklər də təzə-tər qalar.

*«Kirovabad kommunisti» qəzeti,
28 iyul, 1984-cü il*

QABAQTƏPƏ ARISI

İKP XX qurultayı kənd təsərrüfatını hərtərəfli inkişaf etdirmək əhalinin yeyinti məhsullarına və sənaye xammala getdikcə artan tələbatını lazımınca ödəmək üçün kənd təsərrüfatı işçiləri qarşısında böyük vəzifələr qoymuşdur.

Partiyanın qarşıya qoyduğu vəzifələrin həll edilməsində arıçılığın da böyük əhəmiyyəti vardır.

Arıçılıqdan yüksək dərəcəli qidalı, qiymətli müalicə xassəsinə malik olan bal və sənaye müxtəlif sahələrində xammal kimi istifadə olunan mum əldə edilir. Bundan əlavə, arılar bitgiləri çarpaz tozlayıb mayalamaqla əsas kənd təsərrüfat bitgilərinin məhsulunun artmasına böyük təsir göstərir.

Arıxanalarda yüksək məhsul əldə edilməsi arıların cinsindən asılıdır. Qabaqtəpə - arasında təsərrüfat üçün ən qiymətli arı cinsinin məskənidir.

Bioloji xüsusiyyətlərinə və xarici əlamətlərinə görə bu arı Qafqaz Boz dağ arası irqinin Qabaqtəpə növ müxtəlifliyidir.

Qabaqtəpə arıları boz rənglidir. Onların xortumu, ayaq və qanadları uzundur.

Qabaqtəpə arısının görkəmi, keyfiyyəti acıqlı olmamasıdır. Üzə tor geyməmiş və tüstü verməmiş onlarla işləmək mümkündür.

Qabaqtəpə arısı az beçə verir, beçə vermə meyli cəhətdən mələz arılardan geri qalır və şimal arılarına yaxınlaşır.

Qabaqtəpə arıları soyuğa davamlıdır. Havanın temperaturu az, məsələn, istilik 6 dərəcədə olduqda, çiskinli, dumanlı və soyuq günlərdə də yağış yağanda da işə çıxırlar. Qabaqtəpə arısı aşağıdakı faydalı təsərrüfat əlamətlərinə malik olduğu üçün ən qiymətli cinslərdən sayılır. Sakitliyi, uzun xortumu olması, soyuğa davamlılığı və çoxlu bal toplamasıdır.

Rayonumuzun Qabaqtəpə cins arıxanası meşə talasında saxlanılır. Burada yalnız cins analar yetişdirilir. Cins analar hesabına arıxanalar təşkil edirlər. Arıxanın fəaliyyəti nəticəsində Qabaqtəpə arı cinsinə çevrilmişdir.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, rayonumuzun bütün kolxozları bu gözəl arı cinsini inkişaf etdirmirlər. Halbuki, başqa rayonun təsərrüfatçıları Qabaqtəpə arı cins ailələrindən aparıb qayğı ilə bəsləyirlər. Bu il arıxana 150-dən yuxarı ana arı satmışdır. Bunun çoxunu başqa rayonların kolxozları almışdır.

Stalin adına kolxozun 296 arı ailəsi vardır. Arılar cır arı cinsindəndir. Bu isə az məhsuldar olur.

Kalinin adına, Staxanov adına, Dmitrov adına və başqa kolxozlarda arıçılığın əhəmiyyətinə az əhəmiyyət verilir.

Rayonumuzun bütün kolxozlarında arıxanaları Qabaqtəpə arı cinsi hesabına inkişaf etdirmək lazımdır.

« Yeni Daşkəsən » qəzeti,
26 avqust, 1956-cı il.

SİZ ÖZ ÜZƏRİNİZDƏ NECƏ ÇALIŞIRSINIZ?

(Bu günlərdə rayon partiya komitəsi təbliğat-təşviqat şöbəsinin işçiləri Azərbaycan filizsaflaşdırma kombinatının ilk partiya təşkilatında təkbaşına marksizm-leninizm nəzəriyyəsinin öyrənilməsi vəziyyəti ilə tanış olmuşlar.

Təkbaşına marksizm, leninizm nəzəriyyəsini öyrənənlərə verilmiş sualları və alınmış cavabları eyni ilə aşağıda dərc edirik).

Kombinatın baş mexaniki, ali təhsilli, kommunist Ələkbər Ağayev yoldaşla aparılan sual cavab:

Sual: - Yoldaş Ağayev, siz təkbaşına olaraq marksizm-leninizm nəzəriyyəsinin hansı sahəsini öyrənirsiniz?

Cavab: - «Filosofyana». Mən özüm qiyabiçi aspirantam, filosofiyadan imtahan verəcəm, elə ona görə də bu sahəni öyrənirəm.

Sual: - Fəlsəfədən nə oxumusunuz?

Cavab: - Filosofiyaya dair mənim 3-4, 5-6 kitabım var. Ən yaxşı kitab bu axıncısıdır ki, 358 səhifəlikdir, müəllifi yadımdan çıxıb. Dialektik materializmi oxumuşam, tarixi materializməyəm.

Sual: - Dialektik materializmin hansı müddələri var?

Cavab: - Müddə nədir?

Sual: - Klassik alman fəlsəfəsinin hansı məşhur nümayəndələrini tanıyırsınız?

Cavab: - Bilirdim, yadımdan çıxıb, 2 gün vaxt versəniz hamısını öyrənərəm.

Sual: - Sov. İKP MK-nın son Plenumu nə vaxt olmuş və hansı məsələləri müzakirə etmişdir?

Cavab: - Dekabr ayında, özü də kənd təsərrüfatı məsələsi müzakirə olunub, qalanı yadımdan çıxıb.

Kimya laboratoriyasının müdiri, ali təhsilli, kommunist Nazim Hacıyevlə aparılan sual-cavab:

Sual: - Yoldaş Hacıyev, nə oxuyursunuz?

Cavab: - Qiyabiçi aspirantam, öz ixtisasımla məşğulam, bu saat heç bir şey öyrənmirəm.

Sual: - Gündəlik mətbuatı oxuyursunuzmu?

Cavab: «Koneçno», imkan olanda oxuyuram.

Sual: - Sov. İKP-nın XXII qurultayı nə vaxt çağrılacaqdır?

Cavab: - Eşitmişəm, oktyabrın 10-damı, bilmirəm, yoxsa... çağrılacaqdır.

Sual: - Qurultayda hansı məsələlər müzakirə ediləcəkdir?

Cavab: - Düzü, yadımdan çıxıb. Amma gərək ki, biri beynəlxalq vəziyyət məsələsidir. Axı, adamın yadında qalmır. Xahiş edirik, qabaqcadan vaxt verin, öyrənək, sonra hamısına yaxşı cavab verə bilərik.

Filizsaflaşdırıcı fabrikin rəisi İsmayıl Rəsulov yoldaşla aparılan sual cavab:

Sual: - Yoldaş Rəsulov, siz təkbəşinə olaraq nəzəriyyənin hansı sahəsini öyrənirsiniz?

Cavab: - Siyasi iqtisadi öyrənirəm.

Sual: - Siyasi iqtisaddan hansı hissəni oxumusunuz?

Cavab: - Başdan bir, iki «qlava» oxumuşam.

Sual: - Oxuduğunuz fəsillər necə adlanır?

Cavab: - Doğrusu, yadımdan çıxıb. Bir az qabaqdan xəbər versəydiniz hazırlaşardım.

Sual: - Siz ilk partiya təşkilatı nəzdindəki mühazirəçilər qrupunun üzvüsünüz. Son beş ay ərzində neçə mühazirə oxumusunuz?

Cavab: - Doğrusu, bunu bilmirəm, siz deyirsiniz mən də eşidirəm. «Seminarası» intizam barədə təhlillərlə söhbət edirəm. Amma mühazirə oxumamışam. Əslində buna heç vaxtım olmur, qəzet oxumağa belə vaxt tapmıram.

Söhbət gedişində şimal-qərb dağ mədəninin rəisi İbrahim Vəliyev və filizsaflaşdırıcının baş mühəndisi Muxtar Əhmədov yoldaşlar da orada idilər. Onlar isti alın təri içərisində çalışaraq, özlərinin «çoxbilmişlikləri» ilə yoldaşlarından heç də geri qalmadılar.

*«Yeni Daşkəsən» qəzeti,
11 may 1961-ci il.*

KƏPƏZDƏN GƏLƏN DAŞLAR

Qədim Gəncə çayının sahilinə Kəpəzin ətəyindən qaya parçaları, iri daşlar gətirib. Əsrləri, qərinələri yola salmış bu daşlar adi daşlar deyil, Kəpəzlə, Göy-göl, Nizamiylə yaşid daşlardır. Bu daşlar xalqımızın daşlaşmış tarixi, ölməz «daş nağılı»dır. Nizaminin qranit postament üstə ucalan heykəli də burdadır.

Adama elə gəlir ki, şəhərimizin yeni cah-cəlalını, «Kəpəz» mehmanxanasının əzəmətli binasını, «Göy-göl» restoranını, neçə-neçə yenidən qurulmuş qədim abidəni görüb, Nizaminin qəlbi fərəh hissi ilə dolub, sevincdən gözündən yaş damlaları düşüb, bu damlaları elə o an əzəmətli binanın önündəcə daşlaşıb.

Yox, yox bunlara daş demək olmaz. Bunlar Nizami «Xəmsə»sindən qopmuş misralardır, maddeyi-tarix kimi daşlaşmış misralar... Gəncənin, yazılı mənbələrdə adı Alparaq, əfsanələrdə, Arzu dağı olan Kəpəzin 1139-cu ildəki zəlzələsini yada salan misralar.

Əsrarlı Arzu dağı. Övladı olmayanlar uzaq yolları qət edib ziyarətinə gəlirdi, övlad arzusu ilə. O idi ki, adı qalmışdı Arzu dağı. Kəpəzə dönmüş Arzu dağıni seyr edən Nizami ürək ağrısı ilə yazırdı.

«Zəlzələ zamanı yarılar dağlar».

Bu hadisədən sonra sözlü, istedadlı, qədirlən, haqq itirməz xalqımız Kəpəz haqqında, Göy - göl haqqında neçə-neçə gözəl əfsanələr, rəvayətlər, şeir və mahnılar yaratmışdır. «Pirsultan», «Xan yurdu», «Qızıl gül» əfsanələri Arzu dağının-Kəpəzin (Alparağın) adlarını əbədləşdirib, məhəbbətlə yaşadırlar. Kəpəz-Kuhi-pəs, Kuh-dağ, Pəs-yanar, yeni Yanardağ. Xalq etimologiyasına görə bu ad qədim Arzu dağına zəlzələdən sonra verilən addır. Lakin son axtarışlar zamanı başqa bir mülahizə meydana çıxmışdır. Yazılı mənbələr xəbər verir ki, əski türkmənlərdə gəlinlik papağına, gəlinlik tacına qədim zamanlarda kəpəz deyilmiş. Doğrudan da, Kəpəz dağlar gözəli Göy - gölün gəlinlik, papağına gəlinlik tacına bənzəyir.

Kəpəzdən şəhərimizə gətirilmiş bu daşlar bir anlığa xəyalımızı XII əsrə aparır, Nizamini, Kəpəzi, Göy-gölü yanaşı qoyur. Bu daşlar bizə tarix danışır, bizi əlçatmaz əsrlərlə, qərinələrlə görüşdürür.

Bəli, bu gün doğma şəhərimizdə, yeni «Kəpəz» mehmanxanasının həyatində üst-üstə qalaqlanmış, baş-başa dayanmış daşlardan ikinci bir Kəpəz yaranır. Əsrlərin yadigarı Kəpəz!...

Yeni əsrin insanı Ağ suyu, Kəpəzi dahi Nizaminin görüşünə gətirdi. Gün gələcək Gəncə çayının axarında, məcrasında Nizami heykəlinin həndəvərində yeni Kəpəzin qənşərində yeni bir Göy-göl yaranacaq, ləpələri nizami olan sahilə can

atacaqdır. Şəhərimizdə inamla, cəsarətlə, və sürətlə gedən quruculuq işləri göstərir ki, o gün uzaqda deyil. Nizamisi, Ağ suyu, Kəpəzi olan şəhərimizin qoynunda Göy - gölü də olacaqdır.

*«Kirovabad Kommunisti» qəzeti,
1 oktyabr 1980-ci il*

QEYRİ-ADI AXTARIŞLAR VƏ TAPINTILAR

Dərman otlarının, kimyəvi elementlərin tapıntısı bəzən qəribə təsadüflər nəticəsində meydana çıxır. Bəzən adi ovçunun rast gəlib tapdığı daşa, dərman bitkisinə elm adamları, həkimlər və geoloqlar əhəmiyyət vermir, laqeyd yanaşır, bəziləri də özünün istehzal baxışları ilə qarşısındakının marağını öldürür. Halbuki bəzən həyat üçün vacib olan bir dərman, bir filiz və yaxud qiymətli bir daş təsadüf nəticəsində meydana çıxır. Məsələn: mumyan, maralotu, maral şibyəsi ovçular tərəfindən, böyük həyat marağı olan zəngin müşahidə qabiliyyətinə malik insanlar tərəfindən tapılmışdır. Belə rəvayət edirlər ki, ovçu yay oxu ilə maralın birinin ayağını yaralayır. Vəziyyəti xarab olsa da, yaralı maral ovçunun əlindən çıxıb bilər. Bir neçə gündən sonra, maralın qayada nəyisə yaladığını görür. O, yaxınlaşdıqda maral qaçır. Ovçu görür ki,

onun ayağı üç gün ərzində sağalmışdır. O, qayanın üstündəki qapqara saqqıza oxşayan maddədən bir parça kəsib loğmanlar loğmanı İbn Sinanın yanına gətirir. Deyirlər ki, İbn Sina ovçunu alqışlayır. Bu maddənin 99 dərddən dərmanı olan mumyan olduğunu bildirir.

Digər rəvayətə görə diş maralla erkək maralın görüş dövründə onların hər ikisi maralotu yeyir. Başqa bir cavan buğa da həmin otdan yeyir. Adətə görə qoca buğa maralla cavan buğa arasında döyüş başlayır. Gənc buğa maralın buynuzları iti olduğundan yaşlı maralın bədənini bir neçə yerdən yaralayır. Yaşlı maralın bədənindən qan sızır. Bunlardan hansı qalib gəlsə diş maral onun yanına gəlir. Yaralı maral dərhal yenidən maralotu yeyir və onun qanı kəsir. Görürsünüzmü, bunlar məqsədli elmi axtarışlar nəticəsində deyil, müşahidələr nəticəsində əldə edilmişdir.

Kimyəvi elementlərin və mineral yataqların tapılması da bəzən bunlara bənzər təsadüflər nəticəsində tapılır və üzə çıxarılır. Kəpəz dağı yaxınlığında axşamüstü çoban otardığı qoyun sürüsünü itirir. Adətən qoyun gecə çöldə qaldıqda dağın-təpənin başına çıxar və üzü küləyə yatar. Gənc çobanın təcrübəsi olmadığından qoyunları tapmaq üçün dərəni axtarır. Axşamlar qoyunun gözü fosfor kimi yanır. Sayrışan işıqları görəndə çoban yüyürür və çaya düşür. Görür ki, çıraqlar kimi yanan daş parçalarıdır. Çoban bu daşlardan yığıb çörək çantasını doldurur. Qoyunları tapıb kəndə gətirir. Adamlara çıraqlar kimi yanan daşları göstərir. Bir aqıl insan məsləhət görür ki, o taya, yəni Gədəbəyə getsin, daşları Simes qardaşlarına

göstərsin. Simes qardaşları molibden yataqlarının tapıldığını görüb sevinirlər. Daşları boşaldıb çantaları ağzınacan qızılla doldururlar. Çobanla bərabər Çıraq dərəsinə gəlirlər və geoloci xərc çəkmədən hazır mədəni tapırlar.

Ermənilər Çıraq dərəsini «Çıragidzor» adlandırırlar. Sovet hökuməti 40 ildən artıq bir dövrdə Çıragidzor molibden mədənindən neçə min tonlarla molibden aparmışdır.

Daşkəsən rayonunun Xoşbulaq kənd sakini Alı Əli oğlu Səriyev daim axtarışda olan, fəhm-fərasətlə yanaşı güclü telepatiyaya malik insanlardandır. Alı Səriyev gəncliyində geoloci kəşfiyyat idarəsində sürücü vəzifəsində çalışmışdır. Adətən deyirlər ki, vergi haqq aşırıqlarına verilər. Alı Səriyev deyir ki, vətənin yeraltı sərvətlərini toplamağı da Allah mənə vergi verib. O, özünəməxsus kəşf etdiyi metal çubuqlar vasitəsilə fəzada şüaları tutur, əlvan metalların cəmləşdiyi coğrafi məkanları müəyyənləşdirir. Oradakı süxurları, mineralları aşkar edir, belə qənaətə gəlir ki, bu əlvan metalları vaxtilə albanlar və qədim türk tayfaları istehsal edib yerə basdırmışlar. Alı Səriyev təxminən 200-ə yaxın mineral daş və qeyri-adi, bənzərsiz daşgil parçası əldə etmişdir. Bu torpaq külçələr küpələrdədir. Eyni zamanda bunlar adi torpağa və quma bənzəmir. Rəngarəng çalara malik olan bu süxurların vaxtilə elmlı, zəkali insanlar tərəfindən istehsalı açıq görünür. Gədəbəydə, Xanlarda, Şəmkində, Daşkəsəndə və başqa coğrafi məkanlarda küpələrdə, başqa saxsı qablarda topa halında cəmləşdirilmiş bu süxurların olduğu yerləri Alı Səriyev

bilir və sirr olaraq özündə saxlayır. Bunların hər birindən öz evinə nümunə gətirmişdir. Alı Səriyevin dediklərinə laqeyd yanaşmaq olmaz. Bu süxurlar dövlət əhəmiyyətli laboratoriyalarda analizdən keçirilməlidir. Alı Səriyevə görə bu filizlərin içərisində elə əlvən metallar var ki, qızıl qədər qiymətli­dir. 200 suxurdan beşi də dəyərli, faydalı olsa, xalqımıza mən­fəət gətirsə böyük nəticədir. Alı Səriyev qətiyyətlə deyir ki, bizdən əvvəl yaşamış türk soyları bu torpağın yeraltı sərvətlərini elmi şəkildə istehsal etmiş və onları müxtəlif coğrafi məkanlarda xəzinə kimi yerə basdırmışlar. Onun fikrincə babalarımızın bizə miras qoyub getdikləri bu sərvətləri torpaq altında qoymamalıyıq, xalqın istifadəsinə verməliyik. Bu, xalqımızın güzəranının yaxşılaşmasına, iqtisadiyyatımızın güclənməsinə böyük kömək olar.

Alı Səriyev qeyd edir ki, yeraltı sərvətlər dövlətə məxsusdur. Ayrı-ayrı şəxslər onu mənimsəyə bilməz. Onu bir vətəndaş kimi hər kəs axtarib tapmağa maraq göstərə bilər, lakin bu ictimai xalq sərvəti ümumilikdə xalqa qaytarılmalıdır. Ulu babalarımız yeraltı sərvətləri

damar-damar axtarib tapmış, kəşf etmiş, ümumi istehsalına başlamış, istehsal etdikləri yarımfabrikat malları küplərdə və yaxud başqa qablarda, münasib çökəklərdə xəzinə kimi yerə basdırmış, gələcək nəsillərin bunları tapması üçün xəzinə yerlərindən xeyli aralıda nişangah, rəmzi işarələr qoymuşdular ki, bunların köməyi ilə havadakı şüaları tutub, həmin xətt üzrə gedib xəzinələri tapmaq mümkündür. Bu yeraltı sərvətlər o qədər də dərin olmayan şəkildə basdırılmışdır. Biz bunları dövlət komissiyasının icazəsi

olmadan aç a bilmərik. Alı Sarıyev öz evində cəmləşdirdiyi əlvan metallar hesab etdiyi süxur və daşlardan böyük bir kolleksiya düzəltmişdir. Bu Alı Sarıyevin əcdadlarımızın müdrikliklərinə və kəşflərinə inamdan irəli gəlir.

Gəlin bu vətənpərvər xalq üçün yanan insanın zəhmət bahasına əldə etdiyi yeraltı sərvətləri xalqın malına çevirməkdə onun köməkçisi olaq. Mən bu sahədə Azərbaycan Respublikasının Təbii Sərvətlər və Ekologiya Nazirliyinin əməkdaşlarını köməyə çağırıram.

*«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
iyun, 2003-cü il.*

ARAZ SAHİLİNDƏ BİR GÜN

Cocuq Mərcanlı kəndinin qocaları – Qurban Nəcəfov, İsx Ağayev, İslam Məmmədov və başqaları ilə görüşüb, qiymətli məlumatlar aldıq. 70 yaşlı İsx Gülal oğlu Ağayevin Lələ haqqında daha çox məlumatı vardı.

Çap etdirdiyim «Lələ əfsanəsi»nin giriş hissəsi qocalar tərəfindən müxtəlif variantlarda danışılır.

Bir əfsanənin girişi daha «ağıla batandır». İki qardaşdan biri Arazın o tayında, biri isə bu tayında yaşayırmış. Bu tayda yaşayan qardaşın övladı olmurmuş. O taydakı qardaş qonaq gələndə qardaşı arvadına deyir:

- Bir də bir ildən sonra qayıdacağam. Əgər ona

qədər övladın olmasa, səni qardaşımdan ayıracağam. Gəlin bir gün bir daşı bələyib, «Lələ dağına» ziyarətə gedir. «Lələ dağına» çatanda daş dönüb uşaq olur. Ona görə də uşağın adını bu tək dağın adı ilə Lələ qoyur.

Lələ qış aylarında indi də qalmaqda olan Arqalı künbəzində, yaz-yay aylarında isə «Lələ dağı»nın təpəsində tikdiyi çardaqda yaşayırmış, Arqalıdakı künbəzin üstündə yazılar var, o, künbəz Lələnin yaşadır.

Lələ evlənməyib, o, söz aşiqi imiş.

Biz burada Lələnin bayatılarından da bir neçəsini toplaya bildik.

Arqalı haray, Badı haray,
Lələ haray.
Qabı daşdı töküldü,
Boş qaldı qabı haray.

Arqalı haray, Babı haray,
Lələ haray.

Yorulдум yolda qaldım,
Bir yorğa yabı haray.

Arqalı, Badı Araz sahilində künbəz adlarıdır.

Lələ, keç gəl bu taya,
Bu xilməndi, butaya,
Yüklənib qan karvanı,
Sən də yapış bu taya.

Yerdə qalan bayatılar isə «Lələ əfsanəsi»ndə vardır.

Biz «Lələ dağına» gəldik. «Lələ bulağı»nı, «Lələnin qəbri»ni gördük. Üstündə heç bir yazı yoxdur. Qəbrin şəklini çəkdik. «Lələ dağı»ndan Arazın o tay, bu tayı aydın görünür. Maralyan, ona bitişik olan Mərcanlı kəndləri Arazın lap qırağındadır. Bu kəndlərin bərabərində, Arazın o tayında da Qaradağlı kəndi. Üçbucaq şəkilli bu ərazinin bir qütbündə Aşıq Pərinin Maralyan kəndi, bir qütbündə Lələnin Mərcanlısı, o biri qütbündə isə Sarı Aşığın adı ilə bağlı Qaradağlı... Üç sənətkarın, üç bayatı aşığının adı eyni ərazidə yanaşı çəkilir. Sarı Aşığın qəbri olan Güləbürtə, Həkəri çayının qırağına gedən qədim köç yolu da «Lələ dağı»nın etəyindən keçir.

«Lələ dağı»nın zirvəsinə çıxdıq. Arazın o tayı da, bu tayı da ayağımızın altında görünürdü. Ətrafımızda dəstə-dəstə mahılar (vəhşi göyərçinlər) uçuşur, başımızın üstündə kiçik bir durna qatarı gah sağa burulurdu, gah da sola. Baharı salamlayırmış kimi durnalar gahdan-gahdan səs eləyirdi.

İsax kişi xəyaldan ayrılıb dedi:

- Bizim peşəkar aşığılarımız da olub. Aşıq Allahverdi, Aşıq Humay. Onlar məclisləri Lələnin, Sarı Aşığın, Aşıq Pərinin bayatıları ilə keçirərdilər.

Araz sahilinə – Maralyana, Mərcanlıya gələn bahara baxanda zehnimizdə bir el bayatısı təkrar olundu:

Araz qırağı meşə,
Gətir dəsmalı döşə,
Arasına gül yığım,
Yanlarına bənövşə.

Sözlü-söhbətli, qoca Vidadi demiş: «nərmü nazik bayatı»lı Qarabağ ellərindən xoş təəssüratla qayıtdım.

*«Yüksəliş» qəzeti, (Gəncə)
14 may, 1971-ci il.*

İKİ GÖLÜN SAHİLİNDƏ

El-oba öz övladını lap gənc çağlarından tanıyır, onu gözündə yaşadır, gözündə böyüdür. Haqqında söz açacağımız insanlar da həyata ilk addım atdıqları gündən elin diqqətini özünə çəkmiş, həmişə adamlar tərəfindən qiymətləndirilmişdir.

Məlum həqiqətdir ki, hər bir adamın əmək həddinə çatan zaman bir sahəyə, bir peşəyə vurğunluğu olur. Lakin onun nazını çəkmək, onu əkib-becərmək hər kəsə xas keyfiyyət deyildir.

Torpağı sevmək, qorumaq hər kəsin qəlbində olan bir sevgidir. Lakin onu əkib-becərmək, alın tərile suvarmaq, ondan bir bəhər götürmək, bu da bir başqa sevgidir.

Mobil Cəfərov Xanlar rayonunun Aşıqlı kəndindən idi. Dostməmməd Həsənov isə Şəmkirin Alabaşlı kəndindən. Bunlar eyni dərəcədə elə-obaya, torpağa bağlı insanlar idi. Onların tarixi dostluqları da torpaqla, zəhmətlə bağlı idi.

Torpağa bağlı bu iki insanı lap gənc çağlarından təsərrüfata başçı – sədr seçmişdilər. Adamlar öz ağıllı, cəsəətli övladlarını el içində, təsərrüfatda tanıdıqları kimi, ayrı-ayrı təsərrüfat başçıları da bir-birlərini müşavirələrdə, yarışlarda, təcrübə mübadiləsində tanıyırdılar. Mobilə Dostməmməd də belə görüşlərin birində tanış olmuş, dost olmaq zərurətini ortaya qoymuşlar. Necə deyərlər, ilk görüşdən bir-birinə quşu qonmuş, iki dostun tarixi əlaqələrinin yaranması başçılıq etdikləri təsərrüfatlara çox xeyir vermişdi.

Atalar havayı deməmişlər ki, ağıl-ağıldan üstün olar. Genəşikli don gen olar. Əl-ələ tutan kəslər coşğun çayı asan keçərlər. Bəli, zəhmətlə böyümüş bu insanlar xeyirxah dostluq nəticəsində əl-ələ verib, xeyli mənzil qət etmiş, yaddaqalan qələbələr qazanmışlar. Qırılmaz tellərlə bir-birinə bağlı olan bu insanların xasiyyətlərində, hətta boy-buxunlarında, xarici görünüşlərində də bir bənzərlik vardı, desəm yanlışmıyam. Hər ikisi ucaboy, enlikürək, şax qaməti, gərdən çəkən qolları olan, bir sözlə, qollu-budaqlı cavan çinara bənzər oğullar idi.

Bu iki gənc ilk tanışlıqdan etibarən ömürlərinin son anına qədər dost oldular. Həftədə bir dəfə olmasa da, vaxt tapıb ayda bir dəfə görüşərdilər. Bu görüşlər yalnız yemək-içməklə bağlı deyildi, bu daha çox qarşıya çıxan məsələləri çözməyə, təsərrüfatları inkişaf etdirməyə, onun gəlir mənbələrini birlikdə araşdırıb üzə çıxarmağa, zəhmətkeşlərin güzəranını daha da gözəlləşdirməyə xidmət edirdi. Onlar təsərrüfatın gəlir mənbələrini kəşf etmək üçün saatlarla məsləhətləşərdilər. Hər şeyi götür-qoy edərdilər. Xanlarlılar da, şəmkiçililər də bu gün də etiraf edərlər ki, Mobil Cəfərovun, Dostməmməd Həsənovun təsərrüfata başçılıq etdikləri altmışıncı illərdə Aşıqlı və Alabaşlı camaatının yaşayış tərz, güzəranı, iqtisadi durumu çox yüksək olmuşdur. Yada salaq ki, Mobilə nisbətən Dostməmməd daha çox Aşıqlıya gəlirdi. Bu xüsusi istəkdən başqa, Alabaşlının aran, Kiçik Qafqaz sıra dağlarının ətəyində yerləşən Aşıqlının nisbətən dağlara yaxın olması idi. Yarıaran, yarıdağ olan Aşıqlının, onun təsərrüfat sahələrini gəzə-gəzə Kəpəzi seyr edər, bəzən Göy - gölün sahilinə gələr, bəzən də

Hacıkənddə bir guşədə əyləşib dincəlməyə, məsləhətləşməyə vaxt ayırdılar. Belə görüşlərin birində Mobil dedi:

- Dostməmməd, beynimə maraqlı bir fikir düşüb, neçə gündür bu mətləb məni rahat buraxmır. Mən dərdimi, sözümlü dərdbilənə, təsərrüfata bələd olan adama açmalıyam, elə deyilmi? Öz təcrübəmdən bu qənaətə gəlmişəm ki, təsərrüfatın canı sudur. Susuz ağac quruyar, torpağın bağırı yarılar, cadar-cadar olar. Aranda susuz bir buğda dəni də göyerməz, sünbülləməz.

Dostməmməd: - Qardaşım, mən bunu ilk gündən duymuşam. Buna görə də ildən-ilə artezian quyularının sayını artırmağa səy göstərirəm.

Mobil: - Köhnə kəhrizləri, su arxlarını bərpa etməyi də unutma. Lakin mənim bu gün sizə açacağım mətləb başqadır. Sizin söylədikləriniz işin hamısı deyil.

Dostməmməd: - Ayrı nə edək? Yağış suyunumu tutaq?

Mobil: - Qardaşım, mənim sözümlü zarafat deyil, ciddi bir məsələdir. Geniş müşahidələrimə arxalanıb bu qənaətə gəlmişəm ki, torpağımızda havayı axan sızqa bulaqların, kiçik çayların sularını ovuc-ovuc bir yerə yığıb təsərrüfat əhəmiyyətli göllər, sututarlar yaratmaq olar.

Dostməmmədin sevincindən çöhrəsi işıqlandı:

- Afərin. Mobil, doğrudan da, anan səni təsərrüfat üçün doğub, biz belə göllər yaratsaq, onlar təsərrüfatların ürəyinə çevriləcək, bu ürək qan damarlarından əkinlərə həyat suyu axıdacaq, ona qan-can verəcək. Alqış bu düşüncəyə, bu kamala. Dur,

sizin Aşıqlının ərazisini gəzək, daha imkanlı, daha əlverişli coğrafi məkan seçək. Kəndin qocalarını, təsərrüfatdan başı çıxan ağıllı adamlarını da bu işə cəlb edək. Mobil və Dostməmməd pirani qocalarla birlikdə Aşıqlı kəndinin ərazisini gəzdilər. Onlar Qozluq dərəsindən sızıb gələn suları, kiçik bulaqları, çayları tam nəzarətdən keçirdilər. Aşıqlı kəndinin ayağında göl üçün əlverişli, təsərrüfata yaxın ərazidə yer tapıb seçdilər. İkinci gün Alabaşlı kəndinin ərazisini gəzdilər. Alabaşlının aşağı hissəsində xırda-xırda gölməçələr, qaynamalar, çeyilliklər, uzun bir vadi diqqəti cəlb edirdi. Gölməçələrdə, çeyilliklərdə ara-sıra çöl ördəkləri görünürdü. Gələcək göl üçün nə gözəl məkan!

Mobil dedi:

- Qardaş, sizin göl öz coğrafi məkanına görə daha əlverişli olacaq. Bu göldən tək-cə su ehtiyatı kimi istifadə olunmayacaq. Bu gölün sahilində qarğı-qamışdan quş damları qurmaq, gölə çoxlu ev quşları, qaz, ördək buraxmaq.

Ev quşları ilə çöl quşları bir-birinə qarışsın, öyrəşsin, hamısı bərabər axşamlar qarğı damlara gəlsin, onları ovçusuz ovlamaq olsun.

Gölü vaxtaşırı quş yemləri ilə təmin etmək, gölə mötəbər qoruqçular qoymaq. Bu bilirsənmi nə deməkdir? Ton-ton, tər-təzə, keyfiyyətli quş əti.

Sizin gölü daha tez başa çatdırmalıyıq. Elə günü sabahdan iki dost əl-ələ verdi, texnikanı birləşdirib hərəkətə gətirdilər.

Alabaşlı gölü yarandı. Ardınca Aşıqlı gölünü qurdular. Altmışıncı illərin sonunda Alabaşlı kəndinin zəhmətkeşləri dövlətə ton-ton quş əti verdilər. Aşıqlılar isə tərəvəz məhsullarını yığıb yığışdıra bilmədilər. Aşıqlı gölündən gecə- gündüz nasoslar tərəvəz əkinlərinə su vururdu, elə bir yandan maşınlar qəbul məntəqələrinə pomidor, xiyar, kələm, kartof və digər tərəvəz məhsulları daşıyırdı . Alabaşlı gölünün ətrafındakı çoxsaylı quş damları yaylaq çadırlarını andırırdı. Gölün üzündə ev quşları ilə çöl quşları bir-birlərinə qarışmışdı, sanki ördəklər yarışırıdılar. Nə gözəl mənzərə.

O günlərdə «Sovet kəndi» qəzetində çap etdirdiyim «Ördəkli göllər» adlı yazıda bu mətləblər əhatə olunmuşdur. Bu səs-sədadan sonra yurdumuzun neçə-neçə guşəsində ördəkli göllər yarandı.

Heyf, heyf, bir də heyf, bu iki dost, xalqına, torpağına, elinə-obasına can yandıran oğullar öz dünyalarını tez dəyişdilər. Bu ördəkli, sonalı göllərin ilk aşıb-daşan çağlarını görsələr də, bu gününü görmədilər. Aşıqlı gölü maşın yoluna yaxın olduğu üçün buraya su quşları gəlsə də, daimi məskən salıb burada qalmırlar. Mobilin bu göldə balıq yetişdirmək arzusu isə başqa ümidləri kimi yarı yolda qırılıb qaldı. Onun çox arzuları tamamlanmamış qaldı.

Lakin bütün bunlarla belə, qədərbilən elimiz-obamız heç nəyə biganə qalmadı, bu xeyirxah, ömür-gününü təsərrüfata, zəhmətkeşlərin güzəranının yaxşılaşmasına həsr etmiş insanları unutmadılar. Fərmansız, qərarsız, protokolsuz Aşıqlıdakı gölə «Mobil gölü», Alabaşlıdakı gölə «Dostməmməd gölü» adını verdilər. Budur, zəhmətin, hünərin əbədiləşməsi, budur, insanların xoş xatirələrinin, xoş əməllərinin ürəklərdə yaşaması.

«Mobil gölü»nün sahilində əyləşib ətrafı seyr edirəm, ötən günlər göz önünə gəlir, göl dağlara, çöllərə, yolla ötüb keçənlərə güzgü tutur. Nasoslar isə ara vermədən əkinlərə, bağlara-bağçalara su vurur, həyat verir, el-obaya bərəkət gətirir, süfrələri bəzəyir.

«Dostməmməd gölü» daha da böyüyüb, indi bu göldə çoxsaylı çöl ördəkləri ilə yanaşı, qunduzlar yaşayır. Xəzərdən buraya bölük-bölük ağ qağayılar gəlmiş, gölün ətrafında Qızlar quşları Pəri bacıları yaratmış, yuvalar qurmuşlar. Göldə cəngəlliklər, qamışlar böyümüş, artmış, gözəl yaşıllıq mənzərəsi yaratmışdır. Bir yanda da nasoslar taxıl zəmilərinə su vurur. Bu mənzərəli göl, onun ətrafındakı yaşıllıqlar, çoxsaylı quşlar və başqa amillər buranın gələcəkdə kurort zonası olacağını qabaqcadan xəbər verir.

*«Azərbaycan - XXI əsr» qəzeti, (Gəncə)
15-31 mart, 1999-cu il.*

HƏSRƏTLƏR QOVUŞDU

Başı qarlı Qafqaz, oğuz torpağı, Xaçmaz kəndi. Üst yanında Filfilli dağı, Filfilli qalası. Xeyli aralıda Pirpalıd dağı. Bu yerlər açıq səma altında canlı təbiət muzeyidir. Pirpalıd dağının öz əfsanəsi, Sarıbabanın öz əfsanəsi. Maral südü ilə böyümüş, Qaşqa Sərdarın nəsil-soyunun bir qanadı Şəmkinin Qıraqbayramlı kəndinə gedib çatır. Oğuz Xaçmazında böyümüş Qaşqa Sərdar öz oğlu Buğaca Çiçəkbanı adlı qızı Qıraqbayramlıdan alıb Xaçmaza gətirmişdir. Məhəmməd də bu axarlı-baxarlı, ecazkar təbiəti olan Xaçmaz kəndində dünyaya göz açmışdır. O, böyüdükdən sonra Şəkər xanımla evlənir.

Məhəmməd böyüdükcə onun dünya görüşü də artır. Adamlara münasibəti dəyişir. Qayğılarla əhatə olunur. Bir gün Məhəmməd qayğılı-qayğılı can sirdaşı Şəkərə, oğlu Məcnuna və Əzizə bildirir ki, bir dərd məni üzür. Bizim qocaların, nənələrin, cavan gəlinlərin dəyirmanı dən aparması mənim canımı ağrıdır. Kəndimizdə dəyirman tikmək qərarına gəlmişəm. Doğrudur, bu ağır zəhmətlə başa gələcək. Lakin kəndimiz üçün əbədi bir xeyirxahlıq olacaqdır.

Böyük zəhmət bahasına Məhəmməd dediyini etdi. Gözəl bir dəyirman qurdu. Daha kəndin qojası, javanı, gəlini, qızı uzaq kəndlərə dən üyütməyə getmirdi. Özlərinin dəyirmanı var idi. Hamı Məhəmməd kişinin janına dualar oxuyurdu.

Şura hökuməti gəldi. Yerini möhkəmlətdi. 30-cu illərdən sonra güllələnmələr, böyük sürgünlər başladı. İki inəyi, dörd danası olanları kulak adlandırırdılar. Hələ o ola dəyirman ola. Məhəmmədin də üzünə duran bədxahlar tapıldı. Hay-haray saldılar:

- Qadan alım, ay hökumət, mal nədi, qoyun nədi, Məhəmmədin dəyirmanı var. Bu zavod deməkdir. Nəhayət ki, Məhəmmədi öz balalarından ayıraraq ağılada-ağılada 1933-cü ildə Qazaxıstana sürgün etdilər. Məhəmmədi sürgünə tək göndərməmişdilər, Xaçmaz kəndindən onunla sürgünə gedənlərin sayı 11 nəfər idi. Qazaxıstanın soyuq çöllərində aclığa və sərt şaxtaya tab gətirməyən bu adamlar bir-bir dünyalarını dəyişirdilər.

Bir gün Məhəmməd kişi Aşqabadda böyümüş bir azərbaycanlıya – İsmayıl adlı pirani bir kişiye rast gəlir. Bu kişi kiçik bir bazarda alış-veriş edirdi. Bunlar rastlaşdılar. O, Məhəmmədi yanında işlətdi. İsmayıl bu

qəribin alış-verişindən yaxşı başı çıxdığını qəlbinin halal, əlinin təmiz olduğunu duydu, yəqin etdi. Bir gün İsmayıl kişi dedi :

- Sənin həyatın bu yöndə davam edə bilməz. Bala, Məhəmməd, gəl səni burada evləndirim.

Məhəmmədin gözləri doldu. Dodaqları titrəyə-titrəyə dilləndi:

- Axı, mənim öz yurdu qınayar, körpə mənsüm balalar qoyub gəlmişəm.

İsmayıl kişi dedi:

- Oğul, onlara sənin əlin çatmaz. Özünü qorumağa hünərin çatarsa, o da böyük iş olar.

Hər ikisi iki körpə qızı olan Züleyxa adlı azərbaycanlı qadına elçi düşməyi qərara aldılar. Nəhayət, Məhəmməd Züleyxa ilə evləndi. Qızları öz övladı hesab etdi. Züleyxa da onun dərdinə şərikin idti. O da Məhəmmədin övladları haqda düşünürdü. Ona təskinlik verirdi. Məhəmmədin Züleyxadan Qüdrət adlı bir oğlu oldu. Uşaq elə bil onun kənddə qalmış oğlu Məcnun ilə yarı alma idi. Məhəmməd övladlarının ətrini az da olsa bu körpədən alırdı.

Şəxsiyyətə, pərəstişə son qoyulandan sonra Məhəmməd kişi doğma yurdu olan Azərbaycana döndü. Onun gəlişi bayrama, toya çevrildi. Hamıdan çox arvadı Şəkər nənə sevindi. Bir neçə gün keçmiş Məhəmməd köhnə dəyirmanına gəldi. Məhəmməd övladlarından soruşdu:

- Bu dəyirman nə vaxtdan işləmir?

- Sən gedəndən, atam, sən gedəndən. Kimin nə hünəri vardır, «xalq düşmənin» dəyirmanının pərinin fırlatsın.

- Balalar, mən günü sabahdan öz dəyirmanımı işə salmalıyam.

- Ay ata, bu dəyirman sənin başına nə qədər bəlalər gətirmədi. Ömrün Qazaxıstan çöllərində, Aşqabadda sürgünlərdə keçdi.

- Yox, bala, yox! Dəyirmansız kənd olmaz. Hansısa şair gözəl deyib:

Məndən sənə yaxşı öyüd,
Öz dənini özün üyüt.

Bizim kəndimiz öz dənini özü üyütməlidir. Məhəmməd kişi dəyirman daşı axtarır, pər düzəldir, köhnə arxı təmizləyirdi. Görən-bilən deyirdi:

- Canım, bu dəyirman qocanın başına nə gətirmədi? Yenə bildiyini babasına vermir.

Bu kənddə bir neçə tayfa var: Hacı pirlilər, Nəsibbəylilər, Qurdlar, Çolaqlar, Seyidlər. Məhəmməd Qurdlar nəslindəndir. Bu səbəbdən də kəndin qocaları gülə-gülə deyirdilər:

- Canım, onlara Qurdlar deyirlər. Qurd ürəyi yeyiblər. Ayağından assan, burnundan qan gələr, dediklərindən dönən deyillər. Məhəmməd kişi dəyirmanı işə saldı. Köhnə dəyirmanın arxından yenə su gəldi, noydan yenə su töküldü. Dəyirmanın pəri, daşı yenə fırlandı. Çaxçanın səsi yenə eşidildi. Dəyirmanı tay-tay dən gəldi. Üyündü un oldu. Təhnələrdə yağruldu, təndirə yapıldı, ətirli çörək oldu. Bu çörəyin ətrini duyanlar yaddaşlarına yazdılar:

- Su gələn arxdan bir də gələr.

Məhəmmədin ən böyük arzusu övladlarını görmək idi, gördü, ikinci böyük arzusu dəyirmanı işə

salmaq idi, saldı. Lakin Məhəmmədin canında yenə də bir əsrarlı nisgil vardı, gözə görünməz bir ağrı-acı vardı. Övladları onun boynuna sarılıb, üz-gözündən öpdülər və soruşdular:

- Daha nə nisgilin var ay ata?1. Bizi evli-eşikli, sağ-salamat tapdın. Kəndimizdən səninlə birlikdə sürgün olunan 11 adamdan tək-cə sən qayıtdın, Allahın sənə yar oldu. Köhnə dəyirmanını işə saldın. Daha sənin nə dərdin var? Qocanın yanaqlarından qeyri-ixtiyari yaş süzüldü:

- Oğul, Məcnun, sinəmdə qövr eyləyən, içimdə böyük bir həsrətim var. Övladlarım məni bağışlasın. Aşqabadda bax sən Məcnuna oxşayan Qüdrət adlı bir qardaşınız qalıb. Əyalim əlimi çörəyə basıb and içmişdi ki, Qüdrət böyüyən kimi Azərbaycana - Xaçmaza onu sən arxanca göndərəcəyəm. Artıq Qüdrət böyümüş olar. Ya Züleyxanın başında bir qəza var, ya da Qüdrətin, nə bilim?

Qoca udqundu. Gözlərinin buludundan leysan yağışlar töküldü. Məcnun dilləndi:

- Ata, səbr et. Özünü sıxma. Bir az da gözləyək. Qüdrət özü gələr. Gəlməz, arxasınca biz gedib gətirərik.

Yağışdan sonra gün doğan kimi Məhəmməd kişinin üzü işıqlandı. Gözlərində ümid işartısı göründü.

Məhəmmədin nəvəsi, Məcnunun oğlu Adil Xaçmaz kənd orta məktəbinin doqquzuncu sinfində oxuyurdu. Məktəbin direktoru sinifə daxil olub Adilə dedi:

-Ayağa qalx, ə, bixəbər, nə durmusan, babanın həyəti adamla doludur. Orta Asiyadan Qüdrət adlı əmin gəlib.

Qüdrət heyətə daxil olanda Məhəmməd kişi pilləkənin başında oturub xəyal içində uzaqlara baxırdı. Qüdrəti görüb ürəyi atlandı, quş kimi qanad açdı. Sevincdən dımarlana-dımarlana pilləkənin ayağına düşdü. Qüdrət onu qucaqlayıb ayağa qaldırdı. Atabala bir-birinə elə sarıldı ki, onları xəncərlə də çapıb ayırmaq mümkün deyildi. Birdən qocanın gözü Qüdrətin böyük bacısına sataşdı. Onlar bacı-qardaş bir gəlmişdilər. Məhəmmədin üz-gözündən, saçlarından öpdü. O, biri bacısını və anası Züleyxanı ondan soruşdu. Qüdrətin və bacısının ayaqları altında yeddi qurban kəsdilər. Qüdrətginin getmək vaxtı çatırdı. Məhəmməd kişi dilləndi:

- Övladlarım, bircə arzum da qalır. Onu da görşəm dünyadan rahat köçərəm. O da Qüdrətin toyudur. Kəndin, rayonun gözəllərini Qüdrətə göstərin. Qüdrət hansını bəyənsə toy qurdurun.

- Ata, bağışla institutu bitirmişəm. Vəzifəm var, düz deyirsən evlənmək vaxtımdır. Yenə sən deyən olsun, toyumu bax bu kənddə elə, lakin, Aşqabaddan təzə qohumlarımın evinə uzaqdır, gedib buraya gələ bilmərəm. Qohum olduğun ailə ilə gerek qohumluq işlədəsən. İndi ki, elədi qızı Bakıdan tapın, yenə də toyumu Xaçmazda edin. Heç olmasa təyyarə ilə Aşqabaddan Bakıya uçub gəlmək asan olsun.

Bu təklif hamının ürəyindən oldu. Qardaşlar Bakıya gəldilər. Xeyli gəzib dolanandan sonra uzaq keçmişləri Zəngəzurdan olan jurnalist qız Lətifə xanımı bəyəndi. O da oğlanı bəyəndi. El adəti ilə Lətifə ilə Qüdrətin toyları oldu.

Toydan sonra Məhəmməd oğlanları, gəlinləri, qızları və nəvələri ilə şəkil çəkirdi. Məhəmməd oğlu və

gəlini ilə Züleyxaya toy sovqatı göndərdi. Məcnun atası Məhəmməddən soruşdu:

- Ata, qəlbində daha bir arzun da qaldımı?
- Qaldı, bala, qaldı! Nəvəm Adilin toyunu görmək...

*«Xalq yaradıcılığı örnəkləri» kitabı,
Ağah 2002. Gəncə.*

KÖHNƏ CƏBHƏÇİ – QƏHRƏMAN ANA

Terek çayı dağların arasıyla qıcılı ilə axıb gedirdi. Başı qarlı Kazbekin sinəsində yaz Günəşinin istisindən qara şırımlar açılmışdı.

Düşmən qoşunları Qroznı şəhərinə yaxınlaşmaqda idi. Dağıstan SSR xalq artisti Rəhimət Hacıyeva öz dəstəsi ilə Qroznı şəhərindəki qızıl əsgərlərə konsertlər verirdi. Konsert dəstəsinin üzvlərindən gənc müğənni Hökümə Abdullayeva da səhnədə oxuyurdu. Onun rus, azərbaycan, ləzgi, lak, avar, kumik dillərində oxuduğu mahnılar öz əks-sədasını Kazbek dağlarında tapırdı. Terek çayına qarışaraq daha qüvvətli səslənirdi. Elə bil ki, bu nəğmələr lap yaxında eşidilən güllələrin, mərmilərin səsinə susdurur, onu eşidilməz edirdi.

Konsert briqadası hər gün yeni-yeni müsamirələrdə çıxış edirdi. Növbəti konsertlərdən birində Rəhimət sol qolundan yaralandı. O, rəfiqəsi Hökümənin boynuna sarılıb dedi:

- Mən qayıdıram. Sən məni əvəz etməlisən.
Elə

oxu, elə çal-çağır ki, səsin düşmən güllələrini susdursun.

... Azərbaycanlı Bilqeyis xala oğlu Ağəkbər və qız nəvəsi Hökümə ilə Mahaç-Qalada yaşayırdı. Ağəkbər orta məktəbi qurtardıqdan sonra işləyirdi. Hökümə isə musiqi məktəbində oxuyur, həm də Dağıstan radio verilişləri redaksiyasının xor kollektivində fəaliyyət göstərirdi. Müharibə başlayandan bir il sonra isə Hökümə və Ağəkbər könüllü olaraq müharibəyə getdilər. Ağəkbər Ukrayna cəbhəsində vuruşurdu. Hökümə isə Qroznıda döyüşçülər arasında çıxış edirdi.

Ağaəkbər kirovabadlı Məcid Abdullayevlə Ukrayna cəbhəsində çiyin-çiyinə vuruşurdular. Bir gün Ağaəkbərlə Məcid bir-birinin ünvanını yazıb götürdülər və əhd-peyman etdilər ki, kim sağ qalsa, yoldaşının ailəsini axtarib tapsın, bu dostluğu davam etdirdsin. Ancaq qanlı vuruşlardan birində Ağaəkbər həlak oldu. Məcid onu Ukrayna torpağında dəfn etdi.

Sovet Ordusu gündən-günə irəliləyirdi, düşmən sarsıyırdı, müharibənin qurtarmasına az qalırdı. Məcid ayağından yaralanıb hərbi xəstəxanaya düşdü. Ağır yara ona döyüşü davam etdirməyə imkan vermədi, arxaya – evlərinə döndü. Bunun üçün o, kədərlənsə də bacısı Zabitə ona təsəlli verib deyirdi:

- Ata yurduna sağ-salamat qayıtmısan, bu elə böyük xoşbəxtlik deyilmi?
- Bəli, mən Mahaç-Qalaya getməliyəm.
- Xeyir olsun?
- Cəbhə dostum Ağaəkbərin ailəsi orada

yaşayır... Onları görməliyəm.

Məcid dedi ki, kimi də etdi. Mahaç-Qalaya gəldi. Soraqlaşdı Ağaəkbərgilin evini tapdı. Qapını onun anası açdı. Bilqeyis xala əvvəl əsgər oğlanı tanımadı, biləndə ki, oğlunun döyüş yoldaşı, dostudur, onun boynuna sarıldı. Tez Ağaəkbəri soruşdu. Məcid danışmadı, susdu, başını aşağı saldı. Anaya hər şey aydın oldu. Onun gözləri doluxsundu, kirpiklərindən qeyri-ixtiyari yaşlar süzüldü...

O gündən Məcid Mahaç-Qalada qalıb işlədi. Bilqeyis xala hər onu görüb söhbət edəndə elə bil oğlu ilə görüşürdü. Onun iyini Məciddən alırdı.

Bilqeyis xala hey fikirləşirdi: «Ya rəbbi, ürəyimdəki son mətləbimi ürəyimdə qoyma. Bari Hökümə odun-alovun içindən sağ-salamat qayıdaydı...» onun arzusu bu idi ki, oğlu kimi istəyib əzizlədiyi Məcidi evləndirsin, nəvəsi Höküməni ona versin, ailə qursun. Qoca nənənin arzuları, necə deyərlər, çin oldu. Bir gün nəvəsi Hökümə müharibədən qayıtdı. Ancaq insafsız düşmən onu şikəst etmiş, sol qolundan yaralanmışdı. Bu, Məcidin ona olan səmimi, təmiz istəyinə mane olmadı. Onlar ilk gündən bir-birlərinə könül bağladılar, ailə qurdular.

Günlər ayları, aylar illəri əvəz etdi. Məcid Hökümə ilə hər gününü xoşbəxt və bəxtəvər keçirirdi. Onların Tahir, Gülçöhrə, Fərhad adlı övladları olmuşdu. O, doğma Vətəni Kirovabaddan (Gəncə şəhərinin əvvəlki adı) bacısı Zabitedən tez-tez məktub alırdı. Zabite qardaşını doğma yurda dəvət edirdi. Bunu Məcid, onun həyat yoldaşı Hökümə də arzulayırdı. Nəhayət, bir gün onlar yığışib qədim Gəncəyə köçdülər.

İndi neçə ildir ki, köhnə cəbhəçilər burada işləyir, burada yaşayıb yaradırlar. Onların xoşbəxt, bəxtiyar ailə həyatı var. Hökümə artıq 10 uşaq anasıdır. Adını qəhrəman ana çağırırlar. Böyük oğlu Tahir hərbi xidmətdən təzə qayıdıb. S. Orconikidze adına toxuculuq kombinatında komsomol komitəsinin katibi vəzifəsində çalışır. Fərhad ayaqqabı fabrikinde işləyir. Qalan uşaqları isə orta məktəbin müxtəlif siniflərində təhsil alırlar.

Hökümə Abdulla qızı öz övladlarını da vətənə məhəbbət ruhunda tərbiyə edir. O, müharibələrin əleyhinədir. Hökümə Vətəninə lələzara çevirmək, öz

övladları kimi bütün anaların övladlarını da dinc və xoşbəxt görmək istəyir.

*«Azərbaycan qadını» jurnalı,
fevral, 1971-ci il.*

DAĞLAR QIZI

Min bir dağ çeşməsindən su alan Qoşqar çayının, hündür dağlardan tökülən şəlalələrin səsi gözəl bir nəğməni xatırladır. Şimal-Şərq dağ mədəni ilə filiz zənginləşdirici fabrik arasındakı hava asma yolunun üzərində işləyən vaqonlar durna qatarı kimi gəlib keçir. Qoşqar çayının sağ sahilindəki filiz zənginləşdirici fabriki əzəmətlə yüksəlir. Bu fabrik Azərbaycan filiz zənginləşdirmə kombinatının ən iri müəssisələrindəndir, fabrikin işçisi Səkinə Rzayeva kamal attestatı ilə iki ay bundan əvvəl istehsalata gəlmiş və az müddət içərisində iş texnologiyasını mənimsəmişdir. Səkinə ilə söhbət zamanı o, qeyri-ixtiyari olaraq dilləndi:

- Mənim istehsalata gəlməyimin
səbəbkarı

deputatdır.

Sonradan məlum olur ki, onun deputat dediyi şəxs filiz zənginləşdirici dəzgahının maşinisti Nazənin Məmmədovadır.

Nazəninin keçdiyi istehsalat yolu çox qısa və mənalıdır. O, 1935-ci ildə fabriyə işləməyə gəlmiş, əvvəlcə nasosçu, sonra matorçu olmuş, nəhayət

maşinist vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. Nazənin hazırda beşinci dərəcəli maşinistdir. O, fabriyə gəlidiyi gündən istehsalat qabaqcılı olmaqla, ictimai işlərdə də fəal iştirak edir. Buna görə də rayon zəhmətkeşləri Nazənin Daşkəsən şəhər Sovetinə deputat seçmişdir. Odur ki, yoldaşları Nazənin həmişə deputat deyə çağırırlar.

1960-cı il Nazənin həyatında ən əlamətdar il oldu, 8 mart Beynəlxalq qadınlar günü münasibətilə o, Lenin ordeni ilə təltif olunmuşdur. Partiya və hökumətimizin onun əməyinə verdiyi bu yüksək qiymətə cavab olaraq Nazənin istehsalat planlarını yerinə yetirməkdə başqalarından fərqlənir. O, kommunist kimi işləmək və kommunist kimi yaşamaq uğrunda söylə mübarizə aparır. Nazənin hazırda axşam fəhlə-gənclər məktəbinin VIII sinifində oxuyur.

Briqadada Nazənin Qalina Poçkova, Asiya Şakaryan kimi qabaqcıl istehsalatçı yoldaşları da vardır.

Onlar Azərbaycan KP MK oktyabr plenumunu yeni-yeni hədiyyələrlə qarşılamaq üçün mübarizə aparırlar.

«Azərbaycan qadını»
jurnalı,
oktyabr, 1960-cı il.

AZƏRBAYCANDA ALMAN ABİDƏLƏRİ, QALIQLARI VƏ İZLƏRİ

Azərbaycan-alman mədəni əlaqələri və dostluğu çox qədimlərə getsə də onu əyani şəkildə təsdiq edən və bu günə qədər yaşadan maddi mədəniyyət abidələri və sənət nişanələridir. Almanlar müxtəlif illərdə Goranboyun Todan kəndi yaxınlığında kiçik yaşayış məntəqəsi salmış, böyük alma bağı becərmiş, kiçik yaşayış məntəqəsinə uyğun olaraq xırda kilsə də inşa etmişlər. İndiki Xanlar şəhərini almanlar inşa etmiş və onu Yelenendorf adlandırmışlar. Şəmkir rayonunun mərkəzində, Çinarlıda, İrmaşlıda alman ailələri yaşamışdır.

Yelenendorfda məşhur bir alman musiqiçisi yaşamışdır. O, burada ilk dəfə musiqi məktəbi açmış, buraya pionino gətirmişdir, deyilənə görə onun bəstələri də var, biz onun izinə düşmüşük. Jurnalımızın

gələn saylarının birində onun haqqında xüsusi yazı çap edəcəyik.

Ən maraqlısı odur ki, Böyük Vətən müharibəsindən sonra şair düşmüş alman və rumin əsgərləri Azərbaycanda, xüsusən Daşkəsən rayonunun Bayan kəndi ərazisində böyük körpülər inşa etmişlər ki, onların üzərindən dəmiryol xəttləri keçir. Həmçinin həmin illərdə Balçılı ərazisində və başqa yerlərdə alman və rumin qəbirstanlıığı salınmışdır. Bunların bir qismi qorunub saxlanmaqdadır.

Biz Almanıyanın Köln şəhərində fəaliyyət göstərən Türk İslam Birliyi və onun Prezidenti Musa Sərdar Çələbi ilə yenidən əlaqə qurduqdan sonra bu sahədə işimizi daha da canlandıracağıq. Azərbaycan, türk və alman əlaqələrinə aid

xüsusi yazılar hazırlayıb müntəzəm olaraq jurnalımızda dərc edəcəyik.

*«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
iyun, 2003-cü il.*

YAZILMAMIŞ KİTAB

Alolar kənd camaatının «Qoca palıd» adlandırdığı bu adamın 150 yaşı vardır. Qoca sərbəst olub keçənləri maraqla danışır. Şirin bir nağıl təsiri bağışlayan tərzdə adamla söhbət edir.

Zal babanın əsil peşəsi saz, kotan bağlamaq, ovçuluq olmuşdur. O, yenə də tufənglə düz nişan ala bilir. Bu barədə onun gəlini maraqlı bar əhvalat danışdı:

- İynə itmişdi. Zal baba onu yerdən tapdı və özü də gülə-gülə saplayıb mənə qaytardı.

Zal babanın hər sözü adamda maraq doğurur. O, Alolar kəndinin məskən edilməsi haqqında dedi:

- Atamgil bu kəndin ilk sakinidirlər. İndiki kimi yadımdadır. Hər tərəf meşə ilə örtülü idi, maral sürüləri

bax o güneylərdə otlaşırdı. O zaman burada cəmi 5-6 ev var idi. Sonra əhali artdı. Meşələri qırıb ev tikdilər. Adamlar insafsız ov etməyə başladılar. İnsanlarda bir mürvət görməyən marallar öz ovlarını tərk etdilər. Dağlarımız maralsız qaldı...

Zal babanın deməsinə görə dövrünün məşhur aşığı onun qonağı olmuş və ona saz bağlatmışlar. Aşıq Ələsgər, aşıq Bəsti, Ağdabanlı Qurban bu evin əziz qonaqları olmuşlar. Hətta, xalq qəhrəmanı Dəli Alı da bu evdə qonaq qalmışdır. Zal baba Dəli Alını və Məşədi Zeynalı bələdçilik edib Tərtər çayından salamat keçirdiyi üçün ona bir çoban yapıncısı hədiyyə vermişlər.

Zal babanın gəncliyində əzbərlədiyi qoşmaların, gəraylıların, bayatıların bir qismi hafizəsində qalmışdır.

Bu dağlar qəlbi dağlar,
Qalxdıqca qəlbi dağlar.
Gözüm yolda qalıbdı
Haçan el gəli dağlar?!

Zal baba bu bayatını həyəjanla dedikdə arvadı ağladı. Məlum oldu ki, onların iki oğlanları Böyük Vətən müharibəsi cəbhələrində mərdliklə vuruşan zaman həlak olmuşlar.

Zal baba və onun həyat yoldaşı dövlətdən pensiya alırlar. Onların bir oğlu, çoxlu nəvə-nəticəsi bu kənddə yaşayır.

Zal baba bizə elmi əhəmiyyəti olan bir məsələ də danışdı.

- Zar kəndində Bəzir çiçəyi əkilirdi. Əvvəl yer şumlanırdı. Sonra Bəzir toxumu taxıl dəni kimi yerə səpilir. Bəzir bitkisi zərək kimi göyərirdi. Bircə fərqi var ki, zərəyin çiçəyi çox sarı, Bəzirin çiçəyi isə sarı-qırmızı olur. Dəni çətinə kimidir.

Bəzir taxıl biçini zamanı dəryazla biçilir, xırmanda at-öküz qoşulmuş vəllə döyülürdü. Sonra bəzixanada-bəzir dəyirmanında üyünürdü. Bəzixananın iki təhnəsi olurdu. Alt təhnəyə yağ süzülürdü, kəpəyi-gərzəyi isə üst təknəyə yığılırdı. Bəzir yağı dərman kimi işlədilirdi. O açıq yaraları, xüsusən xəncər, güllə yarasını da tez qurtarırdı. Həm də bəzir yağı yeyilir. Kəpək-gərzək isə heyvana, xüsusilə camışa yedizdirildikdə həm tez kökəlir, həm də məhsuldar olur. On il bundan əvvəl Bəzir çiçəyini Basarkeçər rayonunun Qaraqoyunlu kəndində əkirdilər. İndi xəbərim yoxdur.

Zar kəndi yaxınlığındakı Bəzixana vaxtilə bəzir dəyirmanı idi. İndi isə kənd olub. Bax, o kəndin adı bu bitkinin adından götürülüb.

Zal baba «Buğa çiçəyi» haqqında da əhəmiyyətli sözlər dedi. «Buğa çiçəyi» yeyən doğar heyvan çətin ki, qısır qalardı. O çiçəklərdən bu dağlarda çoxdur. Amma istifadə etmirlər. Onları nəvələrim də yaxşı tanıyırlar.

Zal babanın ömür yolu yazılmamış bir kitabdır.

*«Yenilik» qəzeti, (Kəlbəcər)
28 oktyabr, 1966-cı il.*

ÜÇ NEMƏT (Su, yol, işıq)

Yol bizə bələdçilik etdi. O, yol ki, yaşıl köynəkli meşələrdən, suyu dumduru çaylardan keçir.

Bəli, Sınıqkilsə kəndinə gələrkən bizə dağ döşü ilə dolama-dolama burulan yol bələdçilik etdi. O, yol ki, bu kəndə mədəniyyəti, yeniliyi özü ilə gətirmişdir.

Sevincimi gizlədə bilmirəm. Üzərindən xətlər keçən elektrik dirəklərini, tarlalara, bağlara-bağçalara axan arxları, üstü ağ şiferli aynabənd evləri görəndə gözlərim güldü, qəlbim şadlandı.

Bir kəndə baxdım, bir də yola. Axı, yol olmasaydı, bu kəndə avtomaşın, traktor, inşaat materialları və s. necə gələrdi?

Kim öz kəndinin mədəni inkişafı qayğısına qalırsa, gerek birinci yoldan başlasın. Yol kəndin qapılarını yeniliyin üzünə açır: - Buyur, gəl! – deyir.

Sınıqkilsə kəndində tikilmiş 100-dən artıq daş evin, yenicə istifadəyə verilmiş 200 nəfərlik klubun, tikilməkdə olan iki otaqlı mağaza binasının, anbarın inşaat materialları da bu yolla gətirilmişdir.

Keçən seçkilərdən bəri kənddə 40-a yaxın yeni yaşayış evi inşa olunmuşdur. Kolxozçulardan Hacı Verdiyev, Əli Şəmidov, Surxay Paşayev, Xanlar Misirov, Məmməd Sarıyev və başqaları bu günlər təzə mənzillərə köçmüşlər.

Kolxoz kəndində böyük yeniliklər var. Artel təsərrüfatı inkişaf etdikcə, adamların güzəranı daha da yaxşılaşır, məişət şəraitləri gözəlləşir, yeni məzmun kəsb edir.

Yol – yeniliyin bələdçisidir. Su-həyatdır. Işıq-mədəniyyətin görən gözüdür.

İndi bu üç nemətin üçü də Sınıqkilsə kəndindəki «Qələbə» kolxozuna fədakar adamların qadir əməyi ilə gəlib çıxmışdır.

Sandıq daşdan gələn Armudlu arxın suyu kəndə yeni həyat gətirmişdir. Beş kilometr uzunluğu olan bu arxın suyu neçə tarladan, bağdan-dağçadan keçir. Torpağa, bitkiyə can verir, həyat verir.

Fermalara, tarlalara şaxələnən yolla tütün əkini sahəsinə gəldik. Üç gün idi ki, tütün şitilləri tarlalara köçürülürdü. Kommunist qadınlardan Növrəstə Quliyeva, Bağdagül Məmişova, adlı-sanlı tütünçü Zeynəb Əhmədova ilə görüşüb tanış olduq. Onlar öz normalarını çoxdan qurtarmışlar. İndi isə əmək dostlarına kömək edirlər.

Kommunist-tütüncü Bağdagülün nəsilərə nümunə ola biləcək həyat yolu çox maraqlıdır. O, bu kənddə təkcə öz qabaqcılığı ilə fərqlənir. Bağdagül yaxşı bir ana kimi sayılıb-seçilir. O, 7 uşaq tərbiyə edib böyütmüşdür. Böyük oğlu Fərrux kolxozda işləyir, Nüsrət əsgəri xidmətdədir, Qənaət institutda oxuyur, Maral kolxuçudur, yerdə qalanlar isə kənd məktəbinin müxtəlif siniflərində təhsil alırlar.

Bağdagül kolxoz kəndində yaşayıb yaradan xoşbəxt analardan biridir. Onlar öz səadətlerini əməkdə, möhkəm bünövrə üzərində qurulmuş ailədə görürlər.

Hər ömrün bir gəncliyi olan kimi, ilin də bir baharı var. İlin bu baharı özü ilə kolxoz kəndlərinə əmək joşğunluğu gətirmişdir. Süd istehsalatında geridə qalan fermanın işində son günlər dönüş hiss olunur. Qabaqjıl sağjılardan söz düşəndə Zeynəb Güləbiyevanın adını hamıdan əvvəl çəkirlər. Amma son günlər özünün öyrətdiyi komsomolçu İlqar Ağayeva onu qabaqlamışdır. İlqar onu yarış meydanına çağırmış və qalib gəlmişdir. İki gündə öz ustasından 17 kiloqram artıq süd sağmışdır.

Hər inəkdən 1000 kiloqram süd sağmaq uğrunda mübarizə aparan sağıcılar gündəlik süd istehsalını 186 kiloqramdan 210 kiloqrama çatdırmışlar.

Kolxozun sədri Əfqan Quliyev söhbət zamanı dedi:

- Heyvandarlıq fermasının işindən danışarkən naxırçı Ələkbər Müsayevin adını çəkməmək olmaz. O, öhdəsində olan heyvanları yaxşı bəslədiyi üçün bir inək düşəsi mükafat almışdır.

Ələkbərin bu günlər keyfi lap durulub. O, bu yollarla mal-qara naxırını Qoşdan yaylağına qaldıracaqdır.

Yenə də nəzərimiz yollar boyu kəndə gələn elektrik dirəklərinə, hər evə çəkilən xəttə, dirəklərdən asılmış İliç lampalarına dikilir.

Qoy Mingəçevir işıqları Kəlbəcər dağlarında şölə saçsın. Bu işıqdan hər evə, hər ailəyə pay düşsün. Bu işıqlar, sabahımız olan kommunizmin işıqlarıdır.

*«Yenilik» qəzeti, (Kəlbəcər)
15 may, 1966-cı il.*

İSTİBULAQ KƏNDİ VƏ ONUN ƏMƏK ADAMLARI

MARAL GÜNEYİNİN ƏTƏYİNDƏ. İstibulaq kəndi Maral güneyninin ətəyində yerləşir. Kənd çox qəlbidədir. Kənddən baxanda yaşıllıqlar qoynunda Aşağı Alxaslı kəndləri gözəl bir panorama yaradır.

«Qoç daş», «Tamaşalı» yaylaqları buradan çox aydın görünür.

Kəndin əsil adı Üstü bulaqdır. Bu söz sonradan yerli əhalinin dilində İstibulaq şəklinə düşmüşdür. Həmin o kəndin üstündə olan «Meşədən çıxan» bulağın suyu kəndə gətirilmiş və dörd yerdə su kranı qoyulmuşdur.

SSRİ Ali Sovetinə keçən seçkilərdən sonra burada 20 nəfərə yaxın kolxozçu özünə gözəl və yaraşqlı, üstü şiferli yaşayış binası tikmişdir. Onlardan Allahverdi Gülməmmədovu, Hadı Bayramovu, Əli Murtuzayevi, Ağayar Hüseynovu və başqalarını göstərmək olar.

Kolxozçular çox giley etdilər ki, iki ilə yaxındır kəndə elektrik xətti çəkilir. Dirəklər də basdırılıb. Kənd işıq ala bilmir.

Kolxoz idarə heyəti və əlaqədar təşkilatlar kolxozçuların bu haqlı tələblərinə əməl etməlidirlər.

YAYLAQ YOLLARINDA: kolxozun 769 baş iribuynuzlu mal-qarası, o cümlədən 202 baş sağmal inəyi vardır.

Yol ilə köç gedirdi. 380 baş subay malı naxırçılardan Mansır Verdiyev, Azadxan Hüseynov və Xanalı Budaqov «Alagöllər» yaylağına aparırdılar. Azadxan dedi:

-Heyvanları qışdan salamat və gümrah çıxardığımız kimi, yaylaqda da heç bir itkiyə və tələfata yol verməyəcəyik.

DAĞLAR ÇAĞIRIR: Fermaya gəldik. Sağım yenicə qurtarmışdı. Kolxozun sədri Cəfərqulu Muxtarov bildirdi ki, hər gün mal-qara fermasında 800 kiloqram,

qoyunçuluq fermasında isə 90-100 kiloqram süd istehsal olunur.

Qabaqcıl sağıcılardan Mələk İsmayılova, Mərquş Bayramova, Dursun Muxtarova, Hərgül İsmayılova yoldaşların hər biri 14 baş inəyə qulluq edir. Onlar hər inəkdən sağlam bir bala, 1000 kiloqram süd almaq uğrunda mübarizə aparırlar. İndiyə qədər hər bir sağıcı 3.500-4000 kiloqram süd istehsal etmişdir.

Kolxoz il ərzində dövlətə 70 ton süd satmalıdır. Bu günədək heyvandarlar dövlətə 36 tondan çox süd təhvil vermişlər.

Süd istehsalı gündən-günə artır. «Alagöllər» yaylağının otlu-sulu yamacları daha çox istehsal etməyə imkan yaradacaqdır.

QOYUN QIRXINI: Göy otlu bir təpədə altı qayçılı aqreqat qurulmuşdu. Qoyunlar bölük-bölük idi. Bir hissəsi qırılıb güneydə otlayır, bir hissəsi aqreqatın yanında idi.

Çobanlardan Pirverdi Atayev, Əmrah Mövlayev, Salman Hümbətov qoyunları tutub aqreqatın altına gətirirdilər.

Qoyunçuluq fermasının müdiri, qocaman kommunist Əli Qaytaranov söhbət zamanı dedi:

- 1470 baş qoyunumuz var. Ondan 1200 başı qırxına gətirilmişdir. Gündə hava şəraitindən asılı olaraq 400-500 baş qoyun qırılır.

Qabaqcıl qırınçılardan Elmar Bayramov, Həmid Quliyev, Böyükkişi Nəsirov adama gündə 65-70 baş qoyun qırırlar.

Mexanik Dadaş Abdullayevin xidməti xüsusi qeyd edilməlidir. Demək olar ki, Dadaş kənddə olan

bütün texnikanı idarə etməyi bacarır. O həm də bacarıqlı şoferdir.

Kolxoz bu il dövlətə 27 sentner yun satmalıdır. Plan artıqlaması ilə ödəniləcəkdir.

Çobanlar qırxının tez qurtarmasına tələsirdilər. Qırxın qurtaran kimi qoyunlar vanna ediləcək və sonra da yaylağa qaldırılacaqdır. Heyvandarların özlərinin dedikləri kimi, dağlar onları çağırır.

*«Yenilik» qəzeti, (Kəlbəcər)
5 iyun, 1966-cı il.*

QOÇDAŞ YAYLAĞINDA

Hər dağ cığırının, hər daşın öz tarixi, hekayəti var. Qoçdaş yaylağının gircəyində qırmızı daşdan yonulmuş bir cüt qoç fiquru vardır. Bunlar naməlum bir sənətkar tərəfindən yaradılmışdır. Elmi cəhətdən tədqiq olunmağa, öyrənilməyə layiq olan bu sənət nümunəsi, dilsiz daşdan bir daha sübut edir ki, uzaq keçmişdə də gördüyümüz otlu yamaclarda ağ qoyun sürüləri, qırmızı naxırlar bəslənilmişdir.

Qoçdaş yaylağının yamacları, dərələri, düzləri çox genişdir. Qoçdaşın hər yamacı bir yaylaqdır. Ağyataq, Çökək yurd, İlxı qoruğu və başqa yaylaqları göstərmək olar. Kəlbəcər rayonundakı C. Cabbarlı adına, «Azərbaycan», Puşkin adına, H. Aslanov adına kolxozların, «Bakı», «Qələbə» kolxozlarının qoyun sürüləri, mal-qara naxırları Qoçdaş yaylağında bəslənirdi.

Bundan əvvəl Qoçdaş yaylağında olan fermaların üçü haqqında qəzetimizdə yazı dərc olunmuşdur.

Bu məktubumuzda Puşkin adına kolxozun heyvandarlıq fermasında çalışan əmək adamlarının işindən danışacağıq.

Mal-qara ferması 40 gün olar ki, bu yaylağa gəlmişdir. Qısa vaxt ərzində heyvanlar gümrəhləşmiş, süd istehsalı artmışdır. Kolxozun 600 baş mal-qarası, o cümlədən 100 baş sağmal inəyi vardır. Fermada hər gün 500 kiloqramdan çox süd istehsal olunur. İndiyədək 50 tondan çox süd istehsal olunmuşdur. 6 ay ərzində dövlətə 41 ton süd satılaraq, illik plan yerinə

yetirilmişdir. İllik süd satışı planından əlavə dövlətə 6,5 ton süd satılmışdır.

Heyvandarlar daha çox ət, süd istehsal etmək uğrunda yarışa qoşularaq, yeni-yeni nailiyyətlər əldə edirlər. Təcrübəli naxırçı Məmməd Quliyev, gənc naxırçı, kommunist Saday Quliyev inəkləri otlu yamaclarda otarır, vaxtlı-vaxtında yaylağa aparır və gündə üç dəfə suyun üstə endirirlər. Bu qayğının nəticəsi olaraq inəklər südlü olur, buzovlar gümrah böyüyürlər.

Belə bir imkandan istifadə etməyə çalışan sağıcılar bol məhsul əldə etmək uğrunda yarışrlar. Qabaqcıl sağıcı Səhləb Quliyeva 13 inəyə qulluq edir. Gənc sağıcı bəslədiyi inəklərdən 7 ayda 9 tondan çox süd sağmışdır. Lələ Abbasova, Firuzə Mahmudova, Şamaxı İsgəndərova və başqa sağıcılar da yaxşı göstəricilərə nail olmuşdur.

Bir il bundan əvvəl orta məktəbi bitirib komsomol putyovkası ilə sağıcılığa gəlmiş, Suğra Məmişovanın işi ilə maraqlandıq. Suğra, müəllim ailəsində tərbiyə alıb böyümüşdür. Əşrəf müəllim öz qızını gənc yaşlarından zəhmətə həvəsləndirmişdir. Suğra istehsalatda işləyə-işləyə qiyabi təhsil almağı qət etmişdir. O, 12 baş inəyə qulluq edir. İndiyə kimi on buzov almış və hər inəkdən 650 kiloqram süd sağmışdır. Suğra tək deyildir, onun Bağdad Mirzəyeva kimi gənc yarış dostu vardır. Biz onların gələcəkdə ən qabaqcıl və təcrübəli sağıcı olacaqlarına inanırıq.

Ferma müdiri Yusif Abbasov bildir ki, biz dövlətə nəzərdə tutulduğundan 20 ton artıq süd satacağıq.

Qonşu kolxozlardan fərqli olaraq Puşkin adına kolxozda payız-qış aylarında da çox süd istehsal edilir.

Kolxozun belə səfalı yaylağı olduğu kimi, otlu biçənəkləri də genişdir.

Hazırda kolxozun əmək adamları qış üçün bol yem ehtiyatı yaradırlar.

*«Yenilik» qəzeti, (Kəlbəcər)
30 iyul, 1966-cı il.*

MƏHƏBBƏT ÇAĞIRIR

Ananın gözləri yol çəkirdi. Bəzən də öz qəlbi ilə danışdı.

-Bıy, başıma xeyir, Nəbi gedəli 9 aydı, heç bu gündü qədər darıxmamışdım. Ürəyimə damıb oğlum bu gün gələcək.

Hürü arvad evi-eşiyi təmizlədi. Sonra da yaxşı bir şey bişirmək üçün hazırlıq gördü. Birdən qapı döyüldü. Qonşunun qızı içəri girdi.

- Hürü xala, muştuluğumu ver, Nəbi gəldi. Arvad lal dayandı, qız da tərpənmədi. Qızın ağ bənizi alışıb yanırdı. Elə bil ki, yanaqlarında bir cüt lalə açmışdı. Hər ikisi həyəcanlı idi. Hürü arvad qəlbindən keçənləri gizlədə bilmədi.

- Qızım, gün o gün olsun...

Qonşu qızı bərk utandı.

Nəbinin qapıdan girməsi ilə anasının boynuna sarılması bir oldu. Qız qapıdan çıxdı.

Nəbi geri döndü. Onu görə bilmədi.

- Ana, o kim idi?

- Bu evin çırağı...

Ana ilə oğul doyunja söhbət etdilər. Ana soruşdu:

- Bakıda nə peşə öyrəndin, sənətinin adı nədir?

- Buldozerçi.

- Ondan başım çıxmaz, işin nə olacaq?

- Yol düzəldəcəm, bina tikmək üçün özül açacam. Abadlıqla məşğul olacam.

- Sənət gözəl sənətdi, səvabı da bir ayrı. Babalarımız yol açdırmaq, körpü tikdirmək üçün dəridən-dırnaqdan çıxardılar. Onda belə maşın harada idi. Bel külünglə nə iş görmək olardı. Qayaların arası ilə at, ulaq da çətin işləyirdi.

- Gözəl sənətdir oğlum. Sən ömrün boyu bizim bu ellər üçün rahat yol düzəldəcəksən. Bu ki, öz arzumuzun meyvəsidir.

Ana sevincindən qanadlanırdı. O, əlini havada yelləlib dedi:

- Kəndimizə gələn yolları da düzəlt, oğlum!

Gənc Nəbi Kəlbəcər rayon yol şöbəsinə işə düzəldi. Usta Aslan Quliyevin başçılıq etdiyi kollektivdə işə başladı. Gənc buldozerçi kəndarası, rayonarası, yaylaqlara, qışlaqlara, tarlalara, fermalara gedən yolları düzəltdi, genişləndirdi. «Dəmir atlı» oğlanın adı-sanı hər yana yayıldı.

Bir gün komsomolçu Nəbi Şəfiyev rəisin otağına gəldi. Əlindəki ərizəni ona verdi.

Rəis ərizəni oxuyub güldü. Sonra da:

- Fərhad kimi sən də sevgidə çətinlik çəkəcəksən. Qamışlı yolu dağılıb. Qaya baş-başa gələndə möhkəm iş görülməlidir. Fərhad Büsütun dağına çapdı, sən isə Qamışlı qayalarını yarıb keçməlisən.

Nəbi qəlbinin odunu yenə də gizlədə bilmədi:

- İki aylıq işi on gündə görşəm necə?

- Onda sənin toyunu etmək bizim boynumuza düşür. Həm də bu toyda bütün el iştirak edəcəkdir.

Nəbi «dəmir atı»nı cowlana gətirdi. Qamışlı qayalarına hücumu keçdi. Səhər tez yuxudan duran da, axşam gec yatan da onun maşınının səsinə eşidir.

Axı, Nəbini məhəbbət çağırır. Məhəbbətin gücü ilə yüz belə dağ çapmaq, belindən aşmaq olar. O gün uzaqda deyil. Yollar yaxınlaşır. Ürəklərin qovuşmasına ara az qalıb.

«Yenilik» qəzeti, (Kəlbəcər) 13 avqust, 1966-cı il.

DAĞÜSTÜ ŞƏHƏR

Sərt qayalıqlarla üz-üzə duran əmək adamları Çənlidağın qoynunda nələr yaratmamışlar. Onlar kol-kosların, yaşıl pöhrəliklərin yerində binalar ucaltmışlar.

12 il bundan əvvəl təməl daşları qoyulan bu şəhərin füsunkar bir mənzərəsi var. On iki il böyük bir şəhər üçün o qədər də çox yaş deyildir. Daşkəsənə uzaq yerlərdən gələn qonaqlar onu «Dağüstü şəhər» adlandırırlar. Hündür təpəliklər üzərində ucalan iki-üç mərtəbəli binaların başı buludlara dəyir. Burada geniş küçələr salınmış, böyük mədəni-məişət binaları tikilib istifadəyə verilmişdir. Böyük mehmanxana, restoran, hamam, ikimərtəbəli univərmaq, mədəniyyət sarayı və s. buna misal ola bilər. Mədəniyyət sarayının qabağındakı fəvvarənin yanından durub bu yeni sosialist şəhərini seyr etdikdə onun panoraması, ecazkar gözəlliyi daha geniş nəzərə çarpır. Üçmərtəbəli rabitə evi, yeni tikilməkdə olan kinoteatr binası, mədəni-məişət kombinatı şəhərə xüsusi gözəllik verir. Mərkəzi küçənin səkiləri ətrafında əkilmiş həmişəyaşıl ağaclar, ilin hər fəslində öz tərəvətini və gözəlliyini saxlayır.

Şəhərin mədəniyyət sarayında gecə-gündüz böyük canlanma vardır. Burada C. Cabbarlı adına Dövlət Dram Teatrının kollektivi və mədəniyyət sarayının həvəskarları tez-tez maraqlı tamaşalar göstərirlər. Axşamlar axın-axın bu mədəniyyət ocağına gələn mədəncini, inşaatçını şəhərin gözəlliyi istər-istəməz özünə cəlb edir. Saysız-hesabsız işıqlar çiçək-çiçək yanır, uca binalar daha əzəmətli görünür. Bu mənzərəni seyr edən əmək adamlarının qəlbi iftixar hissi ilə döyünür. Bu mənzərədən ilham alan bəna qeyri-ixtiyarı olaraq dillənir: - Bu şəhərin təməl daşları

mənim əllərimlə qoyulmuşdur. Öz əməyimlə necə də
öyünməyim!

Daşkəsən şəhəri dağlar qoynunda tək-tənha
görünür. Az vaxt ərzində onun ətrafında böyük
qəsəbələr yaranmışdır. Şaxtaçılar, Mədənçilər və
Alunit-dağ qəsəbələri...

Qoşqarçay dərəsi boyunca Daşkəsəndən
Xaçbulağa doğru getdikcə çayın sağ və sol sahilində
yaşayış evləri görünür. Bu kəşfiyyatçıların yaşayış
məntəqəsidir. Az sonra yeni qəsəbəni andıran
ikimərtəbəli ağ mərmerdən tikilmiş daş evlər görünür.
Bu Zağalı kəndidir. Sonra Qoşqarçay su bəndi
işçilərinin yaşayış məntəqəsinə çatırsan. Buradakı
qaynar həyat insanı heyran edir. İri çalovlu
ekskvatorlar torpağın bağrını sökür, betonçular Qoşqar
çayını cilovlayaraq süni göl yaradırlar. Çənlidağda
Daşkəsən kimi gözəl şəhər yaradan inşaatçılarımız –
əsrimizin fərhadları Qoşqarçaydan filiz zənginləşdirici
fabrikaya böyük su kəməri çəkirlər. Bisütundan uca və
sərt qayalıqlar zamanəmizin fərhadları qarşısında uçub
tökülür. Qoşqarçaydan Daşkəsənə böyük nəhr çəkilir.

Daşkəsəndə hər gün yeni yaşayış binaları,
sənaye obyektləri, mədəni-məişət binaları istifadəyə
verilir.

Daşkəsənin gözəlliyini daha məzmunlu təsvir
etmək üçün mahir şair qələmi, rəssam fırçası lazımdır.
Aşıq Şəmşirin aşağıdakı qoşmasında bizim bu dağların
gözəlliyi daha əzəmətli və qüdrətli səslənir:

OĞLUYAM

Qartal düşüncəli, şair xəyalı,
Tərən yuva salan dağlar oğluyam.

Anam İstisudur, Atam Dəlidağ,
Lülpər, Murov, Qonur, Qoşqar oğluyam.

Hər yolu düşəndə Göygölə sarı,
Şairin, aşığın artır vüqarı.
Babamdı Qafqazın sıra dağları,
Uçurumlu sərt qayalar oğluyam.

Lələdi, nərgizdi evim-eşiyim,
Köynəyim sıx meşə, qoymaz üşüyüm.
Qərənfil, qızılgüldü beşiyim,
Min çiçəkli bir lələzar oğluyam.

Bədənim Ərgünəş, Güllüstan, Çilgəz.
Vüqarım Şah dağı əl çata bilməz.
Məskənim Çalbayır, oylağım Kəpəz,
Buz bulaqlı göy yaylaqlar oğluyam.

Cəvəhirdi ana yurdun torpağı,
Qızıl, gümüş – min sərvətin yatağı,
Aya çatıb Vətənimin sorağı,
Şəmşirəm, nə gözəl diyar oğluyam!

«Yeni Daşkəsən» qəzeti,
31 dekabr, 1960-cı il.

MƏHƏBBƏT QOCALMAZ

Tər-təzə, şəhi tökülməmiş gül-çiçəkdən
hörülmüş çələng nə qədər gözəl və cazibədar olur.
İnsanı sevindirir, ona zövq verir. Şeir çəmənindən bir-
bir qoparılan güllü qafiyələr, şux rədiflər də belə olur.
Şair olan kəs incə zövqə malik olmalıdır. Şeir incə
duyğuların bədii ifadəsidir.

Gərək hər təzə şeir dağ çəməninin gülü, çiçəyi
kimi təravətli, orijinal olsun. Hər kəsin öz üslubu,
yaratıcılıq yolu olmalıdır.

Az adam tapılar ki, gəncliyində heç olmasa bir-
iki şeir yazmamış, qoşma qoşmamış olsun. Lakin onları
bir-birindən fərqləndirən şeirlərindəki obrazlı fikirlər,
poetik vüsət, ideyalılıqdır.

Şeir yaratıcıları şair, el şairi və yaratıcı aşiq
kimi həyatda şöhrət tapırlar. Haqqında danışacağımız
İslam Təbib el şairidir. O, 1 may kəndindəki 8 illik
məktəbin dil-ədəbiyyat müəllimidir. Onun oynaq
qoşmaları bir təbəssüm kimi dodaqlarda gəzir.
Aşıqların çox sevdiyi şeirlərdən biri onun «Duman»
gəraylısıdır.

Duman, yatma dağ döşünə,
Gəl- get, sürünə-sürünə.
Sən qoymursan bu gözəllik,
Gözümə aydın görünə.

Duman dağ başında gözəl görünər. İslam Təbibdə təbiətə vurğunluq vardır. O, Vətənimizin gözəlliklərindən yazmaqla doymur. «Göy - göl» şeiri bu cəhətdən çox səciyyəvidir.

Göy – göl, vurulmuşam hüsnünə sənin,
Doyunca bir səni gəzməsəm olmaz.

Açıb qollarımı göy sularında,
Bir qayıq timsalı üzməsəm olmaz.
Doyunca bir səni gəzməsəm olmaz.

Gəzim sahilini, bir də dolanım,
Səndə Afaq çimib, Nizami üzmüş.
Qonağın olmuşdur, Məhsəti xanım,
Bəlkə bu daş üstə rübai düzmüş,
Səndə Afaq çimib, Nizami üzmüş.

Səni ona görə sevirəm ki, mən,
Doğma dağlarımın sinəsindəsen.
Yurdumuza on ikinci əsrdən,
Yadigardır bir Nizami, bir də sən,
Doğma dağlarımın sinəsindəsen.

İslam Təbib gözəl təbiət lövhələri yaratmağı, öz fikrini, hissini mənalandırmağı bacarır.

Yeri düşmüşkən, bir şeyi İslam Təbibə demək lazımdır. O, qoşmaların sayını artırmaq istərkən, istər-istəməz təkrara yol verir, ustad aşıqların işlətdiyi qafiyələri, rədifləri odsuz-alovsuz şeirə gətirir.

Böyük sənətkarlar arzu etmişlər ki, heç olmasa onların bircə misrası atalar sözüne keçsin. Atalar sözü

zaman-zaman yaşayır, tarixi sınaqlardan çıxır, cəmiyyətdə özünə vətəndaşlıq hüququ qazanır. Ustad aşıqların – Qurbaninin, Şikəstə Abbasın, Xəstə Qasımın, Miskin Abdalın, Ələsgərin və başqalarının yaradıcılığını xalq sinəsinə yazıb, ürəyində yaşatmışdır.

İslam az yazmağa, həm də yaxşı yazmağa çalışmalıdır. Belə olduqda onun qoşmaları dağ çeşməsinin suyu kimi sal qayaları yarıb süzülüb axar.

İslam Təbibin saç-saqqalı ağarmışdır. Ona: - gecdir! – deyənlər də var. Yanlış fikirdir. İnsan yaşa dolduqca ömrün kamala çatmış dövrünü yaşayır. Bir də ki, məhəbbət qocalmaz.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlarsı Goranboy)
14 dekabr, 1965-ci il.*

QARA SAÇLARA DƏN DÜŞMÜŞ

Biz bu məktubumuzda xalq şairimiz S. Vurğunun «Muğan» poemasının qəhrəmanlarından biri haqqında danışacağıq. Poemanın yazıldığı dövrdən düz on altı il keçir. O vaxt Sosialist Əməyi qəhrəmanı, «ağ qızıl» ustası Manya Kərimovanın 27 yaşı var idi.

Artıq şəvə kimi qara saçlara dən düşmüşdür. Biz bu gün onun simasında şanlı həyat yolu keçmiş, ömrü mənalarla dolu bir ananı görürük.

Manya əməyin qüdrəti ilə pillə-pillə, addım-addım ucalmış, irəliləmiş. Sadə pambıqçı təhsil almış, ali təhsilli aqronom olmuş. O bir neçə il kolxoz sədri işləmiş, neçə-neçə «ağ qızıl» ustası yetişdirmişdir. Manya adlı-sanlı pambıq ustası Bəsti Bağirovanın yetişdirməsidir. Onun da öz ardıcılları vardır. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı, pambıqçı Güllü Mirzəyeva, Rahilə İsgəndərova, Sona Musayeva, Qənirə Qasimova və başqaları onun ardıcıllarıdır.

Manya yenə də əməkdən, işdən usanmamışdır. Onun çarpan ürəyi yenə də el üçün döyünür. O, hazırda Ağamalıoğlu kənd Sovetinin sədri vəzifəsində çalışır.

Bir kommunist vətənpərvər kimi kəndlərin abadlaşdırılması daim onu maraqlandırır. Manya Kərimova söhbət zamanı dedi:

- Sovetliyimiz 4 kəndi əhatə edir. Xalqımızın güzəranı gündən-günə yaxşılaşır, iqtisadi və mənəvi

tələbi artır. Biz zəhmətkeşlərin artmaqda olan tələbatlarını, ehtiyaclarını ödəmək məqsədi ilə mədəni-məişət məsələlərinə böyük diqqət yetiririk. İndi kəndlərimizdə yeni mağazalar, bufetlər, bərbərxana, ayaqqabı təmiri emalatxanası və s. təşkil edilmişdir. Hər evdə İliç lampası yanır. Radio, televizor əhalinin məişətinə daxil olmuşdur.

Hazırda Mixailovka, Bağçakürd kəndlərində yeni klub binaları inşa olunur.

Yolların və körpülərin təmiri diqqət mərkəzindədir. Azad kəndi yaxınlığındakı körpü deputatların və kənd fəallarının köməyi ilə səhmana salınmışdır. Kənd Sovetinin deputatlarından Nəriman Verdiyev, Qədir Xəlilov, Yevdaniya Qriqoriyeva, Kərəmalı Məmmədov, Alya Əhmədova, Fərman Babayev, Xudu Adıgözəlov və başqaları ictimai işlərdə fəal iştirak edirlər. Onlar kənd Sovetinin gözəl təşəbbüslərinin həyata keçirilməsində əllərindən gələni əsirgəmirlər.

Bəli, qara saçlara dən düşmüşdür, lakin onun Vətən eşqi ilə, qurub yaratmaq eşqilə döyünən ürəyi yenə də odluluqdur.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
18 noyabr, 1965-ci il.*

SEVƏN ÜRƏKLƏR

- Pəri, tarlamızda çıxış yaxşıdır. Cərgələr boyunca bitkilər necə də gözəl baş qaldırıb.

- Qəlbinin məhəbbəti kimi.

- Ay qız, yenə dilin atır. Sözlü adama oxşayırsan.

Pəri dodaqaltı: - Əzəl axır elin sözü düz olur – deyə, oxumağa başladı.

- Özün deyib, özün də eşitmə. O düz olan nədir?

- Mexanizator oğlanla sənin sevgin.

- Yaxşı deyiblər ki, qız evində toydur, oğlan evinin heç xəbəri də yoxdur.

- Ürəyini buz kimi saxla. Oğlan evinin yaxşı xəbəri var. Bəsti xala bulaqda qızlara da deyib. Hətta atan Abbasa deyib ki, qızın Minayəni oğluma alacağam.

- Kənddə sataşmağa adam tapmadın-?..

Mexanizator oğlanın tarlaya gəlməsi söhbəti kəsdi. Pəri gülümsədi, sakitcə dodaqları tərpəndi. Minayənin ağ bənizi qıpqırmızı oldu.

Zülcədərin ilk sözü bu oldu:

- İşimdən razısınız mı? Bilirsiniz, bu yeri şumlayanda, arata qoyanda nə qədər zəhmət çəkmişəm. Ürəklə işləmişəm.

Pəri: - Sən də işləməyəndə bəs kim...

Minayə onun sözünü ağzında qoydu.

- Ay qız, bu gün dilotu yemisən?

İşin nə yerdə olduğunu bildiyindən Zülqədər bir an içində gözdən itdi.

Pəri hələ də danışdı:

- Mexanizator oğlan, pambıqçı qız. Daha buna nə söz ola bilər.

Yeri gəlmişkən onu deyim ki, gənc kommunist Minayə İbrahimovanın başçılıq etdiyi briqada hər günü şən və fərəhli keçirir. Bu da təbiidir. Çünki, briqada üzvlərinin əksəriyyəti gənclərdir.

Bu, Qasım İsmayılov rayonundakı Kalinin adına kolxozda təşkil edilmiş ilk komsomolçu-gənclər briqadasıdır.

Briqadanın öhdəsində 40 hektar sahə vardır. Ağdamlıların vətənpərvərlik təşəbbüsünə qoşulan briqada üzvləri hər hektardan 30 sentner «ağ qızıl» əldə etməyi qət etmişlər.

Kalinin adına kolxozda pambıq yığımı xəbəri bir yürüş oldu. Dörd briqada eyni gündə yığma başladı. Xan arxının sahilində yarış yeni vüsət aldı. Minayənin briqadası birinci gündən qələbəni əldən vermədi. Gündə 4-5 ton «ağ qızıl» toplayan briqada kolxozda birinci olaraq illik planı ödədi.

Artıq bir neçə gündür ki, texnika da briqadanın köməyinə gəlmişdir. Sürücü-mexanik İsgəndər Rəfiyev gündə öz «mavi gəmisi» ilə 4-5 ton pambıq yığır. Briqada ilk rəqəmi 7-8 tona çatdırmışdır. Qabaqcıl pambıqçılardan Münəvvər Verdiyeva, Ayna Hüseynova, Tamara Həbibova, Nəcibə Verdiyeva, Pəri Əliyeva və başqaları gündə adama 130-140 kiloqram «ağ qızıl» toplayırlar.

Briqada üzvləri indiyədək dövlətə 100 ton pambıq təhvil vermişlər ki, bu da plandan 40 ton çoxdur.

Kalinin adına kolxoz illik planı vaxtından çox əvvəl və artıqlaması ilə yerinə yetirdi. Planın yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq kolxozda keçirilən yığıncaqda Minayenin briqadasının adını birinci çəkдилər və onu təbrik etdilər.

«1 May» kəndinin əmək adamları məhsul bayramı gününü, mexanizator oğlanla pambıqçı qızın toy gününü səbirsizliklə gözləyirlər. O gün şənlik şənliyə qarışacaqdır.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
2 oktyabr, 1965-ci il.*

ARZULAR VƏ ƏMƏLLƏR

İnsan ki, həyatda bir yadigar qoyub getmədi, onun ad-sanı tez unudular.

Həvil kişi Səfikürd kəndinin ətrafını çox dolandı. Nəhayət, «İtən yer» adlanan sahədə qərar tutdu. O, dərindən köksünü ötürdü.

- Eh, «İtən yer»! Vaxt var idi ki, gecə-gündüz bu düzdən şırhaşır su axardı, hər yan da yamyaşıl meşə idi. Su batdı, meşə məhv oldu.

60 yaşlı qoca bir an belə rahat ola bilmədi. Onun arzusu böyük, imkanı az idi. O, hey düşünürdü:

- «İtən yer»ə su arxı çəkəsən, bağ salasan. Həm bu yerlər gözəlləşə, həm də bar-bəhər götürəsən.

Qoca Həvil fikrini kəndin ağsaqqallarına, idarə heyəti üzvlərinə dedi. Onun arzusuna şərik olanlar çox oldu. Hətta Qədir Həsənov, Musa Gülməmmədov və başqaları təşəbbüsə qoşuldular. Elə həmin il «İtən yer»də yeni bağ salındı. 13 hektar sahədə Ağ Quba alması əkildi.

Mustafa bir neçə fidanı yerə basdırıb əl saxladı.

- Həvil kişi də durdu-durdu iş tapdı. Əyilib-qalxmaqdan belimiz əyri bitdi.

Həvil kişi qürurla:

- Bağban ağac basdıranda beli əyilər, bar dərəndə qəddi düzələr, sevinci artar. Gün o gün olsun ki, alma ağacları qol-budaq atsın, kölgəsində dinləcək, barını dərək...

Ağaclar günbəgün, aybaay böyüdü. «İtən yer» yaşıllığa qərq oldu. Ağaclar çiçək açdı, bar gətirdi.

Mustafa Mustafayev indi Jdanov adına kolxozda bağ briqadiridir. Həvil Bədəlov bağbandır. Qədir Həsənov və Musa Gülməmmədov isə ona köməkçi verilmişdir. Onlar alma bağını qayğı ilə becəirlər. Özləri də bu il hər hektardan 120 sentner alma əldə etməyi qət etmişlər.

Boz səhraya gözəllik gətirmiş alma bağının arası ilə şırhaşır su axır. Qoca bağban əlində bel ağacları sulayır. Özü də oxuya-oxuya:

Əzizinəm, qoru yandı,
Ocağın qoru yandı.
Öldürmə qoca bağbanı,
Sənə bağ qoruyandı.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
19 mart, 1966-cı il.*

İLQAR POZULMADI

O gözlər hələ də yollardan çəkilməmişdi.

- Camal gəlmədi!... Öz sinəsindən qopan bu bircə kəlmə söz dil-dodağını yandırdı, ömrünün buluduna od saldı, onun varlığını şimşək dağı qamçılayan kimi qamçıladı.

Arzular, arzular, quş qanadlı arzular! Siz həyatsınız, ömürsünüz. İnsan sabahını, toy-büsatını, xoş gününü sizdə görür. Ümidlərlə dolu arzular!

Qaratel beş qışın, beş baharın necə gəlib keçdiyini özü də bilmədi. Arxa cəbhədə hünər göstərdi, zəhmətdən usanmadı. Adlı-sanlı pambıqçı oldu. Dörd

uşağını zəhməti ilə boya-başa çatdırdı. O, bircə arzu ilə yaşayırdı:

«Müharibə tez qurtaraydı, qəhrəman Camalın sinəsi ordenlərlə dolu zəfər müjdəsi gətirəydi.»

Müharibə qurtardı. Biz düşməne qələbə çaldıq. Gedənlərdən çoxu gəldi. Lakin Camal gəlmədi.

Günlər ötdükcə, yaşıl donlu arzu ağacının yarpaqları saralıb bir-bir yerə düşürdü. Lakin yarpaqlar tökülməkdə olan ağacın kökündən yeni yaşıl pöhrələr, yeni arzular boy atırdı. Bu, Qaratelin mehriban övladları, qəhrəman Camalın yadigarları idi. Atalar məsəlidir, deyirlər: «İgid ölər adı qalar, namərdin nəyi qalar»

Camalın dörd övladı, Nəbinin Həcəri kimi qeyrətli, hünərli Qarateli onun adını elin qəlbində əbədiləşdirdi.

Camalın yadigarı olan Nəsrəddin suçudur. Onun əlləri ilə tarlalar yaşıl don geyir, barlı-bəhrəli olur. İki oğlu, bir qızı pambıqçdır.

Bəs Qaratel xala haradadır? Övladlarının yanında. Özü də sağıcı işləyir. Bu qəhrəman qadın keçən il bəslədiyi 15 baş inəyin hər birindən 1.000 kiloqramdan çox süd sağmışdır. Onun bu ilki, öhdəçiliyi daha böyükdür.

Qaratel xalanı elin gözündə ucaldan təkəcə onun əməyi deyil. Övlad məhəbbəti ilə dolu ürəyi, bir də pozulmayan ilqarı onu əlçatmaz dağların zirvəsinə qaldırmışdır.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
7 yanvar, 1966-cı il.*

QOŞQAR GÜLÜMSƏYİR

Hanı başının çəni-dumanı? Yoxsa, göyün qübbəsindəki topa-topa ağ buludlara qarışıb? Kəpəzdəmi, Yeddiqardaş dağlardamı, Murovdamı qərar tutub?!

Yoxdur Qoşqarın çəni-dumanı, Qoşqar gülümsəyir... Sanki, o bizi salamlayır, əl eləyir. Gəl qoynumda yaradılmış cəh-cəlalı, Daşkəsəni, ondan da gözəl Alunitdağ qəsəbəsini, Qoşqarçay dərəsində salınmış yeni kəndləri, «Dağ gölünü» gör, - deyir.

Deyin, təbiətin bu dilbər guşəsindən doymaq olarmı?

Qırxbulağı, Xoşbulağı tamaşa,
Yeddiqardaş dağlar verib baş-başa,
Qaşqaçay üstündə moruxlu meşə,
«Dağ gölü»nə baxdım gözüm qamaşdı.

Şair olmayan da bu yerlərdən səssiz-səmirsiz sükutla keçə bilməz, yəqin ki, qəlbinin səsinə qulaq asıb bir söz deyər. Rəssam olmayan da xəyalında xoş təəssürat izləri buraxa biləcək bir tablo yaradar.

Qoşqar gülümsəyir... Dünənini, bu gününü müqayisə edib gülümsəyir. Onun öyünməyə haqqı var. O at keçməz dağ cığırının yerində salınmış şose yollara, qarayamların yerində tikilmiş şəhər və qəsəbələrə, yeni kəndlərə baxıb gülümsəyir. Qara çiraqdan yaxa qurtarıb. Mingəçevir işıqlarından nur alan aynabənd otaqlara, mədəniyyət saraylarına, klublara baxıb gülümsəyir. Gecə-gündüz əmək bulaq kimi qaynayan dağ mədənlərinə, Daşkəsənin ürəyi olan filizsaflaşdırıcı fabrikə, yaşıllıqlara bürünmüş küçələrə baxıb gülümsəyir. Daşkəsənin mərkəzi meydançasındakı böyük dahimiz V. İ. Leninin məğrur heykəlinə baxıb gülümsəyir. Sanki bu yerdə iki böyük dağ çiyin-çiyinə dayanıb böyük gələcəyə, kommunizmin səhərinə baxır.

Daşkəsənin gələcəyi hələ qabaqdadır. O gələcəkdə ölkəmizə daha çox filiz konsentratı, alunit verəcəkdir. On dörd mərtəbəli filizsaflaşdırıcı fabrikə yaşıllaşdırma üsuluna keçiriləcək, çox işlər avtomatlaşdırılacaqdır. Bunun üçün böyük hazırlıq işləri

görülmüş və görülməkdədir. Qoşqarçayın qabağı kəsilib böyük bənd, «Dağ gölü» yaradılmışdır. İndi oradan filizsaflaşdırıcı fabriyə su kəməri çəkilir, böyük nəhr yaradılır.

Dağ mədənlərinə yeni ekskavatorlar, zərbəvuran dəzgahlar və digər qazma aqreqləri çıxarılır. Adamlar texnikaya böyük həvəslə yiyələnirlər. Müasir texnikanın gücü ilə yeraltı sərvətlər üzə çıxarılır, ölkəmizin metallurgiya zavodlarına göndərilir.

Sənaye inkişaf etdikcə, şəhər böyüdükcə, onun əmək adamları da pillə-pillə yüksəlir, adlı-sanlı, şöhrətli olmuş Aslan Əliyevi, Əkbər Bayramovu, Zəhid Ağayevi, Tələt Cəfərovu, Abdulla Əliyevi, Nazənin Məmmədovanı, Heydər Quliyevi kim tanımır? Bu qabaqcıl əmək adamlarını - dağ mədənçilərini hamı sevir, ehtiram göstərir. İndi onlar Oktyabr bayramı şərəfinə əmək növbəsində dayanaraq gündəlik tapşırığa 125-130 faiz əməl edirlər.

Sov. İKP MK sentyabr plenumunun qərarları dağ mədənçilərinə qol-qanad vermiş, onların əməyə olan həvəslərini qat-qat artırmışdır.

Sosialist Daşkəsəninin zəhmətkeşləri kommunistcəsinə yaşamaq, işləmək və təhsil almaq uğrunda mübarizədə ön cərgədə gedirlər.

Daşkəsən dünənki Daşkəsən deyil. İnsan əməyi onu olduğundan da gözəl etmişdir. Bax, elə Qoşqar dağı da bunlara baxıb gülümsəyir.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
9 oktyabr, 1965-ci il.*

SAĞ ƏLİN HÜNƏRİ

Təşviqatçı bacım, bu gün qəzet oxumayacaqsan? Biz sənin təcrübən haqqında söhbəti dinləmək istəyirik. Bunun sirri nədədir ki, sən gündə 110-120 kiloqram pambıq yığa bilirsən. Biz isə...

Manqabaşçısı Dilşad Əliyevanın bu sözü Səlminin qəlbindən oldu. Onun sezilməz dərəcədə

dodaqları tərpendi, yerində incə bir təbəssüm oynadı. Axı, Səlmə bunu çoxdan istəyirdi. Lakin utanırdı. Dilşadın təklifi lap yerinə düşdü.

Səlmə asta-asta söhbətə başladı:

- Pambıq yığımı cəldlik tələb edir. Bu o demək deyildir ki, əllərinlə kolun harasından istəyirsənsə, açmış qozanın pambığını qoparasan. Əlləri də ustalıqla işlətmək lazımdır. Adətən sağ əllə dib qozaların, sol əllə üst qozaların pambığı yığılmalıdır. Çünki sağ əl dib qozaların, kollar arasında, çətin yerlərdə olan qozaların pambığını asan çıxarır. Həm də kol üstündə açmış qozaların pambığı tam götürülməlidir.

Səlmənin bu qiymətli təcrübəsi manqa üzvlərini sevindirdi.

Fasilədən sonra qızlar cərgə ilə pambıq vərələrinə düzüldülər. O günü axşama kimi qızlar tarla mayakının üsulu ilə işlədilər. Lakin fasilədən sonra qabaqkı günlərdəkindən az pambıq yığıldı.

Səlmənin yarış dostu Manya Sadıqova onu başdan-ayağa süzdü. Bunun mənasını dərk edən Səlmə dilləndi:

- Qabaqcıl təcrübəni bir gündə mənimsəmək olmaz. Əllərdə vərdiş yaratmaq lazımdır. Odur ki, biz işə bir saat qabaq çıxmalıyıq. Manqamız bir-iki gün çətinlik çəksə də, sonra yığım normasını iki qat artıqlaması ilə yerinə yetirəcəkdir. Manqa üzvləri bu fikirlə də razılaşıdılar, səhər bir saat tez işə gəlməyi qəetdilər.

Günəşin ilkin şüaları vüqarla dayanmış Kəpəzin zirvəsinə səpələnmişdi. Hava apaydın idi. Ancaq göz işlətdikcə uzanan «Çəpər düzü»nün göylərində pambıq tayalarına bənzər topa-topa ağ buludlar var idi. Ağ

örpəyə bürünmüş pambıq tarlasında bir dəstə qız görünürdü. Bu, Dilşad Əliyevanın manqası idi. Manqa üzvləri vədə əməl edərək, bu gün işə erkən çıxmışdılar.

Qızların coşqun işi, şaqqaraq gülüşləri, «Bizim qızlar» mahnısının əksi-sədası el yolu ilə ötənləri cəlb edirdi. O günü xarallar doldu, səhərki ağ bulud tayalarından böyük pambıq dağı yaradıldı. Bəli, sağ əl öz hünərini göstərdi.

Hazırda manqa üzvləri hər gün 1,5 ton əvəzinə 2,5 ton pambıq yığırlar. İndi gündə 100-120 kiloqramdan az pambıq yağan manqa üzvü tapmaq çətinidir.

Kamal attestatı ilə istehsalata gəlmiş Səlmini indi Kirovabadın Qovlar südçülük sovxozunda hamı barmaqla göstərir. O, mövsüm ərzində 8 ton pambıq yağmağı öhdəyə götürmüşdür. Onun iş nümunəsi öz manqasına şöhrət qazandırmışdır. Səlmi Süleymanovanın iş təcrübəsindən indi sovxozun bütün manqa və briqadalarında istifadə olunur.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
12 sentyabr, 1962-ci il.*

DAŞKƏSƏNLİLƏRİN FƏXRİ

Aslan Əliyev ayağa qalxaraq məclisdəkiləri iftixarla nəzərdən keçirib ürək dolusu nəfəs aldı. Sonra evin Şimal-Şərq dağ mədəninə baxan pəncərəsini

açdı. Qoşqarçay dərəsindən əsən meh onun qalın saçlarını yana darayaraq geniş alnından öpdü. O, sağ əlini dağ yolu ilə uzanıb gedən dirəklərdən sırğa kimi asılmış İliç lampalarına, dağın zirvəsində nəre çəkən ekskvatorlara, durna qataritək asma yolla filiz daşının vaqonetkalara baxaraq dedi:

- Əziz dostlar, doğru demişlər ki, harada əmək varsa, orada həyat var. Əkbərlə Qazıməmməd rayonunun Nəvan kəndindən bura gələndə gördüyünüz bu tikintilərdən əsər-ələmət yox idi. Biz o zaman burada taxta evlərdə yaşayırdıq. İndi hər birimizin gözəl və yaraşılıq mənzillərimiz var. Uzağa getməyə, baxın, Əkbərin nəyi çatışmır? Bu onun yaraşılıq mənzili, qoşa-qoşa xalıları, radioqəbuledicisi, bufeti, şifaneri, soyuducu cihazı, hansını deyim...

Qapının qəflətən açılması onun söhbətini yarımçıq qoydu. Poçtalyon əlindəki zərfi Əkbərə uzatdı. Məktubla hamı maraqlandı.

Məktubu Əkbərin əmisi oğlu kənddən yazırdı. O, Əkbəri Lenin ordeni alması münasibətilə təbrik edir, əməkdə yeni-yeni nailiyyətlər qazanmağı, doğma xalqına, Kommunist partiyasına bundan sonra da sədaqətlə xidmət etməyi arzulayırdı...

Şimal-Şərq dağ mədəninin ekskvatorçusu Əkbər Bayramova Lenin ordeni verilməsi münasibətilə onun evində qurulmuş bu məclis gecədən xeyli keçənədək davam etdi. Süfrənin başına onun ən yaxın dostları-zərbə vuran aqreqatın maşinisti Rüstəm Rüstəmov, şofer Daşdəmir Əliyev, növbə rəisi Teyyub Qarayev, ekskvatorçulardan Zahid Ağayev, Abdulla Əliyev, Zahid Əliyev, həmyerlisi, Azərbaycan SSR Ali

Sovetinin deputatı ekskvatorçu Aslan Əliyev və başqaları toplaşmışdılar.

Sağlıqlar deyildi, şirin arzular edildi. Arzular isə sonsuz idi. Açıq pəncərədən görünən dağın döşündə çəmənlər çiçəyi kimi sayrısan liliç lampalarının şöləsi altında əmək qaynayıb daşır, ekskvatorların nəməsi gecənin sakitliyini pozurdu.

Adlı-sanlı ekskvatorçu Əkbər Bayramov yoldaş Daşkəsənin Şimal-Şərq dağ mədəninə 12 il bundan qabaq gəlmişdir. O, əvvəlcə işə sadəcə olaraq fəhləlikdən başlamışdır. Heç bir sənət sahibi olmayan Ə. Bayramov çox keçmədən qazmaçı, dağ ustası, dağ partladıcısı sənətlərinə yiyələnmiş, Krivoy Roqda ekskvatorçuluq kursunu bitirmişdir. Həm də o, ən yaxşı şoferdir. İşə cəsarətlə yanaşan, müasir texnikanın bir çox sirrlərinə beləd olan gənclər kommunist haqlı olaraq mədəni kollektivinin və rayon təşkilatlarının hörmətini qazanmışdır. O, üç ildir ki, rayon partiya komitəsinin plenumuna üzvlük seçilir.

Ə. Bayramov ailə həyatını da Daşkəsəndə qurmuşdur. Hazırda onun iki oğlu, iki qızı vardır. Bu xoşbəxt uşaqlar Daşkəsənin doğma sakinləridir. Qızı Solmaz bu il II sinifdə oxuyajaqdır.

Əkbər gül üzlü balalarının xoşbəxtliyi naminə, doğma Vətənimizin tərəqqisi üçün və ona göstərilən bu böyük etimada görə əmək növbəsində duraraq, bundan sonra da qabaqcıllar sırasında olmağa söz vermişdir.

*«Sosialist Sumqayıtı» qəzeti,
5 avqust, 1958-ci il.*

ONUN BAĞBAN ƏLLƏRİ

Hər dəfə təbiətin bu dilbər guşəsini gəzəndə, yaşıl çətirli ağaclara baxanda, təzə çiçəklərin ətrini duyanda qoca bağban gəlib gözlərimin önündə durur. O, əlində bel ağacları, gülləri suvarır...

86 yaşlı Tevadros Mkrtımov ömrünün 27 ilini haqqında danışdığımız bu gözəl bağda – V. İ. Lenin adına Mərkəzi mədəniyyət və istirahət Parkında bağbanlıqda keçirib, ağacları qışın şaxtasından, yayın istisindən qoruyub. Alnının tərini axar sulara qatıb torpağa can verib.

Bu parkda 100 növdən çox ağac, 60 növ bəzək kolu, 80 növ çiçək vardır. Yaşıl yarpaqlar, güllər, çiçəklər, qaynar gözlü fəvvarələr axşam düşəndə şəhər sakinlərinə gəl-gəl deyir, öz gözəl rayihəsi, sərinliyi ilə könülləri oxşayır.

Elə bu vaxt yenə də qoca bağban yada düşür. O, Samuxun «Eldar dağından, Eldar şamı», Göy - göldən bəzək kolları gətirib öz əlləri ilə bu bağda əkib becərmişdir.

Qoca bağbanın yeganə bir arzusu var. O, istəyir ki, bağa su uzaqdan – Xanarxından gətirilməsin. Bağın özündə iki su arteziani vurulsun. Bu, parka böyük fayda verər. O, yaxşı bilir ki, su – həyatdır, su – yaşıllıqdır, su – bağbağatın janıdır.

Bu bağ şəhərimiz üçün böyük nemətdir. Hər ağacı, hər kolu göz bəbəyi kimi qorumaq hamının borcudur. Qoy bağımız həmişə gözəl və tərəvətli olsun.

«Kirovabad kommunisti» qəzeti,

20 may, 1967-ci il.
ÇIRAGİDZOR DƏRƏSİ

Daşkəsəndə yaşıl meşələrlə əhatə olunmuş bir dərə vardır. Yerli əhali bu dərəyə Çıraqdərə adı vermişdir. Azərbaycan şaxtaçıları Çıraqdərə mədənlərində ölkəmiz üçün çox qiymətli olan kükürd kolçedanı çıxarırlar.

Çıraqdərə mədəninin tapılması haqqında qəribə rəvayət vardır. Bir dəfə dağların başına qalın duman çökür, göz-gözü görmür. Toğanalı qoyun çobanı Sarı belə bir gündə qoyunlarını itirir. O, sürünü axtara-axtara gəlib bu dərəyə çıxır. Çoban Sarı bərk yorulubmuş. Odur ki, oturub bir qədər dincini almaq istəyir. Çox fikirli olan çoban yanındakı daşlardan birini götürüb əlində oynadır, sonra yerə atır. Daş parça-parça olur. Qırıntılar isə par-par parıldayır. Çobanı heyrət bürüyür. O, daşın parçalarından bir neçəsini götürüb o yan-bu yanına baxır, heç bir şey başa düşə bilmir. «Görəsən, kənddə bunun nə olduğunu bilərləmi?» - deyə düşündür, geri qaydanda daşlardan bir neçəsini kəndə gətirir. Kənddə də bu daşın nə olduğunu heç kəs müəyyənləşdirə bilmir. Kəndin ağsaqqalları daşları aparıb Gədəbəy mis mədənlərinin sahibi Simens qardaşlarına göstərməyi məsləhət görürlər. Azərbaycanın qiymətli mis mədənlərini işlədən və fayda gören Simens qardaşları Çıraqdərədən gətirilmiş qiymətli daşı çobandan alıb baxır, «sadəcə dəmirdir» - deyə pul verib onu yola salırlar. Elə o vaxtdan da Simens qardaşları, necə deyərlər, Çıraqdərəsinə qonub onun qiymətli sərvətini o gündən istismar etməyə başlayırlar.

Çıraqdərə mədəni inqilabdan əvvəl tapılmış olsa da, buradakı kükürd kolçedanının səmərəli istehsalı əsasən Sovet hakimiyyəti illərindən başlanmışdır.

İnqilabdan əvvəl burada heç bir yaşayış məntəqəsi olmamışdır. İndiki yaraşıklı və abad mədənçilər qəsəbəsinin əsası 1928-ci ildə qoyulmuşdur. Dəniz səthindən xeyli yüksəklikdə olan bu qəsəbə qarağatlı, moruqlu, sıx meşəli dağın sinəsində yerləşir. Burada çoxlu ikimərtəbəli daş ev, yaraşıklı mədəni-məişət binaları vardır. Qəsəbədə olan klub, rabitə evi, yeməxana, mağaza, kitabxana, məktəb, tibb məntəqəsi, doğum evi və s. dağ mədənçilərinin istifadəsinə verilmişdir. Axşamlar dağlara, meşələrə qaranlıq çökəndə ilıq lampalarının gur işıqları Çıraqdərəsini çırağban edir.

Mədəndə bir çox ağır işlər mexanikləşdirilmişdir. Filiz daşıyan vaqonlar avtomatik olaraq yüklənir. Şaxtaya gedən dəmir yolunda yaxın zamanlarda elektrovoz işləyəcəkdir. Texnikadan bacarıqla istifadə edən fəhlələr görkəmli nailiyyətlər qazanırlar. Onlar 9 aylıq filizçıxarma tapşırığını yerinə yetirmiş və plandan əlavə min tonlarla məhsul vermişlər. Filiz istehsalının artırılmasında gənc qazmaçılardan Nağı Nağıyev, Vəli Əli oğlu, Vladimir Franqulov, maşinist Möhsün Möhsünov, vaqon itələyicilərdən Yaşar Zülfüqarov, Əhəd İsmayılov, partladıcılardan Xanlar Hədiyev və başqaları xüsusilə fərqlənilirlər.

QEYD: Çıraqdərənin adını dəyişərək, ermənicə mədənə görə Çıraqdərə qoymuşlar.

*«Azərbaycan gəncləri» qəzeti,
19 oktyabr, 1962-ci il.*

TARLA QƏHRƏMANI

«Qaz-51» markalı yük maşını pambıq tarlasının qırağında dayandı. Şofer cəld kabinədən düşdü. O, bardanlar olan yerdən bir döşlük götürüb, pambıq yağın qızların yanına getdi.

Şofer oğlan bir qızla yanaşı pambıq yığmağa başladı.

Avtomaşının kuzovu bardanlarla doldu. Şofer oğlan döşlüyü belindən açdı. Sonra da maşına əyləşdi. O, matoru işə salıb, bir anda gözdən itdi.

Az keçmiş maşın geri qayıtdı. Şofer oğlan yenə də pambıq yığmağa başladı.

Familə Əsgərovanın başçılıq etdiyi manqanın üzvləri xeyli vaxt idi ki, illik planı yerinə yetirib öhdəçilik hesabına işləyirdilər. Manqa həmin gün gözəl nəticə əldə etdi. Familə dedi:

- Ruqiyyə İsmayılova bu gün 180 kiloqram «ağ qızıl» toplamışdır. Qonşu manqanın üzvü Sədaqət Abdullayeva dilləndi:

- O nədir ki?! İstəsə, şofer oğlanın köməyi ilə gündə 200 kiloqram da yığar.

Yanaqları lalə kimi qızarmış Ruqiyyə rəfiqəsi Sədaqəti cavabsız qoymadı:

- Ay qız, geridə qalırsan, dülgər oğlanı köməyə çağır, gileylənmək nədir?!

Hər şey aydın idi. Şofer oğlan Ruqiyyənin nişanlısı imiş. O, kommunist Məmməd Məmmədovun briqadasının topladığı pambığı sahədən məntəqəyə daşıyır, boş vaxtlarında isə Ruqiyyəyə kömək edir.

Qışın qarlı-çovğunlu günlərindən biri idi. Qarac müdiri şofer Subatayı yanına çağıraraq dedi:

- Çilingər İsmayıl işə gəlməyib, get onu Ziyadlı kəndindən işə gətir.

Subatay qapının astanasında 17-18 yaşlı bir qızla üz-üzə gəldi. Bu İsmayılın qızı Ruqiyə idi. Subatayın nə üçün gəldiyi bir anlığa yadından çıxdı. «Bu qızı mən haradasa görmüşəm?» deyə, fikirləşdi.

O, İsmayıl kişini evdən qaraca gətirdi.

Subatay axşam bunları anası Mərmərə danışdı. Sevinci yerə-göyə sığmayan Mərmər xala dedi:

- Gözəl ailədir, onlarla qohum olmaq olar. İsmayıl kişi, arvadı Telli öz zəhmətləri ilə yaşayan adamlardır.

Əhvalatdan xəbər tutan Subatayın atası İlyas kişi də qızgilin ailəsindən razılıq etdi.

Subatayla Ruqiyənin toyu payızın son ayında-məhsul bayramı günündə olacaqdır. Sevgililər həmin günü əmək hədiyyələri ilə qarşılamaq üçün əllərindən gələni əsirgəmirlər.

Qovlarsarı südçülük sovxozunda hamı sevgililərin gözəl əxlaqından, saf məhəbbətlərindən və tarlada göstərdikləri hünərdən danışır.

*«Kirovabad kommunisti» qəzeti,
15 noyabr, 1962-ci il.*

«AĞ KÖYNƏKLƏR»

- «Ağ köynəklər» qoymazlar ki, bu kolxozda iş getsin. Goranboy (kənd) rayonun Gürzallar kəndindəki «Seri i Molet» kolxozunda kimi dindirirsən belə deyir. Bir qoca kişi əyilib yavaşca qulağıma pıçıldadı:

- Bax, «ağ köynəklər»dən biri də bu gələndir.
- Əmi, bunun ki, köynəyi ağ deyil, qaradır?!
- Onu özündən soruş.

-Keyfinizə dəyməsin, siz «ağ köynəklər»dənsinizmi?

Oğlanın rəngi dəyişdi, xeyli duruxdu.

- Bilirsinizmi... Mən ikicə aydır ki, kolxozda işləmirəm. Amma bizim kənddə il boyu əlini ağdan qaraya vurmayıb, aralıqda veyil-veyil gəzənlər var. Tez-tələsik mənim də adımları o «ağ köynəklər»in siyahısına salmaq, insafsızlıq olar. Bu sözləri deyən traktorçu kommunist Kəniş Qorçiyev idi. O, iki aydır ki, traktoru atıb, təsərrüfatın heç bir sahəsində işləmir. Bu kənddə belələri çoxdur. Kolxoz idarə heyətinin üzvü Ələkbər Novruzov, kolxozçu İsa Atakişiyev kolxozun işini buraxıb kənar yerlərdə şəxsi istifadələrində olan heyvanlar üçün ot çalır. Kənddə olan bir ovuc «ağ köynək» hamının əlini işdən soyudur. Bunun nəticəsidir ki, «Tapdüz»də əkilmiş 60 hektar qarğıdalı sahəsində bir dəfə də olsun becərmə aparılmamışdır. Araq otunun əlindən tarlaya girmək mümkün deyildir. Zəmilər vaxtında biçilmədiyindən sarı sünbüllər vağamlayıb tökülür. Əgər əmək intizamı möhkəm olsaydı, 222 nəfər işçi qüvvəsinin gücü ilə kolxozda

bütün işlər öz vaxtında görülərdi. Kolxozda əmək intizamını pozan, «mənəm» deyib aralıqda gəzən və ictimai-faydalı işdən kənarda qalan «ağ köynəklər» haqqında hələlik bir tədbir görən yoxdur. Kolxozun sədri Qaçay Atakişiyev və ilk partiya təşkilatı katibi Həsən Yusifov yoldaşlar isə ağızlarına su alıb dururlar.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
22 iyul, 1962-ci il.*

MAYAKLAR YARIŞIRLAR

- Əfruz, bir məsələ məni çox düşündürür.
- O nə məsələdir, ay bəji?
- Bilirsən ki, mən Şahsənəmlə yarışırım.

Mövsümün əvvəlindən bəri o, tək canına 2 ton pambıq yığıb. Nə qədər cəhd edirəm, ona çata bilmirəm. Səhərdən axşamadək çalışıram qapanın yanına gələndə mənim yığdığım pambıq 120-130 kiloqram, onunki isə 145-150 kiloqram olur.

- Şahsənəmə yaxınlaş və özündən öyrən, o, sənə kömək edəcək.

Bəs mən onunla yarışırım...

- Siz yarışdı başa düşürsünüz. Yarış təcrübə mübadiləsi üçün məktəbdir. İndi bizim şüarımız belədir: özün yaxşı işlə, yoldaşına da kömək et!

Bu söz Tavusa cəsarət verdi. O, Şahsənəmə yaxınlaşıb, ərkyana dedi: - Bacı, bu nə sirrdir? Nə qədər cəhd edirəm, sənə çata bilmirəm?

- Pambığı qüsurlu yığırsan.

Bu söz Tavusu bərk tutdusa da, geri döndərmədi.

- Hə de görək qüsurlu nədir? – deyə təkidlə xəbər aldı.

- Yorulmusan, get, dincəl. Sabah tarlada danışırıq...

Səhər yenidən açılmışdı. Həmişə olduğu kimi, yenə də Yusif Yusifovun briqada üzvləri işə erkən çıxmışdılar.

Şahsənəm yarış dostu Tavusu yanına çağırırdı.

- Hə, di vərə mənimlə yanaşı düş, - deyə ona müraciət etdi.

Mayakların yarışı başladı. Onların yarışı bütün briqadanın əmək coşğunluğuna səbəb olmuşdu. Hamı mayaklara çatmaq, daha çox pambıq yığmaq uğrunda mübarizəni gücləndirirdi. Vərin yarısına çatanda Tavus qabaqladı. Şahsənəm ona xeyli mənzil verdi. 5-6 metr aralanandan sonra Şahsənəm dilləndi:

- Ay qız, nə bəri qaçırsan. Səni qovan ki, yoxdur. Niyə tələsiyib, pambığı tayqanad yığırısan. Hər şaxda bir göz pambıq qoysan, bunun axırı nə olar. Axı bu itkidir. Vəri tez başa çıxmaq hünər deyil, hünər hər vərden çox pambıq yığmaqdadır. Yığım səbir və ustalıq tələb edir. Pambığı təmiz və itkisiz yığmaq lazımdır.

Tavus öz səhvini buradaca anladı. O, daha qabağa qaçmadı. Onlar cərgənin ön xəttində qoşa gedirdilər.

Həmin günü Tavus Nəzərova 140 kiloqram, onun yarış dostu Şahsənəm Allahverdiyeva isə 150 kiloqram pambıq yığdılar. Briqada isə dünənkindən yarım ton artıq pambıq təhvil verdi.

Mayakların yarışı bütün briqadaya əmək qələbəsi qazandırdı.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
14 sentyabr, 1962-ci il.*

SƏMAYƏ

Böyük Vətən müharibəsi çox sevgililəri birbirindən ayırdı.

Gənc Zaman Səmayə ilə görüşüb ayrılarkən son sözü bu oldu:

- Oğlumu yaxşı saxla, mənim nişanəmdir.

O vaxt Lətif hələ beləkdə idi. Zaman cəbhəyə getdi.

Gənc ana ilə körpə bala bir evin altında tək-tənha qaldılar.

Səmayə işləməli idi. O vaxtlar kolxozun idarə heyətinə Zeyvə kəndinin ağıllı və tədbirli adamlarından olan Qoca kişi başçılıq edirdi.

Qoca kişi Səmayəni idarədə görən kimi, bu gəlişin mənasını anladı:

- Hə, qızım, indi belədir.

Oğlanlarımız döyüş cəbhəsində, qızlarımız isə əmək cəbhəsində öz şücaətlərini göstərməlidirlər.

Səmayə gah bağda, gah bostanda çalışdı, arabir də taxıl biçinində iştirak etdi. Lakin bu işlərin heç biri onu açmadı.

Kolxoz idarəsində iclas çağırılmışdı.

Burada tütün əkininə başlamaq məsələsi müzakirə olunurdu. Bəzisi etiraz edirdi:

- Canım, nə bacarıq tütün becərməyi. Dədə – babadan bu torpaqda biz tütün görməmişik.

Kolxozçuların əksəriyyəti isə mənfəətli texniki bitki olan tütün əkininə başlaması tələb edirdi. Səmayə bu fikri

alqışladı, iclasda bu işə hamıdan qabaq başlayacağına söz verdi. Sanki tütün əkininə başlamaq onun öz arzusu idi.

Səmayə ilə bir dəstə qız tütünçülüklə məşğul olan qonşu kolxoza təcrübə mübadiləsinə getdi. Həmin ilin yazında Goranboy (kənd) rayonundakı Əzizbəyov adına kolxozda tütün əkininə başlandı. Qızlar «Cələbi düzü»ndə 10 hektardan artıq sahədə bol tütün məhsulu yetişdirdilər. İlk sınaq gözəl nəticə verdi. Hər hektardan 16 sentner tütün yarpağı əldə edildi.

Səmayə adli-sanli tütünçü oldu. Onu marqabaşçısı seçdilər. Artıq o, dolanşıq yolu tapmışdı, tək bircə intizarı var idi:

- Mühəribə tez qurtarsın, Zaman öz doğma evinə qayıtsın. Bu firavan yaşayışımızı, bir də yeriyib-yüyürən Lətifini görsün.

Mühəribə qurtardı. Sovet xalqı döyüşdən müzəffər çıxdı. Hamı cəbhədən qayıtdı. Lakin Zaman gəlmədi. Həsərlər qovuşmadı...

Lətif məktəbə getdi, sinifdən-sinfə keçdi. Nəhayət, kəndlərindəki 7 illik məktəbi bitirdi. Şofer, traktorçu oldu. İndi orduda xidmət edir.

Kommunist Səmayə Sarıyeva iyirmi ildən artıqdır ki, marqabaşçısıdır. Bu müddətdə elə bir il olmamışdır ki, onun marqası planı artıqlaması ilə yerinə yetirməmiş olsun. Səmayə işin gedişində çətinliklərlə də çox qarşılaşmışdır. Tütün şitilini necə

basdırmağı, sahələri suvarmağı, ucları vurmağı, yarpağı cəld və səliqəli dərməyi, ipə düzməyi zəhmət çəkib öyrənmiş, özünə peşə etmiş və başqalarına da öyrətmişdir. Bu kolxozda onun onlarca ardıcılı vardır. O, əsil tütün ustasıdır.

Səmayənin manqası bu il 3,5 hektar sahədə bol tütün məhsulu yetişdirmişdir. Sov. İKP MK mart Plenumunun qərarından ruhlanan manqa üzvləri hər hektar sahədən 14 sentner əvəzinə 22 sentner tütün yarpağı toplamağa söz vermişlər. Yığım sürətlə davam etdirilir. Vəzifə Adıgözəlova, Afizə Sarıyeva, Şirin Məmmədova, Fatma Əliyeva, Şura Adıgözəlova və başqaları gündə adama 140-150 qaytanmetr tütün yarpağı dəirilər.

14 nəfərdən ibarət olan bu manqa indiyədək 150 min qaytanmetr tütün yarpağı dərib qurutmuşdur. Hələ tütün plantasiyasında yarpaq boldur. Manqa qəbul etdiyi öhdəçiliyi xeyli artıqlaması ilə yerinə yetirəjəkdir.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
14 oktyabr, 1962-ci il.*

GÜMÜŞ TELLİ VƏ TÜFEYLİ

- Qənirsiz gözəldir.
 - Kim?
 - Gümüş tellini deyirəm.
 - Axı o, hansı qonşu qızıdır ki, mən onu tanımıram.
 - Tanımırsan, çünki onun tüfeylilərdən xoşu gəlmir.
 - Yaxşı sataşma görək. Bəs o, qızı harada görmək olar?
 - Tarlada.
 - Hansı briqadada?
 - Bayram Xəlilovun başçılıq etdiyi briqadada.
 - Bu ki, öz kəndimizin briqadasıdır.
 - Elədir.
 - Özləri də bu yaxınlıqda pambıq yığırlar.
 - Düz buyurursunuz.
 - Sabah məni tarlada gözlə.
 - Bəd olmaz.
- Mexanizator Fərrux Əsgərovla tüfeyli Əli buradaca vədələşib ayrıldılar.

Gün çeşid yerinə qalxmışdı. Qızların yarışı başlanmışdı. Pambıq xaralları yarıya qədər dolmuşdu. Bir də gördülər ki, şıx geyimli bir oğlan gəlir. Qızlardan biri:

- Bu, tüfeyli Əlidir.
- Özüdür – deyə, qızlar onun sözünü təsdiq etdilər.

Əli tarlaya çatan kimi onu dövrəyə aldılar. Hamı eyni sözü təkrar etdi.

- Nə yaxşı tarlaya gəlmisən, yoxsa üzümü satıb qurtarmısan?

Əli dinmirdi. Onun gözləri nə isə axtarırdı. Qızları nəzərdən keçirdi, Gümüş tellini görə bilmirdi. Bu zaman traktorunu dayandırıb Fərrux da oraya gəldi və gəlişilə işləri korladı. Özünü saxlaya bilmədi. Əlinin üzünə baxıb güldü. Əli alt dodağını dişlərinin arasında sıxdı sonra da göz vurdu ki, o, qız hansıdır.

Fərrux qızlara üzünü tutub:

- Bilirsinizmi, bizim Əli evlənmək istəyir – dedi və boylu-buxunlu bir pambıq kolundan yapışib dedi:

- Əli, bax, sənə dediyim gümüş telli qız budur. Bununla sevgin baş tutsa, tüfeyliliyin də daşını atarsan, üzün də el yanında pambıq kimi ağ olar.

- Qızlar işin nə yerdə olduğunu bilib, əllərini-əllərinə vurub qəhqəhə çəkdilər.

Əli pərt halda tarladan uzaqlaşdı. Qızlar gülə-gülə:

- Əli sevgilini gözü yolda qoyub getmə. Adam etibarsız olmaz.

İndi Kirovabadın Zaqafqaziya Dövlət Maşın Sınaq Stansiyasının təcrübə təsərrüfatında hamı

gümüş telli ilə Əli Abdullayevin sevgisinin baş tutmamasından danışır.

Yəqin ki, Əli Abdullayevi lazımi təşkilatlara çağırıb deyəcəklər:

- Komsomolçuya küsülülük yaramaz, özü də gümüş telli ilə.

*“Mübariz” qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
23 sentyabr, 1962-ci il.*

QIZIL ƏLLƏR

İş vaxtı yenidən başlanmışdı. Kirovabad tikinti tresti 65 nömrəli idarəsinin inşaatçıları 11-ci binanın özülünü qoyurdular.

Magistral yolun qırağında bir avtobus dayandı. Avtobusun sürücüsü inşaatçıların yanına gəldi. O, soruşdu: - Bu neçənci binadır?

- 11-ci binadır – deyər, gənc bəna Sabir Novruzov cavab verdi.

- Yəqin ki, hələ gec başa gələr?

- 20 günə.

- 36 mənzilli evi 20 günə?!

- Yalnız birinci mərtəbədə işlər əl ilə görülür.

Yerdə qalan üç mərtəbənin tikintisində texnika əməlli-

başlı iştirak edir. Qapı-pəncərə, pilitələr hazır gəlir. Barılar da ki, kubik daşlarla hörülür.

Kirovabad avtobazasının sürücüsü, Abdulla Jəfərova 11-ci binadan mənzil verməyi vəd etmişdir. O, razılıq edib inşaatçılardan ayrıldı.

Lakin Abdulla hər dəfə magistral yoldan keçərkən avtobusu dayandırıb, tikintiyə tamaşa edirdi. Hər dəfə bu binanın bir boy ucaldığını görürdü.

İri kran artıq yuxarı mərtəbəyə dəmir-beton pilitələr qaldırırdı. Abdulla özünü qoyulan yerdə görüşdüyü gənc bənnanı bu gün dördüncü mərtəbənin zirvəsində gördü.

O, öz-özünə: afərin, usta, sənın əllərin qızıla tutulsa, yenə azdır – dedi.

İnşaatçılar 11-ci yaşayış binasını vaxtından əvvəl istifadəyə verdilər.

İnşaatçılar briqadası 20-ci bənnanın özülünü qoymaqla məşğul idi. İnşaatçılar bir də gördülər ki, şofer Abdulla onlara tərəf gəlir.

Gənc bənnə Sabir belə qənaətə gəldi ki, yəqin o binadan Abdullaya mənzil vermişlər.

Abdullanın bir kəlmə sözü bu məyusluğu aradan qaldırdı. O, dedi: çox sağ olun, usta! Sizin tikdiyiniz evdən işıqlı və yaraşqlı mənzil aldım. Mən öz minnətdarlığımı bildirməyə və sizi yeni mənzilimə qonaq dəvət etməyə gəlmişəm.

Sabirin fərəhdən qəlbi dağa döndü. Axı o, son üç il ərzində neçə-neçə yaşayış binasının tikintisində iştirak etmişdi.

Hazırda 4-cü dərəcəli bənnə Sabir Novruzov, Müzəffər Məmmədov və başqaları «Qızıl əllər» ustası – adı almaq uğrunda yarışirlər.

Bu qabaqcıl inşaatçılar Oktyabr bayramı şərəfinə 20 nömrəli 36 mənzilli yaşayış binasını vaxtından 10 gün əvvəl istifadəyə verməyi qət etmişlər.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
30 sentyabr, 1962-ci il.*

ALAGÖZ

Sadə adamlar haqqında

- Bu günün də qalibi çoban qızı oldu.
- O, kimdir? – deyə sədr soruşdu.
- Çoban Həsənin qızı Alagözü deyirəm.

Bir gündə 140 kiloqram «ağ qızıl» yığmaq asan deyil. Briqadir bu sözləri iftixarla deyirdi.

Gənc Alagöz Böyük Vətən müharibəsi illərində arxa cəbhədə əmək igidlikləri göstərdi. Pambıq tarlasının əsil qəhrəmanı kimi ad-san qazandı. Onu mənziləşdirən qoydular. Alagözün mənzili birinci il hər hektardan 47 sentner pambıq əldə etdi.

Düz deyiblər ki, zəhmət yüksəlişinin qaldırıcı qüvvəsidir. Tarla qəhrəmanı iki çağırış dərbadal Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı oldu.

Hamı Alagözü işgüzar, qayğıkeş, təşkilatçı bir adam kimi tanıdı. Bu sadə insan da öz növbəsində əmək adamları ilə daha sıx əlaqədə işləyir və hər işdə onlarla məsləhətləşirdi. O, təhsilini artırmağı, yeni ixtisas sahibi olmağı da unutmurdu. Nəhayət, Alagöz qiyabi təhsil alıb aqronom oldu.

Çox keçmədi ki, kommunist – aqronomu artel üzvləri sədr seçdilər. İndi Qasım İsmayılov istehsalat idarəsindəki S. Vurğun adına kolxoza Alagöz Cəfərova rəhbərlik edir. Dörd böyük kəndi əhatə edən bu kolxoz çoxsahəli təsərrüfata malikdir.

Alagöz söhbət zamanı dedi:

- Kolxozumuz çoxsahəli olsa da, illik gəlirimizin 85 faiz pambıqçılıqdan olur. Biz dövlətə 4 ton əvəzinə 4,7 ton barama sataraq illik planı artıqlamasilə yerinə yetirdik. Amma nə olsun ki, bu məhsulun maya dəyəri baha başa gəlir. Pambıq təsərrüfatımızın ən sərfəli, ucuz başa gələn sahəsidir. Həm də pambıqçılığı intensivləşdirmək üçün imkanlarımız genişdir. Beş min hektara yaxın əksinə yararlı torpağımız, kifayət qədər texnikamız, bacarıqlı mexanizator və pambıqçılarımız vardır.

Biz 600 hektarlıq pambıq tarlalarını gəzdik. Ağaəli Zeynalovun, Müzəffər Məmmədovun və Məmməd Həsənovun briqadalarında olduq. Kür sahilində nə qədər də gözəl məhsul becərmişlər. Məmməd Həsənovun sahəsi hamısından üstündür. Onun 12 nəfərdən ibarət briqada üzvləri 70 hektar sahənin hər hektarından 25 sentner "ağ qızıl" əldə etməyi qət etmişlər.

Tarlada adlı-sanlı mexanizatorlarla: Fərzəli Qaraşov, Alish İsmayılov, Mirsahib Mahmudov, Həsən

Yusifov yoldaşlarla, keçən il mövsüm ərzində 8-9 ton pambıq yığmış Savad Səriyeva, Qənirə Sadıqova, Gözəl İsmayılova ilə də tanış olduq.

İşindən razı qaldığımızı gören Qasım İsmayılov istehsalat partiya komitəsinin büro üzvü Alagöz Cəfərova dedi:

- Bu il dövlətə 1.200 ton «ağ qızıl» satacağıq. Bu işə hamımızdan, birinci növbədə əmək adamlarımızdan asılıdır. Onlar işə həvəslə çalışırlar.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
9 iyul 1964-cü il.*

ŞTATDANKƏNAR MÜXBİRLƏRLƏ ƏLAQƏNİ MÖHKƏMLƏNDİRƏK (Redaktorun iş təcrübəsi öyrənilir)

Partiyamızın Mərkəzi Komitəsi qəzet və jurnalların redaksiyalarında ştatdankənar şöbələr yaradılmasını, mətbuat orqanlarında ictimai əsas üzərində qurulan işin genişləndirilməsi təşəbbüsünü bəyənmişdir. Biz də bu işi genişləndirməyə çalışaraq redaksiyada ştatdankənar təbliğat şöbəsi yaratmışıq. Ştatdankənar təbliğat şöbəsinin, habelə ədəbiyyat və jurnalistika dərəcəsinin yaradılması partiya və sovet işçilərindən, mütəxəssislərdən, fəhlə və kəndli müxbirlərindən yeni müəllif kadrları yetişdirilməsinə

böyük kömək etmişdir. İndi qəzetimizin ətrafında 85 müxbir vardır. Bunların 22-si daimi yazan müəlliflərdir. Azərbaycan filiz saflaşdırma kombinatının iqtisadçı mühəndisi Dadaş Abdullayev, kombinatın kimya laboratoriyasında işləyən Firdovsi Muradzadə, S. Vurğun adına şəhər orta məktəbinin dərş hissə müdiri Səmadil Abdullayeva və başqaları qəzetdə fəal iştirak edirlər.

Ştatdankənar müxbirlər qəzetin məzmunlu, maraqlı və oxunaqlı çıxmasına, günün vəzifələri səviyyəsində durmasına yaxından kömək edirlər. Onların iştirakı ilə qəzet Daşkəsən mədənlərinin, kənd təsərrüfatı zəhmətkeşlərinin, ziyalıların həyatını geniş işıqlandırmağa səy edir.

Fəhlə-kəndli müxbirləri və fəal müəlliflərlə yaxından əlaqə saxlamağımız nəticəsində redaksiyaya gələn məktubların sayı xeyli artmışdır. 9 ay ərzində 500-ə qədər müxbir məktubunun dərc edilməsi də bunu sübut edir.

Son vaxtlarda qəzetdə «Ştatdankənar müxbirlərin məktubu» başlığı altında xüsusi bölmə açmışıq. Burada maraqlı məktub və məqalələr verilir. Məsələn, Ştatdankənar təbliğat şöbəsinin ədəbi işçisi, mühəndis-texnoloq Arif Məlikovun Azərbaycan filiz saflaşdırma kombinatının baş mexaniki Həmid İbrahimov haqqında yazdığı «Yenilikçi mexanik», yenə onun saflaşdırma fabrikinin növbə rəisi Əli Vəliyev haqqında yazdığı «3 nömrəli briqadada» sərlövhəli məqalələri diqqəti jəlb edir. Oxucular Z. İbrahimovanın, İ. Əliyevin, Ş. Quliyevanın, L. Əhmədovun və başqa müxbirlərin materiallarını həvəslə oxuyurlar.

Müxbirlər hərəkətini genişləndirmək, qəzetlə kütlələrin əlaqəsini möhkəmləndirmək məqsədi ilə redaksiyamız bir sıra təşkilat-kütləvi tədbirlər həyata keçirir. Bu ilin ötən ayları ərzində müxbirlərin rayon müşavirəsi, habelə sənaye müəssisələrində və kənd təsərrüfatı artelərində oxucular konfransı və müxbirlər yığıncağı olmuşdur. Bütün bu tədbirlər redaksiyanın işini xeyli yaxşılaşdırmış, qəzetin məzmunlu və yüksək səviyyədə çıxmasına müsbət təsir göstərmişdir.

Oxucular konfransının müsbət təsirini nəzərə alaraq bu yaxınlarda Dəstəfur və Qabaqtəpə zonalarında oxucular konfransı keçirməyi, habelə siyasi maarif kabinetində divar qəzetlərinin sərgisini təşkil etməyi, divar qəzetləri redaktorlarının bir günlük seminarını keçirməyi qərar etmişik.

Redaksiyamız ştatdankənar müxbirlərlə əlaqəni daha da möhkəmləndirəcək. Daşkəsən zəhmətkeşlərinin qüvvəsini yeddi illiyin ikinci ili planını vaxtından əvvəl və artıqlaması ilə yerinə yetirmək üçün səfərbərliyə almaqda rayon partiya təşkilatına yaxından kömək edəcəkdir.

Sədnik Paşayev «Yeni Daşkəsən» qəzetinin redaktoru

*«Kommunist» qəzeti,
26 oktyabr, 1960-cı il.*

KƏPƏZ YAYLAQLARINDA

«Koroğlu dağı», «Sarıqaya», «Yeddibulaq», «Balçılı», «Ortaqoruq», «İlxü dərəsi», «Durnalı», «Zəli gölü» - bunlar Kəpəz yaylaqları silsiləsinə daxildir.

Yaz-yay aylarında Xanlar və Şəmkir rayonlarının mal-qara naxırları və qoyun sürüləri bu yaylaqlara qaldırılır.

«Ortaqoruq» yaylağı ətrafı meşəliklərlə əhatə olunmuş bu cüyürlü, kəklikli yaylaq Kirov adına kolxozundur. Burada maldarlar üçün çadır qurulmuş, buzov damı tikilmişdir. Əli Bayramov adına, Lenin adına kolxozların naxırları da ətrafdakı yaylaqlarda saxlanılır.

Budur, Kürəkçay, Ömərçay boyunca üzüyuxarı dalbadal köç gedir. İçərisində iri gövdəli Qafqaz qonuru cinsli inəklər olan naxır Kirov adına kolxozundur. Bu kolxoz heyvandarlığın inkişafına və süd istehsalına görə rayonda birinci yerdə gedir. Bu ilin dörd ayında kolxoz süd istehsalını artırdığı və dövlətə daha çox süd satdığı üçün rayon partiya və icraiyyə komitələrinin keçici Qırmızı bayrağını almışdır. Fermanın işçiləri bayrağı əldən verməmək üçün böyük səy göstərirlər. Onlar bu ilin beş ayında dövlətə 34 ton süd satmışlar ki, keçən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 7,1 ton çoxdur. Kolxozun qabaqcıl sağıcı mayakı Ballı Musayeva haqqında ayrıca danışmaq lazımdır. O, 15 ildir ki, sağıcıdır. Ballı öhdəsində olan 13 baş inəyin hər birindən bir sağlam bala almış və onu salamat saxlayır. O, son 5 ayda inəklərdən 0,632 kiloqram süd sağmağa nail olmuşdur. Ballının əri Bəhlul fermanın naxırını otarır. O, Ballının məsləhətinə qulaq asaraq, inəkləri daha otlu və sulu otlaqlara aparır. Sağıcılar Ballı xalaya zarafatyana deyirlər: – Öyünmə ki, hər inəkdən bir buzov almısan, çobanı özündən olanın qoyunu həmişə ekiz doğar.

Sağıcılardan Bəyim İmanova və gənc sağıcı Gilas Əliyeva heç də Ballıdan geridə qalmırlar. Bəyim öhdəsində olan 13 baş inəkdən 12 buzov və hər yem yeyən inəkdən beş ayda 635 kiloqram süd sağmışdır.

Buzovçu Fərman Həmzəyev və Sabir İmanov buzovları çay sahillərində otarırlar.

Fermanın zootexniki Tofiq Musayev fəal təşviqatçıdır. O, ferma işçilərinə gündəlik qəzetləri oxuyur, qabaqcıl təcübəyə dair söhbətlər aparır.

Kürəkçayın, Ömərçayın sahillərində yerləşmiş «Ortaqoruq» yaylağı bol süd çeşməsidir. Burada inəklər və buzovlar gümrah bəsləniləcək, inəklərdən daha bol süd sağılacaq, ətlik heyvanlar qoruq sahələrdə kökəldiləcəkdir. Kirov adına kolxoz həmişə olduğu kimi, yenə də qabaqcıllar sırasında gedəcək və keçici Qırmızı bayrağı heyvandarlar öz əllərində möhkəm saxlayacaqlar.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
5 iyun, 1962-ci il.*

BU, ÖZBAŞINALIQDIR

Xanlar rayonundakı Lenin adına kolxozun çəmənlilikləri, əkin yerləri və üzüm bağları Qoşqarçayın vadisindədir. Biz buraya çatanda qoruq sahəsinə 3 qoyun girmişdi. Qoyunların yanında 11 yaşlı bir uşaq da var idi.

Uşaqdan adını soruşduq. Cavab verdi ki, adı Müsarifdir. Özü də qoruqçu Talış Vəliyevin oğludur, qoyunları otarır.

- Müsarif, bəs atan haradadır?
 - Odur, bax, armud ağacının kölgəsində yatır.
- Qoruqçu Talış səsimizdən diksinib dik atıldı.

Yuxudan kal durmuş Talış kişi bizi özü üçün əkdiiy tənbəki sahəsində görəndə rəngi qaçdı. Hələ gözünün birini açmamış dişlərini ağartdı:

- Nə çox baxırsınız? Tənbəki əkinidir.

Oradan da Xəlil Həsənovun qoruq sahəsinə gəldik. 22 qoyun-keçini arabaçı Nağı Verdiyev düz kolxozun qarğıdalısının içərisində otarırdı. Bizi görəndə Nağı yerindəcə donub qaldı:

- Hamısı mənim deyil.

Çayın o tayında qoruqçu İlqar Abbasov özü üçün əkdiiy soğanın, bibərin alağını çəkirdi, bu tayda isə qoruqçu Məhəmməd Ələsgərov üzüm bağlarının arasında dəryazla ot çalırdı.

- Məhəmməd əmi, işin avand!
- Sağ ol, ağrın alım.
- Ot çalırsan?

Bəli. Bir-iki heyvanımız var. Əl-ayaq edirik. Nə biçib yığsaq, qənimətdir.

Kolxozçu İsmayıl Həsənov bildirdi ki, qoruqçulardan Abbas Əliyev və Şahqulu Qurbanov özləri üçün dəmir yolunun altında 0,6 hektar sahədə bostan əkməşlər.

Bu, özbaşınalıqdır.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
10 avqust, 1962-ci il.*

SƏNUBƏR

Atası Sənubərin xurmayı saçlarını barmaqları ilə geriye daradı. Nazimin, Lətafətin üz-gözündən öpdü.

Qasım hər dəfə işdən qayıdanda uşaqlarını beləcə oxşayar, nazlarını çəkərdi. Atanın bu mehribanlılığı hamıdan çox gənc ana Kübranı sevindirirdi. O, öz-özünə deyirdi:

- Mən nə qədər xoşbəxtəm!..

Lakin bu gözəl ailənin səadəti uzun sürmədi. Bir uğursuz gecədə vətən göylərini qara buludlar aldı.

Quduz düşmən Vətənimizə basqın etdi. Milyonlardan biri kimi Qasım da silaha sarıldı, ana torpağı müdafiəyə getdi.

Ailənin dincliyi pozuldu, qayğılı günlər başladı. Kübra uşaqları üçün həm ata, həm də ana oldu.

O, çətinliyə sinə gərərək deyirdi:

-Yaman günün ömrü az olar. Müharibə qurtarar, Qasım cəbhədən qayıdar, hər şey düzələr...

Sovet xalqı müvəffəqiyyətlə, zəfər qazanaraq müharibədən çıxdı. Amansız düşməni diz çökməyə məcbur etdi.

Müharibə qurtardı. Ərlər cəbhədən geri döndülər. Hamı gəldi. Lakin Qasım gəlmədi...

Bu, gənc Kübranı sarsıtsa da, inamını qırmadı.

Övladlarına olan məhəbbəti onu ruhdan düşməyə qoymadı.

O, oğul və qızlarını böyütdü, oxutdu, sənət sahibi etdi.

Kübra hər dəfə Qasım kimi Sənubərin xurmayı saçlarını barmaqları ilə darayır, onu qəm-qüssə çəkməyə qoymurdu.

Sənubər böyüdü, yeddinci sinfi bitirib istehsalata getdi. O, əvvəl təcrübəli tikişçi Rozanın yanında şagird oldu. İkinci dərəcəli tikişçi kimi əmək fəaliyyətinə başladı.

Öz işinə diqqətlə yanaşan bu əməksevər qız qısa bir zamanda seçdiyi peşənin sirlərinə bələd oldu. Onun aydan-aya əmək şöhrəti artdı, qabaqcıllar sırasına çıxdı.

Axşam məktəbində təhsilini davam etdirdi. İstehsalat dərəcəsini artırdı.

Artıq Sənubər Əsədova orta məktəbi bitirmiş üçüncü dərəcəli tikişçidir. Gündəlik istehsalat tapşırığına layiqincə əməl edən bu qızın şəklini hər kəs 4 nömrəli tikiş fabrikinin Şərəf lövhəsində görə bilər.

Qayğıkeş ana olan Kübra xalanın dili ilə desək, doğrudan da, yaman günün ömrü az olur. Artıq onun övladlarının hamısı boya-başa çatmış, sənət sahibi

olmuş, ad-san qazanmışdır. Həyat yoldaşı vətən uğrunda həlak

olmuş Kübra xala öz təsəllisini yalnız övladlarının bu günkü xoş güzəranında tapır.

*«Mübariz» qəzeti, (rayonlararası Goranboy)
8 avqust, 1967-ci il.*

Folklor II Hissə

BAYRAMLAR, ETİQADLAR VƏ İNAMLAR

NOVRUZ BAYRAMI

Qışın bitməsini, yazın gəlməsini, torpağın oyanmasını bildiren Novruzun – yeni günün hər hansı bir dinlə əlaqəsi yoxdur. Planetimizdə yaşayan başqa xalqlar kimi Azərbaycan xalqının da minilliklərdən bəri çağlayıb gələn özünəməxsus çoxsaylı mövsüm və məişət mərasimləri vardır. Məhz Novruz mərasimi mövsüm mərasimləri sırasında xüsusi yer tutur. Azərbaycan xalqı hər ilin baharında qədim mövsüm mərasimlərimizlə bağlı Novruz bayramını şən əhval-ruhiyyə ilə, kütləvi xalq bayramı kimi qeyd edir. Biz ona görə «Novruz mərasimi» deyirik ki, bütün ənənəvi qədim bayramlar bir qayda olaraq, qədim mərasim və inanmlarla bağlı olur. Bayram bir dəfə qeyd olunur. Novruz bayramı kimi ən azı ay, qırx gün davam etməz.

Bayrama hazırlığın ilk mərhələsində heyətlər süpürülür, xalça, paltar-palaz çırpılıb təmizlənir, ev-eşik səliqəyə salınır ki, təzə gün təmizlik, paklıqda qarşılansın. Bayrama hazırlığın bir mərhələsində də şənlik süfrələri üçün cürbəcür şirniyyat növləri, yağlı çörəklər, o cümlədən şəkərçörəyi, paxlava, qatlama, fəsəli və sair düzəldilir.

Bayrama qədər hər həftənin çərşənbə günü vəsfihal, qapı dinşəmək və sair qədim inamlarla bağlı adətlər icra edilir. Dan yeri ağaranda qızlar axar sudan mis badyalarda su götürür, iynənin, sancağın başına pambıq çalması düzəldib qoşa - qoşa suya salırlar. Hərə

öz qəlbində bir niyyət tutur. İki iynənin və ya sancağın biri qızı, biri də qızın qəlbində tutduğu oğlanı təmsil edir. Baş pambıq çalmalı iynələr, sancaqlar suda birbirinə qovuşursa, həmin niyyətin xoşbəxtliklə nəticələncəyi gözlənilir. Çərşənbə gecələri qızlar, oğlanlar, uzaqda adamı olanlar qapılar qapıları dinşəyib, qəlbində tutduğu niyyətlə bağlı xoş söz eşidib sevinmək istəyir. Həmin günlərdə adamlar (mümkün olsa həmişə) xoş sözlər, xoş söhbətlər danışsalar lap yaxşı olar.

Oğlanlar doqqazların ağzında, küçə və meydanlarda rəngbərəng, daha çox qızılı boyanmış yumurta döyüşdürür, oğlanlara məxsus müxtəlif şən oyunlar icra edirlər. Maraqlıdır ki, xalqımızın hər bir mərasimi xüsusi nəğmə ilə icra olunur. Səməni yaşıllığın, torpağın oyanmasının nişanəsidir.

Səməni, saxla məni,
İldə göyərdərəm səni.

Səmənini görəni kimi əkin-səpin, yağış-su, Günəş-istilik yada düşür. Əkinini, səpinini, məhsulun canı, varlığı, həyatı yağışın və günün əlindədir. Yağış yada düşən kimi xalq yaşıllıq, bərəkət, xeyirxahlıq kimi xoş əlamətləri xatırlayır.

Xalq Günəşi – istiliyi istədikdə «Qodu-qodu» mərasimini icra etmişdir. «Qodu-qodu» gəzdirmək xalqımız arasında çox məşhurdur. Dəstənin qabağında əlində qodunu tutan adam deyir:

Qodu-qodunu gördünmü?
Qoduya salam verdinmi?
Qodu burdan keçəndə,
Qırmızı gün gördünmü?
Qarşıdan gələn bir qız ona cavab verir:
Burdan bir atlı keçdi,
Atını oynatdı keçdi.
Günəş kimi parladi,
Gün kimi batdı keçdi.

Beləliklə, qız Günəşi nişan vermiş olur. Qodu-Günəşin yerdə bənzəridir. Şənlik günlərində «Kosa-kosa», «Haxışta», «A gülüm ey», «Yaşıl yarpaq qızılıgül» və s. mahnılı oyunlar icra edilir. Bayram günlərində adamlar «paka çıxmaq» üçün odun, suyun üstündən hətta, bu və başqa əlamətlərlə bağlı Novruz bayramını atəşpərəstliyin banisi Zərdüştün adı ilə bağlayırlar. Bəs yuxarıda qeyd etdik ki, Novruz bayramının heç bir dinlə əlaqəsi yoxdur. Bəs elə isə, zərdüştilik din deyilmi? Zərdüştilik ibtidai dinlərə aiddir. Daha doğrusu, bu cür dinlər əcdadımızın «uşaqlıq dövrünün» (K. Marks) əski çağlarının dünyagörüşüdür. M. Qorki bu məsələylə bağlı yazır: «...cəmiyyətin ilk pillələrində əməkçi kütlələrin dini təfəkkürünü dırnaq arasına, almaq lazımdır. Çünki bu, tamamilə bədii yaradıcılıqdır».

Əlbəttə, bu mərasimlərdə, eləcə də Novruz mərasimində əski azərbaycanlıların ibtidai həyat və məişətləri, dünyagörüşləri, mifik təfəkkürləri, inam və etiqadları ilə bağlı izlər, əlamətlər də özünü mühafizə edib yaşatmaqdadır. Hələ vaxtı ilə dahi şairimiz Nizami «İsgəndərnamə» poemasında Nüşabənin İsgəndəri Novruz bayramı günü qonaq etdiyini, həmin gün alov (tonqal) qalattığını, süfrəyə şirin, gülab, limonlu şərbət,

qoğal, qatlama düzdüyünü, xonçalar bəzətdiyini təsvir etmişdir.

Yurdumuzu oymaq-oymaq, el-el gəzmiş, xalqımızın adət-ənənələrinə dərinədən bələd olan tanınmış folklorşünasımız Əhliman Axundov Novruz bayramının keçirilməsindən bəhs edərək yazır: «Bütün evlərdə plov bişirirlər, zəngin süfrə bəzədilir. Bayram günündə süfrəyə yeddi növ şirin, nemət düzülməli, səməni halvası çalınmalıdır. Hər şey şadlıq üzərində qurular. Məclisə gülab da səpərlər».

Hər bir xalq, eləcə də azərbaycanlılar nə zaman həyat tərzləri, güzəranları yaxşı olmuş, öz mərasim və bayramlarını yaşatmış, olduğu kimi bir az da yaxşı keçirmişlər, nə zaman ki, iqtisadi təməli zəifləmiş, günü-güzəranı pisləşmiş, o dövrlərdə mərasimlər, nəğmələr, oyunlar maraqsız və təntənəsiz keçirilmişdir. Bu gün böyük ruh yüksəkliyi ilə keçirməyə hazırlaşdığımız Novruz bayramı şənlikləri yenidənqurmanın onun yaratdığı xoş abı-havanın təntənəsidir. Elə buna görə də milli bayramımız olan Novruz bayramını qabaqkı illərdən daha yaxşı qeyd etməliyik. Bunun üçün vətənimizin hər yerində Novruz

bayramına ciddi hazırlıq görülmüşdür. El şənlikləri əsl toy-bayramı xatırladır.

*«Kommunist əməyi» qəzeti, (Xanlar)
21 mart 1989-cu il.*

NOVRUZ BAYRAMININ QƏDİM ETİQAD VƏ İNAMLARLA BAĞLILIĞI

Bu yazıda Novruz bayramı haqqında geniş təfəsilat açmaq niyyətində deyiləm. Nizami kimi böyük dahinin «Xəmsə»sində Novruz bayramı əfsanəvi İran hökmdarı Cəmşidi-Cəmlə əlaqələndirilir. Həmçinin şairin «İsgəndərnəmə» əsərində Bərdə hökmdarı Nüşabə ilə İsgəndəri Novruz bayramı günü görüşdürür. Bayram süfrəsində hər cür şirniyyat: qoğal, fəsəli, qatlama və s. düzülmüşdür. Lakin, İsgəndəri ən çox heyrətləndirən küçələrdə, həyətlərdə yandırılan tonqallardır.

Novruz bayramını Zərdüştliklə və Həzrət Əlinin taxta çıxması ilə əlaqələndirənlər də vardır.

Bir folklorşünas kimi mənim üçün Novruz bayramı qədimlərdə hansı baxışlarla yaranmasından fərqli olaraq Novruz qışın bitməsi, yazın gəlməsi və torpağın oyanması ilə bağlı bir bayramdır.

Mən gözümü açandan, ağlım kəsəndən
Gəncəbasarda Novruz bayramını – yaz bayramını
aşağıdakı şəkildə görmüşəm:

1. Həyət-bacalar, ev əşyaları
yuyulub,
qurudulub, təmizlənib.

2. Küsülülər barışır.

3. Çərşənbələr arası ağaclarda
yellənçəklər
qurulur. Yellənçək ətrafına toplaşan gənc qız və
oğlanlar burada bir-birini gözəltir edirlər. Yellənçəkdə
aşağıdakı mahnı ifa olunur.

Yağış yağır, damcı damır,
Daminizə qurban mən olum.
Birinizin xatirinə,
Hamınıza qurban mən olum.

Bir qızı istəyən iki rəqib oğlan qızların gözü
qabağında gülüş keçirir. Almaniyada yaşayan türklər
arasında gənc qız yaylığı yerə atır. Hansı oğlan
oynaya-oynaya əyilib yaylığı dişi ilə götürürsə və qız
razıdırsa çıxıb həmin oğlanla oynayır. Əgər qızın
ürəyindən deyilsə yaylığı götürüb ikinci dəfə yerə atır.
İstədiyi oğlan ürəyincədirsə çıxıb həmin oğlanla
oynayır. Valideynlər artıq öz övladları haqqında
məlumat əldə etmiş olurlar. Qazaxıstanda Xoca
Novruz başlamazdan bir gün əvvəl həyətlərdə və
meydanlarda yurdlar (onlar alaçığı belə adlandırırlar)
qurulur, atlar kəsilir, aş qazanları asılır. Bizim üçün ən
maraqlısı küçə və meydanlarda qurulan Altıbarmaq (altı
ağac) yellənçəklərdir.

Bir-birini sevən oğlan və qız mahnı oxuya-oxuya öz arzu və istəklərini ifadə edirlər. Əgər onlar yellənçəklərdən düşərək əl-ələ tutub gedirlərsə, demək sevgiləri baş tutmuşdur, yox əgər biri sağa, biri sola üz tutub gedirsə, deməli hər şey altüst olmuşdur.

4. Azərbaycanın bir çox yerlərində qız toyları zamanı, bir də bayramqabağı «qızlar-gecə» keçirilir, 7 və ya 40 qız xüsusi bir otağa toplaşib axşamdan dan atana qədər çalıb-çağırır, şənlənirlər. Qızlar bir - bir ayrı-ayrı qapıları dinşəyir və qızlara xəbər gətirirlər. Hərə ürəyində bir niyyət tutur və hərə öz qəlbində tutduğu o niyyəti yozumlandırır. Ağıllı ailələr, düşüncəli insanlar həmin günlərdə yalnız xoş sözlər danışrlar. Onlar fikirləşirlər ki, qapını dinşəyən olar. Həmin qızlar 3 mis badya götürüb onları axar su ilə doldurub geri qayıdırlar. Hər bir qız 3 iynənin və ya sancağın başını pambıqla çalmalayıb suya atırlar. Qız qəlbində tutduğu oğlanın uzaq getdiyini görəndə kədərlənir, iynə və ya sancaqların qoşalaşdığını görəndə sevinir, öz butasına çatacağına onlarda inam yaranır.

5. Novruz bayramı hər şeydən əvvəl torpaqla bağlıdır.

Əgər kotan yerə sancılarda şumdan buğ qalxırsa, deməli, yaz başlanıb. Səpinə hazırlaşmaq olar. Torpaqdan buğ qalxanda əkinçi torpağı qucaqlayıb öpür və üzünü göyə tutub deyir:

- İlahi, ey uca Qoşqar, ey uca Kəpəz, ey mənim

Murovum, mənim əkinimə Günəş ver, su ver. Səpinə başlamazdan əvvəl bir nurani qocanı çimizdirib, səhər-səhər ağ ata mindirib adını çəkdiyimiz dağlardan birinə

göndərilər. Qoca özü ilə daş gətirəcəyi xurcunda fəsəli, qatlama və bayram aşını aparır. Əvəzində isə bir xurcun daş gətirir. Həmin daşlar cüt-cüt evlərə paylanır. Yağış istədikdə su daşını suya salırlar. Güneş istədikdə isə od daşını oda atırlar. Müqəddəs sayılan başında və bulaqlarının üstündə qurban kəsilən, əsirlərdən bəri xalqımızın sitayiş etdiyi Qoşqar, Kəpəz və Murov haqqında, onların od anlamı haqqında bir neçə kəlmə.

1. Qoşqar dağının adı əslində uyğurca Küşkar, yəni qoyunun qoçu deməkdir. Çinin Uyğurstanında ən iri vilayətlərindən biri Kaşğar adlanır.

Məşhur «Lügəti-türk» əsərinin müəllifi Mahmud Kaşğari də (XI əsr) öz təxəllüsünü buradan götürmüşdür. Kaşğari ifadəsi kaşkarlı şəklində də işlənir. Bu dağın vadisindən axan və yaxud da başlanğıcını onun Qırxbu-lağından götürən çayın adı son yazılışlardakı kimi Qoşqar çayı deyil, orta Asiyadan gəlmiş Qaraquştan tayfalarının adı ilə bağlıdır. Bu ad

bir qədər təhrif olunaraq və yaxud da qəbilə başçısının adı ilə Quşqara adlandırılmışdır. Qaraquştan tayfalarının Xəzər sahillərinə gəlib çıxması barədə tarixi məxəzlərdə məlumat vardır.

2. Kəpəz araşdırmalarda çox mənalı söz kimi meydana çıxır. Kəpəz-Kuhipəz (başı əzilmiş dağ) və ya yanar dağ.

Kəpəz türk deyimləri siyahısında ərə gedən qızın başına qoyulan taca deyilir. Bu mənada Kəpəz Göygölün gəlinlik tacıdır.

1992-ci ildə Türkiyənin Qeysəriyyə vilayətinin bir kəndində səhər-səhər çay içirdim. Ev sahibinin balaca oğlu həyəcanlı halda içəri girib dedi:

- Ənnə, Kəpəz toyuq yoxdur. Qadın toyuğu gəzməyə çıxanda mən də bayıra çıxdım. Qadın bağçadakı kəkili (pompullu) toyuğu tapıb oğluna dedi:

- Bu da sənin Kəpəz toyuğun. Doğrudan da Kəpəz dağının başı kəkildir, pompulludur. Qırğızistanda olarkən özlərinin «Manas» eposunu mənə hədiyyə verdilər. Gecə «Manas»ı vərəqləyərkən Kəpəz – pınar ifadəsinə rast gəldim. Burada da dağ döşündə bulaq mənasında bir mənə yaşayır. Daha çox başında qurbanlar kəsilən dağlar arasında Kəpəz xüsusi yer tutur. Bu dağın Nizami əsərlərində adı Alparaqdır. Lakin xalq arasında və xalq əfsanələrində onun adı Arzu dağıdır. Övladı olmayanlar üzü bu dağa səfər edir və dağa çatandan sonra onun daşını öpür, bulağından su içir və and içir ki, övladım olarsa gələn il gəlib burada qurban kəsəcəm. Deyirlər ki, adətən övlad arzusunda olanların niyyəti həmişə başa çatmış və Kəpəzin üstündə çox sayda qurbanlar kəsilib. Doğrudan da bunun özü təbii müaliədir. Övlad istəyən insanlar çəmənlərdən, dağlardan keçir, istiyə, soyuğa düşür həyəcanlanıb arzularının çin olacağını duyub böyük sevinc hissi keçirirlər. Ürəkləri çırpınaraq kökslərinə sığmır. Bütün bunlar övladın dünyaya gəlməsinə zəmin yaradır.

Belə deyirlər ki, Həzrəti Əli öz Zülfüqarı (qılıncı ilə) ilə Kəpəzin başını çapmışdır ki, insanlar öz qiblələrini tanısinlər. Qurban kəsəndə yönlərini Kəpəzin başındakı çapığa çevirsinlər.

3. Murov-Mirab sözündəndir. Suçuların,

cuvarların böyüyünə mirab deyərler. Murov ona görə də Mirabdır ki, o çox sayda bulaqların və çayların başında dayanır. Onun sinəsindəki Qazandurmazdan, sağından, solundan, sinəsindən gecə-gündüz bulaqlar çağlayıb İncəçayına, Goranboyun Ağcaqalasının yanından keçən Qara çaya tökülür.

4. Novruz bayramı ilə bağlı çox görüşlər və inamlar Xıdır İlyasın və ya Xızr İlyasın adı ilə bağlıdır. Xıdır İlyasın Novruz mərasimlərində iştirakı dövrünə el arasında «Xıdır Elləz» deyilir. «Xıdır Elləz» günlərində evlərdə yarma çəpirlər. Yarma qablarının, un kisələrinin ağzını açıq qoyur, ətrafında şam yandırırılar. Özləri onlardan xeyli aralıda yatıb sakitlik yaradırlar ki, gecə Xıdır İlyas gəlib bunun üstünə əli ilə, əsası ilə iz salsın. Bu xoşbəxtlik kimin evində baş verərsə onun ruzisi bitib tükənməz.

Bir neçə kəlmə də Xıdır İlyas haqqında. Bizə görə Xıdır İlyas yaşıllıq və su məbudumuz olmaqla bərabər bilavasitə Xəzərlə bağlı bir addır. Osetinlər Xəzərə Xızı dənizi deyirlər. Xəzər dənizi ətrafında Xızı qalası var, Xızı rayonu var. Beşbarmaq dağı ətrafında Siyəzen bölgəsində «Xıdır - Zində»dəki zində sözü həmişə diri, həmişə yaşar deməkdir. Bunları həmişə diri saxlayan Abi - Kövsər suyudur. Bir əfsanədə deyilir ki, İsgəndər öz qoşunu ilə Şirvana gəlir və burada dirilik çeşməsinə tapır. Bir quş qanadı ilə qızıl piyaləsini vurub İsgəndərin əlindən salır. Piyalə parça-parça olur. İsgəndər yay-oxunu çəkib quşu vurmaq istəyir. Qayadan Diribabanın yeqin ki, Xıdır İlyasın səsi gəlir. O deyir:

- Ey İsgəndər, o quş sənin xilaskarıdır. Bu

sudan içib diri qalmaq sənin nəyinə gərəkdir. Bir zamanlar o dirilik çeşməsinin suyundan mən də içdim. Ancaq mənim səsim gəlir. Bütün tay-tuşlarım, övladlarım, nəvəm-nəticəm, kötücəm, mənicəm, yadıcəm, iticəm dünyasını dəyişmişdir. Əkmirəm, biçmirəm, toyda oynamıram, yasda ağlamıram. Belə diri qalmaq kimə gərəkdir?! Nizami «İsgəndərnamə»də İsgəndəri, Xızır İlyası və Xızır Nəbini zülmətə, dirilik çeşməsindən su içməyə icazə vermir. Suyu Xızır İlyas və Xızır Nəbi içir. Dirilik çeşməsindən su içənlər Xızır-Zində adı ilə yaşamaqdadırlar. Nizami onların birini torpağın-səhrənin, digərini isə suyun hamısı kimi təsvir edir.

Türkmən folklorunda Azərbaycan sözü «Xəzərbecan» adlanır. Belə bir misra var: «Xəzərbecan Sarı içkinən, durnam».

Suya, dağa, daşa inam Albanlarda da güclü olmuşdur. Gəncəbasarda xüsusən də onun Daşkəsən və Gədəbəy bölgələrində Oğuz məzarları ilə yanaşı Alban qəbirlərinə də sıx-sıx rast gəlmək olur. Əsirlərdən bəri davam edən Novruz bayramı ilə bağlı inam və etiqadlar bəzən erroziyaya uğrayıb sıradan çıxmış, bəzən də yeni keyfiyyətlər qazanaraq özünü zənginləşdirmişdir. Novruz bayramının ən böyük qələbəsi odur ki, zamanın qadağalarına dözümlülük göstərərək özünü yaşatmışdır və bu gün də mövcuddur. Hər bahar torpaq oyananda, yer qızanda, çiçəklər açanda bizimlə görüşə gəlir. Qədim əcdadlarımız kimi xalqımız bu gün də Günəşin yerdə atributu olan «Qodu-qodu» bəzəyib ev-ev gəzdirir, çiçəkləri göstərir, Xızır İlyası anır, xalqın Günəşə, suya, dağa inam və etiqadlarını yaşadırlar.

Əziz xalqımız, Novruz bayramınız – Yaz bayramınız mübarək!

*«İnsan və zaman» qəzeti, (Gəncə)
25-31 mart, 2006-cı il.*

QƏDİM ÇALĞI ALƏTLƏRİ VƏ İFAÇILIQ

QOPUZ, TƏNBUR, SETAR VƏ SAZ

Tədqiqatçılardan bəziləri qopuzu, bəziləri isə tənbur çalğı alətinin bir növü olan setarı sazın əcdadı, ulu babası hesab edirlər.

Oxucuların qopuz və saz haqqında az-çox məlumatları vardır. Əlbəttə, onlar üçün tənbur və setar haqqında eşitmək, bilmək daha maraqlı ola bilər.

«Musiqi lüğəti» kitabının müəllifi bəstəkar Əfrasiyab Bədəlbəyli tənbur çalğı alətini belə təsvir edir: «Tənbur – üç simli dartımlı musiqi aləti. Zəhiri görünüşü sazı andırır, lakin çanağı sazınkına nisbətən kiçik, qolu isə sazınkindən bir qədər uzun olur».

Biz bu qədim çalğı alətinin təsvirinə Nizami Gəncəvinin «Xosrov və Şirin» əsərində rast gəlirik:

Bərbəd üç tellini çalırdı çox xoş,
Ayıqkən hər kəsi edirdi sərxoş.
Sonra şairin başqa misralarından öyrənirik ki,
həmin çalğı alətinin adı «setar» imiş:

Bitdi Nikisanın cənglə nəğməsi,
Bərbədin setarı qaldırdı səsi.
XIV əsrdə yaşamış Azərbaycan şeirinin
görməli və istedadlı nümayəndələrindən biri olan
Seyid İmadəddin Nəsimi özünün «Olsun» rədifli
qəzəlində

həmin çalğı alətinin adının «tənbur» olduğunu
qeyd edir.

Lakin tənburla setarın oxşar çalğı alətlərinin adı
olduğunu Füzulinin «Yeddi cam» poemasının köməyi

ilə öyrənə bilirik. Poemanın «Setar ilə söhbət» hissəsində tənburla setarın adı qoşa çəkilir.

Əfrasiyab Bədəlbəylinin setar haqqındakı fikri də maraqlıdır: «Setar-üç simli ən qədim çalğı aləti. Müsiquşünaslardan bir çoxunun fikrincə setar da pənctar və şeştar kimi tənbur musiqi alətinin bir növüdür. Setar Azərbaycan sazının əcdadı, ulu babası sayılır».

Tarixi məxəzlər sübut edir ki, vaxtilə qopuz və tənbur çalğı alətləri bir çox xalqlarda, o cümlədən türkdilli xalqların əksəriyyətində mövcud olmuşdur. Hətta bu çalğı alətləri Orta Asiya respublikalarında indi də yaşamaqdadır.

Yuxarıda isə qopuz və tənbur deyil, setar sazın «əcdadı» hesab edilir. Aşıq yaradıcılığını bu baxımdan araşdırdıqda setarın adına rast gəlmək olur.

XIX əsrin ən mükəmməl təhsil görmüş, mədəni aşıq-şairlərindən biri olan Aşıq Hüseyn Şəmki «İsmi Qaytanın» əlinə setar götürüb çaldığını «Gəlir» rədifli müxəmməsində qeyd edir:

Həzarət, bircə bax,
Canlar alandı bu gələn.
Gözləri cəlladə dönüb,
İsmi Qaytandı bu gələn.

Götürüb setarəni,
Söhbəti sazınan gəlir.

Deyəsən, şeyda bülbüldü,

Baharı yazınan gəlir.

Qopuz və setarın ən qədim milli çalğı alətimiz olduğu yazıçı Yusif Vəzir Çəmənzhəminlinin «Qızlar bulağı» romanında da qeyd olunur.

Yazıçının həmin əsərində qopuzun da adı çəkilir. Qopuzun da tənbur və setar kimi üçsimli olduğu göstərilir.

Göründüyü kimi, üçtelli çalğı aləti olan qopuz, tənbur və setar arasında oxşar cəhətlər çoxdur, az qala eynidir.

Biz bu çalğı alətlərindən ötrü Azərbaycan torpağının bir çox yerlərini gəzib axtarırlar aparmışıq. Lakin heç yerdə hələlik qopuz və setara rast gəlməmişik. Lakin tənbur deyilən çalğı alətinə Balakən rayonunun Qabaqcıl hissəsində, Zaqatala rayonunun bəzi kəndlərində hələ də mövcuddur.

Eyni milli zəmində inkişaf edən bütün poeziya və musiqi canrları, həmçinin çalğı alətləri əlaqəli inkişaf etmiş, tarixin ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərində bir-birinə təsir göstərmişdir. Lakin bizə görə, hər bir çalğı aləti, o cümlədən saz özünəməxsus tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Saz da qopuz, tənbur və setar kimi bir çalğı aləti olaraq formalaşib ortaya çıxarkən ilk zamanlar üçtelli olmuşdur. Bizcə, sazın özü də qopuz, tənbur və setar kimi ən qədim simli çalğı alətidir.

Əfsanə və rəvayətlərimizdə, nağıl və dastanlarımızda saz ən qədim çalğı aləti kimi təsvir olunmuşdur. Bütün varlığı ilə xalq yaradıcılığına bağlı olan Şah İsmayıl Xətayi, xalq qəhrəmanımız, istedadlı aşiq - şair olan Qoç Koroğlu, ustad el sənətkarı

Tufarqanlı Abbas və başqaları sazın qüdrətindən dönə-dönə böyük məhəbbətlə söz açmışlar.

Aşıq poeziyasının və musiqisinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq əvvəl saz üç simli, doqquz simli, nəhayət on bir simli olmuşdur. Aşıq qoşmasının təkbəndli: üç, beş, yeddi və s. olması da bununla əlaqədardır. Hətta, Zaqatalada və Balakəndə tənbur çalanlar indi də pərdəyə bənd deyirlər.

Bizə görə, vaxtilə Azərbaycanda Qu çalğı alətlərinin hamısı mövcud olmuş, lakin eyni tipli olan simli çalğı alətləri içərisində xalq poeziyası və musiqisi ilə əlaqəsinə görə üstünlüyü saz qazanmışdır.

*«Kommunist əməyi» qəzeti, (Xanlar rayonu)
22 avqust, 1970-ci il.*

AŞIĞIN İFAÇILIĞINDA VƏ YA REPERTUARINDA

Söz aşiq ifaçılığında geniş mənada işlənsə də, «Aşığın repertuarında» ifadəsi daha tez anlaşılır. Biz ona görə də, aşığın repertuarı şəklində mətləbləri ifadə edirik.

Aşığın repertuarı onun nə dərəcədə zəngin olduğunu, fəaliyyəti dövründə hansı dastanlara və saz havalarına yiyələndiyini sübut edir.

Birinci aşığın doğulub böyüdüüyü mühit aydınlaşdırılır. Ustadının kim olduğu bəlli olur. Bunlar bizə çox şey deyir. Bundan əlavə, biz öyrənirik ki, aşiq hansı ərazidə və yaxud geniş arealda fəaliyyət göstərib və bu yerlərin əhalisi hansı dastanlara və saz havalarına maraq göstərib, hansı dastanlar, hansı saz havaları fəal rol oynayıb, əhali ən çox nədən zövq alıb? Hansı arealda qəhrəmanlıq dastanına, ailə-məişət dastanına maraq çox olub? Məclisdə dastan söyləmək, kimdənsə oxumaq aşığın öz ixtiyarında deyil? Aşığın nə oxuyacağını məclis əhli sifariş verir. Məclisdə söylənəcək dastanı da onlar seçirlər. Bir sözlə məclis başlayana kimi aşığın yükünü – fərdi repertuarını məclisdə iştirak edən, saza və sözə bələd insanlar yoxlayır. Bununla aşiq məsuliyyət hiss edir. Bir də həmin bölgəyə çağrılarkən yaddaşına gətirir ki, həmin arealda hansı dastanı və saz havalarını sevirilər.

Aşiq bu işdə çətinlik çəkirsə, o yerin adamlarının zövqünü oxşaya biləcək, suallarına cavab verəcək özü ilə ikinci bir sənətkar aparır. Yerli camaatın toy adət-ənənələrinə uyğun olaraq, tək sazla gedir, bəzən neyçi

götürür, bəzən nağaraçını və zurnaçını özünə yoldaş edir.

Aşıqlıq sənətini bu şəkllə salan əhalinin iqtisadi durumudur. Onun gücü çatmır ki, toya zurnaçı dəstəsini və ya aşığı xüsusi olaraq çağırınsın, hər kəs öz işini görsün, həyətdə zurnaçı çalsın, qız-gəlin, cavan oğlanlar oynasın. Yaşlı qadınlar xanəndəyə qulaq assın, aşıqlar isə içəridə yaşlı nəsllə, saza-sözə maraqlı insanlara dastan söyləsin. Belə olduqda xalqın toy adət-ənənələri yaşayar və inkişaf edər. Elə bölgə var ki, xədəngi söz kimi Səfərin «Xəritə» şeirini, Məzahirin «Ayrıllıq karvanını, qəm qatarını, döndərib vətənə sürən olaydı» qoşmasını, Azaflının «Ağarmayan, ay saçlarım, ağarma» və yaxud Rəşid Poladoğlunun «Dağlar» şeirini sifariş verirlər.

Sənəti və sənətkarı yaşadan xalqdır. O, bəyəndiyi şeiri, zövqünə uyğun sənət nümunələrini və örnəklərini özü seçir. Aşığın ustalığı onda olur ki, təzə öyrəndiyi şeirləri, bildiyi qədim dastanları və havaları elə ehtirasla çalib-oxuyur ki, xalqın qəlbinə yol tapır. O, qiymətli sənət incilərini xalqın yaddaşına yaza bilər. O, şeirin, sənət əsərinin taleyi yaxşı olur ki, elə sənətkarın əlinə düşür ki, elə söz xiridarının ixtiyarına keçir ki, o, ləl-cəvahirat olan söz incilərinin dəyərini, qiymətini dinləyicisinə çatdıra bilər. Aşığın təqdimatından çox şey asılıdır.

Aşıq təzə, nabələd olduğu bölgəyə getdikdə ən yaxşı, camal oxşayan, kamal oxşayan, dərin məzmunlu sənət nümunələrini təqdim etməlidir. Təzə öyrəndiyi şeirləri, köhnədən repertuarında yaşatdığı

qədim dastanları, saz havalarını yeni bazara çıxardan kimi çıxarmalıdır. Elə çalıb – oxumalıdır ki, dastanı elə zövqlə danışmalıdır ki, xalq o, aşığı bir də arzulasin, bir də görmək istəsin. Aşığın zövqündən, dünyagörüşündən çox şey asılıdır. O, geyiminə , aşiq yormasına xüsusi

əhəmiyyət verməlidir. Aşıq durmadan öz repertuarını zənginləşdirməlidir. Ən yeni sənət incilərini, sənət gövhərlərini öz repertuarına gətirməlidir.

Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Sarı Aşıq, Xəstə Qasım, Aşıq Vəli, Aşıq Ələsgər, Şəmkirli Aşıq Hüseyn və Dilqəmin yaradıcılıq bulağından su içməlidir. Onların dastanını, şeirlərini dərinlən öyrənməklə yanaşı, onların el içərisində necə hörmət qazandıqlarını, «aşiq el anasıdır» zərbi-məsəli ilə yanaşı tutulan bu deyimləri qulaqlarında altun sırğa kimi saxlamalıdırlar.

Aşıq Ələsgərin aşığıdakı şeir bəndini özlərinin əxlaq kodeksi kimi qəbul etməlidirlər:

Yaxşı hörmətinən, təmiz adınan
Mən dolandım bütün Qafqaz elini.
Pirə ata dedim, cavana qardaş,
Ana-bacı bildim qızı-gəlini.

Aşıq Ələsgər sənətin səyyarlığına yüksək qiymət verirdi. Gözmək-görmək aşığa çox şey öyrədir. Qərb zonasının aşıqları, yeni Gəncəbasar aşıqları Şirvana, Borçalıya səfərlər etməlidir. Radio və televiziya verilişləri vasitəsi ilə yaradıcılıq mübahisəsi etmək olmaz. Ayrı-ayrı bölgə aşıqları ilə dostluq əlaqəsi yaratmalı, sənətin sirlərinə bələd olmalı, bir-birinin repertuarından pay götürməlidirlər. Şirvanda elə

dastanlar, saz havaları var ki, onlar geniş şəkildə yayılmayıbdır. Məsələn: «Kiçik Rza», yaxud da «Göyçək Rza və Xalıqoşa» dastanı, «Təmrezin» dastanı, «Pşirov və Şirvan» şişəngləri, saz havaları Borçalıda və Gəncəbasarda geniş yayılmamışdır. Eləcə də, Borçalıda olan «Bəhməni», «Sultanı», «Çuxur oba gözəlləməsi» (bu «İrəvan Çuxuru» havası deyildir) saz havaları Şirvan aşığıları arasında geniş yayılmamışdır. Aşıqlar həmin zonalarla yaradıcılıq əlaqəsi saxlamalı, bu havaları yaxşı-yaxşı öyrənməli və öz repertuarlarına daxil etməlidirlər.

Aşığın repertuarı onun güzgüsüdür, canlı fəaliyyətidir, olan-qalanı nəyi varsa ordadır. Repertuar aşığın yaradıcılıq xəzinəsidir. Ömrü boyu xalqdan, ustaddan nə alıbsa, yığdığı sənət ləl-cəvahirləri o xəzinədədir. Biz gələcəkdə həmin sənətkarları o xəzinəni yoxlaya-yoxlaya öyrənəcəyik.

*«Xalq ozanı» qəzeti, (Gəncə)
yanvar 2005-ci il.*

OZAN-AŞIQ MƏKTƏBLƏRİ

Kirovabad şəhərində üçüncü Ümumittifaq xalq yaradıcılığı festivalı çərçivəsində Zaqafqaziya, Orta Asiya, Qazaxıstan və Dağıstan xalqları gənc ozanlarının müsabiqəsi keçirilmişdir. Bu müsabiqədə 150 nəfərə yaxın aşiq, ozan, baxşı, cırau və dastançı iştirak etmişdir.

Azərbaycan SSR xalq artisti, professor, bəstəkar Süleyman Ələsgərovun sədrlik etdiyi münisflər heyətində Türkmənistanın, Tacikistanın, Özbəkistanın, Qazaxıstanın, Qırğızstanın, Gürcüstanın, Dağıstanın tanınmış folklorçuları, musiqiçiləri və digər sənət adamları iştirak edirdilər. O cümlədən, münisflər heyətinin tərkibində SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi xalq yaradıcılığı şöbəsinin baş eksperti Aleksandr Maltsev, SSRİ xalqlarının Leningrad Dövlət etnoqrafiyası muzeyi

Orta Asiya, Qazaxıstan və Qafqaz bölməsinin müdiri, sənəşünaslıq namizədi Alma Kunanbayeva, Qazaxıstan xalq yaradıcılığı və mədəni-maarif işçiləri üzrə elmi-metodiki mərkəzi folklor bölməsinin müdiri Şaribek Aldaşev, Özbəkistan Sənəşünaslıq İnstitutunun professoru Fayzulla Karomatov, Qırğızstan respublika elmi-metodiki mərkəzinin folklor üzrə böyük metodisti Madvar Omarov, Türkmənistanda sənəşünaslıq namizədi Şaxım Quliyev, Moskva Dövlət Konservatoriyası xalq musiqisi kabinetinin elmi rəhbəri Vyaçeslav Şurov, bəstəkar Həsən Adıgözelzadə sənəşünaslıq namizədi Arif Əliyev, Azərbaycan SSRİ xalq şairi, respublika aşığı birliyinin sədri Hüseyn Arif, şair Məmməd Aslan, sənəşünaslıq namizədi Rauf İsmayilzadə, ustad aşıklardan Mikayıl Azaflı, Aşıq Əhməd və başqaları var idi.

Əvvəlcədən deyək ki, 36 nəfər gənc ozan müsabiqəsinin laureatı adına layiq görülmüşdür.

Müsabiqə iki mərhələdə keçirilmişdir. Birinci mərhələdə gənc ozanların dastan söyləmək məharətləri, ikinci mərhələdə ifaçılıq qabiliyyətləri üzə çıxarılmışdır. Bizi bu yazıda hər şeydən əvvəl, müasir ozan-aşıq ifaçılığı məktəblərinin ümumi vəziyyəti, səviyyəsi, inkişaf yolu, onların özlərinə məxsus xüsusiyyətlərini izləmək maraqlandırır. Bu müsabiqədə Qazaxıstandan gəlmiş cırau və akınlar xüsusi ilə fərqlənirdilər. Tanınmış qazax folklorçusu, Bazar ciraunun şeir və dastanlarının toplayıcısı Şaribek Aldaşev bildirdi ki, jirau akından böyük sənətkardır. Uzaq keçmişlərdə Qazax aullarında ciraunun elə nüfuzu olmuşdur ki, onsuz bəy və xan da bir iş görə bilməmişdir. Jirau ta qədimlərdən el müdriki sayılmış,

onunla hesablaşmaya bilməmişlər. Jirau çalib-çağırmaqla yanaşı, nəğmə qoşur, musiqi bəstələyir, dastanlar düzüb-qoşur, el ağsaqqalı kimi öz taleyini xalqın, elin, elatın taleyinə bağlayır. Akın isə nəğmələr çalib-çağırır. Qazax jirausu, akını, türkmən baxşısı və qırğız dastançısı ozan-aşıq havasına, qaidəsinə, musiqi melodiyasına «küy» deyirlər. Bizdə də bu ifadə səs-küy şəklində işlənməkdədir. Qazax jirausunun və türkmən baxşısının ifasında «Qorqud küyü», «Koroğlu küyü» adlı dombra (qazax), dütar (türkmən) musiqi melodiyaları vardır. Gənc qazax jirausu Xıdırbek Mananbayevin ifasında «Arman», «Tirmə», «Maqrama» və başqa dombra havalarını dinlədik. Xıdırbek on yeddi «Koroğlu» küyü çala bilir. Xıdırbekin çaldığı qədim bir havanın – «Qorqud küyü»nün sədaları hələ də qulağımdan getməyib. Hələ üstəlik onun davamı olan «Koroğlu küyü». Bunları eşidəndə Azərbaycan aşığının, xüsusilə Borçalı aşığının

ifaçılığında yaşayan Qorqud yadigarı olan «Bozğu» («Bəhməni») havası, onun törəməsi olan «Koroğlu bozuğu» yada düşür.

İstedadlı jirau Xıdırbek qeyd etdi ki, qazaxlarda mövcud olan on yeddi «Koroğlu» küyündən əlavə, qazax bəstəkarı da bu qəhrəmanlıq eposu ilə bağlı çoxlu havalar bəstələmişdilər.

Xıdırbek Sır – dərya sahilindən, Qızıl Orda vilayətindən gəlmişdir. Kaşerqalı Makarov isə başqa akın – jirau məktəbinə məxsus idi. Ona görə də onların ifa tərzində, üslubunda fərq böyük idi. Xıdırbek avazla oxumağa, dastan söyləməyə, Kaşerqalı isə məharətlə dombra çalmağa üstünlük verirdi. Folklorçu Şaribek

Aldaşev bildirirdi ki, Qazaxıstanın hər rayonunda, vilayətində üç-dörd akın – jırau ifaçılıq məktəbi vardır.

Surxan dəryadan və başqa yerlərdən gələn baxşılar bardaş qurub yerdə çalib-çağırdıqları halda, Xarəzm baxşısı həmyerlilərindən fərqli olaraq dutarda deyil, tarda, həm də qavalın müşayiəti ilə ayaq üstə çalıb – oxuyur. Ansambl halında, yeni birlikdə Abdulla Qurbannazarov və Yetmişbay Abdullayevin biri tarda çalıb- oxuyur, o biri qaval çalır, gah da əksinə. Onlar yer dəyişə-dəyişə gözəl mahnılar ifa edirdilər. «Koroğlu»dan çalıb-oxudular. Qavalda tək «Döyrə üsulları» adlı rəqs havaları çaldılar. Abdullanın qavalda çaldığı «Ləzgi küyü» adlı rəqs xüsusilə diqqəti cəlb etdi. Yetmişbayın tarda çalıb-oxuduğu «Şah köçdü» havası bizim «Zarıncı»ya çox bənzəyirdi.

Qahharın qotazlı dutarını (özbək), Kişimcanın komuzunu görəndə Dədəm Qorqudun qopuzunu xatırlayırdım. İkisimli dutar, üçsimli komuz ötmürdü, danışmırdı, pıçıldayırdı, tarixin yaddaşını vərəqləyirdi.

Türkmən baxşısına məxsus «Yıldızdağ Koroğlu», «Bal Sayat» adlı dutar havaları özbək və uyğur baxşıları arasında geniş yayılmışdır. Hətta, özbək və uyğur aşığıları məclisi türkmənlərin «Baba Qəmbər» və «Bal Sayat» havaları ilə açırlar.

Özbək baxşısı Qahharın çalıb-oxuduğu «Alpamış gəlir» mahnısı da əski çağlarla bağlı bir mahnı idi.

Qırğızlarda «Manas»çı ayırdı, dastançı da ayrı. «Manas»çılıq çox çətin və mürəkkəb bir sənətdir. Gənc «Manas»çı Talantalı Bakçiyev gözlərin yumur, müxtəlif, qeyri-adi əl-ayaq, ağız hərəkətləri ilə, həyəcanlı səslər çıxara-çıxara abidədən parçalar söyləyir. Hərdən

aydınca ananın öz övladlarına danışdığı bədii nümunənin sonunda dediyi «Atanı öldürdülər» sözlərini xüsusi vurğu ilə deyir, dinləyiciyə daha təsirli bir şəkildə çatdırır. Gənc «Manas»çı komuzda çalib-çağıra bilmədiyi, müşayiətsiz tək «Manas»dan parçalar söyləməklə kifayətləndiyi kimi, dastançı qız Kişimcan Xıdırova da «Manas»ı bilmir, o, öz komuzunda «küy»lər – melodiylar çalmağı, kiçik süjetli əhvəlatlar, söz yurdları danışib, avazla mahnılar oxumağı bacarır.

Gənc «Manas»çı Talantalı bizə daha çox şaman dualarını və nəğmələrini xatırladırdı. Kişimcan ifa etdiyi «Soltan Sarı», «A Ziyənət» və başqa əski qırğız küyləri, əvəzsiz sənət inciləridir.

Tacik dastanxanı Əzizbəy Ziyoyev öz dombrasında daha nikbin və döyüşkən ruhlu «Koroğlu» havaları çalıb, oxudu.

Bu müsabiqədə baxşılardan sayına, çıxışına, ifaçılıq ənənəsinə görə türkmən baxşısı xüsusi təmsil olunurdu. Türkmən baxşısının, eləcə də dastançının məcliskeçirmə, ifaçılıq ənənələri çox zəngindir. İlk baxışda türkmənin ikisimli dutarı, bardaş qurub çalib-oxuması çox adi görünür. Lakin bu iki simin yaratdığı möcüzələri görəndə heyran qalırsan. İkisimin cazibə qüvvəsi səni özünə çəkir, «nələr yaratmışam bax» - deyir. «Yıldızdağ Koroğlu», «Bal Sayat», «Baba Qəmbər», «Novayı», «Soltan Söyün», «Atçapar» dutar havaları, «Qeroğlu», «Şasənəm və Qarip», «Zöhrə və Tahir» və başqa dastanlar göz önündən gəlib keçir.

Türkmən baxşıları – Taşauzdan gəlmiş Meret Xudaynazarov, Kakabay Nazarov, Maridən gəlmiş Comadurdu Durdıyev, Ağamurad Ovezmamedov hər dəfə özlərini ustadnamə ilə təqdim edir, məclisi isə

«Baba Qəmbər» və ya «Bal Sayat» havası üstə oxuduqları mahnı ilə açırdılar. Sonra öyrəndim ki, onlar şux sevgi dastanlarına «Bal Sayat»la, qəmli dastanlara isə «Baba Qəmbər» havası ilə başlayırlar.

Ağamurad baxşı Muğan aşığının «Sazım, gəl mənimlə danış» gəraylısı ilə səsleşən bir şeir oxudu. Altı bəndlik həmin şeirin bir bəndini nümunə veririk.

Gəl, dutarın sözləşməli,
Əslin sənin ağacdandır.
Ağac desəm bikef olma,
Əlvən güllər ağacdandır.

Taşauz baxşı-dastançısı Meret Xudaynazarovun ustad-şagird ənənəsi ilə bağlı söylədikləri də bizim üçün çox maraqlıdır. XVII əsrin ustad aşığı Aydının məzarı Taşauzdadır. Türkmən və özbək baxşıları bu məzarı sənət məbədi kimi qiymətləndirirlər. Hər hansı ustadın yetişdirdiyi şagird Aşıq Aydının məzarını ziyarət etməsə, onun məzarı üstə «Baba Qəmbər» havasını məharətlə ifa edə bilməsə, ona müstəqil baxşılıq etməyə

icazə verilmir. Eyni zamanda, əsl baxşılar sentyabr ayında Aşıq Aydının məzarını ziyarət etməyə gəlirlər. Türkmən və özbək baxşıları Aşıq Aydını bu xalq sənətinin hamisi hesab edirlər. Kim bilir, bəlkə də bu, Dərbənddə dedə ozanların son nümayəndələri olan Dədə Qürbəti, Dədə Gügünü və Dədə Heykəllini deyib, bağlamış, Quba-Dərbənd zonasında geniş yayılmış «Yetim Aydın» dastanının müəllifi Aşıq Ayındır. Biz bunu ona əsasən deyirik ki, Taşauzdakı

məzar da, «Yetim Aydın» dastanı da eyni əsrə, XVII əsrə aiddir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan-türkmən aşiq-baxşı yaradıcılığı əlaqələri xüsusi tədqiqata möhtacı olan bir mövzudur. Azərbaycan və türkmən xalqları arasında tarixi yadigar olan «Sayatlı Həmra» dastanının bir qanadı türkmən, bir qanadı da Azərbaycan torpağına bağlıdır. Aşiq Əhmədin söylədiyi «Durnam» qoşması bu cəhətdən maraqlıdır.

İki durnam övardır ağlı-saralı,
Birisinin bədəni-canı yaralı,
Haqdan buyruq olsa, biz həm varalı,
Xəzirbecan sarı uç indi, durnam!

Dastanda Xəzirbejan – Azərbaycan, çöl Muğan torpağının adı böyük ehtiramla çəkilir.

Ustad-şagird ənənəsi Gəncə və Gədəbəy aşıqları arasında xüsusi qiymətləndirilir. Müsabiqə bir daha göstərdi ki, gəncəli Aşiq Mayis və gədəbəyli İsfəndiyar gözəl şagirdlər yetişdirmişdilər. Aşiq Mayisin şagirdi Eldar Səriyev, Aşiq İsfəndiyarın şagirdləri Qələndər Zeynalov, Mübariz Cəfərov, Mübariz Əsgərov, Musa Məmmədov sübut etdilər ki, ustaddan dərslər almışlar.

Musanın sazında, səsinə Koroğlu nəbəsi olan kimi, Aydın Çobanoğlunun sazının səsinə də Kərəm yəngisi vardı.

Gənc Aşiq Ələddin Süleymanov, Tapdıq İsayev Göyçə aşiq məktəbinin balabansı çalib-çağırmaq tərzini çox gözəl mənimsəmişlər.

Daşkəsənli qız Nəcibə yekun konsertində tək oxudu, sazı, sözü, məlahətli səsi ilə özünün istedadlı bir sənətkar olduğunu təsdiq etdi.

Şirvan-Muğan aşığının öz dəsti-xətti olduğunu bu müsabiqə bir daha təsdiq etdi. İsmayılıdan gəlmiş, Elman Mehdiyev, Astaradan gəlmiş Elxan Əliyev aşılıq sənətinə uğurla başlamışlar. Ucarlı Əhliman Rəhimov ustad görmüş sənətkardır. Şirvan aşığı Abbas Musaxanoğlu isə gənc olmasına baxmayaraq, öz ustad aşıqdır. Şamaxının Şıxzerli kəndindən olan Musaxanoğlu Güləliyev aşılıq sənətinin atasından öyrənib. Abbas Şirvan pişrovlarının, o cümlədən «Çoban yaylağı», «Hicaz», «Bayatı Qacar» pişrovlarının, xüsusi «Pişrov» havasının, «Şirvan pişrovu»nun, «Eyvaz pişrovu»nun mahir ifaçısıdır. Şirvan şikəstələrinin və şeşəngilərini də eyni həvəslə ifa edir. Abbas Musaxanoğlunun müsabiqə günü ifa etdiyi «Eyvaz pişrovu»nu tamaşaçılar yəqin ki, uzun müddət unutmayacaqlar.

Dağıstanın Aktı rayonundan gəlmiş Aşıq Osman Məhəmmədrəhimov, Aşıq Nəsrəddin Mahmudov və balabançı Əhəd Davudov Gəncə – Şəmkir aşığı kimi balabanla oxuyurlar, bizim saz havalarını öz musiqi ləhcələri ilə bir az fərqli tərzdə ifa edirlər. «Gödək Doni», «Qarabağ qaytağı», «Paşa köçdü» havaları üstə ləzgi dilində gözəl mahnılar ifa etdilər. Dağıstan

aşığının ifasında «Aşıq Loğman» dastanı xüsusi yer tutur.

Mən Dağıstanda yaşayan qumuqların bədii cəhətdən mükəmməl, dərin mənalı, məzmunlu, emosional təsir gücünə malik yaranalarını – bayatılarını çox eşitmişəm.

Kökdə uçar köverçin,
Yerə düşər yem için.
Bir ər ələcəkmusa,
Mən elermen sen için.

Ak çayda, kara çayda,
Güzeller oynar yayda.
Menim sevdiğim sensen,
Senin sevdiğin kayda?

Qumuq, Dərbənd aşığılarının, Zaqatala və Balakən təmburçularının belə nüfuzlu məclisə dəvət olunmaları faydalı olardı. Bizim iki-üç simli təmburla türkmən baxşısının ikisimli dutarı qırğız dastançısının üçsimli komuzu (qopuzu) arasında bənzəyiş aşkar görünürdü. Hər üç çalğı aləti əski çağlardakı arxaik quruluşlarını mühafizə edib saxlamışlar. Onlar Azərbaycan sazı kimi zaman-zaman dəyişə-dəyişə, öz təkamülünü davam etdirərək, meydan sazına çevrilə bilməmişlər.

Borçalı aşiq məktəbinin yolu klassik ifaçılarımıza daha yaxındır. Aşiq Sadiğin, Aşiq Əmrahın, Saraclı Hüseynin ənənələrini, salmaq, oxumaq üslublarını bir qədər də təkmilləşdirən Aşiq Kamandar bu gün sözün həqiqi mənasında özünün məktəbini yaratmışdır. Bu dastançı aşığın oxuduğu «Ay ana, mən Qəribəm, Qərib»

mahnısını Gəncə – Şəmkir, Göyçə, Şirvan – Muğan aşiq məktəblərinin nümayəndələri təqdir edirlər. Neysiz, dəfsiz, nağarasız çalib-çağıran Borçalı aşıqları sazı elə tüğyana gətirir, elə havalar çalırlar ki, dinləyən heyran qalır.

Borçalı məktəbinin nümayəndələri Gülabı Məmmədoğlu sazda çalmaqda, həm də oxumaqda əsl sənətkarlıq nümunəsi göstərdilər. Gənc aşiq Həvəskar Qurbanov öz səhnə mədəniyyəti, saz çalmaq, oxumaq məharəti ilə diqqəti cəlb etdi.

*«Kirovabad kommunisti» qəzeti,
25 may, 1989-cu il.*

CƏVAHİRİN ŞİRİN BARMAQLARI

Qurbani, Şikəstə Abbas, Xəstə Qasım, Aşıq Ələsgər və başqa ustad sənətkarlarla şöhrət tapmış aşıq yaradıcılığının inkişafında qadın aşıqlarının da az xidmətləri olmamışdır. Ağcaqızın, Aşıq Həmayənin (Həmayilin), Aşıq Pərinin və Aşıq Bəstinin az-çox əldə olan ədəbi irsi bu fikri söyləməyə haqq verir.

Bu gün də çalıb-çağıran, yazıb-yaradan qadın aşıqlarımız vardır. Aşıq Nabatı respublikamızın ictimaiyyəti yaxşı tanıyır. Belə qadın aşıqlarından biri də cəvahir Əli qızı Nəbiyevadır.

Cəvahir 1927-ci ildə Gədəbəy rayonunun Sovetabad kəndində anadan olmuşdur. Cəvahir yeddinci sinfi bitirəndən sonra aşıq olmaq arzusuna düşür. Onda bu marağı atası Əli kişinin saza-sözə bağlılığı yaradır. Cəvahir kitab-dəftəri atıb, gizli-gizli atasının sazını çalmağa başlayır.

Bir gün Əli kişi işdən qayıdanda qızına müraciətlə deyir:

- Cəvahir, bala, yaxşı saz çalırsan, deyirlər.

Səsini də tərifləyirlər.

Cəvahir dinmir. Sazı gətirib ona verirlər. Bir «Baş saritel» çalır.

Əli kişi sevinir:

- Əhsən, qızım, nə şirin barmaqların var!

Oğlan olsaydın, aşiq olardın.

Elə bil bu söz Cəvahirin varlığını sarsıtdı, onun qolları boşaldı.

Bir gün Əli kişi Cəvahirin saz çalib oxuduğunu eşidib ayaq saxladı: «Bu cür mələhətli səsi olan bir qızı sazdan ayırmaq çətin olacaq - dedi».

Ata belə düşünməkdə haqlı idi. Cəvahiri bu yoldan döndərmək olmazdı.

Cəvahir bir neçə il ərzində ustad aşıqlardan «Şah İsmayıl», «Nəcəfxan və Pərizad», «Novruz», «Alıxan və Pərixanım» dastanlarını, bir çox maraqlı hekayətlər, xədəngi sözlər, habelə saz havaları öyrəndi.

Cəvahir «Baş saritel», «Orta saritel», «Yanıq Kərəmi», «Dilqəmi», «Qəhrəmanı» və «Dübeyti» saz havalarının şakəridir.

Cəvahir eyni zamanda yaradıcı aşıqdır. O, gözəl qoşmalar qoşur, gəraylılar yaradır. Onun «Dağlar» adlı gəraylısı çox məşhurdur. O, bu gəraylını dağlardan ayrı düşəndə yazıb:

Görəndə yadıma düşdü,
Bulanlıq çayları, dağlar.
Əriyibmi, hələ varmı,
Quzeylərin qarı, dağlar?

Yazdı, bildim sellərindən,

Əsən vədə yellərindən,
Ətir gəldi güllərindən,
Özü gül anbarı dağlar.

Cəvahir ayrıldı səndən,
Gül dərdiyi o çəməndən,
Ülfətini kəsmə məndən,
Saxla düz ilqarı, dağlar.

Təkcə bir şeirdən göründüyü kimi Cəvahir yazıb yaratmaqda naşı deyildir. Biz onun ayrı-ayrı bəndləri içərisində çox gözəl poetik misralara rast gəlirik. Başqa qadın aşıqlarımızda olduğu kimi onun da şeirlərinin mayası el bayatılarıdır. Çünki onu həmin mühit, el bayatılarının dillər əzbəri olduğu bir mühit yetişdirmişdir. «Özü gül anbarı dağlar» misrasının eldən-elatdan gəldiyi aydın görünür.

Cəvahir hazırda Aşıq İsfəndiyar Rüstəmovun rəhbərlik etdiyi Gədəbəy aşıqlar ansamblında iştirak edir.

Yeri düşmüşkən qeyd edək ki, Aşıq Cəvahir konsert zamanı səhnədə həm də tək çıxış etsə, öz istedad və bacarığını daha yaxşı nümayiş etdirə bilər. Onsuz da Cəvahir güclü səs diapazonuna malikdir.

Biz hər yerdə qadın aşıqlarımıza qayğı ilə yanaşmalı və onların inkişaf etmələrinə çalışmalıyıq. Çünki belə «ulduzlar» kəhkəşanlar içində, saysız-hesabsız aşıqlarımız arasında azlığı təşkil edirlər.

*«Tərəqqi» qəzeti, (Gədəbəy rayonu)
30 iyun, 1970-ci il.*

ƏDƏBİYYAT MƏSƏLƏLƏRİ

ŞƏRQ ƏDƏBİYYATINDA «LEYLİ VƏ MƏCNUN» MÖVZUSU

Sarısu kənd orta məktəbinin IX sinif şagirdi oxucumuz Fikrət Mirzəyev redaksiyamıza məktub yazaraq Şərqi ədəbiyyatında «Leyli və Məcnun» mövzusu, Nizami və Füzuli «Leyli və Məcnun»ları arasındakı fərq haqqında ətraflı məlumat verməyi xahiş etmişdir. Aşağıda filoloqlar elmlər namizədi Sədnik Paşayevin bu barədəki yazısını dərc edirik.

«Leyli və Məcnun» mövzusu ərəb əfsanələrindən alınmışdır.

Professor E.Bertels bu rəvayət və əfsanələrin ərəb filoloqları tərəfindən hələ vaxtilə toplanıb sistmə salındığını qeyd edir. O, xüsusilə «Leyli və Məcnun»

rəvayətlərini özündə əks etdirən və yaşadan iki mühüm kitabın adını çəkir. Bunlardan birincisi İbn Qüteybənin (889-cu ildə ölmüşdür) məşhur «şair və şairlər haqqında kitabı», ikincisi isə Əbül Fərəc Əl – İsfahaninin (897-967) «Nəğmələr kitabı»dır.

Professor Bertelsə görə, Nizami öz «Leyli və Məcnun» poemasını yazarkən sonuncu kitabdan daha çox istifadə etmişdir. Alim onu da qeyd edir ki, şair, mənbələrdən aldığı, təsadüfən bir-birilə əlaqədar olmayan vəqələlərdən bitmiş, mükəmməl bir əsər yaratmışdır. Beləliklə, «Leyli və Məcnun» əfsanəsini bir poema olaraq ilk dəfə yazan Nizami Gəncəvi olmuşdur.

«Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi»nin (1960-cı il) birinci cildinin 158-ci səhifəsində oxuyuruq: «...Nizamiyə bu əsəri yazarkən, Azərbaycan həyatı, buradakı feodal patriarxal həyat və Azərbaycan qadınlarının hüquqsuz vəziyyəti geniş material vermişdir».

Akademik M.Arif bu sahədə dahi Nizaminin böyük xidmətini qiymətləndirərək yazır: Şərqi «Romeo və Cülyetta»sı olan Məcnun və Leyli haqqında rəvayət çox qədimdir, lakin Nizami bu qədim xalq əfsanəsini yeni motivlər, fikirlər və epizodlarla zənginləşdirmiş, dünya ədəbiyyatına çox orijinal bir əsər vermişdir».

Nizami Gəncəvidən sonra təkcə Füzuli deyil, onlarla sənətkar «Leyli və Məcnun» mövzusunda əsər yazmışdır. Alimlərin apardığı tədqiqata görə, təkcə fars, Azərbaycan, özbək, türk və tacik dillərində yazılmış «Leyli və Məcnun»ların sayı əllidən artıqdır.

Nizamidən sonra bu mövzuda əsər yazan sənətkarlar sırasında hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi (XII əsr), tacik şairi Əbdürrəhman Cami (XV əsr), özbək şairi Əlişir Nəvai (XV əsr), İran şairlərindən Məktəbi və Hatifi (XV əsr), böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli (XVI əsr) görkəmli yer tuturlar. Nizami Gəncəvidən sonra ilk «Məcnun və Leyli»ni hind şairi Əmir Xosrov Dəhləvi yazmışdır.

Nizami Gəncəvi aşiqanə poema olan «Leyli və Məcnun»u fars, Məhəmməd Füzuli isə öz ana dilində, yəni Azərbaycan dilində yazmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilində ilk «Leyli və Məcnun»u Füzuli deyil, XI əsrin sonu və XVI əsrin ilk illərində yaşamış təbrizli Həqiri yazmışdır. XVI əsr Azərbaycan şairlərindən Zəmiri və Xəlili də «Leyli və Məcnun» adlı əsər yazmışdır.

Demək olmaz ki, nə üçün Nizami Gəncəvidən sonra Azərbaycan şairlərindən Məhəmməd Füzuli «Leyli və Məcnun» mövzusuna müraciət etmişdir. Əvvəla, göründüyü kimi təkcə Füzuli deyil, onlarla görkəmli sənətkar Nizamidən sonra bu mövzuda əsər yazmışdır. O ki, qaldı Nizaminin və Füzulinin «Leyli və Məcnun»larına, onların hər birinin Azərbaycan ədəbiyyatında öz yeri, öz mövqeyi və qiyməti vardır. Nizami və Füzuli eyni xalqın yetirməsi və iftixarı olsalar da, hər biri eyni zamanda öz əsrinin oğludur.

Füzuli «Leyli və Məcnun» əsərində Nizaminin adını bir ustad kimi böyük ehtiramla yad edir və onun sənətini yüksək qiymətləndirir.

Akademik Həmid Araslı Füzulini «Leyli və Məcnun» mövzusunu seçməsinin əsas səbəbini aydınlaşdıraraq aşağıdakı elmi nəticəyə gəlmişdir.

«Leyli və Məcnun» mövzusu şairə yaşadığı XVI əsrin patriarxal-feodal münasibətlərini, çirkin ənənələri tənqid etmək üçün, insanlar arasında hökm sürən qayda-qanunlara qarşı öz etirazlarını ifadə edə bilmək üçün lazım idi. Şair qəhrəmanı Məcnunun ağıllı mühakimələrilə, azad məhəbbət haqqında sərbəst danışır, Leylinin dili ilə qadın hüquqsuzluğunu, ortadan götürülməli olan vəhşi adət-ənənələri qırmaqlayır». Deməli, «qadın hüquqsuzluğu» məsələsi Nizami dövründə olduğu kimi, Füzulinin zəmanəsində də həll edilməmişdi.

Akademik Həmid Araslı hər iki «Leyli və Məcnun» arasında olan əsaslı fərqləri də araşdırmışdır. Füzuli Nizaminin əsərindəki süjeti olduğu kimi təkrar etməmişdir. O, Nizaminin poemasında olan bir sıra surətləri ixtisara saldığı kimi, bir sıra hadisələri də yeniləşdirib, başqaları ilə əvəz etmişdir. O, Leylinin məktəbdən çıxarılması, ananın nəsihəti, Leylinin cavabı, aşıqlərin görüş səhnələri, Məcnunun dağ ilə müsaibəsi, Leylinin çıraq, pərvanə, ay və səbə ilə müsaibəsi, toy məclisi, məktublar, dəvəni Leylini Məcnun diyarına aparması kimi elə orijinal səhnələr yaratmışdır ki, bunlar Nizamidə yoxdur. Füzuli Nizamidə olan Səlim Bağdadi, Səlim Amiri surətlərini ixtisar etmiş, Zeyd ilə Zeynəb məcarasını tamam çıxarmışdır.

Füzuli təkcə Azərbaycan şeiri tarixində deyil, həmçinin bütün Şərq ədəbiyyatında əsərinin kompozisiyasına lirik qəzəllər daxil edərək ilk dəfə lirik-epik poema yaratmışdır.

Böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov 1908-ci ildə ilk Azərbaycan operası olan «Leyli və Məcnun»u Füzulinin poeması əsasında yaratmışdır.

Füzuli «Leyli və Məcnun»unun tərkibinə daxil olan qəzəllər personajların daxili aləmini açmağa, onların həyəcan, əzab və iztirablarını daha qabarıq göstərməyə kömək edir.

Füzulinin «Leyli və Məcnun»unu bütün yaxın Şərq ədəbiyyatında bu mövzuda yazılmış başqa əsərlərdən, o cümlədən böyük Nizaminin «Leyli və Məcnun»undan fərqləndirən əsas cəhət elə poemaya daxil edilmiş ürəkləri yandırıb yaxan səmimi qəzəllərdir. Ona görə də, Nizaminin əsəri epik poema adlandığı halda, Füzulinin «Leyli və Məcnun»u epik-lirik poema kimi qiymətləndirilir.

Füzuli elə bir əsər yaratmaq istəmiş və yaratmışdır ki, Nizami mövzusunda yazılmış olan bütün şairləri unutmura bilsin. Həqiqətən, Füzuli bu müsabiqədə qalib gəlir.

Nizamidən dörd əsr sonra Füzuli öz böyük sələfinin bütün əqil və zəkasının ziyasından istifadə edərək bu mövzuda tamamilə yeni, orijinal, öz bədii qüdrəti və

gözəlliyi ilə heç də Nizami əsərindən geri qalmayan bir poema yazıb-yaratmışdır.

*«Kommunist əməyi» qəzeti, (Xanlar)
20 may 1972-ci il*

«XƏMSƏ»DƏ FOLKLOR MOTİVLƏRİ

Dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında doğma folklor motivləri mühüm yer tutur. Şairin həyatı ilə bağlı əfsanələr xüsusən maraq doğurur və onun tərcümeyi-halının bəzi qaranlıq nöqtələrini aydınlaşdırmağa kömək edir. Bu əfsanələrdən biri «Nizami və Ağca qız» adlanır. Nizami ilə onun sevimli arvadı Afaq arasındakı münasibətləri, Afaqın taleyinin

müəyyən cəhətlərini işıqlandıran həmin əfsanə təəssüf ki, uzun müddət tədqiqatçıların diqqətindən yayınmışdır.

Nizami bəzən folklordan aldığı kiçik süjetlər əsasında yeni keyfiyyətli inciləri yaratmışdır. Bunu şairin ilk epik əsəri olan «Sirlər xəzinəsi»ndəki bir sıra, hekayətlər, o cümlədən «Süleyman və əkinçi», «Bülbül ilə qızılıgülün dastanı» və başqaları da təsdiq etməkdədir. «Nuşirəvan və bayquşların söhbəti», «Sultan Səncər və qarı hekayəsi», «Bir şahzadənin dastanı», «Harun-ər-Rəşidlə dələyin dastanı», «Ovçu, it və tülkü dastanı», «Firidun ilə maralın dastanı», «Bir-birilə çəkişən iki həkimin dastanı» və başqaları bilavasitə Azərbaycan folklorundan, xüsusilə onun ən qədim əsatir və əfsanə qaynaqlarından istifadə yolu ilə yaradılmışdır.

Nizaminin əfsanələrlə süslənmiş eşq dastanı «Xosrov və Şirin» poeması da Azərbaycan torpağı ilə, folklor qaynaqlarımızla sıx bağlıdır. Fərhad və Şirinin şəxsiyyəti ilə əlaqədar çoxsaylı əfsanələrdən əlavə Azərbaycanda «Fərhad arxı» adlı qədim arxlar da mövcuddur. Şirinin adı ilə bağlı qalalar və bulaqlar diqqəti cəlb edir. Poemasında yerli əfsanələrimizdən geniş faydalanan şairin ədəbi qəhrəmanları folklor nümunələrimizlə yaxından folklormuzda ən geniş yayılmış obrazlardan biri Şirindir, həm də Şirin əsatiri qaynaqlara bağlı bir obrazdır.

«Xəmsə»yə daxil olan «Leyli və Məcnun» poemasının nakam məhəbbət əfsanələri ilə necə səsleşdiyini izləmək çox maraqlıdır. Nizaminin «Leyli və Məcnun» əsəri ilə bilavasitə bağlı yerli əfsanələrə hələlik təsadüf edilməmişdir. Lakin Leyli Məcnun

macərəsini xatırladan, yada salan qədim bayatılara və əfsanələrə Azərbaycan folklorunda sıx-sıx rast gəlirik. Əldə etdiyimiz «Pərvanə gölü» və «Qanlı göl» əfsanələrini nəzərdən keçirdikdə hadisələrin eyni süjet ətrafında birləşdiyini görürük. Çoxsaylı «Qırx qız bulağı» əfsanələrində təsvir edilən bulaqlar eşqi, məhəbbəti, mənliyi tapdanan qızların göz yaşlarından əmələ gəlmişdir. «Əriyən qaya» əfsanəsində eşq əzabları çəkən qız və oğlanın ah-naləsindən, göz yaşından onların arasını kəsən sal qaya mum kimi əriyir. «Leyli və Məcnun» poemasının el variantı olaraq çoxsaylı bayatılarla və əfsanələrlə yanaşı, «Leyli və Məcnun» adlı bir xalq dastanı da yaradılmışdır. Nizami «Leyli və Məcnun»dakı «İt və cavan» rəvayəti ilə şaha sədaqətli, etibarlı olmağı təlqin edir.

Mütəfəkkir şairimiz «Yeddi gözəl» poemasındakı «İt və çoban» rəvayəti isə şahlığı öyrədir. Bu poema əfsanə qaynaqlarımızla daha çox bağlı olduğu üçün tədqiqata zəngin material verir. Mürəkkəb quruluşlu «Yeddi gözəl»in motivləri Midiya əfsanələrindən, «Dədə Qorqud dastanları»ndan tutmuş bir sıra yaxın Şərq xalqlarında yayılmış rəvayətlərlə yanaşı, bizim bir çox əfsanələrimizlə də səsleşməkdədir. Fitnə obrazı ilə səsleşən motivlər Azərbaycan folklorunda daha güclüdür. «Çiçəyin hünəri» adlı əfsanə buna misal ola bilər. Bizcə, Nizaminin istifadə etdiyi yerli əfsanələrdən biri də «İlan çobanı köməyə çağırmış» adlı əfsanədir. «Şindan qalası» və «Ustanın qarğıışı» adlı əfsanələri Xəvərnəq qəsri tikmiş Simnar haqqında epizodla qarşılaşdırmaq da maraqlı nəticələrə gətirib çıxarır.

Nizaminin «İsgəndərnamə» poemasında folklor motivləri yaradıcı şəkildə işlənmişdir. Məsələn, Dara

ikinci dəfə İsgəndərin yanına öz elçilərini göndərərək bir çövkən, bir top və bir də küncüt göndərir. O, bununla demək istəyir ki, İsgəndər, sən hələ mənim qarşımda uşaqsan, al çövkəni, topu oynat, küncüt isə Daranın qoşununun çoxluğuna işarədir. «İsgəndərnamə»də Bərdə hökmdarı Nüşabə də, Çin xaqanı da məhz belə dərin mənalı bilməcələrinin köməyi ilə mənəvi qələbə çalırlar. Əsərdə Gəlin qayalarına, onların mənşəyinə işarələr də maraqlı faktdır. Yerli xalq əfsanələri ilə səsleşən epizodlardan biri də «İsgəndərnamə» poemasının «İqbalnamə» hissəsindəki «Əflatunun çalğı aləti qayırması» hekayəsidir. Hekayə «Şah yuxusu» əfsanəsi ilə yaxından səsleşir.

Nizami Gəncəvinin «Xəmsə»sində folklor motivlərinə çox yığcam diqqət yetirərək belə aydın olur ki, dahi şairimiz əsatir və əfsanələrdən, mərasim və ayinlərdən faydalanarkən bunları əsas mövzu, məqsəd kimi almamış, bəlkə də öz böyük ideallarına tabe edərək onlardan bir vasitə, fakt, bədii boya kimi istifadə etmişdir.

*«Gəncənin səsi» qəzeti,
12 oktyabr, 1991-ci il.*

M. P. VAQIF VƏ AĞQIZ OĞLU PİRİ

Vaqifin müasirləri sırasında Ağqız oğlu Piri heç də Vidadidən geri qalan sənətkar deyildir. Ağqız

oğlunun şeirləri ayrı-ayrı dövrlərdə, ayrı-ayrı kitablarda dağınıq bir şəkildə çap olunmuş, bəzi mənbələrdə adı çəkilmişdir.

Adolf Berjenin 1867-ci ildə Leypsiqdə nəşr etdiyi «Məcmuəyi –əşarə – şüərayi – Azərbaycan» adlı kitabda M. P. Vaqifin əsərləri çap olunmuşdur. Həmin kitabda Ağqız oğlu Pirinin şeirlərindən də nümunələr verilmişdir.

Səlman Mümtaz Ağqız oğlunun 7 bəndlik bir cığalı müsəlləsinə həmin məcmuədən götürüb, özünün 1928-ci ildə çap etdirdiyi «El şairləri» kitabına daxil etmişdir. H. Əlizadə Ağqız oğlunun beş bəndlik «Dağlar» gərayısını 1938-ci ildə «Aşıqlar» kitabının ikinci hissəsində çap etdirmişdir.

Lakin Ağqız oğlunun çap olunmuş şeirləri içərisində ən əhəmiyyətli «Eylərsən» rədifli qoşmasıdır. Firidun bəy Köçərli həmin qoşmanı Vaqifə aid etmişdir. Tədqiqatçılardan Kamal Talibzadə və Nadir Məmmədov «Eylərsən» adlı qoşmanın Ağqız oğlu Pirinin olduğunu söyləmişlər. Bizə görə həmin qoşma həm Vaqifindir, həm də Ağqız oğlu Pirinin. 8 bəndlik bu qoşmada iki nəfəs duyulur, iki ürək çırpınır. Bundan biri Vaqifin, o biri Ağqız oğlunun odlu qəlbidir. Şeirin ilk bəndi Vaqifindir, yerdə qalan yeddi bəndi isə Ağqız oğlundur. Möhür bəndlərinin olmaması göstərir ki, şeir çoxbəndli imiş. Vaxtında yazıya alınmadığı üçün bəndlərin xeyli hissəsi itib-batmışdır. Bu da Vidadi ilə Vaqif arasında olduğu kimi, Vaqiflə Ağqız oğlu arasında müşairə (deyişmə) imiş.

Bir-birinə qabaq deyilmiş olan bu şeirlərin M. P. Vaqifin Şuşada İbrahim xanın sarayında, Ağqız oğlunun Kəlbəcərdə olduqları dövrdə yazıldığı aydın

olur. Şairin biri «üstündən, başından ənbər qoxuyan» saray qızlarından, o biri «axşam-sabah əlində çatı» tutan köçəri-tərəkəmə qızlarından söz açır.

Məsələn, Ağqız oğlu Piri deyir:

Axşam-sabah durar əlində çatı,
Buzov bağlar, gələr tumarlar atı.
Palçığa bulanar siri, sifati,
Eylə zada nə məhəbbət eylərsən?

Qoşmanın Vaqifə aid etdiyimiz bəndi isə belədir:

Bizim hərəmlərdir Quran oxuyan,
Üstündən, başından ənbər-qoxuyan,
Onlar deyil örkən, çatı toxuyan.
Kimin işin kimə nisbət eylərsən?

Buradan belə bir fikir də meydana gəlir ki, Vaqif təkcə Vidadi ilə deyil, bir çox müasirləri ilə əlaqə saxlayırmış. Vaqif öz qəlbinə yaxın bildiyi şairlərlə məktublaşmağı, əlaqə saxlamağı və qabaq-qabağa şeir deməyi bir yaradıcılıq ənənəsi kimi yüksək qiymətləndirirmiş.

Vaqiflə Ağqız oğlu arasında bir açıq-saçıqlıq da hiss edilməkdədir. Bizcə bu onların həm yaşıd və daha yaxın olmaları ilə izah edilə bilər. Vaqif özünün «Saxla» rədifli şeirinin son bəndində deyir:

Ağqız oğlu Piri, sən məni əkmə,
Özgənin yurdunda o damı tikmə.
Qeyri gözəllərdən heç fikir çəkmə,

Sən elə o gözü çərəni saxla!

Vaqifin ona «özgənin yurdunda o damı tikmə» - deməsi göstərir ki, Ağqız oğlu Piri öz yurdundan harasa köçübmiş. Lakin Vaqif onunla maraqlanıb əlaqəni kəsmirmiş.

Həyat və yaradıcılığı öyrənilməmiş, əsərləri çap olunmamış el sənətkarlarının ayrı-ayrı rayonlarda və kəndlərdə şeir, sənət həvəskarlarından ədəbi irslərini toplayan zaman Ağqız oğlu Piri haqqında da bir şey əldə etməyə çalışmışıq.

Ağqız oğlu Pirinin adı və bir neçə şeiri Kəlbəcərin Zar kəndində bir dağ əfsanəsinə bağlı yaşayır. O əfsanə və ona bağlı qoşmalar indi də dillər əzbəridir.

Dağ əfsanəsinin qısa məzmunu belədir:

Qədim zamanlarda yay-ox işlətməkdə mahir olan Keyti və Mehdi adlı iki qardaş var imiş. Onların atdığı ox boşa keçməzmiş. Özləri də maral ovlayarmışlar.

Bir gün Mehdi deyir: gəl ova gedək. Görək kim çox ov edir. Keyti razılaşır. Hərəsi dağın bir tərəfindən düşür.

Keyti bir maral vurur. Tez maralın dərisini soyub əyninə geyir və gəlib bərədə maralın yatışı vəziyyətində durur. O, elə edir ki, marallar ondan qaçmasın, asan ov etsin. Maral dərisi geymiş Keytini yuxu tutur. Marıxla gələn Mehdi təpədə «yatmış maralın» üstə çıxır və onu yay oxu ilə vurur. O, görür ki, oxla vurduğu qardaşıdır. Mehdi də özünü öldürür. Elə o vaxtdan Zar kəndinin üstündəki dağa Keyti dağı deyirlər.

Həmin «Maral ovu əfsanəsi» Zar kəndində olan qədim binanın divar daşında incə zövqlə işlənmiş rəsmlərdə təsvir olunmuşdur. Ağqız oğlu Pirinin üzərində ov səhnəsi çəkilmiş daş və qardaşını oxla vuran Mehdiyə işarə ilə dedi ki, aşağıdakı şeir şairin bu torpağa bağlı olduğunu göstərir:

Piri deyər: budur yurdun,
Yaxşı yerdə məskən qurdun.
Xub gözləyib, dürüst vurdun,
Qurusun qolların sənin.

Ağqız oğlu Pirinin ədəbi irsi öyrənilməyə, toplanıb nəşr və tədqiq olunmağa layiqdir. Ağqız oğlu Piri dövrünün görkəmli bir sənətkarı olmasaydı, şübhəsiz ki, Vaqifin diqqətini özünə bu qədər dərindən cəlb edə bilməzdi.

*«Kirovabad kommunisti» qəzeti,
19 noyabr, 1967-ci il.*

AŞIQ YARADICILIĞI

MİSKİN ABDAL

Vaxtında toplanmadığı üçün Miskin Abdalın irsi itib-batmışdır. Lakin bu el şairi haqqında onu məhəbbətlə yad edən rəvayətlər, nağıllar əhvalatlar indi də ağızlarda, dillərdə gəzməkdədir. Aşıqlar indi də onun adını ustad sənətkarlar sırasına çəkirlər.

Belə rəvayətlərin birində deyilir ki: «Miskin Abdal İran şahının sərkərdələrindən biri imiş. O, Əfqanıstanda, Bağdadda və Dağıstanda olmuş, başı çox bəlalər çəkmişdir».

Miskin Abdalın «Ey könül, gəl düş havadan, axırın xak olacaq» mısrası ilə başlayan və qurtaran, divanisindən aydın hiss olunur ki, o, doğrudan da dəhşətli döyüş meydanlarında iştirak etmiş, hətta «Qəzada həlak olacaq» dərəcədə çətinliklərə düşmüşdür:

Qoymaynan Miskin Abdal qəzada həlak olacaq,
Ey könül, gəl düş havadan, axırın xak olacaq.

Miskin Abdalın əslı Gədəbəyin Böyük Qarabulaq kəndindən imiş. Bu kənd və onun qonşuluğunda olan Qalakənd məşhur Qocadağın ətəyində yerləşir. Miskin Abdal və onun nəticəsi Müsəmma Miskin bu dağın

adını şeirlərində çox işlətmişlər. Lakin Miskin Abdal demək olar ki, yalnız gəncliyində bu torpaqda qala bilmişdir. Bizə məlum olan budur ki, o, İranda, Dağıstanda və başqa yerlərdə olmuş, nəhayət Ermənistan ərazisindəki, Hallavar kəndi yaxınlığında olan Maymaq dağıni özünə daimi məskən seçmiş, lap qoca çağlarında oradan da Göyçənin Sarıyaqub kəndinə köçmüşdür.

Miskin Abdalın yurd saldığı yerlər özünün sağlığında və sonrakı dövrlərdə müqəddəs ocaq sayılmışdır. Böyük Qarabulaqda, Maymaq dağında və Sarıyaqubda onun adını daşıyan belə ocaqlar indi də mövjudur.

Abdalın əsil adı Hüseynidir. O, vətəndən uzaqlarda olanda şeirlərini Cida Miskin, başqa vaxtlarda isə Miskin Abdal adı ilə yazıb yaratmışdır. Miskin onun mənsub olduğu tayfanın adıdır. Abdalın, yəni şieiliyi təbliğ edən gəzəngi dərvişlik isə ona dövlət tərəfindən verilmiş «ad»dır.

Bizcə ona abdallıq müharibələrin birində şikəst olduqdan sonra verilmişdir. Bu ya Şah İsmayıl Xətayidən əvvəl və yaxud da elə onun öz dövründə olmuşdur. Biz bunu Şah İsmayıl Xətayi ilə Miskin Abdalın tanışlığı, əlaqəsi və yaxınlığı haqqında olan tarixi sənədə, şeirlərə və bu gün də xalqda yaşayan rəvayətlərə əsasən deyirik.

Belə xalq rəvayətlərinin birində deyilir: «Miskin Abdal Maymaq dağında Qızılbaş şahın qoşununa yemək verir. Onun bir qab qatığı və bir könbə çörəyi bütün qoşunu doyurur, hələ könbənin parası da artıq qalır. Bu, Qızılbaş şahı heyretə gətirir».

Bir rəvayətə görə bu əhvalatdan sonra Qızılbaş şah Abdalı Türkiyə müharibəsinə aparmıř, bařqa bir rəvayətə görə isə o zaman Abdal artıq çox qocalbmıř,  z  də řik st imiř.

Bu və buna bənzər onlarca bařqa rəvayətlər bizi bu maraqlı ř xsiyy t haqqında axtarıřları geniřl ndirm y  t hr k etdi.

Bu arařdırmalar nəticəsində biz çətinliklə maraqlı bir sənəd əldə etdik.

Səfəvi dövləti tərəfindən Miskin Abdala verilmiř ř had tnam y  vurulmuř m hr n içərisindəki tarix 1515-ci ildir. Demək ki, ř had tnam  1515-ci ildə verilmiř, onun dođrudan da həmin nəslin əsil nümayəndəsi olan Miskin Abdala verilmiř olduđu isə 1820-ci ildə  axırlı (Bu kənd G y   d dir) k ndxudası tərəfindən yenidən təsdiq olunmuřdur.

Beləliklə, bütün bunları nəzərə alaraq biz belə qənaətə gəldik ki, Miskin Abdalı əsas «qızılbaş řahları», bəlkə də řah İsmayıl Xətayi  z  də tanıyır mıř.

Bütün varlıđı ilə ři liy , Əliyə bađlı olan Miskin Abdal h tt  öləndə də řahi-N c fd , yəni  linin yanında dəfn olunmaq arzusunda imiř.

Miskin Abdalın qəbri azəri torpađında - məskən salıb yařamıř olduđu yerlərdə yoxdur. Kim bilir bəlkə də o, ömrünün son  ađlarında dođrudan da řahi-N c f  getmiř, orada vəfat etmiř,  z arzusuna  taraq orada da dəfn olunmuřdur.

Miskin Abdalın ř irl rind n belə anlařılır ki, o, řah İsmayıl Xətayinin vəfatı zamanı sađ imiř:

İqlimin řahıydı həzrət Süleyman,

Ədalətə pənah idi Nuşrəvan.
Şıx oğlu İsmayıl - o cənnət məkan,
Düşməz ələ, o bir yadgardı getdi.

Miskin Abdal haqqında söylənən rəvayətlərin birində deyilir ki: «Düzlərdə gəzən maral sürüləri Maymaq dağında Miskin Abdalın qapısına səhər-axşam sağına gəlirmiş. Bir gün ocaqda südü qan kəsir, yəni qapıya gələn marallar qan sağılır.

Bunu gören Abdal deyir:- Arvad, oğlun Şadman ölsün! Çöldə adam vurdu, ocağıma qan düşdü, ocaqda südü qan kəsdi, marallar qan sağıldı. Daha bu qapıya maral gəlməz. Bu vaxt Şadman gəlir və məlum olur ki, o, doğrudan da adam vurub. Abdal ocağın altından odlu bir kösöv çəkib ona atır, kösöv yerə sancılır, bir qədər sonra göyərir və qol-budaqlı böyük bir ağac olur. Ağac Yanıq armud adı ilə məşhurlaşır və ziyarətgaha çevrilir.

Bundan və buna bənzər bir sıra daha başqa rəvayətlərdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, Miskin Abdal vaxtı ilə maraqlı bir dastan da yaradıbmış. Bizcə, bu rəvayətlər aşıq-şairin həmin dastanının yaddaşlarda qalmış parçalarıdır.

Zənnimizcə həmin dastan daha çox dini mahiyyət daşıyırmış. Buna görə də sonrakı aşıqların repertuarında çox yaşaya bilməmiş, unudulmuşdur.

Sonralar Miskin Abdalın ideallaşmasında və yaşadığı yurdların müqəddəs ocağa çevrilməsində bizcə bu dastan və rəvayətlər də az rol oynamamışdır.

Miskin Abdalı əsirlərdən bəri sənət aləmində yaşadan, aşıqlar arasında ustad sənətkar kimi tanıdan onun dərin mündəricəli, hikmətli, mənə dolu qoşma-

ustadnamələri və dağlarımızı, yaylaqlarımızı, bir sözlə, təbiəti tərənnüm edən şeirləridir.

Miskin Abdalın qoşmalarının əsas motivlərindən biri vətən məhəbbəti, vətən həsrətidir. Ömrünün qoca çağlarında Qocadağı yadına salan şair deyir:

Miskin Abdalın ömür keçdi heyinən,
Bu mətləbi Qocadağa deyənən,
Öləndə məzarım gül-çiçəyinən,
Bəzərlər üstümü a, yaz ayları.

Lakin cəsarətlə deyə bilərik ki, Miskin Abdalın şah əsəri «Dağlar» qoşmasıdır:

Məğribindən məşriqə səf çəkib durub,
Qüdrətdən çəkilmiş baş-başa dağlar.
İtaət boynuna həmayıl vurub,
Misli-pəsəd, xotkar, xan, paşa dağlar.

Baxıb hökmü yek, dal dürey dükafa,
Gah kükrüyüb, gah gəlırsən insafa.
Dey peykarə çəkib, bəyazıl əffafə,
Pərvərdin geydirir qumaşa dağlar.

Ağ çeşmə sərindən car eylər seli,
Yaşıl tirmə qurşar adaca beli.
Zabitə kölgəsi, Dağıstan yeli,
Sədrin səfasıdır həmişə dağlar.

Bəd illərdən satın aldın pis günü,
Çağırıb dumanı, tökdün çiskini,
Gözü yaşlı qoydun Cida Miskini,

Eylə gülə-gülə, tamaşa dağlar.

Bəlkə də Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbiyyatında sonrakı dövrlərdə onlarla «Dağlar» rədifli gözəl qoşmaların yaranmasında həmin şeir nümunə olmuşdur.

*Tərəqqi qəzeti, (Gədəbəy)
21 iyul, 1970-ci il.*

İKİ ŞEİR

Məşhur el şairi Miskin Abdalın mənsub olduğu tayfadan bir neçə istedadlı şair-aşıq çıxmışdır. Yeri düşmüşkən bildirmək lazımdır ki, Miskin təxəllüslü şair aşıqların həyat və yaradıcılıqları ayrıca bir tədqiqata möhtacdır.

Miskin Abdalın yaradıcılıq ənənələrini məharətlə davam etdirən sənətkarlardan biri də onun nəticəsi Müsəmma Miskin olmuşdur. XIX əsrin birinci yarısında yazıb-yaratmış olan Müsəmma Miskinin aşağıda iki şeirini dərc edirik. Müsəmma Miskin bu şeirlərdən birincisini – «Qal indi» rədifli qoşmasını doğma kəndi Böyük Qarabulaqdan ayrılanda yazmış, ikincisini – «Arzular» adlı şeirini isə İrandan yazıb göndərmişdir.

QAL İNDİ

Yolum düşüb qürbət elə gedirəm,
Əziz vətən, cada yollar, qal indi.
Viranə dəyirman, viranə mülküm,
Həsərət çəkib, uzun illər, qal indi.

Əyrimcə, Qocadağ, Mahı yaylağı,
Sevimli vətənin laləzar çağı.
Qalakənd aşrımı, ellər yığnağı,
Ana vətən, çənli yallar, qal indi.

Qardaşım çox şendi Şəmkinin üstü,
Könlüm nə isə usandı, küsdü,
Müsəmma Miskinə qəm yeli əsdi,
Tay-tuşlarım, əziz ellər, qal indi.

ARZULAR

Mən bir murqu-kühəm, düşmüşəm xakə
Açılmaz balu-pər, uça arzular.
Şeir fəhmim qalxıb övcü-əflakə,
Bilməm nə küçavə küçə arzular.

Hamizə qatarsan dağlar qarını,
Şəfa tapıb yaram necə sarını?
Tüccarıyam, tutdum qəmdən barımı,
Satmağa bəzirgan, xoda arzular.

Dəmiri sərhəddi, Balçılı çayı,
Bu ruyi-zəmində yoxdu həmtayı,
İçdim xəyalından oldum sevdayı,
Gündüz xəyal edib, gecə arzular.

Göz evində könül necə xab edər?
Sel önündə divar necə tab edər?
Diri dil qəfəsdə iztirab edər,
Dünyaya baxmağa baca arzular.

Miskin açdı tökdü zərü-simini,
Axtardım tapmadım vətən kimini,
Sular şarha-şarı, dağlar fəslini,
Könlüm Sarıdamı necə arzular.

*Tərəqqi qəzeti, (Gədəbəy)
1 sentyabr, 1970-ci il*

QIZILGÜL CALAQ OLDU...

Elə bil ki, bu bədahətən deyilmiş bir bayatı deyil,
mahir rəssamın fırçasından çıxmış bir tabludur:

Çıxdım Kəpəz dağına,
Baxdım cənnət bağına.
Qızılgül calaq olub,
Bənövşə yarpağına.

Son beytdə gözəl bir peyzaj – təbiət lövhəsi verilmişdir. Gülü-gülünə, çiçəyi-çiçəyinə qarışan, «Qızılgülü» «bənövşə yarpağına» calaq olan yurdumuz əbədi çağlayan ilham çeşməsidir.

Kəpəzi gəzən bir gənc oradan Kür yaxasına enir, o daha qənirsiz gözəlliklərlə qarşılaşır.

Gedirdim Kür yaxası,
Bir qız mənə baxası.
Qızılıgdən köynəyi,
Bənövşədən yaxası.

Qızın hüsnü qədər də geyimi gözəl və qəşəngdir. Çünki «qızılgüldən köynəyi» olan bu qızın «bənövşədən yaxası»nı təbiət özü biçib.

Oğlan kirpik çalmır ki, bu gözəllik onun gözündən itər.

Əziziyəm, yarı tər,
Yarı qönçə, yarı tər.
Kirpik çalma, gözlərim,
Kölgə salar, yar itər.

Ancaq nə etməli. Buna nə qədər dözmək olar. Oğlan kirpik çalır, gözəllik gözündən itir. Aşıqlər çox zaman itirdikləri qızı bulaq başında tapıblar. Həmişə belə olmur. Gənc axtardığını tapa bilmir, sözünü bulağa deyib gedir.

Bu bulaq oyma bulaq,
Suyundan doyma bulaq.
Bura bir qız gələcək,
Getməyə qoyma bulaq.

Lakin oğlan səhv edirdi, qız onu «güllü bağda» gözləyirdi, onun da öz məramı var idi.

Güllü bağda oturram,
Güldən çeşni götürürəm.
Yar bizim bağa gəlsə,
Şirin dillə ötürürəm.

Vətənin laləzər çağıdı. Kəpəzin və Kürün yaxası kimi Araz qırağı da gözəldir:

Araz qırağı meşə,
Gətir dəsmalın döşə.
Arasına gül düzüm,
Yanlarına bənövşə.

Azərbaycan torpağı! Özün kimi sözün də,
nəğmən də gözəl və şairənədir. Sənin bu gözəlliyindən
zövq almamaq, vəcdə gəlməmək, yazıb yaratmamaq
olarmı?

«Yüksəliş» qəzeti, (Gəncə)
24 noyabr, 1973-cü il

SON YARPAQ

Aşıq Ələsgər ölüm yatağında imiş. Qohum-
qardaşı onun başına yığışmış. Aşıq Ələsgər birdən
ətrafdakılara göz gəzdirib, oğlu Talıbdan soruşur:

- Görəsən, Səhnəbanı dururmu?

Talib deyir:

- Ata, sağ olsa da, o da sizin kimi qocalmış olar.

Aşıq Ələsgər əlini ürəyinin başına qoyub deyir:

- Yaşım yüzü keçdi, qocaldım. Təkcə ürəyimdə
Səhnəbanının məhəbbəti cavan qaldı.

Keyli sükutdan sonra Aşıq Ələsgər bir də
dillənir:

- Bir şeir deyim, onu yazıb Səhnəbanıya aparın,
qoy mənim yanıma gəlsin:

Gedin, deyin o gəlinə,
Ölürəm, yanıma gəlsin.

Talib deyir:

- Ata, bəlkə gəlmədi.
- O, mənim qanıma batmaz, gələr, oğul, gələr.

Gəlsə, bəlkə tapam şəfa,
Batmasın qanıma, gəlsin.

Ələsgər görür ki, oğul hazırlaşır Səhnəbanını
gətirməyə gedir. Talıbı yanına çağırır tapşırır:

- Səhnəbanı mənim yanıma gəlsə, qoy ilk dəfə
gördüyüm paltarda gəlsin:

Dəryada çox olar balıq,
Mətləbini versin xalıq.
Çit tuman, ətlas arxalıq,
Yar geysin, yanıma gəlsin.

Deyirlər:

- Ələsgər baba, o çit tuman, ətlas arxalıq
köhnəlmiş olar.

Aşıq Ələsgər başını tərpədir, etiraz edir:

- Ölüncə nə mənim canımın odu sönər, nə
Səhnəbanı qocalar, nə də paltarı köhnələr. Səhnəbanı
mənim gözümdə həmişə təzə-təkdir.

Aşıq keçmiş günləri yada salıb, pullu Məhərrəm
kimi namərdlərə lənətlər yağdırır:

Dəryaların adası var,
Ələsgərin sədası var.
Mərdin nəki qadası var,
Namərdin janına gəlsin.

Bu sözləri deyəndən sonra aşığın göz qapaqları enir. Baş qarışır, Səhnəbanı da yaddan çıxır.

Belə deyirlər ki, bu gəraylı Səhnəbanı haqqında deyilmiş son şeirdir. Ələsgərin məhəbbət gülünün son yarpaqlarıdır.

*«Kirovabad kommunisti» qəzeti
10 iyun 1972-ci il*

AĞBABALI AŞIQ İSGƏNDƏR

Bu görüşün 30 ilədek tarixi vardır. Yetmişinci illər idi. Folklor toplamaq üçün, Ağababa mahalına getmişdim. İrəvanın qədim Oğuz yurdu olan Ağababanı, Oxçu oğlu Güllübulaq, Təpəkənd, Elkənd və başqa oymaqlarından bir-birindən qiymətli qədim mahnılar və bayatılar, əfsanə və rəvayətlər topladım. «Oxçu oğlu» əfsanəsi 1985-ci ildə nəşr etdirdiyim «Azərbaycan xalq əfsanələri» kitabına daxil edilmişdir. bənzəri olmayan Ağbaba mahnı və bayatılarını ayrı-ayrı vaxtlarda jurnal və qəzetlərimizdə çap etdirmişəm. Ağbaba səfərində o yerin ustad sənətkarı olan Aşıq İsgəndərlə tanışlığımızdır. Sənətkarı formalaşdıran doğulduğu mühit, o yerin adət-ənənələri və məclis keçirmə qaydalarıdır. Aşıq İsgəndərlə ilk dəfə görüşərkən o demək olar ki, orta yaşlarında idi. Çox

qıvraq, sadə geyimi və başında papağı vardı. Çox da uzun və qalın olmayan parçadan tikilmiş əbası vardı. Onun yanında neyçisi və nağaraçısı yox idi. Tək çalıb, tək oxuyurdu. Aşıq İsgəndər dastançı aşıq idi. O, deyirdi: «Ustaddan dərs almayan, ustad sənətkar ola bilməz. Nağaraynan, neynən boşluğu dolduran o aşıqlardı ki, onlar bir neçə qatar söz və bir neçə saz havası bilirlər. Dastan bilməyən aşıq şagird yetişdirə bilməz. Hər bir ustad adını daşıyan aşıq, 15-20 dastanı mükəmməl bilməlidir. Dastan aşığın ən böyük dərsliyidir. Dastan əsasən vücudnamə ilə, əzbərində vücudnamə olmayan aşıq üç ustadnamə ilə dastana başlayır. Axırda dastan şadlıqla bitirsə müxəmməslə, faciə ilə bitdikdə isə cahannamə ilə tamamlanır. Aşıq dastan söyləyərkən, azman sənətkarları yada salmaq üçün meyrancnamələr, zəncirnamələr deməlidir. Bunları eşitməyəndə ömrünü sazla, sözlə, ona qulaq asmaqla keçirən ağsaqqallarımız üzə vurmasa da, ürəyində deyir ki, bu aşığın yükündə bir şey yoxdur. Əgər dolu aşıq olsaydı yəqin ki, vücudnamələri, meyracnamələri, zəncirləmələri, cahannamələri dilindən yerə qoymazdı. Ağbabalı Aşıq İsgəndər sözün əsl mənasında məclis aşığıydı. O, Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Abdal-Gülablı Valeh, Şəmkirli Aşıq Hüseyn və Aşıq Şenliyi, Sümmanini, xüsusilə Qaracaoğlanı dərinləndirirdi. O, mənə türk dastanlarından «Mahmud və Nigar», Aşıq Şenliyin yaratdığı «Lətif Sal», «Yaralı Mahmud», Qaracaoğlanın yaratdığı «Qaracaoğlan və Yaxşı» dastanlarını söylədi. Aşıq İsgəndər Qaracaoğlanının vurğunu idi. O sözünü söhbətini Qaracaoğlanla başlayıb, onunla qurtarardı. Qaçqınlıq, köçkünlük

dövründə o, Şəmkir şəhərində məskunlaşmışdı. Tez-tez Gəncəyə, mənim rəhbərlik etdiyim Aşıqlar birliyinə gəlirdi. Onu radiostudiyaya aparıb geniş verlişini təşkil etdim. O, Qaracaoğlanın Yaxşı adlı sevgilisinə həsr etdiyi şeirini və onun əsasında yaratdığı «Xoşqılıq» saz havasını, eyni zamanda Yaxşıya həsr etdiyi «Uca dağlar başında» mahnısı ilə ekiz doğulmuş saz havası zurnaya keçmiş, daha çox zurnada çalınır. Zurnada çalınan havaya qulaq asdıqda görürsən ki, zurna rəqs havası çalmır, həzin və yanıqlı mahnı oxuyur. Heyif ki, Gəncə radioverlişləri idarəsi münasib olmayan bir yerə köçürülmüş, onun qarmaqarışıq arxivindən belə nadir inciləri tapmaq müşküldür. «Uca dağlar başında» mahnısı ayrı-ayrı kitablara daxil edilsə də, amma təhrif olunmuş şəkildə nəşr edilmişdir. Rəvayətə görə, dağ başında əlləri xınalı quzu otaran gənc bir türk qızı Qaracaoğlanı özünə heyran edir. O, qızla söhbət edir, qız çox gənc olduğu üçün Qaracaoğlana məhəl qoymur. Dağın başında, quzuların arasında rəqs etməyə başlayır. Qaracaoğlan bu qeyri-adi mənzərəyə baxıb «Uca dağlar başında» şeirini yazır və sazında bəstələyir.

Uca dağlar başında səslərəm səni,
Sinəmin üstündə bəslərəm səni.
Xanım naz eylə, ərkinaz eylə,
Dur gəl yanıma, halımı saz eylə.

Uca dağlar başında bir sürü qoyun,
Xınalı əllərini qoynuma qoyum.
Xanım naz eylə, ərkinaz eylə,
Dur gəl yanıma, halımı saz eylə.

Aşıq İsgəndərin bizə təqdim etdiyi «Yaralı Mahmud» dastanı, Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində, bəlkə də Anadoluda «Qul Mahmud» yaxud «Nigar və Mahmud» adları ilə söylənen bütün variantlardan fərqlidir. Həmin variantlarda dastan yerindən, yurdundan çıxır. Misirə və başqa ölkələrə gedib çıxır. Anjaq Aşıq İsgəndərin danışdığı varinatda İstanbul və Gəncə şəhərləri arasında cərəyan edir. Dastanın qısa məzmunu belədir.

«Yaralı Mahmud»dakı hadisələr İstambulla Gəncə arasında cərəyan edir. Mahmud İstanbullu, Məhbub xanım isə gəncəlidir. Bu dastanın çox maraqlı süjet xətti vardır. Dastanda deyir ki, Gəncə xanın xəzinəsində iki şöy çıraq var imiş. İstanbul hökmdarı heç olmazsa onun birinə sahib olmaq istəyirmiş. Lakin Gəncə xanının pəhləvan qızı Məhbub xanımın meydanında duruş gətirəcək bir igid yox idi. Bir çayçının məsləhəti ilə bu meydana gənc Mahmud göndərilir. Mahmud Məhbub xanıma qalib gəlir və onu şöy çıraqla bərabər türk torpağına aparır. Doğrudur, dastanın macəra hissəsində Məhbub xanım Mahmudu türk torpağında qılıncla yaralayır. Bütün müsibətlərə baxmayaraq dastanın sonu nikbin ovqatla bitir. Burada maraqlı cəhət Məhbub xanımın vətən həsrətidir. Qürbət eldə Qərib Təbrizi, Tufarqanlı Abbas Dərbəndi, Xəstə Qasım Şamaxını ürək yanğısı ilə tərənnüm etdiyi kimi, Məhbub xanım da doğma Gəncəni kövrək bir hisslə xatırlayır:

Əylən Mahmud, əylən, iltimasım var,
Açılıb nərgizi, gülü Gəncənin.

Yar g zen torpaqlar cənnətə dönsə,
He  çıxmaz yadımdan eli, Gəncənin.

Qızıl g ll ri var, ba ları b z r,
Ayrılıq əlindən eyl r m h z r.
Dillərdə s yl n r, dillərdə g z r,
Uzanır Təbrizə yolu Gəncənin.

Gəncəni g r nin gəlir həvəsi,
Bu yerdə çox olub igidlər b hsi,
Atamın var idi a ır x zn si,
Yaqutu, yam ni, l li Gəncənin.

Kövrək hisslər aşılayan bu qoşmada M h ub xanım «A ılıb nərgizi, g l  Gəncənin» deyə, doğma torpağını tərənnüm edir. Eləcə də Gəncədə olarkən Mahmud doğma  stanbulun həsrətini çəkir:

Mahmud ölsə, dəfn etməyin Gəncədə,
Onun  stanbulda vilayəti var.

Qars b l g sində yayılmış «Mahmud və Nigar» dastanında Mahmud Nigarın ağası tərəfindən d ryaya atdırılır. Onun ardınca Nigar da, Mahmudun dostu Abid Qənbər də özlərini d ryaya atırlar. Yeganə qızı üçün peşman olan hökmdar onu yenidən həyata qaytarmaq arzusuna düşür. Bu süjet xətti eynilə «Azərbaycan məhəbbət dastanları» kitabında (1979) oxuculara çatdırılmış «Qul Mahmud» dastanında olduğu kimi davam etdirilir.

Qaracaoğlanın həyatı ilə bağlı dastandan əlavə, xalq arasında kiçik epizodlar da dola maqdadır. Bu

nümunələrdə Qaracaoğlan bir övliya, sazın-sözün qüdrəti ilə hər şeyi mümkün edən bir şəxs kimi verilir. Məsələn, üç qız yol ilə gəlir. Onlar çinarı yarpaqsız görüb qəmlənirlər. Deyirlər, bu çinarın yarpağı olsa, nə yaxşı olardı. Bu Qaracaoğlana əyan olur. Sazını çıxarıb deyir:

Qoşa çinar, qoşa çinar,
Veribsiz baş-başa çinar.
Aç yarpağı, döşə çinar,
Görüşünə qızlar gələjək.

Qızlar görürlər ki, o dəqiqə çinarlar yaşıl yarpaqlar açdılar. Bir qədər gedib yorulurlar. Qızlar deyirlər ki, nə yaxşı olardı, hərəməzə bir at olaydı, minəydik. Qaracaoğlan sazını götürüb oxuyur:

Yollar boyu yaşıl otlar,
Ceyran, cüyür sizi otlar.
Yəhərlənin bədöv atlar,
Minməyə qızlar gələcək.

Elə bu vaxt üç at hazır olur. Onlar atı minib yola davam edirlər. Bir qədər sonra qızlar susayırlar. Baxırlar ki, budur çeşmə qabaqda, amma suyu bulanlıqdır. Qızlar deyirlər ki, nə olaydı Qaracaoğlan bir şey oxuyaydı. Çeşmə durulaydı, bizdə onun suyundan içəydik. Qaracaoğlan bunu eşidib sazı götürüb, görək nə deyir:

Qaracaoğlan, əsib coşma,
Bulanlıq sel təki daşma.

Durul, boz bulanıq çeşmə,
İçməyə qızlar gələcək.

Qaracaoğlanın sazının hər teli, sözünün hər bəndi bir adama həyat verir. Qaracaoğlan bu məqamlarda Dədə Qorqudla yanaşı dayanır. O da «müskülləri həll edir», onun sazı da qopuz kimi ecazkardır.

Biz bundan əlavə Aşıq İsgəndərin Ağbabada, çoxsayda gəraylı və qoşma, xüsusilə çox nadir divanilərini yazıya almışıq.

Aşıq İsgəndər ney-nağarasız tək saziyla elə şux, elə şən havaya uyğun hərəkətlər edirdi ki, onun ifa tərzini sazını, sözünü tənzimləyirdi. O, bir şeiri oxumazdan əvvəl sözün yurdunu danışardı. Saz havasını kimin yaratdığı haqqında məlumat verirdi. O mənə hədiyyə olaraq Aşıq Şenliyin və onun həyat yoldaşının naməlum rəssam tərəfindən çəkilmiş portretini hədiyyə vermişdir. Həmin hədiyyəni Aşıq İsgəndər şəxsiyyətinə və yaradıcılığına xüsusi məhəbbəti olan jurnalist Əhməd Oğuzə erməğan edirəm. Bundan sonra Ağbabalı Aşıq İsgəndərə həsr olunmuş iki məqalə yazmağı qət etmişəm. 1. Aşıq İsgəndər və Qaracaoğlan

2. Aşıq İsgəndər və Aşıq Şenlik. «Ağbaba mahnıları və bayatıları» adlı bir məqalə də yazmaq həvəsindəyəm.

«İnsan və zaman» qəzeti, (Gəncə)
20-31 may, 2006-cı il.

NÖVRƏS FİRUDİN

Növrəs Firudin Kəlbəcərin özündəndir. 15 yaşından şeir yazmağa başlamışdır. Lakin onun taleyi heç bir zaman düz gəlməmişdir.

Firudin Saleh oğlu Salehzadə (Şair Firudin, Növrəs Firudin təxəllüsü ilə şeirlər yazmışdır) 1905-ci ildə anadan olmuş 1945-ci ildə qəm, kədər içərisində dünyasını dəyişmişdir. Onun gözü baxa-baxa sevgilisini, dünya gözəlini yüksək rütbəli bir orqan işçisinə ərə vermişlər. Bundan sonra Firudin bütün həyatını xəyallar içində, çaşqın vəziyyətdə keçirmiş, bədahətən gəraylılar, qoşmalar söyləyə-söyləyə yaşamış, dərd, xiffət içində əriyib dünyasını dəyişmişdir. 1984-cü ildə nəşr olunmuş «Azərbaycan aşığı və el şairləri» kitabının II cildində həyatı haqqında müxtəsər məlumat və 3 gəraylısı çap olunmuşdur. Onun qardaşı Həbib həkim onun şeirlərinin bir neçəsini yazıya almışdır. Bu şeirlər üzərində əl gəzdiyindən öz axarından çıxmışdır. Burada Növrəs Firudinin nəfəsi duyulmur. Azərbaycanda çox məşhur olan «Yatıbdır» qoşması Qəmkeş Allahverdiyə məxsusdur. Həbib həkim qardaşının adından «Yatıbdır» adlı bir qoşma da qondarmışdır. Belə qondarma «Yatıbdır» qoşmaları Qəmkeş Allahverdinin poeziyamızın nadir incisi olan «Yatıbdı» qoşmasına kölgə sala bilməz.

Bununla belə, Növrəs Firudin də böyük istedad sahibidir. Çap olunan üç gəraylısı bədii cəhətdən o qədər də yüksək deyildir, lakin xalqdan topladığımız Firudinin Ağdabanlı şair Qurbana nəzirə olaraq yazdığı «Gülərmiş» qoşması olduqca təbii və orijinal çıxmışdır. «Bu yollar» qoşması isə tamamilə onun taleyi ilə bağlı söylənilmiş bir sənət incisidir.

«Yollar» şeirindəki «ərşdə mələksən, cənnətdə pəri» misrasında isə yenidən sevgilisinə qovuşmaq istəyir. Tamamilə sevgilisindən əlini üzən, bədbinləşən

Növrəs Firudin qoşmanın möhürbəndinin son beytində həyatın kədərini və buna acı təəssüfünü bildirir.

Fələk Firudinin Telli Pərzadın,
Nə bilsin əlindən alar bu yollar.

«Gülərmiş» qoşması da aşiq poeziyasında bir sənət incisidir.

«Gülərmiş» qoşmasının möhürbəndində Növrəs Firudin həm də fəlsəfi düşüncələrini tamamlayır.

YOLLAR

Əhd eyləyək hər üçümüz burada,
Haqq da bilsin, birdən danar bu yollar.
Ayrılanda unutmayaq bir-biri,
Unutsaq da yada salar bu yollar.

Ərşdə mələksən, cənnətdə pəri,
Qoymuşam yolunda bu dərqli səri.
Gəl eşit sözümü, sən qayıt geri,
Əcəl səhrasına varar bu yollar.

Leylinin, Məcnunun, Şirin, Fərhadın,
Qaldı nişanəsi hansı damadın.
Fələk Firidundan Telli pərzadın,
Nə bilsin əlindən alar bu yollar.

GÜLƏRMİŞ

Vilayət mülkündə aqil otursa,
Ellər xoşbəxt olar, zaman gülərmiş.
Tale üzə gülsə, bəxtin gətirsə,
Könül xoş olarmış, insan gülərmiş.

Bir igid neynəsin dara düşəndə,
Dostdan üreyinə qara düşəndə.
Çörəkdən qismətin para düşəndə,
Naharsız dəstində qəlyan gülərmiş.

Yolun bilməyəne ləkə yapılar,
Lütvədən pak olan, az-az tapılar.
Ərəb at yerinə dılğır yabılar,
Əlbət bağlananda köhlən gülərmiş.

Arif nəzər sala dürüst düşünə,
Ömrün yollarına, keşməkeşinə,
Dərindən baxanda çarxın işinə,
Qanan ağlayarmış, nadan gülərmiş.

Yaz ayları bülbül ölsə bağında,
Çiçək kolu bitər, sağı-solunda,
Növrəs Firiduninin müşkül çağında,
Eşitsə bax gorum Qurban gülərmiş.

QALDI

Qəm yemə, qəm yemə divanə könül,
Yarın ürəyimdə yarası qaldı.
Verdiyi ilqara düz durmadı o,
Üzümə çəkilən qarası qaldı.

Fələk ağır etdi bu qəm yükünü,
Əritdi bədəndə hər sümüyümü,
Əslinin yolunda xan Kərəm kimi,
Axırda od tutub yanası qaldı.

Firidun Tellidən doymadı getdi,
Güllü bağçamızda tikanlar bitdi.
Qəflətən oylaqda ceyranım itdi,
Dağlarda eşqimin nalası qaldı.

*«Xalq Ozanı» qəzeti, (Gəncə)
avqust 2004-cü il.*

«KÖNÜL SAZI»NDAN VƏTƏNƏ GƏLƏN SƏSLƏR

Vətəndən uzaqlarda «Azərbaycan oy, Anam oy...» - deyən şairimiz təkcə Almas İldırım olmamışdır. Vətən üçün ağlayan, sızlayan, göz yaşı tökən, onun gecə-gündüz həsrətini çəkən çox şair və yazıçımız, müdrik oğullarımız olmuşdur. Onlar ilk dəfə olaraq Türkiyəyə üz tutmuşlar. Dili bir, dini bir qardaşlarımızdan kömək ummuşlar. Lakin, Türkiyə də onların istək və arzularına tam cavab verə bilməmişdir. Məmməd Əmin Rəsulzadənin Ankaranın mərkəzində yaratdığı «Azərbaycan Kültür dərnəyi» mühacirlərimiz üçün bir növ görüş yeri rolunu oynamışdır.

Vətəndən uzaqlarda yaşamağa, yaratmağa məcbur olan və könülsüz bir həyat sürən, həmişə doğulduğu Qazax şəhərini, onun dağlarını, «Dilicanı», «Şinkar bulağı»nı, «Şinkar çayı»nı arzulayan Vətən oğullarından biri də A. Baycan olmuşdur. Baycan ailəsinin, nəslinin represiyalara uğramasından qorxaraq 1983-cü ildən sonra pünhan şəkildə olsa da ikinci kitabında, yəni «Könül Sazından» şeirlər kitabında az-çox tərjümeyi-halından və ünvanından işartılar vermişdir. Özünün dediyinə görə, 12 may 1913-cü ildə Qazax şəhərində dünyaya göz açmış, 1929-cu ildə Qazax Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, 1931-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olmuş, 1933-cü ildə universiteti buraxıb Güney Azərbaycana, oradan da Türkiyəyə keçmişdir. O, yenidən 1934-cü ildə İstanbul Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olmuş və 1939-cu ildə oranı bitirmişdir. Bir müddət Gülhanə tibb mərkəzində işləmiş, sonra hərbi xəstəxanadan ayrılıb 1942-cı ildə Almaniyaya getmişdir. Bir il Bern Universitetində çalışdıqdan sonra 1943-cü ildə Frinburq

Universitetində işləmiş, 1948-ci ildə həmin universitetin daxili xəstəliklər üzrə elmi işçisi olmuşdur. O, imzasını həkim olduğu üçün yox, doktorluq müdafiə etdiyi üçün Dr. A. Baycan şəklində təqdim etmişdir.

«Dağ köçü» qoşmasının möhürbəndində belə bir məqam var:

Füzuli, ürəklər yanar, ağlardı,
Gözəllər sözündən döndüyü zaman.

...1991-ci ildə «Türk - İslam» jəmiyyəti tərəfindən Almaniyağa çağrıldım. Almanyanın Türk toplumları yaşayan Frakfort-Mayns Dördmünd, Fulta, Kalsinker, Kölün və başqa şəhərlərində görüşlər keçirdim, məruzə və çıxışlar etdim. Dünyanın bir çox güşələrindən, o cümlədən Türkiyədən «Yunis İmrəyə sevgi ili» törəmində məruzə etdim. Həmin məclisdə məhşur aşıqlar Reyhani və Ruhani mənim şeirlərimi oxudular. Reyhani ilə dostluq əlaqəmiz qırılmaz oldu. O, bu gün də mənim şeirlərimi Türk ellərində sevə-sevə ifa edir. Xüsusilə, «Ay ana bülbul» və «Qarabağ» adlı qoşmalarım onun repertuarında böyük yer tutub.

Təsadüfən Türk-İslam birliyinin kitabxanasında Dr. A. Baycanın «Könül Sazından» şeirlər kitabına rast gəldim. Özünün yazdığına görə, bu onun ikinci şeir kitabıdır. Lakin, mən birinci şeir kitabını əldə edə bilmədim. Onun kitabını gizlin şəkildə Azərbaycana gətirdim. Kitablara qarışb yaddan çıxan «Könül Sazından» kitabını bu günlərdə əldə etdim. Azərbaycan Kültür-Dərnəyi yayınları tərəfindən bu kitab «Qardaş» mətbəəsində, Ankarada 1983-cü ilin mart ayında çap olunmuşdur. Kitaba hazırda

Azərbaycan Kültür dərnəyinin başkanı olan Əhməd Qaraca müqəddimə hazırlamışdır.

Dr. A. Baycanın şeirinə, sənətinə, şəxsiyyətinə ən böyük qiymət qoyduğu şair Əhməd Cavaddır. Ona pərəstiş edir, adını ehtiramla çəkir, hətta Ə. Cavadın «Göy - göl» şeirinə bir nəzirə də yazmışdır. Şeirin yuxarısında epigraf olaraq, «Əhməd Cavadı anaraq» sözlərini də yazmışdır.

Göy-gölüm gözəldir, yaradılışdan,
Ayırmadın onu Aydan, Ulduzdan,
Dözməz ayrılığa ürəkdə vicdan,
Qoy olsun ellərə tamaşa Göy-göl.

Qurtulmaq istədi bu gözəl yurdun,
Çardan ayrılaraq bir Dövlət qurdun,
Yeni Qızıl Çara sən qarşı durdun,
Yetmədi qüvvətin savaşa, Göy-göl.

O, şeirlərində Göy-gölü Əhməd Cavad kimi obrazlaşdırır. Ə. Cavad dedikdə Göy-göl, Göy-göl dedikdə Ə. Cavad yada düşür. Bax, ömrün Vətənə çevrilməsi budur. O, bu qoşması ilə tək-cə Göy-gölü, onun gözəlliyini vəsf etmir, Əhməd Cavadın siyasi düşüncələrini açıqlayır, onun ürəyinə güzgü tutur. Aşağıdakı misralar bizə nələr söyləmir.

Diksindirdi səni Kirovun adı,
Görmək istəmədin yurdunda yadı.
Sildilər, qalmadı Gəncənin adı,
Gəncənin adını yaz başa, Göy-göl!

S. Vurğuna, M. Dilbaziyə, professor A. Zamanova, N. Xəzriyə müraciətlə şeirlər yazmışdır. N. Xəzriyə «Qara şanı varmı bizim Bakıda?», Qulu Xəlilə «Vətən sevgisi uludur» - deyə, müraciət edir. Lakin, M. Dilbaziyə müraciəti bambaşqadır. Gəncliyində gəzdiyi doğma torpağı, Qazağı xatırlayır. Ürəyinin köz tutmuş yarası qanayır, onun sızılıtları bizi də göynədir. Mirvari Dilbazidən soruşur:

Bizim dağlar yenə əski dağlarmı?
Sular axıb, çaylar daşib-çağlarmı?
Bənövşələr boyun büküb ağlarmı?
Doğrumu sözlərin, qandırma məni.

Sevdiyim dumanlı, yaşıl dağların,
Silinməz izləri keçmiş çağların,
Düşsəm ayağına bizim Qazağın,
Qoy öpüm doyunca, qaldırma məni.

Əlvan çiçəklidi, dağların yazı,
Ondan ayrı inlər könlümün sazı,
Özlədim dağları, a dağlar qızı,
Qoy çıxım dağlara, qaytarma məni.

Dünyanın ən gözəl bir yerindəyim,
Bağlıdır yurduma yenə ürəyim,
Sorsalar, gerçəkmi, bunu söyləyim –
Yanıram, gəl su tök, yandırma məni.

İlk gənclik çağını bircə bənddə nə gözəl
demişdir. Şeir «İlk sevgi» adlanır:

Alınçanın dibində,
Gözüm qaldı gözündə.

Sevdim səni o gündən,
Bilirsənmi özün də?..

Mən deyərdim ki, Vətən həsrəti çəkən bu şairi
xatirələr yaşıtmışdır. Vətən həsrətini bundan güclü
ifadə etmək olmaz:

Mən aşiqəm, odsuz yandım,
Yanan odlar mənsiz olmaz.
Vətən, səni hər an andım,
Vallah, könlüm sənsiz olmaz!

Kərəm körpüsündən keçsəm,
Qayalarda qartal seçsəm,
Dilicandan bir su içsəm,
Yanan könlüm cansız olmaz.

«El oğlu» şeiri də həmin şeirin davamı kimi
səslənir:

Dilican yoluna yolun düşəndə,
Dağlarda dolanıb yurda enəndə,
Məni də yad eylə, qalmışam gendə,
Ayrılıq yamandı, canım, El oğlu!

Sənəm dərəsinin bənövşəsinə,
Axar sularına quşlar səsinə,
Yanan aşıqlərin yar həvəsinə,

Vuruldu, amandı, canım, El oğlu!

Avropanın hər yerini dolaşdım,
Yüksək dağlarını durmadan aşdım.
Bu gözəl yerlərə baxdıqca çaşdım,
Yenə gözümlə Qazaxdadı, El oğlu!

Bayjanın bircə arzusu vardı: Azərbaycanın
müstəqilliyi geri qaytarılsın. Özü görməsə də, Ay-
Ulduzlu bayrağını gənclik görsün.

Mən görməsəm gənclər görsün
gülərüzlü mayısı,
Nə mutludur, gözleyenlər umud
dolu yarını.
Dalğalansın endirilmiş Ay-Ulduzlu
bayrağım!

Baycan bir də Vətənə qovuşacağına ümid etmir.
Ona görə də bəzən özü-özünə təskinlik verir:

Baycan, gəl canını sıxma,
Bu gəliş, bu dönüş.
Əzəldən belədir dünya,
Bir gün köçəndə incimə!

Göldə balıqların azad yaşamasını görüb təzadlı
bir müqayisə aparır:

Gölcükdə balıqlar qorxusuz yaşar,
Qorxusuz yaşamaq, aman, nə dadlı!

İztirablara dözməyən, müstəqilliyi əldən gedən
Vətənin bölünməsinin günahını Arazda, Kürdə
görenləri qınayır və özünün Vətəninə əzilənləri görüb
onlara kömək etməyə gücü çatmadığı üçün vətəndən
ayrılır, qütbətə düşür, olmazın əzab-əziyyətlərini çəkir.

Onu bölən Araz deyil, Kür deyil,
O yaşayır, ancaq yazıq hür deyil.
Sevdim özgürlüyü, azadlığı mən,
Canımı qurtardım əzilən yerdən.

Baycan bu şeiri İsveçrədə yazmışdır. Dağları
dağlarımıza bənzəyən İsveçrənin fərqi ondadır ki,
orada azadlıq var. Baycan İsveçrə dağlarını gəzə-gəzə
öz dağlarını xəyalına gətirərək vəsf edir:

Xəyal kimi göründü,
Gözümə Murğuz dağı.
Günəş dağlara döndü,
Boyadı yamacları.

Gəzdi gözüm hər yanı,
Bu bir xəyal olsa da.
Gəzdi eli-obanı,
Gözüm yaşla dolsa da.

Azərbaycanın gözəl güşələrini rusların alıb
ermənilərə verməsini canyanğısı ilə söyləyir:

Karvansaray, Dilican,
Yurdumun bir parçası.
İndi orda Hayıstan,

Onun deyil orası.

İsveçrə kimi olsa,
Sevdiyim Azərbaycan.

Bütün Qafqaz qurtulsa,
Yaşaram yüz il inan!

Azadlığımıza mane olan ölkələrdən biri də
farslardır:

Bir qonşumuz fars,
Dilimizə düşməndir.
Dinməz Kür, dinməz Araz,
İran yenə İrandır.

Baycan ömrünü dərd-qəm içərisində
keçirmişdir. Güzəranının yaxşılığı onun mənəvi
dünyasını təmin etməmişdir. Özü-özünə təskinlik versə
də yenə ürəyi Vətən həsrəti ilə çırpınmışdır:

Yürü ey yollar yolçusu,
Könlün ümidlərlə dolu.
Ümidlə yaşamaq doğru,
Yetər, əl çək ah çəkməkdən!

Şeirlərindən belə anlaşılır ki, onun Vətəndə
sevgilisi qalmışdır. Almaniyada Aişə adlı bir türk qızı
xoşuna gəlir. Bu qız ona əcəmi, sonra isə gürcü dediyi
üçün, «dilin qurusun» - deyərək, ona bir şeir yazır və
həmin qızdan ayrılır.

Baycan Türkiyədən Almaniyağa gələndə subay idi. Uzun illər Almaniyağa yaşayıb sonra ailəsi ilə İsveçrəyə getdiyini bildirir. Biz onun övladı olub-olmadığı haqda bilmirik. Qazaxdakı nəsil-soyunu da tanımırıq. Lakin, xoşbəxtlikdən solğun halda olsa da kitabda şəkli vardır. Yəqin ki, ilk dəfə olaraq «Töhfə» qəzeti bu məqaləni yayımladıqdan sonra yurdumuzun hər guşəsini gəzən bu qəzet Qazax bölgəsinə də gedib çıxacaq. Qəzet növbəti saylarında Baycanın həyatı barədə geniş məlumat verəcək.

*«Töhfə» qəzeti, (Gəncə)
aprel 2004-cü il.*

REALİST SƏNƏTKAR

XIX əsrin birinci yarsınıdan başlayaraq Göyçədə aşiq poeziyası əlçatmaz zirvəyə ucalır. Şair Məmmədhüseynin, Aşıq Alının və Aşıq Musanın ədəbi irsi Aşıq Ələsgər kimi söz ustasının yetişməsində mühüm rol oynayır. Ələsgər çox erkən, lap gənc yaşlarında ustadı Aşıq Alının köməyi sayəsində aşiq yaradıcılığı ilə, şeirimizin qayda-qanunları ilə tanış olur. O, xalq yaradıcılığı xəzinəmizdən özü üçün çox şey əxz edir, nəhayət yaradıcı bir aşiq kimi sənət aləminə qədəm qoyur. Xalq akademiyasının yetirməsi olan Aşıq Ələsgər aşiq poeziyasını mütərəqqi ənənələr əsasında inkişaf etdirir. O, realist bir sənətkar kimi daha böyük şöhrət qazanır.

Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, Aşıq Ələsgər Göyçənin ilk yaradıcı sənətkarı deyildir. Onu şair Məmmədhüseynin, Aşıq Alının, Aşıq Musanın saz və söz sənəti kamala çatdırmışdır.

XIX əsrin görkəmli el sənətkarı olan Ağdabanlı Qurbanın sənət yolu da Göyçədən başlanır. Onu da bu mühit yetişdirmişdir.

Gənc Qurban Kəlbəcərin Dəmirçidam kəndindən Göyçəyə ruhani təhsili almağa gəlir. O, iki il Sarıyaqub kəndində molla məktəbində oxuyur. Lakin o, molla olmur. O zaman Göyçə mühiti tamamilə başqa

idi. Molla məktəbində dərs deyən mollalarla aşıqlar arasında ciddi mübarizə başlamışdı. Bunu aşiq Ələsgərin o dövrdə yazılmış «Bəylər» qoşması da açıq-aydın sübut edir.

Mənim sözümlə yoldan çıxan mollanı,
Qaytarıb yoluna müsəlman eylər.

Aşiq Ələsgərin sazi-sözü gənç Qurbanın yolunu dəyişir, onu şair Məmməd Hüseynin, Aşiq Alının və Aşiq Musanın yaradıcılığına bağlayır.

Molla məktəbində aldığı təhsilin, öyrəndiyi savadın da Qurbana böyük köməyi çatır. Şəxsi mütaliə yolu ilə Azərbaycan və fars dillərini dərinlən öyrənən sənətkar klassik və Şərq ədəbiyyatı ilə tanış olmaq imkanı əldə edir. O, Nizaminin, Füzulinin, Firdovsinin, Sədinin, Hafizin, Ömər Xəyyamın, Ə. Caminin, M. P. Vaqifin və başqa sənətkarların yaradıcılıqları ilə tanış olur.

Qurban Ə. Caminin «Yusif və Züleyxa» əsərinə ürəkdən vurulur. Yaradıcılıqda isə Qurban böyük söz ustası Füzulinin əldə etdiyi poetik nəticəni təqdir edir:

- Elmsiz şeir, özölsüz divara bənzər!

Klassik aşiq yaradıcılığına, Şərq ədəbiyyatına dərinlən bələd olan sənətkar dərin məzmunlu gəraylılar, qoşmalar, müxəmməslər və başqa sənət əsərləri yaradır.

Qurbanın müasiri olan el sənətkarlarından heç biri onun qədər öz dövrünün ictimai-siyasi hadisələrini dərinlən duyub dərk etməmiş, qələmə almaqda da ona çata bilməmişdir.

Biz Qurbanın sənət aynasında bəy, xan zamanəsinin kəndlilərin başına gətirdiyi müsibətləri

açıq-aydın görə bilirik. O, həyat səhnələrinin ara-sıra, təsadüfdən-təsadüfə təsvir və tərənnüm etmir. Onun həyata dərin bir ictimai baxışı, yaradıcılığında isə tam bir ardıcılıq vardır. Qurbanın ictimai fikri, qüdrətli söz sənəti bizə onun M. P. Vaqiflə, Q. Zakirlə, S. Şirvani ilə müqayisə etməyə, yanaşı tutmağa, hətta bəzi şeirlərini M. Ə. Sabirin ictimai məzmunlu satirik əsərləri ilə müqayisə etməyə imkan verir.

Hər iki sənətkar eyni dövrdə bir-birindən xəbərsiz, M. Ə. Sabir Bakıda, Qurban isə Kəlbəcərin Ağdaban kəndində «Əkinçi» adlı şeir yazmışdır. Hər iki şeirdə mülkədarla kəndli, zəhmətkeş kütlə ilə istismar dünyası üz-üzə dayanmışdır. Bircə fərq sənətkarların yaradıcılıq üslublarındadır. M. Ə. Sabir kəndlilərin vəziyyətini istehza və acı kinayə ilə, Qurban isə ürək yanğısı və acı fəryadla təsvir edir. M. Ə. Sabir yazır:

Söz açma mənə çox çalışıb, az yeməyindən,
Canın bəcəhhənnəm ki, ölürsən, deməyindən.
Mən gözləmənəm, buğda çıxar, ver bəbəyindən.
Çəltik də gətir, arpa da, buğda da, əkinçi.

Ağdabanlı Qurban yazır:

Hanı, kimdən olur kömək, harayın?
Sənin ellər üçün var haqqı-sayın.
Çox zəhmət çəkirsən, az olur payın.
Özgələrə çatır varın, əkinçi.

Bülbülsən, qışdasan, dayan, gözlə yaz,
Qəlbimdə arzu var, gözümdə muraz.
Susasan bir qaşığı su verən olmaz,

Quruyanda dodaqların, əkinçi!

Bu mövzular zamanın özündən doğmuş, sənətkarları isə realist qələmləri birləşdirmiş və eyni nəticəyə gətirib çıxarmışdır.

Qurban yoxsul kəndlilərin şairidir, o, bu sinfin tərəfindədir. Qurban zəhmətkeş insanların dostu ilə dost, düşmənləri ilə düşməndir. Biz bunları onun «Əkinçi», «Yoxsulun», «Kasıbların», «Görəndə» və başqa şeirlərində aydın görürük.

Qurbanın şeirlərində ürəkdən qopan həzin bir inilti vardır. Zəmanədən acı-acı şikayət edən sənətkar deyir:

Nə bic əyyam olub, nə bic zəmanə,
Pərişan olubdu halı yoxsulun.

Zəmanənin cəlladı, yoxsul kəndliləri bu günə qoyan kimdir? Qurban özünün və kəndlilərin düşmənlərini dürüst tanıyır və onların haqqında açıq danışmaqdan çəkinmir. O, «Görəndə» adlı ictimai məzmunlu qoşmasında yazır:

Xəyalım dəryadı, axa bilmərəm,
Evimdən kənara çıxa bilmərəm.
İşıqlı dünyaya baxa bilmərəm,
Açıb gözüüm, bəyi, xanı görəndə.

Var-dövlət toplamaqla məşğul olan bəylər və xanlar kəndliləri var-yoxdan çıxarmış, onları aclığa, səfalətə düşür etmişlər. Bütün bunlarla yanaşı, yoxsulların məniyi də addımbaşı təhqir olunur. Bəy-xan onlara yuxarıdan aşağı, həqarətlə baxır.

Ana qızdan bezib, ata oğuldan,
Nəzərini kəsib bəy olan quldan.
Hamı üz döndərüb varlı, yoxsuldan,
Elə baxır: it soğanı görəndə.

Qurban yaxşı başa düşür ki, dövrən, quruluş
dəyişmədən zəhmətkeş kəndlilərin vəziyyəti
dəyişməyəcək, güzəranları yaxşılaşmayacaqdır. Odur
ki, şair üzünü dövrənə tutur, ondan kömək istəyir:

Ey dövrən, bir ucalt yoxsul olanı,
Bir bax əhvalına, dön, kasıbların.
Cibi pulsuz olan çətin dolanır,
Tökülüb əynindən dən kasıbların.

Yığılıb zalımlar əlbir olublar,
Oğrular mahala talan salıblar,
Füqəranı turac kimi yolublar.
Soyurlar belindən gön kasıbların.

Qurban həyata nikbin baxışlı sənətkardır.
Vəziyyət nə qədər ağır, həyat nə qədər acı olsa da o,
ümitsizləşmir. O, bilir ki, yerə-göyə sığmayan bu
zülmün sonu olacaq, özbaşnalıq, bəy-xan dərəbəyliyi
aradan qaldırılacaqdır. Şair bəşər cəmiyyətinin
gələcəyi olan gəncliyə üzünü tutaraq deyir:

Nə vaxta gedəcək zülm bu qədər?
Olarmı aradan kəsilə kədər?
Mən ölsəm, qəbrimə siz verin xəbər,

Doğrulanıb dürüst qanı görəndə.

Hələlik bizə məlum olan odur ki, Ağdabanlı Qurban Kəlbəcərin ilk yaradıcı aşiq-şairidir. Aşiq sənətini Göyçədən Kəlbəcəyə birinci dəfə o, gətirmişdir.

Qurban Kəlbəcərdə «Qurban bulağı» məclisini yaradır. Kəlbəcərin saz-söz həvəskarlarını öz ətrafına toplayır. Göyçə aşiqlərinin inkişafı Aşiq Ələsgərlə əlaqədar olduğu kimi, Kəlbəcər aşiqlərinin, el şairlərinin yetişməsi də Ağdabanlı Qurbanın adı ilə bağlıdır.

«Qızıl bayraq» qəzeti, (Tərtər) 29 sentyabr, 1967-ci il.

«MEHDI AZADI»NİN PROFESSOR SƏDNİK PAŞAYEV LƏ İXTİSAS MÜSAHİBƏSİ

Bu günlərdə filologiya elmləri doktoru, Gəncə Aşıqlar Birliyinin sədri professor Sədnik Paşayev İran İslam Cümhuriyyətində qonaq olmuşdur. O, əməkdaşımız Hüseyn Siyami ilə görüşüb söhbət etmişdi. Müsahibənin mətnini əziz oxucularımıza təqdim edirik.

Sual: Siz İslami ölkəmizə xoş gəlmisiniz. Xahiş edirəm, bu səfər barədə qısa da olsa məlumat verəsiniz?

Cavab: Mən İran İslam Cümhuriyyətinin Azərbaycandakı səfirliyində oldum və oraya İran aşiq məktəbləri ilə Azərbaycan aşiq məktəblərinin əlaqəsini yaratmaq üçün müraciət etdim. Buraya gəldikdən sonra Tehran və Təbriz aşiqlərinin ifaçılıq sənəti ilə yaxından tanış oldum. Mənim üçün məlum oldu ki,

klassik havalarımız eyni olsa da sonradan yaranan havalar ortaqlıq olan havalarımızı yatmış vəziyyətə salmışdır. Onların bəzilərini Təbrizdə və Tehrandə müşahidə etmək mümkündür. Ancaq ümumilikdə bu havaların bəziləri İran, bəziləri isə Azərbaycan aşığı məktəblərində unudulmuşdur. Biz bu dəfə Tehran və Təbriz aşığılarından on nəfərini seçib Gəncəyə və onun ətrafındakı rayonlara aparacağıq. Eləcə də Gəncənin sazlı-sözlü sənətkarlarından bir neçəsini İrana gətirib, İran aşığılarının ifadəliliyi ilə tanış edəcəyik. Aşığı sənəti xalqlar arasında dostluq düşünləri, humanistlik yaradır. Aşığı musiqisi insanın ruhunu, qəlbini saflaşdırır. Xalqları qırılmaz tellərlə bir-birinə bağlayır.

Sual: Mümkündürsə, ədəbi fəaliyyətinizlə bizi tanış edəsiniz?

Cavab: Mən ədəbiyyata şair kimi gəlmişəm. Jurnalist kimi fəaliyyətə başlamışam. Folklorşünas kimi özümü təsdiq etməyimə qədər elmi işlə – folklor toplamaqla məşğul olsam da ilk yaradıcılıq ənənələrimə sadıq qalaraq şeir yazmaqdan qalmamışam. Lakin yaradıcılıqda şeirim formaları dəyişmişdir. Əvvəllər şeirlərim aşığı şeiri səpkisində olmazdı. Ardıcıl olaraq aşığı şeiri və musiqisi ilə məşğul oldum və sənət mənim canıma hopdu. Şeirlərimin məzmununu və formasını dəyişdi. Mən aşığıların oxuya biləcəyi və çalacağı qoşmalar yazdım. Mənim ilk şeir kitabım «Öz səsim» adlanır, hazırda çapa hazırladığım şeir kitabı isə «Pirsultan bulağı» adlanacaqdı. Bu şeirlərin əksəriyyəti aşığı şeiri üslubunda yazılmışdır.

Sual: Xahiş edirəm deyəsiniz neçə ildir folklor ədəbiyyatı ilə məşğulsunuz və bu müddətdə neçə kitab nəşr etdirmisiniz?

Cavab: 35 ildir ki, Qafqazda, Qazaxıstanda, Orta Asiyada, Dağıstanda, Bulğarda və Qaraçayda folklorumuzu araşdırmaqla məşğulam. Bu adını çəkdiyim ərazidə yaşayan xalqların folkloru ilə əlaqəli şəkildə 22 kitab yazmışam. Bunların içərisində monoqrafiyalar, dərs vəsaitləri toplanıb tərtib olunmuş kitablar vardır. Bəşəri əhəmiyyət daşıyan əsərlərimdən biri «Nizami və xalq əfsanələri» adlı monoqrafiyamdır. «Azərbaycan folkloru və aşiq yaradıcılığı» adlı dərs vəsaitimdə Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Sarı Aşiq, Xəstə Qasım, Abdalgülablının yaradıcılıqlarına geniş yer verilmişdir.

Sual: Yəqin ki, müxtəlif qəzet və jurnallarda əsərləriniz çap olunmuşdur?

Cavab: Mən geniş planda Qazax və Türkmən aşiq məktəblərindən danışmışam. Bunlar «Almatı axşamı», Türkmənistanı çıxan «Ədəbiyyat və Sumqat» qəzetlərində 10-15 il bundan əvvəl çap olunmuşdur.

Sual: Azərbaycan xalq əfsanələri barədə ətraflı söhbət etməyinizi xahiş edirəm. Yəqin ki, bu sahədə axtarışlarınız olub?

Cavab: Mənim topladığım əsərlərdən qalacaq, məni zaman-zaman tanıdacaq, xalqın qarşısında ən böyük xidmətim olan «Azərbaycan xalq əfsanələri»dir. Bu əfsanələrə Azərbaycanın bütün areallarından olan əfsanələr daxildir. Məsələn: Qızılüzən sahilindəki «Qız qala»sının əfsanəsi, Ərdəbil adı əfsanələrdən gələn toponomik addır. Dərbənd qalasının əfsanəsi, Gürcüstan Borçalısındakı «Quş qalası»nın, Marallar sağına gələn Darbazdakı «Həşirənin küllüyü» əfsanəsi,

İrəvanda qalmış Hallavardakı «Şirin qala»nın, Dərələyəzdəki «Qanlı göl»ün əfsanəsi verilmişdir.

Sual: Əfsanə və tarix barədə fikir və nəzəriniz nejidir?

Cavab: Mənə görə əfsanə tarix deyildir. Lakin əfsanə tarixsiz də deyil. Onda tarixin ya izi, ya özü, ya da hər hansı bir əlaməti yaşayır. Əfsanədə xalqın maddi və mənəvi dünyası, qəhrəmanlığı, faciəsi, sevincli və kədərli günləri yaşayır. Biz əfsanə dünyasından keçmişimizə boylana, kökümüzə qayıda bilirik. Onun köməkliyi ilə nəslimizi, soyumuzu keşməkeşli günlərimizi, tariximizi, ölməz qayalarımızı və qalalarımızı, qəhrəmanlarımızın adlarını və şücaətlərini, analarımızın ismətini öyrənə bilirik. Əfsanələrdə yurdun daşları, çayları, bulaqları, gülləri ağacları, otları, gölləri, çiçəkləri bizimlə insan kimi danışır. Vaxtilə savaddan məhrum olan xalqımız öz könül sözlərini saralmış vərəqlərə deyil, sal qayalara yazmış, dərini sulara söyləmişdir.

Sual: Hazırda hansı əsərlər üzərində işləyirsiniz?

Cavab: Mən hazırda Azərbaycan folklorunun atlasını hazırlayıram. Bundan əlavə «Ozan-aşıq sənəti» adlı geniş bir monoqrafiya yazıram. Buraya Qazax, Orta Asiya, Qafqaz, İran, Türk, Kərkük, Bulqar, Qaqauz və Qaraçay aşıqlarının, ozanlarının, baxşılarının məktəblərini təbliğ edirəm.

Sual: Aşıq sənətinin tarixi barədə fikrinizi bilmək istərdik?

Cavab: Aşıq sənətinin ilk nümunəsi XI əsrdə Mahmud Kaşğarının «Divani-lüğəti türk» kitabında verilmişdir. Lakin ozan-aşıq sənətinin ən böyük abidəsi

VII-XII əsrin yadigarı olan «Kitabi-Dədə Qorqud» epos-dastanıdır. Biz araşdırmalardan öyrənirik ki, ozan-aşıq sənəti 600 il müştərək yaşamışdır. Yəni yeni yaranmış aşiq sənəti ozan sənəti ilə mübarizə apara-apara onu mənimsəmiş, öz imkanlarını genişləndirmiş, simi və pərdəsi az olan qopuz çalğı alətindən fərqli olaraq özünün yeni dürlü saz çalğı alətini yaratmışdır.

Sual: XVI əsrdə Gəncədə Dədə Yediyar adlı aşiq yaşamışdır. Onun aşiq Qurbani ilə deyişməsi və Qurbaninin Gəncədə irəli sürdüyü təklif barədə istəyirdik ki, Gəncə Aşıqlar Birliyinin sədrinin öz dilindən eşidək.

Cavab: XVI əsrdə Gəncədə yaşayan Dədə Yediyarın ilk dəfə İranın Qaradağ mahalından olan Qurbani sənət meydanına getmiş və onunla deyişmiş, döyüşmüş, qələbə çalmış, lakin bununla belə Qurbani tarixdə bir ustalıq nişanəsi qoymuşdur. O demişdir ki, mən qələbə çalsam da hər gecənin aşiq məclisində onun ağsaqqal ozanı başda əyləşməlidir. Qurbani 60 gün Gəncədə məclis aparmışdır. Dədə Yediyarı məclisin başında əyləşdirmişdir. Hər gecə dövrən pulunun yarısını Dədə Yediyara vermişdir. Qurbani demişdir ki, bütün yurdumuzda sazi çalmağı bacaran və bacarmayan, saza, sözə, dastana bələd adamlar məclis gecəsinə ozan seçməlidir. Hər bir aşiq öz dövrən pulundan ona pay verməlidir, onunla hesablaşmalıdır. Əsrimizin əvvəlinə qədər Gəncəbasarda bu ənənə yaşamış, lakin bundan sonra aşıqlar bu ənənənin bir hissəsini yaşatmışdılar. Təkcə məclis gecələrinə yox, ümumi aşıqlara ustad seçmişdilər. Mənim yaşadığım zamanda Gəncədə İslam Yusibov, bundan sonra Aşıq Hübət, Aşıq

Cümə, indiki dövrdə isə Aşıq Mayis Gəncəlini ustad sənətkar sayırlar. Onlar o sənətkarı sənətkar hesab edirlər ki, o çoxlu dastan bilir, saz havalarını düzgün çalır, məclis keçirməyi bacarır, həmçinin yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malikdir. Ona görə də aşıqlar rəsmi şəkildə Gəncə Aşıqlar Birliyinə tabe olduqları halda aşıq sənətinin sirlərinə bələd olduğu üçün Aşıq Mayisə bir ustad kimi ehtiram göstərirlər.

*«Mehdi Azadi» qəzeti, (Təbriz)
10 nömrə 1371-ci il. Bəhmən ayının 15-i.*

AŞIQ ŞƏMŞİR VƏ BƏHMƏN VƏTƏNOĞLU

Bu iki el sənətkarlarının yaradıcılıqları timsalında folklorun və aşıq yaradıcılığının özlərinə məxsus xüsusiyyətlərini, fərqli cəhətlərini açmaq istəyirəm. Belə bir ifadəyə folklorşünaslıqda tez-tez rast gəlmək olur. Aşıq yaradıcılığı folklorun bir qoludur. Folklor odur

ki, onun müəllifi belli deyildir. Əslində hər bir folklor nümunəsi də bir fərd tərəfindən yaradılmışdır. Kiçik bir bayatının da, təmsilin də ilk yaradıcısı olub. Lakin mirur zaman keçdikcə öz müəllifini unutturub, folklor qazanında qaynayıb, kollektiv yaradıcılıq məhsuluna çevrilib. Aşıq poeziyasının yaradıcıları öz şeirlərinin sonunda, möhürlərində öz adlarını və ya təxəllüslərini işlətməklə yaradıcılıqlarını öz ünvanında saxlaya bilirlər. Bəs bunun nəyi folklordur? Molla Pənah Vəqifin, Nəbatinin qoşması ilə Aşıq Şəmşirin və ya Bəhmən Vətənoğlunun qoşmaları arasında fərq varmı? Birincilər yazılı ədəbiyyatın, ikincilər şifahi ədəbiyyatın nümayəndələri sayılırlar. Hamısının da qoşmaları 11 hecalıdır 4-4-3, 5-6, 6-5 şəklində bölünürlər, əksəriyyətinin qoşmalarında rədif ola da bilər, olmaya da. Bəs fərq nədedir? Qoşma sazın Şah pərdəsi ilə ekiz yaranmışdır. Vəqifin və Nəbatinin qoşmaları öz ölçüsünü, bölgüsünü və quruluşunu aşıq şeirindən almışdır. Ona görə də onların qoşmasına aşıq şeiri tərzində yazılmış şeir deyilir. Vəqifin və Nəbatinin qoşmalarına aşıqdan çox xanəndə və müğənnilər müraciət edir. Məsələn; Vəqifin «Nə badi səbadan, nə şanəndədir», Nəbatinin «Gəlsin, gəlməsin» qoşmaları buna misal ola bilər. İstər Aşıq Şəmşir, istərsə də Bəhmən Vətənoğlu öz qoşmalarını sağlıqlarında yazıb, yazılı ədəbiyyatın nümayəndələri kimi çap etdirmişlər. Bu mənada hər ikisi yazılı ədəbiyyatın nümayəndəsidir. Osman Sarıvəlli, Zəlimxan Yaqub da qoşma yazıb çap etdirmiş və yazılı ədəbiyyatın nümayəndəsidirlər. Bu mənzərəni dərinlən seyr edən və aşıq şeirinin daxili mahiyyətini nəzərə almayaraq professor M. H. Təhmasib yazır ki,

aşıq ədəbiyyatı nə şifahi ədəbiyyatdan şifahi ədəbiyyat, nə də yazılı ədəbiyyatdan yazılı ədəbiyyatdır. Yazılı ədəbiyyatın nümayəndəsi də, aşiq da xalqın mənəviyyatının ümumi məhsulu olan folklordan eyni dərəcədə bəhrələnirlər. Fərq bundadır ki, yazılı ədəbiyyatın nümunələri xalqa kitab vasitəsilə təqdim olunur. Saza bağlı aşiq şeirləri isə saz vasitəsilə geniş kütlə içərisində yayılır. Hətta, yaradıcı aşıqla, aşiq poeziyasını öz şeirləri ilə zənginləşdirən el şairlərinin də fərqi vardır. Aşiq Şəmşirlə Bəhmən Vətənoğlunun yaradıcılıq talelərində, qoşmalarının yayılmasında da kəskin fərq vardır. Mən bu sənətkarları eyni dərəcədə sevirəm və yaradıcılıqlarına böyük məhəbbətim var. Düz 45 ildir ki, hər iki sənətkarın yazılarını anba-an izləyirəm. 1961-ci ilin 7 sentyabrında Kəlbəcərdə folklor səfərində olarkən «Dağ çiçəkləri» adlı məqaləmdə Kəlbəcərin el sənətkarları ilə yanaşı Aşiq Şəmşir və Bəhmən Vətənoğlu yaradıcılığına öz münasibətimi bildirmişəm. Aşiq Şəmşir öz şeirlərinin Aşiq Ələsgər kimi ilk gündən təbliğatçısı olmuşdur. Xüsusilə böyük sənətkarımız Səməd Vurğunla Aşiq Şəmşirin görüşüb dəyişmələri onun şöhrətini daha uzaqlara yaymışdır. Mən deyərdim ki, bu tarixi görüş haqqında yurdumuzda, aşıqların dilində, mükəmməl bir dastan formalaşmaqdadır. Bəhmən öz xalqının dərдинə, halına yanarkən düşünən bir sənətkar olmuşdur. Bəhmən əslində şeir yazmamış, xalqın ürəyindəki nisgilləri oxumuş, vərəqlərə köçürmüş, onların yayılmasını telli sazın tellərinə tapşırırmışdır. Bəhmən saz götürüb öz şeirlərini təbliğ etməmişdir. O, Vaqiflə yanaşı duran bir sənətkardır. Lakin Bəhmən şeirlərini elə yazmışdır ki, o qoşmaların qoşa-qoşa

qanadları var. Onun qoşmaları yurdun şənliklərində, toylarında, mağarlarında, aşıqların sazında pərvazlanmışdır. Hansı aşığı dindirirsən dindir, böyükdən kiçiyə Bəhməndən 5-6 qatar şeir bilməyən sənətkar tapmazsan. Yaradıcılıq boyu hər gün aşıqların qulağı səsdə olmuş, bir-biriylə soraqlaşmış, «Bəhməndən sən hansı təzə sözü bilirsən? Birini sən mənə ver, birini də mən sənə verərəm» demişlər. Bəhmən Vətənoğlunun şeirləri Aşıq Şəmşirə və başqa el şairlərinə nisbətən çox gec nəşr olunmuşdur. Bəhmənin şeirləri çap olunana qədər xalqın qəlbində, xüsusən aşıqların əzbərində cild-cild əsərləri var idi. Bəhmənin xoşbəxtliyi onda idi ki, onun şeirlərini təkcə aşıqlar öyrəniş yaymırdılar. Adi quzuçu da, yaylaqçı da, yurdumuza gələn qonaqlar da onun bir-iki qoşmasını əzbərləyib öz yurdularına aparmağı qənimət bilmişlər. Bəhmənin qoşmalarını, təkcə aşıqlar deyil, geniş xalq kütləsi əzbər bilir. Bu sənətkara bəxş edilmiş tanrı xoşbəxtliyidir. Bəhmən şeirlərinin geniş yayılmasında özündən qabaqda Aşıq Ələsgərin qoşmalarını görür. «Ələsgərin qoşması» adlı şeirində yazır:

Çəmənzardı, çəmənzarın içində,
İlk bahardı, ilk baharın içində.
Şirin-şirin qoşmaların içində,
Yenə təkdi Ələsgərin qoşması,
Nə qəşəngdi Ələsgərin qoşması.

1961-ci ilin 7 sentyabrında Kəlbəcərdə olarkən Bəhmənin bir qoşmasını əzbərləmişəm, bu gün də yaddaşımda yaşayır:

Ay ellər, heyranam ömrün bağına,
Yarpağı saralıb, barı bəs hanı?
Deyirlər var tənəzzülə tərəqqi,
Eylədin ömrümü yarı, bəs hanı?

Sənin qüdrətinə heyranam ağa,
Namərdi ucaldıb, qaldırdın dağa.
Mərd olan yoxsulu saldın ayağa,
Yaradansan, etibarın bəs hanı?

A Bəhmən, yazginən, arifsən əgər,
Xudanın səbrini bilmirsən məgər?
Ləkəsiz bir vicdan yüz vara dəyər,
Taxtı Süleymanın varı bəs hanı?

Onsuz da haqsızlıqlara dözməyən, şam kimi
əriyən, pərvanə kimi odlara qalanan Bəhməni
köçkünlük, qaçqınlıq əydi. Onun dözümlünü əlindən
aldı. Onun ölümündən qabaq yazdığı «Kəlbəcərdə
qaldı» qoşması qəlbinin tərənnümüdür. Kəlbəcər
dağlarını dolaşan ruhudur:

Daha istəmirəm dünya malını,
Xanimanım Kəlbəcərdə qalıbdı.
O yerlərdən elim, günüm köçəndən,
Din-imanım Kəlbəcərdə qalıbdı.

Durmuşam ölümle pəncə-pəncədə,
Nə qədər yaşamaq olar bu işgəncədə.
Quruca cismimdi gəzən Gəncədə.
Bütöv canım Kəlbəcərdə qalıbdı.

Haqqım yoxdu, el içində öyünəm,
Az qalıram dərd içində əyiləm.
O siz deyən Vətənoğlu deyiləm.
Adım, sanım Kəlbəcərdə qalıbdı.

Aşıqlarımız, şairlərimiz nə qədər haqsızlıqdan,
giley-güzardan yazsalar da onları şöhrətləndirən
onların el gözəlliklərə yazdıqları qoşmalarıdır.

Aşıq Şəmşirin yüzlərlə ürəkaçan, dağları
tərənnüm edən qoşmalarını dinləmişik, oxumuşuq,
əzbərləmişik, ancaq yaşının ixtiyar çağında yazdığı bir
gözəlləmə gözümüzün önündə yazı canlandırır, gözəli
və gözəllikləri canlandırır:

Firqətindən qovrulaydım, yanaydım,
Pərvanə odlara qalanan kimi.
Bulanaydım ağ sinənin tərinə,
Bənövşə şehlərə bələnən kimi.

Mümkün olsa qulluğunda qalardım,
Müşkü-ənber, gül ətrini alardım,
Yanağını, dodağını yalardım,
Arı şan üstündə yalanan kimi.

Şəmşiri qoyma gəl sən gözü yaşlı,
Ürəyi qüssəli qəlbi ataşlı,
Dolanım başına, ay qələm qaşlı,
Xəstə pir-başına dolanan kimi.

Aşıq Şəmşir, Bəhmən Vətənoğlu kimi mən də
qoşma yazanam. Şeir hissin, duyğunun məhsuludur.
Bədii idrakın töhfəsidir. Sən şeirlə fərdi hisslərini

tərənnüm edirsən. Mən Kəlbəcərə gedərkən «Yolum düşdü» və «Dəli dağ» qoşmalarını yazdım:

Gəlib çatdım gül çağına,
Girdim Şəmşirin bağına,
Sinəm döndü söz dağına,
O içən çeşmədən içdim.

Sonra Kəlbəcərdə «Qoşdaş yaylağı» və «Keyti dağ» əfsanələri haqqında məqalə yazdım. Bu da mənim elmi idrakımın məhsuludur. Bunlar şəxsi variantımdır. Lakin burada əvəzsiz, itib batmaqda olan aşiq şeirlərini, Haxo Nəbi haqqında bir-birindən qiymətli hekayətlər, elin, yurdun mənəvi sərvətini topladım. Bu mənim şairliyim, alimliyim deyil, xalq qarşısında xidmətimdir, vətəndaşlıq borcumdur. Dahilər xalqın sərvətini toplayanları xalq qəhrəmanları ilə yanaşı tuturlar. Mənim arxivimdə Ağdabanlı Aşiq Qurban, Dədə Şəmşir, Löylü Aşiq Bəsti, Şair Cavad, Miskin Vəli, Əli Bimar, Növrəs Firudin, İstibulaqlı Uğurlu, onun oğlu şair Salman, Qamışlı şair Rüstəm, onun qardaşı Zal Cabbarlı, Ayrım Umud, Ayrım Əhməd, Dəmirçi Süleyman və başqalarının ədəbi irsi cildlərlə qalaqlanıb qalır. Aşiq Şəmşirin sağlığında və sonra onun çox sayda şeirləri çap olunmuşdur. Bu o demək deyildir ki, Aşiq Şəmşirin çapdan kənarda şeiri qalmamışdır. Mənim arxivimdə qalan nadir incilərdən biri «Aşiq Şəmşirlə Dəmirçi Süleymanın dəyişməsi»dir.

Aşiq Şəmşir bir gün Dəmirçi Süleymanın yanına gəlir və qızına cehiz üçün bir sandıq sifariş verir. Bir ay müddətinə Dəmirçi Süleyman sandığı düzəltməli olur. Lakin vaxt çox uzanır. Aşiq Şəmşir Dəmirçi Süleymana

məzəmmət dolu altı bəndlik qoşma yazıb göndərir.
Dəmirçi Süleyman da onun hər bəndinə cavab yazır.

Şəmşir:

Vədələşdik həftə keçdi, ay keçdi,
Ay usta, düzəlib ili sandığın.
Qış adladı, bahar oldu, yay oldu,
Bir yaşı tamamdı, bəli, sandığın.

Dəmirçi Süleyman:

Bağışla sən məni, ay Dədə Şəmşir,
Mövsüm keçib, peçlər əyir sandığı.
Pəncərə dəmiri bir yana dursun,
Mənqəllər hesabda döyür sandığı.

Şəmşirin son cavabı daha maraqlıdır:

Uçunmaram, yarpaq kimi əsmərəm,
Sənətkaram, sənətkardan küsmərəm,
Sən elə bilmə ki, qurban kəsmərəm,
Çatsa əlimizə əli sandığın.

Aşıq Şəmşir bildirir ki, sandığı düzəltmələr də,
çaylar daşib Ağdabana gəlmək çətinləşir. Dəmirçi
Süleyman deyir:

Sizin dağlar, bizim dağdan başdışa,
Dözər Süleymanın bağı daşdışa.
Ağdabanın yolu çınqıl, daşdışa,
Gətirər ceyranla, cüyür sandığı.

Kəlbəcərin Xallanlı kəndindən olan Dəmirçi
Süleymanla, Aşıq Şəmşirin deyişməsi, sənətkar

Abdulla ilə Növrəsi İmanın dəyişməsinə bənzəyir. Sənətkar Abdulla şair olmaqla yanaşı gözəl xarrat idi. Usta Abdulla da söz verir İmanın evinin döşəməsinə vursun, lakin dəyişmə yaranır. Hər iki dəyişmə yurdu olan maraqlı bir hekayətdi. Şəmşirin kitabından kənarda qalan şeirlərini ömür vəfa qılsa özüm nəşr etdirəcəyəm. Bir neçə kəlmə də Bəhmənin şeirləri haqqında demək istəyirəm. Bəhmən həssas və sərraf sənətkar idi. Bəhmən sözünün qiymətini və yerini bilirdi. Bəzən onun şeirlərinə hər hansı redaksiya işçisinin əl gəzdirməsi nəticəsində şeirlərin bədii dəyərinə xələl gəlir.

«Yenilik» qəzetinin (Kəlbəcər) 20 aprel 1966-cı il sayında «Şəhli çiçəklər» adlı məqaləm çap olunmuşdur, həmin məqalədə şairin aşağıdakı misralarını vermişəm:

İllər gəlib - keçdi, Dəlidağ yenə,
Ərşdəki buludun tuşunda qaldı.
Silindi köksündən Murovun qarı,
Ağ kəlağay kimi başında qaldı.

Yerində deyilmiş bu gözəl şeirin son misralarına diqqət yetirin. Elə bil rəssam fırçası ilə çəkilmiş canlı lövhədir. Bəhmənin 1997-ci ildə nəşr olunmuş, «Allahsız dünya» kitabında həmin beyt çox uyarsız bir şəkildə salınmışdır.

Əridi köksündən Kəpəzin qarı,
Ağ kəlağay kimi başında qaldı.

Nə Qoşqar Murovu, nə də Murov Kəpəzi əvəz edə bilməz. Nizami Gəncəvinin «Alparaq» adlandırdığı

Kəpəz «qızıl daş» deməkdir. Qoşqarın və Murovun başında, döşündə yaz, yay aylarında kəlağaya bənzər qar zolaqları qalır. Kəpəzdə isə bu mənzərəni görə bilmərik. Şair ətəyində böyüdüüyü Murov dağına bu şeiri gəncliyində yazmışdır. Heç kəsə haqq verilmir ki, ürəkdən qopub gələn bu misralara əl gəzdirsin.

Mən Aşıq Şəmşir və Bəhmən Vətənoğlu haqqında təəssüratlarımla yanaşı, insanları düşündürmək və güldürmək üçün bir-iki kəlmə də Haxo Nəbi haqqında demək istəyirəm.

1. Bir gün Göyçədən Diziaynalı bir pəhləvan Nəbiylə güləşmək üçün Kəlbəcərin Gəştək kəndinə gəlir. Haxo deyir: qaranlıqda bizim güləşməyimizi kim görəcək? Bu gecə qal qonağımız ol. Səhər tezdən Gəştəyin ətəyində açıq havada zurnaçı çağıra q, cəngi çalsın, çalğının sədaları altında güləşək. Camaat da əl çalıb, əhsən desin. Haxo Nəbi qara damın orta kərənini (ona pələngər də deyirlər) çiyini ilə qaldırıb qonağın çəkmələrini kərənlə dirəyin arasına qoyur. Özü isə lap tezdən mal-qaranı naxıra qoşmağa aparır, pəhləvan yerindən qalxır və ev sahibəsindən çəkmələrini istəyir. Qadın deyir:

- Haxo çəkmələri it-pişiyn aparmasından ehtiyat edib, onları kərənlə dirəyin arasına qoydu. Diziaynalı pəhləvan çiyinini kərənin altına verir. Nəinki onu qaldırmaq, heç yerindən tərpedə bilmir. Deyir:

- Bacı, köhnə qaloşdan, çarıqdan nəyiniz var geyim bayıra çıxım. pəhləvan dərəyuxarı qaçıb canını qurtarır.

II. Haxonun qardaşını atın üstündə Tərtər çayının seli götürür. Haxo üzə-üzə atlı-zadlı onu çiyinə götürüb çaydan çıxarır.

Bir gün Haxonun qardaşı ölüm ayağında can verir. Haxonu çağırtdırır. Haxo qardaşının ayaq ucunda ağlayır və deyir:

- Qardaş, bu, Diziaynalı pəhləvan olsa səni əlindən alardım, seldən atını da özünü də qurtarardım. Səni boğan kimsəyə mənim gücüm çatmaz, onun qabağında acizəm. Qoy yönünü qibleyə çevirsinlər. Rahatca canını ver. Səni boğan Əzrayıldır.

III. Kənddə bir dəliqanlı varmış, ipə-sapa gəlmirmiş. Atası deyir:

- Bir az dincəl. Haxoya rast gələrsən boynunu, belini qırar. Oğlan yenə yerə-göyə sığışmır. Haxo kimdir? Atası göstərir, bax o Haxodur, dəyirmanı dən aparır. Oğlan bir dağarcıq dən götürüb dəyirmanı yollar. Haxo hüskürək çala-çala dən üyüdüdü. Oğlan içəri giren kimi ucadan deyir:

- Ey qoca, dənini yığışdır. Haxo sol əlini dəyirmanın daşının üstünə qoyub daşın hərəkətini dayandırır. Haxo soruşur:

- Nə deyirsən, ay bala?

Heyrətdən gözləri kəlləsinə çıxan oğlan deyir: - Baba deyirəm mənə də növbə çatacaqmı?

Kəlbəcərdən gətirdiyim aşıq şeiri ilə yanaşı, örnəklər də, incilər də çox qiymətlidir. Aşıq Şəmşir də, Bəhmən Vətənoğlu da belə zəngin folkloru olan bir diyarda dünyaya göz açmışlar. Bu qaynaqlardan faydalana-faydalana azman sənətkarlara çevrilmişlər. Kəlbəcər torpağının folklorunun, aşıq sənətinin mənə də güclü təsiri inkaredilməz bir həqiqətdir.

«İnsan və zaman» qəzeti, (Gəncə)
20-31 may, 2006-cı il.

FOLKLORŞÜNASIN ARXIVİNDƏN

Hər dağın döşündə bir çeşmə qaynayır. Əsl ustad məharəti ondadır ki, həmin çeşmənin gözünü otdan, ələfdən, daşdan, çınqıldan təmizləyəsən. Yerini, yatağını qaydaya salasın. Şairlər də, istedadlar da həmin dağ çeşməsinə bənzəyirlər.

... Folklorşünas, istedadlı şair, tanınmış alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının arxivində kimlərlə rastlaşmırsan, ilahi! Neçə-neçə azman sənətkarın söz dəryasına baş vurmali olursan. Ağdabanlı Aşıq Qurban, Dədə Şəmşir, Löylü Aşıq Bəsti, Şair Cavad, Miskin Vəli, Əli Bimar, Növrəs Firudin, İstibulaqlı Uğurlu, onun oğlu şair Salman, Qamışlı şair Rüstəm, onun qardaşı Zal Cabbarlı, Ayrım Umud, Ayrım Əhməd... daha kimlər, kimlər.

Həmin materiallar alimin yuxusuz gecələrinin, bir sözlə illərlə çəkdiyi əziyyət bahasına əldə edilib. Həmin şairlərdən bir neçəsinin yaradıcılığından bir çələng götürərək oxuculara təqdim edirik.

Qamışlı şair Rüstəmin şeirlər kitabı folklorşünas tərəfindən çapa hazırlandığı üçün ondan söhbət açmırıq. Arxivdə nələr yoxdur.

Dəmirçi Süleyman 1926-cı ildə Kəlbəcər rayonunun Xallanlı kəndində anadan olmuşdur. Onun uşaqlıq və yeniyetməlik çağları öz doğma kəndində keçmişdir. Süleyman 20 yaşından sonra Ağdaş rayonuna sənət öyrənmək üçün gedib və orada həm sandıqçı, həm də ki, dəmirçi peşəsinə yiyələnib. 35 il

Kəlbəcər rayon Əhaliyə Məişət Xidməti kombinatında çalışıb. Dəfələrlə fəxri fərmanlarla təltif olunub. «Əmək veteranı» döş nişanına layiq görülüb. Dəmirçi Süleyman 1993-cü ildə Kəlbəcərin ermənilər tərəfindən işğalı zamanı Gəncəyə pənah gətirmişdi. O, ömrünün son anına qədər vətən həsrəti, Kəlbəcəri görmək arzusu ilə yaşadı. Bu xeyirxah insanın 1995-ci ildə vətən üçün döyünən ürəyi əbədilik olaraq susdu. İndi onun sənətini kiçik oğlu dəmirçi Novruz davam etdirir.

Dəmirçi Süleyman gəlinlər üçün düzəltdiyi sandıqlarla birgə külli-miqdarda duzlu-məzəli, bəmzə şəirlər miras qoyub getmişdir.

RƏVAYƏT

Dəmirçi Süleyman sandıqçı işləyirdi. Günlərin birində Aşıq Şəmşir onun işlədiyi sexə gəldi və ona qızı Çimnaz xanım üçün cehiz sandığı hazırlamağı sifariş verdi.

Dəmirçi ona:

- Bir aya düzəldərəm, - dedi. Amma dəmirçi Dədə Şəmşirə həmin gün də sandıq verə bilərmiş. Axı, Süleymanın özü də həvəskar şair idi. O, Dədə Şəmşirlə zarafatlaşmaq, deyişmək üçün belə deyir. Bir ay tamam olanda Dədə Şəmşir kənddən rayon mərkəzinə gəlir, Süleyman ona yenə:

- Bir aydan sonra gəl-deyir.

Nəsə Dəmirçi Süleyman vaxtı-vədəni uzadır. Bir ay olur düz on iki ay. Bundan əsəbləşən Dədə Şəmşir qələm-dəftər götürüb Dəmirçi Süleyman məzəmmətliyə-məzəmmətliyə «Sandığın» şeirini yazır.

Dəmirçi məktubu alan kimi Dədə Şəmşirə cavab yazır
və əlavə edir ki, sandıq hazırdır, gəl apar.

AŞIQ ŞƏMŞİRLƏ SÜLEYMANIN DEYİŞMƏSİ

Aşiq Şəmşir:

Vədələşdik həftə keçdi, ay keçdi,
Ay usta düzəlib ili sandığın.
Qış addadı, bahar oldu, yay oldu,
Bir yaşı tamamdı, bəli, sandığın.

Süleyman:

Bağışla sən məni, ay Dədə Şəmşir,
Mövsüm çatıb, peçlər əyir sandığı.
Pəncərə dəmiri bir yana dursun,
Manqallar hesabda döyür sandığı.

Aşiq Şəmşir:

Uçunmaram, yarpaq kimi əsmərəm,
Sənətkaram, sənətkardan küsmərəm,
Sən elə bilmə ki, qurban kəsmərəm,
Çatsa əlimizə əli sandığın.

Süleyman:

Doğrudur, sövdamız, əzəl düz gəldi,
Zar, Zəyliyin qışı bir az tez gəldi...
Gədiklərdən boran əsdi, buz gəldi,
Oğulsan, vaxt tapıb qayır sandığı.

Aşıq Şəmşir:

Mən səni bilmirəm, dostum, günahkar,
Bilirəm evində iki ilan var.
Birisi can deyir, biri zəhrimar,
Olub işi ləngiməli sandığın.

Süleyman:

Aşıq Şəmşir söhbətindən doymaram,
Çox həsrətdə qalmağına qıymaram.
Bu il keçdi, gələn ilə qoymaram,
Gələr düz evinə özü sandığın.

Aşıq Şəmşir:

Yaxşı olsun, gözəl olsun düzəyi,
Qaynaqlansın əşyasının özəyi.
Cəlb eyləsin onun bəri-bəzəyi,
Gül kimi çəkilsin gülü sandığın.

Süleyman:

Elə bil sandığın aldı, qumaşdı,
Astarı taxtadır, üzü zər-qaşdır,
Dünya bazarında hər şeydən başdır,
Mələklər əlində yuyur sandığı.

Aşıq Şəmşir:

Sənətkarın işinə bax, işinə,
Yay işini qoyub, zalım qışına.
Məni atıb canavarın dişinə,
Salacaq dillərə dili sandığı.

Süleyman:

Mən oldum piyada, söz oldu atlı,
Sandıq bəhanədir, bir zarafatdır.
Şadam ki, kəlamım ustada çatdı,
Daim çulğalasın xeyir sandığı.

Aşıq Şəmşir:

Şəmşir səndən bil incitməz, Süleyman,
Dostunu unutmaz kamil bir insan.
Sel aparıb çaylaq olub Ağdaban,
Hələlik bağlıdır yolu sandığın.

Süleyman:

Sizin dağlar bizim dağdan başdısı,
Dötər, Süleymanın bağı daşdısı,
Ağdabanın yolu çinqıl-daşdısı,
Gətirər ceyranla cüyür sandığı.

DƏMİRÇİ SÜLEYMANIN DƏMİRÇİ ABBASLA DEYİŞMƏSİ

Süleyman:

Qocalıqda yorğalıqmı açmısan,
Düşmüşsən kələyə fəndə, Dəmirçi.
Olmaq istəyirəm dərdinə şərik,
Mən də dəmirçiyəm, sən də dəmirçi.

Dəmirçi:

Arıfdən, alimdən, aqıldən soruş,
Atəşin yoxdursa canda, Süleyman.
Eşqin atəşinə alışmaz ürək,
Coşqunluq olmasa, qanda, Süleyman.

Süleyman:

Əl çək bu sevdadan ötübdü yaşın,
Kiməsə uduzub sevgi sirdaşın.
Əllərin titrəyir, ağarıb başın,
Paslanıb qılıncın qında Dəmirçi.

Dəmirçi:

Başımı ağ görüb eyləmə hədə,
Səni də oyadar eşqi bivədə.
Məhəbbət yolunda bel bükülsə də,
Dəmirdən tutaram kündə, Süleyman.

Süleyman:

Barmağın kötükdür yaraşmır saza,
Çox bica uymusan işvəyə, naza...
Mən də vurulmuşdum bir sərbinaza,
İndi də durmuşam gendə, Dəmirçi.

Dəmirçi:

Kaş görə biləydin mənim dərdimi,
Tamam oynayaydı eşqinin himi.
Eşqin kükrəyəydi mənimki kimi,
Dərdimi biləydin onda Süleyman.

Süleyman:

Süleymana bəlli oldu əhvalın,
Eşq ucundan yəqin itib kamalın.
Arılar qırılıb, qurtarıb balın,
Sızıltı salmısan şanda Dəmirçi.

Dəmirçi:

Dəmirçinin şər danışma adına,
Odlanıram arı salma yadıma...

Fələk sala səni mənim oduma,
Əldən gedə şöhrət-şan da, Süleyman.

*«Xalq yaradıcılığı örnəkləri» kitabı,
Ağah 2002. Gəncə.*

EL NƏĞMƏKARININ SƏNƏT YOLU

Aşıq poeziyamızın Nizamisi sayılan Aşıq Ələsgər təxminən 1821-ci ildə, Ermənistanda, Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində yoxsul Alməmməd kişinin ailəsində dünyaya gəlmişdir. Onun atası Alməmməd kişi də rəvan təbə, gözəl şeir demək qabiliyyətinə malik idi. Ələsgər ilk ədəb-ərkanı da öz atasından öyrənmişdir.

Aşıq Ələsgər qədər Göyçədə Ağ Aşığın, Aşıq Alının adları çox məşhur idi. «Aşıq Alının Türkiyə səfəri» adlı bir dastanı da var idi.

Təxminən 17-18 yaşlarında Ələsgəri Azərbaycanda və Türkiyədə çox məşhur olan Aşıq Alı kimi ustad sənətkara şagird vermişlər. Aşıq Ələsgərin kamil bir sənətkar kimi yetişməsində Alının misilsiz xidmətləri olmuşdur.

Bir çox aşıqlar, hətta tədqiqatçılardan bəziləri Aşıq Ələsgərin aşağıdakı şeirinə:

Bir şagird ki, ustadına kəm baxa,
Onun gözlərinə ağ damar, damar.

İstinad edərək, belə deyirlər ki, guya Aşıq Ələsgər öz ustadı Alı ilə deyişmiş, yəni onun üzünə ağ olmuşdur. Sonra da peşimançılıq çəkərək bu şeiri yazmışdır. Bu heç də belə deyildir.

Məlum olduğu kimi, Aşıq Alının ustadı Göyçənin Kərkibaş kəndindən olan Ağ Aşıq adı ilə tanınan Allahverdi olmuşdur.

Rəvayətə görə, İranın xanı Pənah xan xəstələnir. Ona şirmayi sümüklü insanın sümük ununu dərman buyururlar. Soraqlaş-soraqlaş xanın adamları Göyçənin kərkibaş kəndinə gəlirlər. Lakin camaat yeddi qızı olan, oğul övladı olmayan Ağ Aşığı gizlədir, ələ vermir. Nəhayət, Ağ Aşığı ələ keçirirlər. Bu zaman Ağ Aşıq öz şagirdi Alıya təklif edir ki, mənimlə gedək, ailəmə bir xəbər gətir. Alı deyir ki, toyum əldədir, mən Türkiyəyə gedirəm. Beləliklə, Alı ustadının üzünə ağ olur.

Ağ Aşıq öldürülmür. Ağ Aşığın təklifi ilə Pənah xan güllü bağa çıxarılır. Ağ Aşıq sazda «Şah yuxusu» havasını çalır, Pənah xan şirin yuxuya gedir. Beləliklə, Ağ Aşıq xəstəni öz sümüyünün unu ilə deyil, sazında çaldığı ecazkar havaların təsiri ilə müalicə edir. O, ömürlük Pənah xanın aşığı olur. Ağ Aşıq ailəsini də İrəvana köçürür.

Ustadının üzünə ağ olan Aşıq Alının gözləri, həqiqətən kor olmuşdur. Bu səbəbdən də Aşıq Alı Qızılvangdən öz şagirdinin kəndi Ağkilsəyə çox yaxın olan Zod kəndinə köçmüşdür. Aşıq Alı aşağıdakı qoşmasını həmin günlərdə yazmışdı:

Bayram oldu külli-ələm bəzəndi,
Heç mənim halımı bilən olmadı.
Dost dostu çağırırdı, qohum qardaşı,
Mən qəribi yada salan olmadı.

Kimi dostnan gəzdi, kimi yoldaşnan,

Aşıq Alı qaldı gözü qan yaşnan,
Analar oğulnan, bacı qardaşnan,
Heç mənim halıma qalan olmadı.

Aşıq Ələsgərə öz ustadının belə vəziyyətə düşməsinin səbəbini ustadı Ağ Aşığın üzünə ağ olmasında görmüşdür. Həmin şeirini Aşıq Ələsgər ona görə yazmışdır ki, «hər yana işləyən» on iki şeyirdi bundan nəticə çıxarsın, heç vaxt ustadının üzünə ağ olmasın.

El arasında məsəl var, deyərlər ki, Aşıq Ələsgərin sözündən çox, onun sözlərinin yurdu şirindir. Aşıq Ələsgər şeirlərinin uzun illər yaddaşlarda qalıb yaşamasının bir çox sirləri vardır. Ən başlıcası odur ki, Aşıq Ələsgərin dili çox sadədir, hər bir şeiri bir musiqi ahənginə uyğun yarandığından emosional təsire malikdir, onun hər bir şeiri bir əhvalatı əlaqədar yaranmış, bu gün də o əhvalatla, yəni sözün «yurdu» ilə bağlı yaşayır. Onun hər bir şeiri müəyyən bir məqsədlə deyilmişdir.

Bir gün Aşıq Ələsgər yeni şeyirdi ilə səfərə çıxır. Onlar Kəlbəcərin Söyüdlü yaylağına çatanda acırlar. Bir alaçığa dönürlər. Bir gəlin qabağa çıxır və deyir:

- Xoş gəlmisən, ay Ələsgər əmi!

Gəlin yemək hazırlayır. Sonra qabda su gətirir ki, qonaqlar əllərini yusunlar.

Əvvəl Aşıq Ələsgər əlini yuyur, sonra növbə şeyirdə çatır. Şeyird gəlinin ağ biləyindən tutur. Gəlin üstünü vurmur. Qonaqlar çörək yeyib dururlar. Onlar çıxıb getmək istəyərkən gəlin deyir:

- Ələsgər əmi, bu mahalıda bir adın var, elə-obaya çıxanda elə adamlarla çıx ki, sənin adını batırmasın.

Arif Ələsgər hər şeyi başa düşür, sazı köynəkdən çıxarıb bədahətən aşağıdakı şeirini deyir:

Yaxşı hörmətinən, təmiz adınan,
Mən dolandım bütün Qafqaz elini,
Pirə ata dedim, cavana qardaş,
Ana, bacı bildim qızı, gəlini.

Yaxşı tanı, dağıtmaynan hüşunu,
Dostun oğracısan, qandım işini.
Badkeş bənd eyləmə, çək qəmişini,
Nəzm-cəzm eyləmə şeytan felini.

Aşıq Ələsgər elə oradan şagirdini Göyçəyə qaytarır, onu şəyirdlikdən kənar edir. Deməli, Aşıq Ələsgər şagirdlərinin təkcə səsinə və qabiliyyətinə görə deyil, həm də öz əqidəsinə uyğun olaraq əxlaqi keyfiyyətinə görə qəbul edirmiş. Bu ad ustadnamə deyil, bəlkə də şair-aşığın öz şagirdləri üçün bir əxlaq kodeksidir.

*«Kommunist əməyi» qəzeti, (Xanlar rayonu)
23 may, 1972-ci il.*

ÜRƏYİM DƏ VƏTƏNDİ

«Ürəyim də Vətəndi» deyən, şeir-sənət aləmində öz səsi, öz nəfəsi olan, şifahi ədəbiyyatımızın – folklor dəryamızın incilərini toplayıb xalqın özünə çatdıran bu insanın özü də bir dəryadı. Bircə kəlmə söz soruşub cavabını eşitsən, bu fikrin doğruluğuna şübhən qalmaz. Şeirlərinin birində deyir:

Pirsultan, boylan Qoşqara sarı,
Keçir baxışından sıra dağları.
Sədniki də hərdən yada sal barı,
Güneyində, quzeyində izim var.

Biz ilin-günün bu vaxtında Sədnik Paşa Pirsultanlıyı yada salıb Gəncəyə üz tutduq və gəlib şeir-sənət yolçusu, xalq yaradıcılığının yorulmaz tədqiqatçısı, elm fədaisi olan bir insanın qapısını döydük. Çay süfrəsi arxasında gedən söhbətdə Sədnik

müəllimi dinlədikcə doğrudan özünü dərya kənarında hiss edirsən – şirin zümzüməli, qəlbə sərinlik gətirən bir dəryanın...

Gözündən keçər bu yollar,
Sözündən keçər bu yollar...

- Sədnik müəllim, öz dilinizdən özünüzün-Sədnik Paşa Pirsultanlının kim olduğunu eşitmək maraqlıdır.

- Daşkəsəndə Pirsultan adında bir dağ var, bu dağın ətəyindəki kənddə doğulmuşam, ilk şeirlərimi də bu dağa həsr etmişəm, bu dağın adını özümə təxəllüs seçmişəm. Orta məktəbdə oxuyarkən bizim Əlabbas Qasımov adında ədəbiyyat müəllimimiz vardı. Nizaminin, Füzulinin, Aşıq Ələsgərin, Bayronun, Şekspirin, hələ o qadağa dövrlərində Hüseyn Cavidin, Müşfiqin şeir-sənət dünyasının qapılarını o kişi tanıdıb mənə. Gözəl lirik şeirləri ilə tanınan Əlabbas Qasımov mənim ilk sənət müəllimim olub. Amma təəssüf edirəm ki, bu gözəl insan haqqında indiyədək heç bir sanballı əsər yazı bilməmişəm.

- Gəncədə pedaqoji institutda oxuyarkən maddi cəhətdən korluq çəkməyim deyə müxtəlif qəzetlərə məqalələr yazmağa başladım. Şeirdən bir növ uzaqlaşdım. İnstitutu bitirəndə özünü tərif kimi çıxsa da deyim ki, bitkin jurnalist hesab olunurdum. Buna görə də mən Daşkəsən rayon qəzetinə redaktor göndərildim. Sonra isə daha bir neçə rayonda redaktor işlədim. Nəhayət, aspiranturaya qəbul oldum, bundan sonra məqalə, şeir yazmağı bir kənara qoyub şifahi ədəbiyyat nümunələri toplamağa başladım.

Mənim folklor aləminə baş vurmağımın səbəbkarı Leyli nənəmdir. İlk dəfə bayatıları, əfsanə və nağılları, dastanları onun dilindən eşitmişəm. Aspiranturada oxuyanda, Daşkəsəndə, Kəlbəcərdə qəzet redaktoru işləyəndə kənd-kənd, oba-oba gəzib yaddaşlarda yaşayan folklor nümunələrini topladım. Mən namizədlik dissertasiyası müdafiə etdikdən sonra Gəncə Pedaqoji İnstitutuna işə gəldim.

«Koroğlu» dastanını tədqiq edəndə orada Şirinqala adına rast gəldim. Yadıңызdadırmı, Koroğlu yanıqlı səsle oxuyur:

Uca-uca dağ başında
Borum-borum qar görünür.
Nə dəlilər, nə Çənlibel,
Nə alagöz yar görünür.

- Mən həmin o uca dağ başında olan qalanın sorağı ilə gedib Ağbulaqda (Kirovakanda-Hallavarda) onun qalıqlarını tapdım. Rəhmətlik Təhmasib müəllim dedi ki, Sədnik, bu yol səni qoynuna aldı, daha sən yata bilməzsən, sən həmişə axtarışda olmalısən.

Doğrudan da mən o vaxtdan axtarış yolundan çəkilmədim. 1972-ci ildə ilk kitabım «Yaşayan əfsanələr» çap olundu. Bunun arxasınca isə «Yurdumuzun əfsanələri» və «Azərbaycan xalq əfsanələri» kitablarını tərtib edib nəşr etdirdim. Bir çox əfsanələrin sorağı məni uzaq Qazaxıstana, Qırğızıstana, Türkmənıstana, Özbəkıstana apardı. Çünki 1930-cu illərin sürgün dövrlərində o yerlərə Azərbaycandan yüz minlərlə adam köçürülmüşdü.

Ümumiyyətlə, Azərbaycanda elə bir qala yoxdur ki, onun başına dolanmayım, elə bir kənd yoxdur ki, onun hüsnünə tamaşa etməyim, camaatının şifahi yaradıcılıq xəzinəsinə baş vurmayım. Yer üzünün bitki örtüyü olduğu kimi, onun folklor aləmi də var. Mən dəfələrlə Türkiyədə, İranda, Almaniyada, Belçikada, Hollandiyada olub folklor nümunələrimizi toplayıb tədqiq etmişəm, 30-a qədər kitab, bəlkə də mindən çox qəzet yazısı çap etdirmişəm. Şeirlərimin birində yazmışam:

Gözümdən keçər bu yollar,
Sözümdən keçər bu yollar...

Biz şair xalqıq, bu yaxşıdır, ya pis?

- Sədrik müəllim, mən bilərəm ki, siz Dədə Şəmşirle yaxın olmusunuz. Onun özünün və atasının yaradıcılığını tədqiq etmişiniz. Böyük ustadla bağlı cavan qələm sahiblərindən birinin yazısını xatırlayıram. Müəllif Kəlbəcərin işğal olunduğu günü xatırlayıb yazırdı ki, ermənilərin Ağdaban kəndinə yaxınlaşdığını görüb Dədə Şəmşirin evinə qaçdım. Divardakı xalçanın üstündə ustadın şəkli, sazı və beşatılanı asılmışdı. Tez sazı, fotoaparatu götürüb qəbirstanlığa getdim, aşığın uyuduğu qəbrin şəklini çəkdim.

- Sədrik müəllim, sizcə, həmin gənc düzmü edib? Yaxşı olmazdımı beşatılanı götürüb düşmənin üstünə gedəydi? Yəni sözümün canı odur ki, başımıza gələn bəlalardan bir çoxu elə şair xalq olduğumuzla bağlı deyilmi?

- Bilirsiniz, şair tayfası bir az kövrək olur. Kövrək olduğu, hissiyyata qapıldığı üçün istəyir ki, nə isə bir

xatirə qoya və bunu da özünə mənəvi borc bilir. Əlbəttə, yaxşı olardı ki, dediyiniz həmin o cavan şair Şəmşirin qoşalüləsini götürüb düşmənin üstünə gedəydi. O həlak olsaydı belə, əsl qəhrəmanlıq göstərmiş olardı, sübut edərdi ki, biz öz torpağımızı, öz sənətkarlarımızı təkcə şeirlə, sözlə deyil, həm də silah gücünə qorumağa qadirik.

- Sədnik müəllim, bu fikrin davamı kimi deyim ki, biz hələ uşaqlıqdan silah atmağı, dava etməyi öyrənmək əvəzinə güldən-çiçəkdən şeir yazmağı öyrənirik. Belə bir fikrə münasibətiniz necədir: kaş bizim şairlər ordusunun yarısı olmayaydı, amma bir işğalçı sərkərdəmiz olaydı.

- Sizin fikrinizlə həm razıyam, həm də yox.
Şah

İsmayıl Xətai həm şair idi, həm də dövlət başçısı idi. Həm sərkərdə idi, həm də əsl vətənpərvər idi. Onun şairliyi vətənpərvər olmağına, sərkərdə olmağına mane olmurdu. Vətəni sevməyən adamdan şair çıxmaz. Bu yerdə bir haşiyə çıxım. Bir cavan müharibəyə getmir, orda-burda gəzir. Deyirlər, oğul, sən Vətəni sevirsen? Deyir ki, Vətən üçün ölürəm. Deyirlər ki, bəs onda niyə Vətəni qorumağa getmirsən? Deyir ki, qorxuram gedib döyüşdə öləm, Vətəni sevən olmaya. Deyirlər sən get döyüşdə həlak ol, vətəni sevən tapılar.

Deməyim odur ki, bəzi adamlar Vətən sevgisinin nə olduğunu bilmirlər. Şair də döyüşə getməlidir və yaşından asılı olmayaraq hər bir şairin yaradıcılıq meydanı elə ön cəbhə – səngər olmalıdır.

- Sizin soracağınız tez-tez ön cəbhədən gəlirdi. Orada çəkilmiş fotolara baxanda da bu hiss olunur.

- Pedaqoji institutun professoru olmaqla

yanaşı, bir şair, ziyalı kimi, Gəncəbasar Aşıqlar Birliyinin sədri kimi həmişə əsgərlər arasında olmuşam, onları sözümlə, şeirimlə döyüşlərə ruhlandırıram. Şair sözü bir qoşunun görəcəyi qədər iş görə bilər. Deyəndə ki, əzizini itirən bir il ağlar, Vətəninə itirən ömrü boyu, -bunun döyüşçülərimizə necə təsir göstərdiyini sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Söz özü ordudur. Mən yeri gəldiyi üçün bir mətləbi də demək istəyirəm. Mənim məddahlıqdan uzaq olduğumu hamı bilir. Amma ürəyimin diqtəsini deyirəm, görüb duyduğumu bildirirəm: indiki iqtidarın başında duran adamın hər kəlməsi bir qoşundur. Bəzi ağzıgöyçəklər deyir ki, bəs belədirsə, nə üçün torpaqlarımız geri alınmır? Bilirsiniz, atalar misalıdır: səbr ilə halva bişər, ey qora, səndən. Hər şeyin vaxtı var.

- Müxalifət də dil-boğaza qoymadan deyir ki, Qarabağı müharibə ilə geri qaytarmaq olar.

- Qoy müxalifət məndən inciməsin. Küçədə yüyürəndən prezident olmaz. Prezident yüyürtdürər, yüyürməz. Əlinə daş götürüb camaata atmaz.

- Gəncədə də belədir?

- Bəli, belədir. Mən çox təəccüb edirəm. Xalq Cəbhəsi dövründən bir ənənə qalıb, bəzi adamlar elə bilir ki, küçədə yürüməklə onlara hakimiyyət veriləcək.

- Bu yolla hakimiyyətə gəlmişdilər də...

- Elə buna görə hakimiyyətdə qala bilmədilər. Mən hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan elə adamlar görürəm ki, təəccübdən donuram: bilirsiniz, rəhbərdə qətiyyət olar, nüfuz olar, onu beynəlxalq aləmdə tanıyarlarsa, onun çəkisi olar. Xalq daha on il əvvəlki xalq deyil ki, onu aldadalar. Xalq özü-özünü kəşf edib, tanıyıb, keçəl suya getməz.

Sənsiz bu dağların dadı qalmamış...

Bu barədə özündən heç nə soruşmadım. Bilirdim ki, bulud kimi dola bilər...

Sədnik müəllim 50 ilə qədər bir dövrdə xalqın söz xəzinəsindən, şifahi yaradıcılığından ən gözəl inciləri toplayanda rastına bir inci də çıxır. Gözəllikdə tayı-bərabəri olmayan pəri misallı bu qız sonralar Sədnik müəllimin ömür-gün dostu olur, ona gözəl övladlar bəxş edir. Nə edəsən ki, tale Səfurə xanımın ömrünü yarıda, Sədnik müəllimi isə qəm-qüسسə içində qoydu. Sonralar sevgili yarının xəyalı şeirlərinə hopdu:

Ağlar övladını itirmiş ana,
Gözündən yaş axar, bax Pirsultana,
Əlləri qoynunda durub yan-yana
Sənsiz o dağların dadı qalmamış...

- Sədnik Paşa Pirsultanlı bu gün nə işlə məşğuldur? Siyasətə baş vururmu?

- (gülür) Səhərdən elə bu barədə danışırıq?
O

ki qaldı siyasətə baş vurub-vurmamağıma, biz həmişə siyasətin çevrəsindəyik. Ondan nə qədər qaçaq da ona bir o qədər yaxın gedirik. Əlbəttə, mən siyasətçi deyiləm, heç bir partiyanın üzvü də deyiləm. Mənimki xalqın min illərdən bəri batdağa düşmüş, itmiş söz, hikmət adlı cəvahiratını toplayıb, cilalayıb xalqın sərvətini özündən alıb özünə qaytarmaqdır.

- Sədnik müəllim, özünüz də hiss edirsiniz ki, müsahibəyə nöqtə qoymağın vaxtı yetişib.

- Elədir. Fikrim var ki, xalqımızın unudulmaqda olan müxtəlif adət-ənənələri, əxlaqı, mənəviyyatı barədə sizin qəzetinizə yazılar göndərəm.
- Biz hazır. Yazılarınızı gözləyirik.

*«İki sahil» qəzeti,
28 sentyabr, 1999-cu il.*

BAYATILI DASTANLAR

«ARZU-QƏMBƏR» DASTANI
(Azərbaycan versiyası)

Biz bunu ona görə «Azərbaycan versiyası» adlandırırıq ki, eyni adlı Kərkük xalq dastanı da vardır. Həmin dastanı «Gənclik» nəşriyyatı (Bakı) 1971–ci ildə çap etmişdir.

«Arzu-Qəmbər»in Azərbaycan versiyası və variantları hələlik çap olunmamışdır. Oxuculara indi təqdim olunan bu dastan 1972-ci ildə 71 yaşlı şamaxılı Böyükxanım Əliheydər qızından maqnitafon lentinə yazılmışdır.

Bizim «Arzu-Qəmbər»imiz eyni adlı Kərkük xalq dastanından tamamilə fərqlənir. Kərkük xalq dastanından fərqli olaraq bizim dastan sadə və yığcamdır, başqa xalq dastanları ilə əlaqəsi yoxdur, öz oricinallığı ilə seçilir, dini təsirdən uzaqdır.

Kərkük versiyasında Qəmbərlə Arzu əmi oğlu və əmi qızıdır. Azərbaycan dastanlarında isə onların heç bir qohumluq əlaqəsi yoxdur.

Azərbaycan dastanı ilə Kərkük dastanı arasındakı ən əsaslı fərqlərdən biri də odur ki, Kərkük versiyasında Arzu və Qəmbər bir-birinə qovuşmur. Nakam ölürlər.

Azərbaycan versiyası isə xoşbəxt sonluqla qurtarır. Onlar toy edib evlənilirlər.

Lakin biz «Arzu-Qəmbər»in bir variantını da əldə edə bilmişik ki, orada da aşıqlər bir-birlərinə qovuşurlar. Bu variantın özü də Kərkük xalq dastanından xeyli fərqlidir.

Kərkük versiyasında Qəmbərin və ya Arzunun haralı olduqları bilinmir.

Azərbaycan versiyasında aşiqlərin Sarovdan və ya Sarov dağından, dastanın variant hissəsində isə Sarabdan və ya Sarab dağından olduqları deyilir.

Ümumən belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, Kərkük versiyasına sonradan müəyyən əlavələr edilmiş, Azərbaycan versiyasında isə bir sıra şeylər unudulmuşdur. Bu isə özü-özlüyündə Azərbaycan dastanının daha qədim olduğunu göstərir.

Azərbaycan «Arzu-Qəmbər»inin məzmunu belədir:

Deyirlər: keçmişdə bir qarı var idi. Qarının bir nəvəsi vardı – adı Qəmbər. O, qara olduğundan ona «Qara Qəmbər» deyərtilər.

Bir gecə yatır. Yuxuda buna deyirlər:

- Ay Qəmbər, niyə yatmısan. Bir dəmir çarıq gey, böyük əsa götür. Çörək götür – get. Gedərsən, bir qız taparsan. Haçan gördün çarığının altı yırtılıb, əsanın burnu gedib, çörək də kiflənib, onda bir qız tapacaqsan.

Qəmbər səhər durur ayağa deyir:

- Nənə, mənə çörək bişirginən.

- Neynirsən, ay oğul, çörəyi?

Deyir, bəs, gedirəm qız tapmağa.

Gedir bir dənə dəmir çarıq alır, bir dənə əsa götürür, çörəkləri də vurur qoltuğuna.

Gedir, gedir, görür bəli... Az gedir, çox gedir. Asta gedir, usta gedir, yel üstə gedir. İynə yarım yol gedir. Gedir görür, çarığın altı yırtılıb, əsanın da burnu gedib, çörək də kiflənib.

Deyir, hə, bu bulağın başında oturum. Qız tapacağam.

Çörəkdən yavaş-yavaş yeməkdə olsun – bu kifli çörəkdən. Gördü bir dəstə qız bulağa gəlir, su doldurmağa. Bu qızlar bir-bir gəldi yetişdi bulağa. Bir-bir kuzələrini doldurdular getdilər. Gördü qızın biri (daha gözəli) buna çox baxır.

Dedilər:

- Ay Arzu dur gedək, axşamdı. Doldur qabın, gedək.

Qızlar gedəndə bu qız – bu Arzu qolbağını – bilərziyini çıxarıb qoyur bulağın başında, çıxır gedir evlərinə.

Bunlar evlərinə gedəndən sonra Qəmbər bilərziyi götürüb qoyur cibinə.

Qız gedir evə, deyir:

- Ay ana, bay, bilərziyim yadımdan çıxıb qalıb suyun qırağında. Gedim qolbağımı gətirim.

Anası deyir:

- Get, tez qayıt, gəl.

Gəlir deyir:

- Ay gözəl oğlan, burda qolbağı görməmişən?

Deyir:

Əmbərdi, ay əmbərdi,
Su üstə süsəmbərdi.
Özümü nişan verim,
Adım Qara Qəmbərdi.

Deyir:

- Adın Qəmbərdi?
- Bəli, mənə «Qara Qəmbər» deyirlər, gözəl qız.

Ala, verim.

Verir bilərziyini.

Qız gəlir evə, deyir:

- Ay ana, kim bu qızıl bilərziyi verərdi mənə?

Gedim ona deyim ki, nökr durarsan?

Anası deyir:

- Get, de.

Gəlir deyir:

- Gözəl oğlan, nökr durarsan?

Deyir:

- Gözəl qız, əcəb durram.

Qız götürür onu aparır evlərinə.

Bunlar o qədər bir-birlərinə öyrəşirlər ki, axırda aşiq-məşuq olurlar.

Ev əhli bundan xəbər tutub gədəni salırlar bir zirzəmiyə. Qızı yuxarıda evin üstündə oturdurlar ki, evdə bunlar bir-birini görməsinlər.

Bir gün evdəkilər fikirləşirlər ki, necə eyləyək, bu Qəmbəri başdan eləyək. Gəl bir xörək bişirək – aş bişirək, üstünə zəhər tökək. Aparaq qoyaq qabağına, yesin ölsün, başımızdan olsun, qızı da köçürək.

Arzu bundan xəbər tutur. Evin altına yırtıq deşir, ağzın dayayıb yırtığa, deyir:

Əmə, Qəmbərim, əmə,

Sirrin heç kimə demə.

Qabağında quzu-pilo,

Şəkərə də dönsə, yemə.

Deyir:

- Yaxşı.

- Qəmbərin yanında bir pişik də var idi. Aşı gətirib qoyurlar Qəmbərin qabağına. Qəmbər də

götürüb pişiyin qabağına qoyur. Pişik aşı yeyən kimi ölür.

Deyirlər:

- Arzu, bu sənin işindi. Sən xəbər vermişən.

Deyir:

- Mən harda, o harda? Mən yuxarıda, o aşağıda.

Bir gün Arzunu gəlin aparmağa gəlirlər. Qızı geyindirib evdən bayıra çıxarırlar.

Qəmbər zirzəmidə çal-çağırı eşidib, hönkürtü çəkib ağlayır. Deyir:

Yada, qoymuyun, yada,
Kimim var, çatsın dada?
Qəmbər gözün kor olsun,
Arzun yetişsə yada.

Qız bayıra çıxanda Qəmbərin ağlamağını eşidib deyir:

Qara Qəmbər, xas Qəmbər,
Niyə tutdun yas, Qəmbər?
Arzun ata minibdi,
Üzəngisin bas, Qəmbər!

Qəmbər güc vurur, açır qapını, çıxır bayıra. Yapışır atın üzəngisindən, deyir:

Üzəngilər, ay üzəngilər,
Dost boynun üzən gülər?!
Arzumun şümşad ayaqların,
Ağrıtməsın üzəngilər.

* * *

Yəhərrər, ay yəhərrər,
Dost boynumu yəhərrər.
Arzumun şümşad yannarın,
Ağrıtməsın yəhərrər.

* * *

Cilolar, ay cilolar,
Dost boynumu cilolar.
Arzumun şümşad əllərin,
Ağrıtməsın cilolar.

* * *

Qayışdar, ay qayışdar,
Dost boynumu qayışdar.
Arzumun şümşad qışdarın,
Ağrıtməsın qayışdar.

Camaat buna qışqırır:

- Bəy evinə gəlin aparırsan ki, bu qədər buna
yalvarasan?

İtələyirlər o yana, at bunun ayağını basır, al qanı
xırman olur. Bu ağlaya-ağlaya gedəndə qız – bir
qiymətli yaylığı varmış – atır bunun üstünə. Götürüb
yaylığı basır gözünə, deyir:

Gözlərim, ay gözlərim,
Taqəti yox, dizlərin.
Arzumu apardılar,
Niyə çıxmır gözlərim?

Hərə bir yandan bunu vurur, qovur. Qəmbər yaylıq gözündə çıxıb meşəyə gedir.

Sənə xəbər verim qızdan. Qızı gəlin gedəcəyi evə aparırlar. Çalmaq, oynamaq... hamı dağılından sonra Arzu durur ayağa qapıları daldan möhkəm bağlayır. Bəyi evə buraxmır. Bəy ha çağırır, ha bağırır olmur. Arzu qapını açmır ki, açmır. Axırda bəyin bağı çatlayıb ölür.

Arzu evdə qalır. Bir ay, üç ay, beş ay. Bu qız evdən bayıra çıxmır. Bir gün yaz qabağı olur. Qızlar gəlirlər:

- Ay Arzu, bədi evdə oturduğun. Dur gedək təzə ot səyahətinə. Gedək çəmənliyə dincələk. Durur bu qızlara qoşulub gedir. Qızlar – hələ dağılışır bir yana gəzməyə, bu oturur qab-qasığın, süfrənin yanında. Göy çəmənliyə baxır, yadına Qəmbər düşür və deyir:

Çəmən gördüm bağ kimi,
Saraldım yarpaq kimi.
Qəmbərsiz bu gözlərim,
Bozarsın torpaq kimi.

Qızlar gedib görürlər ki, ayı kimi tük gətirmiş bir şey var. Gəlib deyirlər:

- Ay Arzu, bir dənə şey var, bilmirik adamdı, bilmirik ayıdı. Dur gedək, sən də tamaşa elə.

Bu da qoşulur qızlara gedir. Gəlir görür ki, bir adama oxşayan şeydi.

Deyir:

- Ay adam, adamsan dillən, heyvansan mələ.

Deyir:

- Mən adamam.

Arzu soruşur:

- Haralısan?

Deyir:

- Sarovlu.

Arzu deyir:

Sarov dağı dağdımı?
Dörd tərəfi bağdımı?
Səndən bir xəbər alım,
Qəmbər ölüb, sağdımı?

Deyir:

Sarov dağı dağ deyil,
Dörd tərəfi bağ deyil.
Sənə bir xəbər verim,
Qəmbər ölüb, sağ deyil.

Arzu deyir:

Sərim vay, səmbərim vay,
Müşküm vay, əmbərim vay.
Aləmin mal, dövləti,
Mənim də Qəmbərim vay.

Qəmbər deyir:

Sərinə sər ollam,
Müşkünə əmbər ollam.
O sənə Qəmbər olmadı,
Mən sənə Qəmbər ollam.

Qəmbər qızı tanıyır, ancaq bildirmir.
Arzu deyir:

Sərim də, səri neynir,
Müşkü əmbəri neynir.
Arzuya öz Qəmbəri,
Özgə Qəmbəri neynir.

Qəmbər deyir:
- Qəmbəri nəyinnən tanıyırsan?
Arzu deyir:

Halınan, ay halınan,
Doymaq olmaz balınan,
Nəyinnən tanıyaram?
Üzdə qoşa xalınan.

Tükləri aralayır xalları görünür.
Burda bunlar qucaqlaşırlar.
Qızlardan biri deyir:

- Ay Allah, mənim ömrümdən beş il Arzuya
ver.

O biri deyir:
- Mənim də ömrümdən beş il Qəmbərə ver.

Qəmbəri götürüb gəlirlər evə. Bəzəndirib
düzəndirirlər. Üç gün, üç gecə toy eləyirlər.

*«Yüksəliş» qəzeti, (Gəncə)
19 fevral, 1973-cü il*

«ARZU - QƏMBƏR» DASTANI HAQQINDA

Azərbaycan «Arzu - Qəmbər»inin ilk variantı, yəni Şamaxı variantı 1972-ci ildə bu sətirlerini müəllifi tərəfindən yazıya alınmış və bir qədər sonra nəşr olunmuşdur. (Aəzərbaycan qadını, № 12, 1974).

«Arzu - Qəmbər»in bundan əlavə üç variantı, ikisi natamamdır. Lakin Gəncə variantı bütövdür.

1975-ci ildə Anaxanım Mahmud qızı Əsgərovadan topladığımız «Arzu -Qəmbər» dastanının Gəncə variantını oxuculara təqdim edirik. Anaxanım 1902-ci ildə Şamaxor rayonunun Seyfəli kəndində anadan olmuş, özündən iyirmi beş yaş böyük olan, İranın Sarab elindən gəlmiş Məşədi Rəhim Sadiq oğlu ilə evləndikdən sonra Gəncə şəhərinə gəlmişdir.

Anaxanım «Əsli-Kərəm», «Arzu - Qəmbər», «Aşıq Qərib» kimi dastanları, çoxsaylı bayatıları özündən yaşlı olan ərindən eşidib öyrənmişdir. Məşədi Rəhim 1944-cü ildə, Anaxanım isə 1983-cü ildə vəfat etmişlər. Onlardan bizə «Arzu - Qəmbər» dastanının Gəncə variantı və bir neçə bayatı incisi yadigar qalmışdır.

«Arzu - Qəmbər»

Biri var idi, biri yox idi, iki qardaş var idi. Birinin adı Həsən tacir, o birinin adı Hüseyn tacir idi. Bir gün bir dərviş gəldi və onlara qonaq oldu. Dərvişə pay vermək istədilər. Dərviş dedi:

- Mən pay alan yox, pay verənəm.

Axşam düşdü. Onlar çox bikef idilər. Dərviş dedi:

- Niyə bikefsiniz?

Onlar övladlarının olmadığını dərvişə dedilər. Dərviş onlara bir alma verdi və dedi:

- Hüseyn tacir, sən bir oğlun, Həsən tacir, sən də bir qızın olacaq.

Onlar almanı arvadları ilə yedilər. Doqquz ay, doqquz saat, doqquz dəqiqə tamam oldu. Arvadlar bari həmdiyəni yerə qoydular. Həsən tacirin bir qızı, Hüseyn tacirin bir oğlu oldu. Oğlanın adını Qəmbər, qızın adını Arzu qoydular.

Onlar yavaş-yavaş böyüdülər. Yeddi yaşında olarkən onları məktəbə qoydular. Onlar məktəbə bir gedib, bir gəlirdilər. Bunu bir qarı görür və gəlib qızın anasına deyir ki, sən qızın Qəmbərlə gəzir. Qarı onları ayırmağa çalışır və bunun üçün tədbir tökür. Qarı qızın anasına deyir ki, sən döşünün südündən sağ və onu bişirib ver Qəmbərlə Arzu içsinlər. Qoy onlar bir-birini qardaş-bacı gözündə görsünlər.

Arzu bu məsələdən həli idi. Anası qarının dediyi kimi etdi və qızına dedi ki, get, əmin oğlunu çağır və sizin üçün bişirdiyim südü içsin. Qız oğlanı gətirdi, gördü ki, oğlanın heç nədən xəbəri yoxdur, o südü içir. Bunu görən qız dedi:

Artıbdır, qənim artıbdır,
Dərdin canımda yatıbdır.
İçmə, əmim oğlu, içmə,
Anam südündən qatıbdır.

Oğlan əmisi qızına deyir:
Olmuyunca, ha olmuyunca,
Dərdin canımda qalmayınca,
Sənə bacı demərəm,
Bir ata-anadan olmuyunca.

Oğlan ilə qızı ayırırlar. Qız səhər, oğlan isə
günorta məktəbə gedir.

Qız səhər bilərziyini yadından çıxarıb
çarhovuzun qırağında qoydu və məktəbə getdi.
Günorta oğlan çarhovuzun qırağından keçəndə qızın
bilərziyini tapır. Baxır görür ki, öz əmisi qızının
bilərziyidir. Sonra baxır ki, əmisi qızı çarhovuzun
qırağında əli qoynunda durub, ağlayır. Oğlan deyir:

Su gəlir tuluq-tuluq,
Canım olur suluq-suluq,
Bilərziyini tapana,
Nə verərsən muştuluq?

Qız deyir:

Su gəlir tuluq-tuluq,
Canım olur suluq-suluq,
Bilərziyimi tapana,
Canımı verərəm muştuluq.

Oğlan əyilib qızın üzündən öpür. Qarı yenə onları görür, Arzunun anasına xəbər verir. Qızı məktəbə buraxmırlar.

Qəmbər isə məktəbə təkəcə gedir. Çox çəkmir ki, qızı başqasına verirlər.

Qəmbər bunu eşidib çox kədərlənir və deyir:

- Qızı mənə vermədiniz, heç olmasa qoyun atın cilovundan mən tutum.

Qızı atın üstünə qoyurlar. Qəmbər cilovu çəkir. Arzu atın üstündə atı yeyin sürür, at Qəmbərin dabanını ayaqlayır. Oğlan deyir:

Al geyirsən, əsdirirsən, əmim qızı,
Səbr-qərarım kəsdirirsən, əmim qızı.
Asta sür, çərpəndimi basdırırsan əmim qızı.

Qız deyir:

Al geymişəm, əsdirirəm, əmim oğlu,
Səbr-qərar kəsdirirəm, əmim oğlu,
Asta sürürəm, çərpəndini basdırmaram,
əmim oğlu.

Oğlan qızın üzündən öpür. Atlılar bunu görüb tökülür və bəy Qəmbəri doğrayıb öldürür.

Qızı aparanda atın ayağı daşa ilişir və bəy yıxılıb ölür. Arzunu həmin bəyin evinə aparırlar.

Darda qalanların köməyi Xızr İlyas Qəmbərin azasını yığır və Qəmbərin ağzından vurur. O ayılır və deyir:

- Paho, nə çox yatmışam.

Xızr İlyas deyir:

- Ananın xoruzu ölsün, çox yatmısan.

Qəmbər durub evlərinə gedir. Atını tövlədən
çəkib minir və Arzunu axtarmağa gedir. Görür ki, Arzu
çəməndə çiçək yığır. Oğlan irəli gəlib deyir:

Köynəkcək, can köynəkcək,
Beli-buxunu göyçək.
Əlində bir dəstə gül,
Özü gülündən göyçək.

Qız fikirləşir ki, bəs Qəmbəri mənim yanımda
doğradılar. Qoy onda mən də ondan xəbər alım görüm,
o kimdi? Qız deyir:

Sarab dağı dağdımı?
Dörd bir yanı bağdımı?
Sarablı Qəmbər vardı,
Ölüb, yoxsa sağdımı?

Oğlan deyir:

Sarabın dağı dağdır,
Dörd bir yanı bağdır.
Sarablı Qəmbər ki var,
Bilmirəm, ölüb, sağdır.

Qız kor-peşman geri qayıdır. Oğlan görür ki, qız
onu tanımadı getdi. O, qıza deyir:

Müşk mənəm, əmbər mənəm,
Suda süsənbər mənəm.

Başına dönüm Arzu,
Sən deyən Qəmbər mənəm.

Oğlan ilə qız çox sevinirlər. Bir-biri ilə görüşürlər. Oğlan qızı atın üstünə qoyub evlərinə gətirir, qırx gün, qırx gejə toy edir.

Onlar yedi, içdi, o yana getdi. Biz də bu yana getdik.

«Kommunist əməyi» qəzeti, (Xanlar)

29 noyabr 1986-cı il.

ÇOXVARIANTLI DASTANLARIMIZ

ARZU – QƏMBƏR

Hələlik bizə bu dastanın Kərkük, Azərbaycan və Krim teatrlarına məxsus variantları məlumdur. Azərbaycan «Arzu-Qəmbər»inin iki tam və iki natamam variantları toplanmışdır. «Arzu-Qəmbər»in bütöv olan Şamaxı variantı haqqında «Azərbaycan qadını» (№ 12, 1974) jurnalında, Gəncə variantı barədə isə Xanlar rayonunda çıxan «Kommunist əməyi» qəzetinin 29 noyabr 1986-cı il tarixli nömrəsində söhbət açmışıq.

«Arzu-Qəmbər»in Bakı və Qarayazı variantları hələ tamamlanmasa da, bunlarda ən qədim, arxaik elementlər qorunub saxlanılmışdır.

Dastanın Bakı variantında Qəmbərin nişanlısını alan oğlanın adının Güləboy olması, Qəmbərə ilanın hami durması və sair səmərəli məlumatlar mühafizə olunmuşdur.

Dastanın Qarayazı variantında Qəmbərin ovçu olması faktı aşkar olunur. Eyni zamanda bu natamam variantlarda təkrar olunmayan orijinal bayatı inciləri

vardır. Əlbəttə, dastan və ya digər ədəbi nümunə çoxvariantlı olsa yaxşıdır. Bu, bəzi məsələləri aydınlaşdırmaqda tədqiqatçının köməyinə çata bilər.

Aşağıda oxuculara «Arzu-Qəmbər»in Bakı variantını təqdim edirik.

ARZU – QƏMBƏR

(Bakı variantı)

Bir qoca qarının Qəmbər adlı nəvəsi vardı. Qəmbər hərdən aradan çıxır, tapılmaz olurdu. Bir gün nənəsi bunun səbəbini soruşdu:

- Ay Qəmbər, tez-tez hara gedirsən, de, yerini biz də bilək.

- Nənə, qonşu kənddə bir bəy var, onun qapısında işləməyə gedirəm.

- Niyə bala, bəyəm burada iş yoxdur ki, ora gedirsən? Yox, məsələ başqadır. Bəlkə kiməsə aşiq olmusan?

Qəmbər başını tərpətdi.

- Bəli, elədir, nənə – dedi.

- Ay bala, kimin qızıdır?

- Elə qapısında işlədiyim bəyin.

- Ağıllı ol, bala, bəy nökrə qız verməz. Havayı arada canını üzmə. Nə çoxdur kəndimizdə gözəl-göyçək çoban qızı, naxırçı qızı, havalanma Qəmbər?

- Yox, nənə, qızla əhdi-peyman bağlamışıq,

öldü var, döndü yoxdur.

- Qızın adı nədir, ay bala?
- Arzudur, nənə.
- Qayim-qədim olsun, bala, yaxşı addır, yaxşı

güldür, Cifayda tikanlıqda bitib.

Nənəsinin sözləri Qəmbərin əl-qolunu bir az da bağladı. Uşaq naçar qalmışdı. Çox götür-qoydan sonra Qəmbər gəlib həmin elatın xanına çoban durdu. Qəmbər sürünü yamaqlara yayar, hey yanıqlı-yanıqlı tütək çalar, göz yaşları tökərdi. Bu səsi, ah-naləni yaxın kənddə olan Arzu duyardı. Hərdən bir bulaq başında görüşərdilər.

Bir gün qız dedi:

- Gərək Qəmbəri bir sınayam. Görəm, halal oğlandırmı? Qız bu məqsədlə bulaq üstü görüşdən ayrılanda bilərziyini qoyub gedir. Qəmbər Arzunundur, deyər, bilərziyi götürüb saxlayır.

Növbəti görüş zamanı qız bilərziyi bulağın başında itirdiyini bildirir. Qəmbər deyir:

Ağ qoyun quzuludu,
Yollara düzülüdü.
Ay Arzu bilərziyin,
Üstü nə yazılıdı?

Arzu deyir:

Ağ qoyun quzuludu,
Yollara düzülüdü,
Ay Qəmbər bilərziyim,
Tilsim yazılıdı.

Arzu ilə Qəmbərin bu görüşlərindən bir qarı xəbər tutur və məsələni qızın anasına xəbərləyir. Qarı deyir:

- Qəmbəri qonaq çağır, aş bişir içinə də zəhər qat qoy ölüb qurtarsın. Yoxsa başın çox bəlalar çəkəjək. Cavan qız gör neçə bələn aşib, görüşə gedir.

Arzunu göndərib, Qəmbəri də qonaq çağırırlar. Qız işi başa düşür. Aş bişib qabağa gələndə Arzu deyir:

Yemərəm, ha yemərəm,
Keçi südü əmərəm,
Anam aş bişiribdi,
Onu mən heç yemərəm.

Qəmbər özü yeməmişdən əvvəl aşdan götürüb yanındakı pişiyə verir. Pişik o tərəfə, bu tərəfə vurnuxub, uzanıb ölür.

Qarı deyir:

- Yox, bəji, olmadı. Gərək mən onun xanının yanına gedəm, xanın Güləboy adlı gözəl oğlu var. Arzunu ona alsın.

Arzunun anası çox razı qalır. Qarıya bəxşiş verir.

Qarı xanın evinə yollanır. Lakin onu evdə tapa bilmir. Xanımı görür, Güləboyu görüşür, oğlanın üzündən-gözündən öpür. Sonra sözə başlayır:

- Ay ömrüm-günüm, bəy qızı Arzuku var, xan oğlu Güləboyu layiqdir, nəinki xanın çobanı Qəmbərə.

Ana-bala gülüşürlər. Bizim çoban Qəmbər bəy qızı Arzuya aşiq olub? Sən işə bax.

Axşam xanım qarının dediklərini xana danışır. Xan məmnun olur. Deyir:

- Güləboyun evlənmək vaxtıdır. Bəy qızı pis olmaz...

Sabah elçilər gedirlər. Çatan kimi də Arzunu Güləboya nişanlayırlar.

Qəmbər baş götürüb bu elatdan çıxır. Başqa elatın xanına şikayətə gedir.

Qarı deyir gedim görüm, Arzu necədir. Nə görsə yaxşıdır? Baxır ki, qız üç günün içində heyva kimi saralıb. Soruşur:

- Sənə nə olub, belə saralmısan, Arzu bala?

Qız cavab verir:

Heyva yedim saraldım.

Nar gələr rəngim açar.

Qarı görür ki, Arzu onu düşmənlər bilir, aradan çıxır.

Qəmbər dərddən qonşu xana danışır, qonşu alıb gətirir. Öz torpağına çatanda həmin qarı əlində halva qoşunun qabağını kəsir və deyir:

- Hara gedirsiniz, Arzu vəfat etdi, bu da onun halvası.

Qonşu inanıb qayıdır. Qəmbər isə göz yaşları tökür.

Hamıdan çox Arzu yol gözləyirdi. Ümidini qonşu xanın qoşununa bağlamışdı. Gördü ki, budur, Qəmbər tək-tənha, qəm-kədər içində gəlir. Arzu soruşdu:

Adamı, ha adamı,

Dərildi bağ badamı,
Getmişdin xan evinə,
Hanı xanın adamı?

Qəmbər deyir:

Adamı, ha adamı,
Dərildi bağ badamı,
Qoymadı imansız qarı,
Gəlirdi xan adamı.

Qəmbər görür toy başlanıb Xanın adamlarına deyir:

- İndi ki, Arzunu mənim əlimdən alırsınız, qoyun cilovdar mən olum. Əgər qoymasanız, bəyə qarğayacağam.

Həm deyir:

- Qoyun olsun.

Arzu atın belində idi. At Qəmbərin dabanını basdalayıb, al-qana qatdı. Qəmbər dedi:

Əsdirirsən, əsdirirsən,
Tellərini kəsdirirsən.
Tələsirsənmi getməyə,
Ayağımı basdırırsan?

Arzu deyir:

Əsdirirsən, əsdirirsən,
Tellərini kəsdirirsən.
Tələsmirəm getməyə,
At özü basdırır.

Yol ayrıcında Qəmbər deyir:

- Ay Arzu, yolun yolumdan ayrılır. Gəl üzündən öpüm. Arzu Qəmbəri öpür və Güləboya deyir:
- Yağını mən yedim, ayranını sürt üzünə.
- Güləboy pərt olur, cilovu onun əlindən almaq istəyir. Lakin kolun arasından çıxan bir ilan Güləboyu çalır. Güləboy qapqara qaralıb ölür.

Güləboyun adamları Qəmbəri öldürmək istəyirlər. Lakin ilan onlara aman vermir.

*«Kirovabad kommunisti» qəzeti,
16 yanvar, 1987-ci il.*

MƏNALI XALQ İNCİLƏRİ

Bitib-tükənməz bayatı xəzinəmizi yeni-yeni incilərlə zənginləşdirən, onun hər bir ifadəsini, misrasını zərgər dəqiqliyi ilə cilalayan, öz ürək odu ilə isindirən, sinəsi sözlü nənələr, analar, gəlinlər və qızlar olmuşlar.

Bu o qədər təəccüb doğurmamalıdır. Bəs bir insan ömrü anaların ilk laylası ilə başlanıb, son ağısı ilə tamamlanmırmı? Lakin onların bayatı yaradıcılıqlarını ancaq laylalarla və ağılarla məhdudlaşdırmaq olmaz. Vəsfı-hallar, oxşamalar, bayatılı hekayətlər, hətta, bəzi bayatılı dastanlar da onların adı ilə bağlıdır. Bundan

əlavə, sözlü-söhbətli bayatılarımız tarixini, dər-dini-ələmini, xoş günlərini, qəhrəmanlıqlarını igidlərə səngər olmuş dağlara, qayalara, qədim qalalarla bağlı şəkildə milli boyalarla əfsanələşdirdikləri kimi, nağılsinəli, bayatısınəli nənələrimiz də öz ürək sözlərini dövrə, zamana ictimai münasibətlərini qoşduqları bayatılarda əbədiləşdirmişlər.

Çox maraqlıdır ki, üzünurlu nənələr, ağbirçək analar laylaları, oxşamaları uşaqların təbiətinə, yaşına uyğun olaraq sadə bir dillə yaratdıqları halda, ictimai məzmunlu bayatıları məcazlarla bəzəmişlər. Xalq ədəbiyyatının bədii xüsusiyyətlərinə, təsvir vasitələrinə, ideomatik ifadələrlə, məcazlara bələd olmadan, bəlkə də həmin bayatıların məzmununu açmaq çətin olar.

Bir at mindim başı yox,
Bir çay keçdim daşı yox.
Burda bir igid ölüb,
Yanında yoldaşı yox.

Bayatınının mənasını və məzmununu aydınlaşdırmaq və açmaq üçün hər bir misraya xüsusi diqqət yetirək.

Bir at mindim başı yox.

Məlumdur ki, qəm atının nə başı olur, nə də cilovu, sən onu tutub bir səmtə çəkəsən. Bir sözlə, o başsız at kimi insan xəyalını hər yana aparır.

Bir çay keçdim daşı yox.

Çay neçə dağdan, dərədən keçir, gah daşır, gah coşur, özü ilə daş-çınqıl gətirir, çaylaq yaradır. Ona görə də çayın dibində çaylaq daşları olur. Amma qanlı müharibələrdə insan qanı çay əmələ gətirsə də, çaylaq yaranmır, belə çaylarda əsasən daş olmur. Bu bayatının yaradıcısı da məhz belə bir dəhşətli səhnə ilə qarşılaşmış, daşsız çaya rast gəlmişdir. «Daşsız çayın» sahilində onun diqqətini daha çox yanında yoldaşı olmayan, ölmüş bir igid cəlb etmişdir.

Burda bir igid ölüb,
Yanında yoldaşı yox.

Əlbəttə, bu izah və təhlil müstəqim mənə daşıyır. Məcəzi mənada isə göz yaşı da daşsız çaya bənzədilə bilər.

Bu cür tarixi bayatılar çoxsaylı, çoxvariantlı olurlar. Məsələn:

Bir at mindim başı yox,
Üzük tapdım qaşı yox.
Burda bir gözəl ölmüş,
Yanında qardaşı yox.

Bu bayatıda izaha ehtiyacı olan ikinci misrədir:

Üzük tapdım qaşı yox.

Belə bir el sözümüz var:

«Üzük qaşı ilə, qız qardaşı ilə qiymətli olar». Bu vaxtsız ölmüş gözəlin bir faciəsi də odur ki, o özündən əvvəl qardaşını itirmiş, qaşsız üzük kimi qalmışdır. Bu

faciəli mənzərəni seyr edən və bu bayatını düzüb-qoşan kəs də son beytdə qardaşsız qızın halına yanaraq, məhz hər şeyi açıq deyir:

Burda bir gözəl ölmüş,
Yanında qardaşı yox.

Aşağıdakı bayatı da məhz müharibələrlə əlaqədar yaranmışdır.

Mən aşiqəm, tamam qan,
Oxu dərsin, tamam qan.
Bir dərya var lil axır,
Biri də var tamam qan.

Məlumdur ki, bütün çaylar göllərə, dəryalara, dənizlərə axır. Hansı çay bulanmışsa lil axır, hansı çaya qan seli qarışmışsa töküldüyü gölü, dəryanı, dənizi al qana boyayır.

Əgər yuxarıdakı bayatılarda müharibələrin insan qanından daşsız çaylar yaratdığının şahidi oluruqsa, burada da həmin çayların töküldüyü dəryanın birinin bulanıb lil axması, birinin də tamam qan olması mənzərəsi ilə qarşılaşıırıq.

Həmin bayatının başqa bir variantında isə bir dərya bulanıb lil axır, lakin hələlik qana boyanmamışdır, ancaq onun bir cülgəsi tamam qandır.

Mən aşiqəm, tamam qan,
Oxu dərsin, tamam qan.
Bir dərya var lil axır,
Bir cülgəsi tamam qan.

Cülgə böyük çaylardan, göllərdən, dərya və dənizlərdən ayrılmış su yığınınə deyilir. Kürdən ayrılmış belə cülgələr çoxdur. Həmin cülgələrin suyu ilə bağ, bostan da becərilir.

Lakin burada dərya məcazi mənada bir ölkəni, cülgə isə onun bir guşəsini təmsil edir. Bu ölkədə su təzə bulanmış, yəni müharibə yeni başlanmış, lakin onun bir guşəsində möhkəm qan tökülmüş, cülgəsi-suyu tamam qana boyanmışdır.

Bayatılarımızda müharibələrlə əlaqədar bir-birindən gərgin, həm də çətin vəziyyətlərlə qarşılaşırıq. Döyüşdür. Bir igid çox mərdliklə vuruşur. Lakin onun bəxti gətirmir. Onun quşunu, yəni onu müşayiət edən quşu düşmənin tərəfini tüləyi (tərlən quşuna, çox zaman tülək tərlən deyirlər) özü ilə uçurub aparır, o biri tərəfdən də oxu yeləkdən sınır:

Quşum uçdu tüləkdən,
Oxum sındı yeləkdən.
Bizimki belə gəldi,
Çərxi dönmüş fələkdən.

Bayatının digər bir variantında isə qəhrəmanın başına gələn başqa hadisələrlə də tanış ola bilərik:

Quşum uçdu kələkdən,
Qolum sındı biləkdən.
Bizimki belə gəldi,
Çərxi dönmüş fələkdən.

Məlum olur ki, onun quşu kələkdən-torpaq hasardan uçmuş, o döyüşdə tək-cə onun oxu yeləkdən sınımamış, eyni zamanda qolu da biləkdən sınımışdır.

Qəhrəman bu məğlubiyyətin bir səbəbini sadağın (ox saxlayan qabın) olmamasında görür, sadax olsaymış ox tər-təzə qalarmış və yeləkdən sınımazmış. Bütün bunları xəyalından keçirən qəhrəman qəm dəryasına qər-q olur, sükut içərisində o, ancaq bül-bülün səsinə eşidə bilir:

Oxu, bül-bül, oxu tər,
Sadax saxlar, oxu tər.
Ürəyimə ox atma,
Qəm tün-lükdür, ox itər.

O, elə hiss edir ki, indi yerlər də, göylər də, kainatda olan bütün canlılar da, cansızlar da, hətta, nəğməsi ilə könülləri oxşayan sarı bül-bülün özü də onu oxa tutmaq istəyir. O, öz canından qorxmur. O, yalnız və yalnız oxun itməsindən qorxur. Çünki onun oxunun yeləkdən sınması onu döyüş meydanlarında naçar qoymuş, müsibətlərə düşər etmişdir. Ona görə də acizane deyir:

Ürəyimə ox atma,
Qəm tün-lükdür, ox itər.

Biz bu bayatıların, hər bir ifadəsində, misrasında qanlı müharibələrə nifrət hissini, onun ağrısını, acısını bütün varlığımızla duyuruq.

«Kirovabad kommunisti»

9 aprel 1976-cı il

EPOS VƏ DASTANLAR HAQQINDA YENİ TƏDQİQLƏR

**«ARZU-QƏMBƏR» - TÜRK XALQLARININ ƏSKİ
DASTANIDIR**

Araşdırmalar göstərir ki, əski çağlarda «Arzu-Qəmbər» dastanı türk xalqları arasında çox məşhur olmuşdur.

Bu dastan Bağdadda kərküklər, Krım tatarları, türklər, azərbaycanlılar, özbək və qaqauzlar arasında bu gün də yaşamaqdadır.

Kərkük «Arzu - Qəmbər»-inin birinci variantını məşhur folklor bilicisi, tanınmış alim Əta Tərzibaşı canlı danışq dilindən toplayıb nəşr etdirmişdir. Əsəri Azərbaycanda çapa hazırlayan (gənclik, Bakı, 1971) Azərbaycan-Kərkük ədəbi əlaqələrinin yorulmaz tədqiqatçısı olan Qəzənfər Paşayev doğru olaraq bayatılı dastanların qadın yaradıcılığına daxil olduğunu qeyd edir.¹

Krım-tatar variantlarını folklorşünas-alim Cəfər Bəkirov 1974-1975-ci illərdə toplayıb, 1980-ci ildə Daşkənddə «Dastanlar» kitabı adı ilə nəşr etdirmişdir.²

«Arzu-Qəmbər» dastanının dörd variantını da folklorşünas-alim Sədnik Paşayev toplamışdır. Əvvəlcə, hər bir variantı ayrı-ayrı qəzet və jurnallarda çap etdirmiş, nəhayət, onların hamısını «Xalqın söz mirvariləri» kitabına daxil edib, bütövlükdə nəşr etdirmişdir.³

«Arzu-Qəmbər» dastanı haqqında İraqda Əta Tərzibaşı, İbrahim Daquqi, Əbdüllətif Bəndəroğlu,

¹ Qəzənfər Paşayev. İraq-Türkmən folkloru, Yazıçı, Bakı, 1992, səh. 125.

² Bax: Sədnik Paşayev. Çoxvariantlı «Arzu-Qəmbər» dastanı və xalq əfsanələri «Elm və həyat», 1987, № 12, səh 15.

³ «Xalqın söz mirvariləri» (toplayanı və tərtib edəni Sədnik Paşa Pirsultanlı), Bakı, Azərnəşr, 1999

4. Orhan Seyfi, «Dastani-Kerem» əsəri. (əsər tarixsizdir).

Azərbaycanda Qəzənfər Paşayev, Sədnik Paşa Pirsultanlı və Azad Nəbiyev, Daşkənddə (Kırım-tatar «Arzu-Qəmbər» dastanı ilə bağlı) Cəfər Bəkirov, Türk araşdırıcısı Orhan Seyfi⁴ və başqaları araşdırmalar aparmışlar. Lakin indiyə qədər türk xalqlarının əski və müştərək dastanı olan «Arzu-Qəmbər» haqqında onu əhatə edən monoqrafik əsər yazılmamışdır. Doğrudur, ilk dəfə olaraq Qəzənfər Paşayev və Sədnik Paşa Pirsultanlı «Arzu-Qəmbər»in ayrı-ayrı variantlarına öz əsərlərində münasibət bildirmişlər, hətta, az da olsa, elmi müqayisələr də aparmışlar.

Kərkük folklorunun məşhur bilicilərindən biri olan Əbdüllətif Bəndəroğlu «Arzu-Qəmbər»in yeni Tuz Xurmatı variantını toplayıb nəşr etdirmişdir. Həmin variant Qəzənfər Paşayev və Əbdüllətif Bəndəroğlunun birlikdə nəşr etdirdikləri «Azərbaycan folkloru antologiyası» (İraq-Türkmən cildi) kitabına daxil edilmişdir.¹

Kərküklü folklorşünas Əta Tərzibaşı «Arzu-Qəmbər»i 1964-cü ildə Bağdadda, sonralar Tehran və İstanbulda nəşr etdirmişdir.

Lakin bu günə qədər çoxvariantlı «Arzu-Qəmbər» dastanı haqqında ayrıca tədqiqat əsəri yazılmamışdır.

Aydınca görünür ki, «Arzu-Qəmbər» dastanı vaxtı ilə türk xalqları, eləcə də azərbaycanlılar arasında geniş yayılmış, sonralar bir qədər unudulmuş, bəzi sinədəftər nənələrin yaddaşında qalmışdır.

¹ Azərbaycan folkloru antologiyası, II cild, İraq-Türkmən cildi, Bakı, 1999

Çox maraqlıdır ki, Azərbaycanda «Arzu-Qəmbər» dastanının ayrı-ayrı variantlarından əlavə, onunla bağlı əfsanələr, rəvayətlər, xalq söyləmələri də yaddaşlarda yaşamaqdadır. Bu o deməkdir ki, «Arzu-Qəmbər» Azərbaycan xalqına, onun folkloruna çox doğmadır.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan xalqına məxsus olan bayatılı hekayət və dastanlar sinəsi sözlü nənələr, analar arasında geniş yayılmışdır. Aşıqlar isə Arzuyla Qəmbərin adını «Əsli-Kərəm» dastanındakı məşhur bir qoşmadan eşitmişlər:

Xurşid öz Mahının izinə yatdı,
Qəmbər Arzusunun dizinə yatdı.
Dünyada Şahsənəm murada çatdı,
Aşıq Qərib kimi gülən olmadı.

Çoxvariantlı «Arzu-Qəmbər» dastanının qəhrəmanları Kerkükdə kerküklü, Azərbaycanda azərbaycanlı, Krım-tatar folklorunda da daha bənzərsiz olurlar. Hər bir dastanda lokallıq-coğrafi məkan, təsvir və boyaları, milli xarakter duyumları, adət və ənənələr bir qədər fərqli olduğunu büruzə verməkdədir.

«Arzu-Qəmbər» dastanının hər bir variantı ölməz sənət abidəsidir.

Azərbaycan alimi, prof. M.H.Təhmasib isə Türkmən folkloru ilə tanışlıqdan sonra yazmışdır: «kərküklülərlə azərilər arasında heç bir fərq yoxdur, yaxud da çox cüzdür».

Bir çox türk alim və yazarları da eyni fikirdədirlər.

İnsana təsəlli verən gün kimi aydın bir həqiqət də vardır. Kerküklü İrmaq Səidin doğru qeyd etdiyi kimi «vətən torpağı kiçilib-genişlənə bilər, sərhədləri tükənə

bilər, tarixi təhrif edilə bilər; hətta şan-şərəfi tapdalana bilər, dini dəyişdirilə bilər».¹ Lakin dil və folklor adlandırılan iki varlıq vardır ki, həyat yaşadıqca yaşayır, xalqın keçmişi haqqında danışa bilən təkzibolunmaz tarixi sənədə çevrilir. İraq-türkman folklorunun ədəbi-tarixi qiyməti bizcə, hər şeydən əvvəl bundadır.

«Ana dili» adlı məqaləsində F.Köçərli nə qədər gözəl demişdir:

«Hər millətin özünə məxsus ana dili var ki, onun məxsusi malıdır. Ana dili millətin mənəvi diriliyidir, həyatının mayəsi mənziləsindədir. Ananın südü bədənə mayəsi olduğu kimi, ananın dili də ruhun qidasıdır, hər kəs öz anasını və vətənini sevdiyi kimi, ana dilini də sevir.

Dil allah-təalanın gözəl nemətlərindən birisidir, onu əziz və möhtərəm tutmaq hər kəsə borcdur».

F.Köçərli Uşinskiden də misal gətirir və yazır:

«Rusların məşhur pedoqoq və ədibi Uşinski deyir: «bir millətin malını, dövlətini və hətta vətənini əlindən alsan ölüb itməz, amma dilini alsan fot olar və ondan bir nişan qalmaz».¹ Bu xalqın ruhunda və təbiətində, rübab, saz və söz xəzinəsinin hər qatında Azərbaycan folkloruna bir doğmalığ, məhrəmlik və əkizlik yaşayır. Nə yaxşı ki, tarix bu məhrəmliyi qoruyub saxlayıb. Nə yaxşı ki, şüurda, düşüncə, mənəviyyatda xalq parçalanmayıb!.. «Axı daşlar ovula-ovula ölür, qayalar sökülə-sökülə, bulaqlar quruya-quruya, çaylar çəkilə-çəkilə ölür, millət isə unuda-unuda, yaddaşdan təmizlənə-təmizlənə...»

¹ «Qardaşlıq» jurnalı, Bağdad, 1962, № 5

¹ Firudin bəy Köçərli. Seçilmiş əsərləri, AEA nəşriyyatı, Bakı, 1963, səh 290

1971-ci ildə Kərkük xalq dastanının Əta Tərzibaşı tərəfindən toplanan variantını professor Qəzənfər Paşayev «Gənclik» nəşriyyatında elmi müqəddimə ilə birlikdə çap etdirmişdir.²

Bundan sonra folklorşünas-alim Sədrik Paşayev tərəfindən 1972-ci ildə dastan 71 yaşlı şamaxılı Böyükxanım Əliheydər qızının dilindən yerli şivədə yazıya alınmış, bir qədər sonra «Azərbaycan qadını» curnalında nəşr olunmuşdur.³

«Arzu-Qəmbər» dastanını Kərkük folklorunun bilicisi Əta Tərzibaşı da olduğu kimi canlı danışiq dilindən toplayıb.

Belə ki, Kərkük və Gəncə variantlarında Arzu ilə Qəmbər əmioğlu, əmiqızıdır. Şamaxı variantında isə onların heç bir qohumluq əlaqəsi yoxdur. Kərkük dastanında Arzu ilə Qəmbər bir-birinə qovuşmur. Şamaxı və Gəncə variantlarında dastan xoşbəxt sonluqla qurtarır.

Kərkük dastanında Qəmbərin və ya Arzunun haralı olduqları bilinmir. Azərbaycan dastanının Şamaxı variantına görə Qəmbər Sarovdan və ya Sarov dağındandır. Həmin variantda Arzu üzünü, bədənini tük basmış Qəmbərdən bayatı ilə soruşur:

Sarov dağı dağdımı?
Dörd tərəfi bağdımı?
Səndən bir xəbər alım,
Qəmbər ölüb, sağdımı?

Qəmbər qəsdən özünü danıb cavab verir:

² Arzu – Qəmbər, Gənclik, Bakı, 1971.

³ «Azərbaycan qadını», 1974, №12

Sarov dağı dağ deyil,
Dörd tərəfi bağ deyil,
Sənə bir xəbər verim,
Qəmbər ölüb, sağ deyil.

Bu bayatılar və buna bənzər başqa bayatılar Kərkük variantında, eləcə də Kərkük dastanında olan bayatıların bir çoxu dastanın Azərbaycan variantlarında yoxdur.

Folklorşünas-alim Cəfər Bəkirov 1980-ci ildə Daşkənddə «Dastanlar» kitabı nəşr etdirmişdir.

Həmin kitaba «Arzu-Qəmbər»in iki variantı daxil edilmişdir. Alimə görə, bu variantın birincisi 1974-cü ildə, ikincisi isə 1975-ci ildə toplanmışdır. Birinci variantda tək bir bayatı, ikinci variantda iyirmi bir bayatı və səkkiz, on iki misralı, hər misrası səkkiz hecalı şer parçaları, bir də bir qoşma – deyişmə vardır.

XX əsrin əvvəllərində yazıçı Seyid Hüseyn «Arzu və Qəmbər» dastanının adını başqa dastanlarımızla bir sırada çəkməsi maraq doğurur. Seyid Hüseyn qürur hissi ilə qeyd edir ki, bildiyiniz kimi bizim zəngin xalq ədəbiyyatımız var: «Aşıq Kərəm», «Koroğlu», «Aşıq Qərib», «Tahir və Zöhrə», «Arzu və Qəmbər» dastanları xalq ədəbiyyatımızın ən dəyərli nümunələridir.

«Arzu və Qəmbər» dastanının Azərbaycan və eləcə də Kərkük variantında aşıq-məşuqun hiss və həyəcanının poetik ifadəsini bayatı şəklində tapması folklorşünas A.Nəbiyevin haqlı olaraq göstərdiyi kimi, belə bir ehtimal doğurur ki, dastan yaradıcılığında qoşma və gəraylı şəkillərindən hələ çox-çox əvvəl bayatıdan istifadə yolu ilə dastanlar yaranmışdır.

Folklorşünas-alim Qəzənfər Paşayev ekiz qardaş olan Kərkük və Azərbaycan xalqlarının mənəvi əlaqələrindən, yaxınlıqlarından bəhs edərək yazır: «Dilçilik elmindən məlumdur ki, yerli dialektlərin bəziləri vahid milli dillərin meydana gəlməsində əsas ola bildiyi kimi, bəzən də müəyyən tarixi ictimai-iqtisadi səbəblər nəticəsində bir xalqın vahid dili parçalanıb ayrı-ayrı müstəqil dillərin yaranmasına səbəb ola bilər. Xoşbəxtlikdən bu qorxu bizim vahid dilimizdən yan keçmişdir.¹

Dastanın Şamaxı variantı Kərkük dastanı kimi nağıl pişrovu ilə başlanır. Sadəcə olaraq belə söylənir: «Deyirlər, keçmişdə bir qarı vardı. Qarının bir nəvəsi vardı, adı Qəmbərdi, qara olduğundan ona Qara Qəmbər deyərdilər». «Arzu-Qəmbər»in məlum olan başqa variantlarında ona Qara Qəmbər deyilmir.

Gəncə variantında Qəmbər Hüseyn tacirin, Arzu isə Həsən tacirin qızıdır. Onlar əmiuşağıdırlar və özləri də dərvişin verdiyi almadan əmələ gəlmişlər.

«Arzu-Qəmbər»in Kərkük və Gəncə variantlarında «Tahir və Zöhrə», «Leyli və Məcnun» dastanlarında olduğu kimi aşiqlər məktəbdə sevişirlər.

Gəncə variantının sonluğu Kərkük və Şamaxı variantlarından kəskin şəkildə fərqlənir və qeyri-adi bir şəkildə tamamlanır. Dastanın Xızır İlyasla bağlı hissəsi daha çox məşhur «Vərqa və Gülşə» dastanı ilə birləşir.

«Arzu-Qəmbər»in Qarayazı variantı isə natamamdır. Bu natamam variant maraqlı bir epizodu qoruyub özündə yaşadır. Arzu meşədə yay-oxun

¹ İraq-Kərkük bayatıları, Bakı, Yazıçı, 1984, Qəzənfər Paşayev, Kərkükdən gələn qardaş səsi, səh. 30.

gizlətmiş, dərmini dağıtmaq üçün maral ovlamaq istəyir. Lakin hər dəfə ox marala yox, süzüb daşa dəyir. Kənardan seyr edən Fatma nənə bunun səbəbini bir bayatı ilə deyir:

Maral çıxdı, o yala,
Dərdə dərman, o yala.
Arzu gözdən uzaqdır,
Çətin Qəmbər oy ala.

«Arzu-Qəmbər»in Bakı variantı Kərkük variantına xeyli yaxındır. Burada da Qəmbərə aşda zəhər verməli olurlar, bunu Arzu qabaqcadan Qəmbərə bildirir:

Yemərəm, ha yemərəm,
Keçi südü əmərəm.
Anam aş bişirirdi,
Onu mən heç yemərəm.

Bilərzik əhvalatı bu hissədə də var. Lakin bayatılar xeyli fərqli və daha məzmunludur.

Bu variantda Qəmbərin atın cilovunu tutması, Arzunun onun dabanını əzdirməsi səhnəsi də var.

Kərkük «Arzu-Qəmbər»ində Qəmbər şah oğluna şikayətə gedir, ondan köməyə qoşun alıb gətirir. Lakin bir qarı Arzunun yalandan ölüm xəbərini çatdırır, qoşun yarı yoldan geri qaydır.

Bakı variantında isə Qəmbər xanın üstünə köməyə gedir. Lakin burada da işləri qarı dolaşdırır.

Kırım-tatar folkloruna aid edilən «Arzu-Qəmbər»in bu variantında Arzu padşah qızıdır. Atası Teymurbəydir, anası Bəysultandır. Qəmbər isə onların

çobanıdır. Qəmbər qoçaqdır, oynaq təbiətlidir, həm də məlahətli səsi var.

Kırım-tatar «Arzu-Qəmbər»inin ikinci variantı daha çox bizim «Alıxan və Pərixanım» dastanımızı yada salır. Bir bəzircan oğlu və Məkkəyə gedərkən yolda ölür. Yolnan keçən yolçu uşağı öz evinə gətirib, böyüdür. Adını da Qəmbər qoyur. Kişinin tapdığı Qəmbərlə doğma qızı Arzu bir yerdə böyüyürlər. Qızın yaşı on dörd – on beş, oğlanın yaşı on səkkiz – on doqquz olanda Arzunun qəlbində «sevgi gülləri» açılmağa başlayır. Qəmbər deyir:

- Axı, biz qardaş-bacıyıq.

Qızsa, Qəmbərin tapıldığını, yad uşaq olduğunu, doğma kimi böyüdüldüyünü bildirir.

Əsərdə yeni sücet və motivlərin əlavə edilməsi sübut edir ki, «Arzu-Qəmbər»in bu variantı sonralar yaranmış, eyni zamanda qadın yaradıcılığından çıxaraq daha geniş miqyas almış, aşiq-baxşı yaradıcılığına daxil olmuşdur. Buradakı bayatı- qoşma, qıfılənd deyişmələr bir-birindən qiymətlidir.

«Arzu-Qəmbər»in Bakı variantında dərin quyu qazırlar, içərisinə xəncər, bıçaq, almaz və başqa kəsərlər qoyurlar, üstünə də xalı salırlar ki, Qəmbər keçəndə içinə düşsün, doğram-doğram olsun. Bundan qabaqcadan xəbər tutan Arzu işarə ilə Qəmbəri xilas edir.

Başqa bir yerli əfsanəyə görə, əmi arvadı razı deyilmiş ki, qızı qaynı oğluna getsin. Ona görə də bir qarının məsləhəti ilə öz südünü keçə südünə qatıb qatıq çalır. Məqsədi də bu olur ki, qatığı qaynı oğlu yesin, qızından əl götürsün. Əmisi oğlunu dərin məhəbbətlə sevən qız buna mane olur, oğlanı qatığı yeməyə

qoymur. Görünür ki, nə vaxtsa qohumla evlənmək ciddi narazılıq doğurmuş, bu cür vasitələr bu işdə mühüm rol oynamışdır. İndinin özündə iki bacıdan ya biri öldükdə, yaxud döşündə süd olmadıqda başqa bacı onun uşağını əmizdirir. Uşaqlar böyüdükdə onların evlənməsinə razı olurlar. Çünki o uşaqlar xala oğlu, xala qızı yox, bacı-qardaş sayılır. Hətta, yad bir ana da hər hansı uşağı əmizdirdikdə, döş verdikdə həmin uşaq onun övladları ilə o gündən bacı-qardaş olur. Bir sözlə süd bu işdə həlledici rol oynayır.

«Arzu və Qəmbər»i başqa dastanlarımızla birləşdirən, doğmalaşdıran oxşar cəhətlər çoxdur. Bu dastanda da aşıqlər dara düşəndə Xıdır İlyası köməyə çağırırlar. Qəmbər çayda boğularkən Arzunun Xıdır İlyasdan imdad diləməsi səhnəsi bu baxımdan seçiyyəvidir:

Qərəz, öləsən, qərəz,
Yar, əlimdən düşdü saz.
Qəmbəri su apardı,
Yetiş, ya Xıdır İlyas.

«Arzu və Qəmbər» və «Əsli və Kərəm» dastanlarında saf, ülvî məhəbbət daşa dəyir. Gənclər sevgililərinə qovuşa bilmir. Vüsala yetmir, məhv olurlar.

Dastanın Azərbaycan variantları və eləcə də «Yaxşı və Yaman» dastanında olduğu kimi, Kərkük variantı da bayatılar üzərində qurulmuşdur. Bu o deməkdir ki, prof. M.H.Təhmasibin təbirincə desək, Azərbaycan folkloru bu cürdə, bu formada da İraq Türkmən folkloru ilə şərikdir.

Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, «Arzu-Qəmbər»in Kərkük variantı dastanının Azərbaycan variantlarından və eləcə də «Yaxşı və Yaman» dastanından fərqli olaraq, aşağıdakı nağıl pişrovu ilə başlayır: «hartdan-hurtdan, sıxması qarpız qabığı, düyməsi turpdan. Aman-zaman içində, qarbil saman içində, dəvə bərbərlik edir, əski hamam içində. Var idi, yox idi, iki qardaş var idi».

Dastanın Kərkük variantında bizə doğma olan yerlərdən, şəhərlərdən danışılırsa, Tuz Xurmatu variantında hadisələrin birbaşa Araz çayı sahilində cərəyan etdiyinə şahidi oluruq:

Dastanın Tuz Xurmatu variantında dördlülüklerin – bayatıların sayı 31-dir. Bundan əlavə, bu variantda cavabı da iki misradan ibarət olan iki misralıq şəər parçalarına da təsadüf edilir:

Qəmbər:

Kəsmə gözlərini mənən,
Ayrılmaz ruhum sənən.

Arzu:

Gözlərim ha səndədi,
Səni eşqiy məndədi.

Onu da qeyd edək ki, bədii cəhətdən bu variant dastanının Kərkük variantından o qədər də fərqlənmir.

Kərkük «Arzu-Qəmbər»in Tuz Xurmatu ləhcəsində 60 yaşlı Heybət xanımın dilindən yazıya alınmış variantı anjaq ləhcəsi ilə, yəni dialekt xüsusiyyətilə seçilir. Eyni zamanda bu variantda fərqli bayatılar da mövcuddur.

Bu variantda da Arzu ilə Qəmbər əmioğlu, əmiqızıdır. Birinci variantla ikinci variantın süjet xəttində heç bir ayrılıq yoxdur.

Fərqlərdən biri budur ki, dastanın birinci variantında Arzunu alan tat oğlu 40 qardaşı olduğu halda, ikinci variantda bu bir qədər ağılabatan şəkə salınmış, bunlar yeddi qardaşdan ibarətdir. Birinci variantda olduğu kimi Arzunun anasının dələməyə öz südünü qatmaq əhvalatı, quzunun ətinə zəhər qatmaq və digər motivlər bu variantda da özünə yer almışdır. Əta Tərzibaşı variantı əski çağlarla bağlıdır. Bu dastan isə ondan sonra yaranmışdır. Dastana daxil edilmiş bayatılarda dastanın məzmununu ala biləcək maraqlı bəndlər və beytlər vardır. Arzu üzünü Qəmbərə tutub öz kədərini belə bildirir.

Nənəm zalım nənədir,
Dərdim min bir dənədi.

Bu misralar Füzulini və onun «Arzu-Qəmbər»lə iç-içə yaranan və yaşayan «Leyli və Məcnun» dastanını yada salır. Birinci variantda bilərziyə aid bayatıda belə gözəl detal yoxdur. Arzu öz bilərziyini bayatıda belə təmsil edir:

Ha gülşəni-gülşəni,
Güllər yerə düşəni,
Bilərziyim üstündə,
«Arzu-Qəmbər» nişanı.

Dastanda qarının dilindən deyilən bayatı da xeyli bitkindir.

Ölüm yazıdı, oğlum,
Kəmən razıdı, oğlum,
Nənəsinin tək qızı,
Ölən Arzudu, oğlum.

Qapıda duran Qəmbərdən Arzunun şah yanına
gedib qoşun alıb gətirməsini də Arzu bədii bir dillə
soruşur.

Qapıda duran Qəmbər,
Boynunu buran Qəmbər,
Getmişdin şah yanına
Hanı baş vuran, Qəmbər?

Qəmbərin dilindən söylənən misralarda da hiss-
həyəcan dalğası insanın varlığını sarsıdır.

Mən Qəmbərəm dağ kimi,
Titrərəm yarpaq kimi.

Tuz Xurmatu variantında qəribə bir motiv özünə
yer ala bilmişdir. Bu variantda Qəmbər sözünü sazla
deyir. Qəmbər bu variantda Arzunu toy evinə aparən
atlara da qarğıyır. O deyir:

Yıxılsın evi tatın,
Dərdləri mənə satın,
Arzu mınən atları,
Öldürün, gölə atın.

Arzunu mindirmək üçün at gətirirlər, at yıxılıb ölür.
Dalbadal yeddi at gətirirlər, yeddisi də ölür.

Bu variantda hadisələr Araz çayına yaxın ərazidə, coğrafi məkanda təsvir edilir. «Arzu-Qəmbər»in Azərbaycan variantlarında da hadisələr Araza yaxın olan Sarab vilayəti daxilində cərəyan edir.

Kərkük dastanlarının birinci variantında Qəmbərin harayına çatan Xızır İlyasın adı, ikinci variantda Xızır İlyas kimi getmişdir.

Ər evindən yenicə qayıtmış Arzu özünün paklığını, saflığını aşağıdakı bayatı ilə bildirir:

Mən Arzuyam, Nərgizəm,
Qəmbərimçin bir izəm,
Allaha and edirəm
İndi də hələ qızam.

Bu sözləri eşidən Qəmbər Arzuya deyir:

-Arzu, mən səninçün ruhumu qoydum, yorulmadım. İndi sənə qovuşdum. Allahdan istərim sənin dizinin üstündə belə can verim. Öz eşqimlə ölüm.

Cəsarətlə demək olar ki, bu lövhə nə Kərkük dastanının birinci variantında, nə də Krım-tatar variantlarında yoxdur. İstər Kərkük variantlarında, istərsə də Krım-tatar variantlarında bizim «Əsli-Kərəm», «Leyli və Məcnun», «Məsim və Dilafruz» dastanlarında olduğu kimi, qəhrəmanların taleyinin sonu faciə ilə tamamlanır.

Dastanın Kərkük, Gəncə və Naxçıvan variantlarında da oxşar cəhətlər vardır. Hər üç variantda əmiuşağı olan Arzu ilə Qəmbər «Tahir və

Zöhrə», «Leyli və Məcnun», «Əzətinli Əmrah» və s. dastanlarımızda olduğu kimi, mədrəsədə sevişirlər və s.

Ümumiyyətlə, demək lazımdır ki, «Arzu-Qəmbər»in Kərkük variantında ayrı-ayrı məhəbbət dastanlarımızda yer alan süjetlər, motivlər, hadisələr öz əksini inandırıcı şəkildə tapmışdır.

«Arzu-Qəmbər» dastanının hər bir variantında xüsusi bir bədii gözəllik yayılmışdır.

Qaqauz folklorunda «Arzu-Qəmbər» dastanından müəyyən motivlərin, baytaların qorunub saxlanılması və ya yazıya alınmasının da bugünkü tədqiqat üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Qaqauz folklorunda bilərzik məsələsi, Qəmbərə zəhər verilməsi səhnəsi bayatılarla çox bədii şəkildə ifadə olunmuşdur. «Arzu-Qəmbər»lə əlaqədar doqquz bayatıdan ikisini nümunə veririk.

Kamber:

Ay duar tunuk-tunuk,
Bahçeler dolmuş gül tomruk.
Enteşeni bulana,
Arzı, nəvar muştuluq?

Arzı:

Ay duar tunuk-tunuk,
Bahçeler dolmuş gül tomruk.
Bilezimi alana,
Arzı kəndi da muştuluq.

Qaqauz folklorunun dili ümumtürk dilinə, eləcə də Azərbaycan dilinə yaxın və anlaşıqlı bir dildir. İki bayatıda işlənən ifadələrə diqqət yetirək: «Arzıya var muştuluq», «Bilezimi alana, Arzı kəndi də muştuluq». Demək olar ki, bu kəlmələr dialekt fərqi ilə yanaşı, ən

arxaik türk dilidir. Biz Türk yurdlarını, yaşayış məskənlərini dolaşsaq daha arxaik şeir parçalarına və bakirə ifadələrə rast gələ bilərik. Hətta, bəlkə də Qaqauzlar yaşadığı məkanları gəzsək «Arzu-Qəmbər» dastanının daha mükəmməl variantını əldə edə bilərik.

Türk xalqlarının epos və dastanları bugünkü səviyyəyə çatana qədər uzun və mürəkkəb bir yol keçmişdir. Türk xalqlarının epos və dastanlarının özəyi olan türk dili bu sahədə mühüm rol oynamış, eyni soykökdən olan xalqların bir-birini anlamasında müstəsna rol oynamışdır.

Bu ortaqlığın ilk faktoru, ilk amili dildir. Dastan qəhrəmanı olan aşiq və məşuqlar dil baxımından bir-birini duymalı, anlamalı və bir-birinin sözünü dərk etməlidir. Aşıqlər o ölkələrə buta dalınca gedir ki, orada sevdiyi qızın dilində danışa bilir. O yerlərə gedir ki, o xalqın dili türk xalqlarının dil ailəsinə daxildir.

Təsəllimiz odur ki, bir-birinə həsrət qalan xoryatlar və bayatılar artıq bir-birinə qovuşur.

Bu sənət injilərini xalqa çatdırmağın, qoruyub yaşatmağın, həyat qədər zəruri olduğunu qiymətləndirən, bunu vətəndaşlıq dorcunu hesab edən folklorşünasımız Qəzənfər Paşayev qürur hissi ilə yazır: «Folklor elə abidədir ki, onun daha kamil, daha mükəmməl, daha möhtəşəm olmasında bir kərpic qoyanın da, min kərpic qoyanın da zəhməti təqdirlə yad edilməlidir».

Göründüyü kimi, Türkmən folklorunun çələngi hesab olunan mani və xoryatlar öz zənginliyi ilə seçilir. Bu, təsadüfi deyildir. Lirik növün ən geniş yayılan bu janrı üzərində xalq yaradıcıları can qoymuş, «bu

əsərlərin üzərində əsrlər boyunca müstərək olaraq bir el çalışmışdır».

Xoryat və manilərin sənətkarlıq və üslub xüsusiyyətlərini-dilinin səlistliyini, dərin mənasını dərk etdikcə onların əsl ilhamın, yüksək bədii təfəkkürün məhsulu olduğunu anlayırsan. Buradakı zəriflik, incəlik, onu yaradanların nə qədər incə və zərif zövqə, bəşəri hisslərə, duyğulara malik olduğunu əyani şəkildə göstərir.

«Arzu-Qəmbər» xalq həyatını, inam və etiqadını, mərasimlərini yaşatmaq baxımından əski bir dastandır.

«Arzu-Qəmbər» əski dastanlarımızın yaranması, yayılması haqqında bizə zəngin materialı verir.

Ədəbiyyat

1. «Arzu-Qəmbər» Kərkük xalq dastanı (çapa hazırlayanı və redaktoru Qəzənfər Paşayev), Bakı, Gənclik, 1971.
2. Sədrik Paşayev. «Arzu-Qəmbər» dastanı haqqında, «Azərbaycan qadını», 1974, №12.
3. «Qardaşlıq» jurnalı, Bağdad, 1962, №5.
4. İraq-Kərkük bayatıları (toplayanı və tərtib edəni Qəzənfər Paşayev), Bakı, Yazıçı, 1983.

5. Qəzənfər Paşayev. İraq-Türkman folkloru. Bakı Yazıçı, 1992.
6. Sədnik Paşayev. Çoxvariantlı «Arzu-Qəmbər» dastanı və xalq əfsanələri, «Elm və həyat», 1987, №12.
7. Xalqın söz mirvariləri (toplayanı və tərtib edəni Sədnik Paşa Pirsultanlı) Bakı, Azərnəşir, 1999.
8. Azərbaycan folkloru antologiyası (İraq-Türkman cildi), Bakı, 1999.
9. Qəzənfər Paşayev. Kərkükdən gələn qardaş səsi, İraq-Kərkük bayatıları, Bakı, Yazıçı, 1984.
10. Rəsul Rza. Uzaq ellərin yaxın töhfələri, Bakı, Yazıçı, 1984.
11. İbrahim Daquqi. İraq türkmanları. (Dilləri, tarixləri və ədəbiyyatları) Ankara, 1970.
12. Əbdüllətif Bəndəroğlu. İraq-Türkman ədəbiyyatı yolunda bir addım, Bağdad, 1962.
13. Sübhü Saatçı. Kərkük cocuq folkloru, İstanbul, 1984.
14. Qəzənfər Paşayev. Folklorumuzun qüdrətli qolu, Kərkük folklor antologiyası, Bakı, Azərnəşir, 1987.
15. M.H.Təhmasib. Uzaq ellərin yaxın töhfələri haqqında, «Azərbaycan» jurnalı, 1962, №2
16. Ə. Dəmirçizadə. Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafı yolları, Bakı, 1958.
17. Əbdüllətif Bəndəroğlu. Xoyrat-bayatı, «Ədəbiyyat-qəzeti», 1992, №4.
18. Qasım Qasımzadə. Ömrün əbədiləşən illəri, «Ulduz» jurnalı, №6.
19. Azad Nəbiyev. Kərkük dünyası. «Kommunist» qəzeti, 20 may 1987.
20. Əzizə Cəfərzadə. Bir daha xoş gördük, İraq, «Bakı» qəzeti, 25 dekabr 1985.

21. Qaqauz türkləri. Tarix-folklor və xalq ədəbiyyatı, Türk dünyası nəşri, Ankara, 1991.
22. Dr. Çingiz Ketene. Kərkük xalq ədəbiyyatından seçmələr. Türk dünyası ədəbiyyatı, Ankara, 1990.

“Folklor və etnoqrafiya” jurnalı, Bakı, 2007. № 1

ƏSATİR VƏ EPOSUN ƏLAQƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

(«Koroğlu» eposu kontekstində)

Dəqiq elmlərdə riyazi kriteriyalar, teoremlər, hökmlər, düsturlar, fizikanın qanunları olduğu kimi, folklorun da tabe olduğu özünəməxsus qanunları və qaydaları vardır. Ona görə də folklor digər ədəbi

əsərlərdən fərqlənir. Hər yazılan yazıya və yaxud da danışılan söhbətə folklor deyilmir.

İndiyə qədər ədəbiyyat nəzəriyyəsində folkloru nə ciddi bir tərif verilib, nə də ki, folkloru başqa ədəbi əsərlərdən fərqləndirən əlamətlər məntiqi ardıcılıqla yazılıb. Bu baxımdan məsələyə yanaşsaq, qarşımızda duran ilkin mərhələ, haqqında danışacağımız əsərin tabe olduğu qanunları və yaxud qaydaları müəyyənləşdirməkdir. Başqa sözlə, folklor nədir sualına məntiqi əsaslarla cavab verməli oluruq. Folklor aşağıdakı əlamətlərlə müəyyən olunur:

1. Folklor xalq tərəfindən yaradılmış əsərdir.
2. Folklorun konkret müəllifi yoxdur.
3. Folklor yazılı və şifahi şəkildə bir nəsildən, başqa bir nəsle ötürülür.

4. Folklor nəsr və nəzm şəklində, yaxud da ayrılarda ola bilər.

5. Folklor xalqın istək və arzularının, adət və ənənələrinin, mədəniyyətinin, qəhrəmanlığının, şivə və dialektlərinin, sevgi və məhəbbət anlayışlarının, dünyaya baxışının, haqqa və ədalətə olan münasibətlərinin, abstraksiyasının, ağıl və qüdrətinin, xeyir və şəər olan münasibətlərinin şifahi şəkildə, təfəkkürdən cəmiyyətə, fəlsəfi inkişafıdır.

6. Folklor elə xalq yaradıcılığıdır ki, o həm potensial enerjini, həm də kinetik enerjini daşıyan mənbələri özündə eyni zamanda saxlaya bilər.

Bu dediklərimizi misallar əsasında izah edək.

1. İldırım daşından düzəldilmiş Misri qılınc;
2. Çənlibel və oradakı Qoşabulaq, Məşriq – Məğrib (Gündoğan - Günbatan) ulduzlarının

toqquşması nəticəsində bulağın gözüne tökülən alov qığılımları;

3. Alov qığılımları nəticəsində köpüklənən bulaq suyu; O köpüklü bulaq suyu ilə birlikdə ildırım qığılımlarını içən Koroğlunun dəli nərəsi;

4. Dəniz ayğırlarından əmələ gəlmiş Qırat və Dürat, Zümrüd bulağın suyu ilə ətə-qana gəlirlər. Əslində Qoşabulaq və Zümrüd bulaq eyni qaynaqdandırlar. Həm də əfsanəyə görə Qoşa bulağın köpüklü suyundan Koroğlu içərkən, Qırat da həmin suyun yuxarı hissəsindən, Dürat isə aşağı hissəsindən su içir. Eyni sudan içdiyi üçün Qırat Koroğlunun qardaşı kimi hərəkət edir.

«Şah İsmayıl» dastanından məlum olduğu kimi, Şah İsmayıl dərvişin verdiyi qırmızı almanın içindən, onun atı Qəmərday isə qabığından, yəni hər ikisi eyni bir almadan əmələ gəldikləri üçün özlərini qardaş kimi aparırlar. Şah İsmayıl da ilk zamanlar Qırat təki qaranlıqda saxlanılmışdır. Onlar tək-cə bəni – insanın baxışından qorxmurlar, eyni zamanda onlar üçün günəş işığı da təhlükəlidir. Qədim dünya əfsanələrində deyilir ki, hafizəsini, yaddaşını yaxşı saxlamaq üçün Homer bilə-bilə öz gözlərini çıxarmışdır.

Bəs bu dəyişmələr, potensial enerjinin kinetik enerjiyə çevrilməsi nə zaman baş verir? Misri qılınc, Qırat, Dürat, Koroğlu və onun 7777 dəlisi və s. əsatirdaxili elementlər nə qədər ki, hərəkətsizdir özlərində gözə görünməyən çox böyük enerjini daşıyır. Koroğlu düşmən üzərinə hüjuma keçəndə Misri qılınc, Qırat, Dürat, 7777 dəli, bütün Çənlibel hərəkətə gəlir. Misri qılıncın, Koroğlunun və s. ildırım sürətli hərəkəti

nətişində potensial enerji, yəni əsatirdaxili enerji eposdaxili kinetik enerjiyə çevrilir.

Deməli, əsatirdə potensial enerji, mexinikada olduğu kimi, hərəkət nətişində dəyişmələrə məruz qalaraq kinetik enerjiyə çevrilir.

AMEA-nın müxbir üzvü, prof. dr. Nizami Jəfərov «Qədim (ümumi) türk eposu: genezisi, tipologiyası» adlı məruzəsində yazır: «Epos sadəcə dastan deyil, müxtəlif sücətlər, motivlər verən, mənsub olduğu xalqın ijtimai – estetik təfəkkürünü bütövlükdə ifadə edən möhtəşəm dastan - potensiyadır¹». Bu potensiyanı özündə jəmləşdirən ilk növbədə qədim əsatirlərdir ki, hər bir xalqın eposunun nüvəsini təşkil edir və bu bir yaradıcılıq prosesi, təkamülü olaraq əsatirdən eposa gəlir, nətişdə kinetik enerji kimi özünü göstərmiş olur.

«Türk xalqlarının epos və dastanları bugünkü səviyyəyə çatana qədər uzun və mürəkkəb bir yol keçmişdir. Türk xalqlarının epos və dastanlarının özəyi olan türk dili bu sahədə mühüm rol oynamış, eyni soykökdən olan xalqların bir-birini anlamasında müstəsna rol oynamışdır.

Epos və dastanların meydana gəlməsinə və formalaşmasına elmi cəhətdən yanaşsaq, bədii təfəkkürün beş mərhələsindən yan keçə bilmərik.

1. Əsatir – ibtidai insanın fəlsəfi dünyagörüşü;
2. Əfsanə – əsatirlərin epikleşmə dövrü;
3. Nağıl – epik zəminin şaxələnməsi;
4. Epos – hər bir millətin öz sərhədlərini tanıması və onun qoruyucusu olan qəhrəman seçməsi;

¹ Проф. др. Низами Сяфяров.Түрк Шалгларынын едеби эечмиши. Түрк дестанлары. Улусларарасы сөмпозйум. Бакц 2004, сящ 4.

5. Dastan – buna qədər olan yaradıcılıqda musiqi və şeir yox dərəcəsində idi. Daha konkret desək, xalq öz adət-ənənəsini, şeir və musiqi yaradıcılığını, aşığın məcliskeçirmə qaydalarını və digər ənənələrini hələ formalaşdırmamışdır. Dastan xalqın tarixidir. Dastanda xalqın özü yaşayır. Onun tarixi də, fəlsəfi dünyagörüşü də, tarixən yarana-yarana gələn toy adətləri də, şeiri də, musiqisi də dastandadır. Dastan hər bir xalqın özünün həyat salnaməsidir. Bədii təfəkkürün bu beş etapını V. Q. Belinski çox doğru mənalandırır: «Əsatirsiz – əfsanə və nağıl, bunlarsız epos və dastan ola bilməz».

K. Marksın qeyd etdiyi kimi, əsatir birinci, epos ikincidir. Bu o deməkdir ki, eposun «xəmiri» əsatirlə yoğrulmuşdur. Bu səbəbdən də biz eposda və əsatiri başlanğıcı olan dastanda bir yox, iki tarix axtarmalıyıq. «Koroğlu» epos-dastanında onun nüvəsi olan «Alı kişi» hissəsi eposa, yerdə qalan qollar isə dastana aiddir»².

Mənə görə:

1. Əfsanə tarix deyil. Lakin əfsanə tarixsiz də deyil. Əfsanədə tarixi həqiqətin özü, izi və hər hansı bir əlaməti yaşayır.

2. Özülündə əsatir və ya əfsanələr dayanan «Koroğlu» eposunun bir yox, iki tarixi vardır. Bunlardan birincisi eposun əsatir və əfsanələrdən istifadə etmə yolu ilə yarandığı dövr, ikincisi isə

² Проф. др. Сядник Паша Пирсултанлы (Пашайев) «Ясатири гяшряманлыг епос вя дастанларынын камилляшмяси йоллары», Түрк шалгыларынын едеби эечмиши: Түрк дестанлары Улусларарасы сеппозйум, Бакц, 2004, сящ 225.

dastanın real bir zəmində formalaşib meydana çıxdığı dövr, tarix.³

Bu nəzəri müddəanı əldə əsas tutaraq almanların «Ziqfrid», qırğızların «Manas», osetinləri «Nart» eposlarına, eləcə də başqa xalqların eposlarına açar salmaq və onları yeni mövqedən tədqiq etmək olar. Mənə görə bu nəzəri müddəa milli məhdudluq tanımır, o bəşəri mahiyyət daşıyır. Bu müddəadan hər bir xalq öz qədim epos və dastanının öyrənilməsində istifadə edə bilər.

Hər dəfə epos yaradıcılığına, xüsusilə «Koroğlu» eposuna dair araşdırmalar apararkən yeni bir məsələ diqqəti çəkir.

Bəni - insan baxmasaydı, qırx gün ərzində onun üstünə gün işığı düşməsəydi, Qıratın bir cüt qanadı olacaqdı. Biz bu məsələ ilə maraqlandıqda həmişə Xızır İlyasın Boz atının bir cüt qanadı olduğunu və Aşıq Qəribi öz tərkində Hələbdən Qarsa, oradan da Tiflis şəhərinə gətirdiyi «Aşıq Qərib» dastanından anlaşılır. Bəs, Azərbaycan folklorunda atın qanadı olmasına dair əsatirlər və əfsanələr mövcuddurmu? Bəli.

Yerli Azərbaycan əfsanəsinin birində deyilir:

«Bir bəy kasıb bir kişini yanına çağırıb ona yüz manat pul verir. Bildirir ki, mənim atımın hər qulunu dünyaya gələndə üç qanadı olur. Bir cüt qanadı çiyində, biri də içində. Lakin yerə dəydikdə nazik buz təbəqəsi kimi qanadlar çilik-çilik olur. Mənim madyan atım doğacaq. Siz yapıncını götürün, arxasınca gəzin, doğulanda qulunu yerə dəyməyə qoymayın.

³ Сядник Хялил оьлу Пашайев «Азярбайсан халг яфсаняляри вя онун тядгиг проблемляри» 1998-си ил, сящ 119. (Докторлуг диссертасийасы)

Kişi o qədər hərlənir ki, taqətdən düşüb yatır. Lakin qəflətən oynanda görür ki, at doğur. Həm də bir nurani kişi yapıncı ilə qulunu tutur. Kasıb yazıq onun əvəzinə qulunu tutduğuna görə nurani kişiye öz minnətdarlığını bildirir. Nurani kişi bildirir ki, mən bunu sənə görə etmirəm. Mən at sahibi olan bəyin bəxtiyəm. Həmişə onu qoruyuram.»⁴

Deməli, Qıratın qanadları yanmasaydı, onun da üç qanadı olacaqdı. Əfsanədən öyrənirik ki, Qıratın iki qanadı yanıb düşsə də, onun içində olan qanadı qalmışdır ki, onun bu qədər qoçaq mənzil kəsən at olmasına səbəb olmuşdur.

Məlumdur ki, dəniz ayığrının dölündən əmələ gələn Qıratın ilk zamanlar qandaları olmamışdır. Bu qanadları qaranlıqda saxlanılan zaman Zümrüd bulağın suyu Qıratın belində yaratmışdır.

Çənlibeldən, Koroğludan və dəlilərdən sonra yenidən Qaragöldə yaşayan Qıratın qoşa qanadlarının yarandığını və quş kimi Qaragöldən Ağqayaya uçduğunu və onun bəni-insandan qaçdığını görürük. O, bəni-insanın baxışları nəticəsində qoşa qanadlarını itirməsindən qorxur. Laçın rayonundakı «Qaragöl» əfsanəsində deyilir:

«Laçının Minkənd kəndi yaxınlığında bir dağ gölü var. Adına Qaragöl deyirlər. Bu gölün qəribə sirri var. Günəş batandan, Ay doğandan sonra Qaragöldən qoşa qanadlı bir ağ at çıxıb gölün ətrafında otlayır. Bu atı görənlər də olub. At bəni – adəm görəni kimi

⁴ Елдян - ободан ешитдиклярим (топлайаны вя тяртиб едјани: Сядник Пашайев – Пирсултанлы), Азаш, Эянся 2006. Сјмссј мясяляси, сящ 15.

bərkdən kişnər, fini-fini ötər, ya qaçıb tez gölə girər, ya da uçub uja bir dağa qonub, görünməz olar.

Deyilənə görə bu elə Qıratın özüdür. Koroğlu qeybə çəkildəndən sonra, o da Çənlibeli tərk edib bu gölü əbədi olaraq özünə məskən seçib.»⁵

Qaragöl - Böyük göl və yaxud da Qaranlıq göl mənasındadır. Qırat ilkin qanadlarını qapı-bacası bağlı, qaranlıq yerdə Zümrüd bulağın suyundan içmək nəticəsində qazanmışdısa, Qaragöl də həmin dirilik qayanaqlarından biridir ki, yenidən Qırata qoşa qanad bəxş etmişdir.

Qədimdən qədim olan Azərbaycan yurduna Dədə Qorqud, Nizami və Koroğlu əsatir və əfsanələri elə səpələnmişdir ki, hər qaya, hər daş, əski qalalar, çaylar, bulaqlar, göllər insanla dil açıb danışır. Vəzifə – bu qiymətli əsatir və əfsanələri, bəhədiqlik eposlarını və onların sücət parçalarını yorulmadan axtarıb tapmaqdan, səbrlə yazıya almaqdan və tədqiqata cəlb etməkdən ibarətdir.

Ədəbiyyat:

1. «Koroğlu», Gənclik, Bakı, 1982. (Çapa hazırlayan filoloji elmlər doktoru, M. H. Təhmasib)
2. M. H. Təhmasib. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər), Elm, Bakı, 1972.
3. Sədnik Paşa Pirsultanlı. Azərbaycan eposunun əfsanə qaynaqları. Azərnəşr, Bakı, 2002.

⁵ Халгын сюз мирвариляри (топлайыб тяртиб едяни Сядник Паша Пирсултанлы), Азярняшр, 1999, сящ 31.

4. Sədnik Paşa Pirsultanlı. Koroğlu eposunun əsəri kökləri. Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar. Pirsultan, II cildə, I cild, Gəncə, 2002.
5. Sədnik Paşa Pirsultanlı. Koroğlu eposu- xalq əfsanə və rəvayətləri. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. Bakı, 1987. VII kitab.
6. Nizami Cəfərov. Türk Halqlarının edebi keçmişi. Türk dastanları. Uluslararası sempozyum. Bakı 2004.
7. Sədnik Paşa Pirsultanlı (Paşayev) «Əsəri qəhrəmanlıq epos və dastanlarının kamilləşməsi yolları», Türk halqlarının edebi keçmişi: Türk dastanları Uluslararası sempozyum, Bakü, 2004, səh 225.
8. Sədnik Xəlil oğlu Paşayev «Azərbaycan xalq əfsanələri və onun tədqiq problemləri» 1998-ci il. səh 119 (Doktorluq dissertasiyası)
9. Eldən-obadan eşitdiklərim (toplayanı və tərtib edən: Sədnik Paşayev - Pirsultanlı), Ağah, Gəncə, 2006. Sümsü məsələsi.
10. Xalqın söz mirvariləri (toplayıb tərtib edən Sədnik Paşa Pirsultanlı), Azərneşr, 1999, səh 31.

*«Qanun və səlahiyyət» qəzeti, (Gəncə)
31yanvar-10 fevral, 2007.*

BİR DAHA «ƏSLİ KƏRƏM» DASTANI HAQQINDA

«Əsli Kərəm» dastanının sücət xəttini qədim «Ay və Gün» əfsanəsi təşkil edir. Eyni zamanda «Şah İsmayıl» və «Əsli Kərəm» dastanlarının yaradıcıları «Oğuz xan» əfsanəsindən də xeyli faydalanmışlar.

Əfsanəyə görə, Oğuz xanın iki arvaddan altı oğlu olmuşdur. Günəş qızından, yəni od qızından Ayxan, Günxan, Ulduzxan; dəniz qızından, yəni bu qızından Dağxan, Dənizxan, Göyxan doğulmuşdur.

Zənnimcə, bu adlardakı «xan» komponenti əslində elə bu adların əsatiri əlamətlərini, həm də Oğuz xana bağlılığını bildirir. “Əsli Kərəm” dastanında Ziyadxan Oğuz xanı, Məlik keşiş – Qara keşiş şəklində Qaraxanı təmsil edir və bununla da birincisi, işığın, gündüzün; ikincisi, zülmətin, qaranlıq gecənin rəmzi kimi verilir. Kərəm xan və Əsli xan da, öz növbəsində, Ay və Günü təmsil edirlər.

Xalq arasında belə bir əfsanə mövcuddur: “Deyir, Ayla Gün bir-birini sevən iki aşiq-məşuqdur. Gecə də Günəşi sevir, amma Günəş ona məhəl qoymur. Odur ki, Günəş qaçır, Ay qovur, elə çatha-çatda Gecə yenə girir araya. Haçan onlar bir-birinə yetişsə, ondan sonra gejə olmayacaq, Aynan Gün də bir-birinə qovuşacaqlar. Dünya-aləm həmişə işiq olacaq”.

Məhz “Ay və Gün” əfsanəsində olduğu kimi, “Əsli Kərəm” dastanında da Kərəm xanla Əsli xanımı bir-birinə qovuşmağa qoymayan, araya girən qaranlıq gecəni təmsil edən Qara keşişdir – Qaraxandır.

Əfsanədə Gecə sevən bir aşiq olduğu üçün ayla Günün qovuşmasına mane olur. Dastanda isə Gecəni təmsil edən Qarakeşiş dini təəssüb çəkən mürtəcə bir din nümayəndəsidir. Dastan yaradıcısı bununla onu demək istəmişdir ki, dini təəssüb zülmət gecədən də dəhşətlidir, azad sevgi üçün bir əngəldir.

Əsli ilə Kərəm isə, dini təəssübün nə olduğunu bilmir və bir-birlərini ülvə məhəbbətlə sevirlər. Xalq da bu sevgini yüksək qiymətləndirir, müqəddəs sayır. Yurdumuzda “Kərəm bulağı” (Laçın rayonu), “Əsli Kərəm bağı”, “Əsli Kərəm bulağı” (Xanlar rayonu), “Əsli daşı” (Quba rayonu), “Kərəm köçdü dağı” (Masallı rayonu), “Kərəm mürşüd bulağı” (Şamaxı), “Kərəm körpüsü” (Şəmşəddin rayonu) adlı əfsanəli yerlərin mövcudluğu da bu sevgiyə el məhəbbətinin ifadəsidir.

Laçın rayonundakı “Kərəm bulağı” ilə bağlı əfsanədə deyilir: “Kərəmi bulağın başında yuxu tutur. O, yuxuda Əslini görür. Yuxuda ona deyilir:

- Kərəm, bu bulaq sənin bulağındır. Yuxuda gördüyün Əsli qız bu bulağa gələcək. O, bu sudan içən

kimi sənin eşqinə düşəcək. O zaman sudan sən də iç. Qız yandım, yandım deyəcək, əllərinlə onun üzünə su səp.

Kərəm yuxudan ayılır. Yuxuda gördüyü qız bulağa gəlir, sudan içir. Kərəm də sudan içir. O, əlləri ilə qızın üzünə su səpir.

Bulaq Əsli ilə Kərəmin eşqinə sanki nəğmələr qoşur, qaynayıb daşır. Bulağın suyu qat-qat artır.

Deyirlər ki, Əsli ilə Kərəm bu bulağın başında bir-birlərinə könül veriblər. O vaxtdan bu bulağın adı “Kərəm bulağı” qalıb.

Deyilənə görə bulağın üstünə qəlbi pak olmayan aşiqlər gələndə suyu azalır, bulaq oxumur. Elə ki, saf məhəbbətli aşiqlər gəlir, bulaq yenidən çağlayır. Əsli ilə Kərəmin məhəbbət nəğmələrini oxuyur. Xalq bununla onu demək istəyir ki, Əsli ilə Kərəmin eşqi saf bulağın gözündən götürülübdür.

Buradan həm də aydın olur ki, “Əsli Kərəm” dastanında təkcə “Ay və Gün” əfsanəsindən deyil, eyni zamanda başqa əfsanə, dastan süjet və motivlərindən də yaradıcı şəkildə istifadə olunmuşdur.

Əsli Kərəmlə əhd-peyman bağladığı ilk gündən ömrünün sonuna qədər öz eşqinə sadıq qalır.

“Qız daşı” əfsanəsində sevgilisindən ayrılıb qürbətə aparılan qız, hörüklərinə daş bağlayıb yal-yamaca iz salır, getdiyi istiqaməti sevgilisinə bildirmək istəyir. “Qız daşı” əfsanəsi, “Arzu Qəmbər” və “Əsli Kərəm” dastanlarını da məhz bu məqamda bir nöqtədə birləşdirir. Əfsanədə verilmiş qarğış dolu bayatı da maraqlıdır:

Mən aşiqəm, halala,

Haram qatma, halala.
Qarğaram, dağlar, sizdə,
Nə gül bitər, nə lala.

Bu bayatı, hər şeydən əvvəl, Kərəmin Ərzurum dağlarına qarğışını xatırladır:

Duman, çiskin heç başından getməsin,
Ağır ellər ətəyini tutmasın.
Yaz olanda gül-çiçəyin bitməsin,
Heç gözəllər iyləməsin gülündən.

Kərəm də bir eşq fədaisidir. O da Əslinin eşqi yolunda bütün əzab-əziyyətlərə dözür. Bu əfsanələr, hər şeydən əvvəl, dastanda Əsliyə və Kərəmə xas keyfiyyətlərin hansı qaynaqlardan gəldiyini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

“Kərəm körpüsü” əfsanəsi isə, bir növ, Kərəmin daxili aləminin bədii ifadəsi kimi səslənir. “Əsli ilə Kərəmin məhəbbəti dilləri gəzir, eşidib bilənin ürəyini parçalayırdı. Nainsaf Qara Məlik bir yerdə durub, dincəlmir, çalışır ki, Kərəm Əslini görməsin. Bu niyyətlə də Qara Məlik gah arana, gah da uzaq dağlara köç eləyirdi. O, həm də kimliyini, nəsil-nəcəbətini hamıdan gizlədir. Elə edir ki, Kərəm onun haraya getdiyindən xəbər tuta bilməsin.

Qara Məlik bu dəfə də qorxunc, təhlükəli keçidlərlə dolu olan uzaq dağ kəndlərinin birinə köç eləyirdi. Onun bu səfərindən Kərəm haradansa xəbər tutmuşdu. Lələsinə xəbər verməyən Kərəm tək-tənha Qara Məliyin köçü gəlib keçəcək bir dərin dərənin qırağında dayanır. Dərənin dibinə baxanda qorxudan

adamin tükü ürpəşirdi. Kərəm bu qərara gəlir ki, dərənənin dar keçidində bir körpü düzəltsin. Bu məqsədlə o gedib iki uzun tir tapıb gətirir. Tirləri dərənənin bu tərəfindən o biri tərəfinə uzadır. Lakin tirin biri keçidin o biri tərəfinə gödək gəlir. Kərəm istəyir ki, gedib başqa bir tir gətirsin. Elə bu zaman görür ki, Qara Məliyin köçü gəlib çatdı. Kərəm tez tirin çatmayan yerində özünü dayanır. Köç arabaları gəlib Kərəmin çiyinin üstündə dayanan körpüdən keçəndə, Kərəm fikirləşir ki, bəs necə edim ki, Əsli mənim burada olduğumu bilsin. Bu fikirlə də o, çiyindəki tiri bir azca silkələyir. Doğrudan da Əsli, Kərəmin burada olduğunu və bu körpünü silkələyənin Kərəm olduğunu duyur. Köç arabaları körpüdən keçib gedir. O zamandan bu körpünün adı “Kərəm körpüsü” qalır. Elə buradaca Kərəmin Məcnunla eyni xasiyyətli olduğu da aydınlaşır.

Ümumiyyətlə, Məcnunla Kərəm arasında bənzəyişlər çoxdur. Məcnun öz silahını, sazını verib ceyranı ovçunun əlindən alır, onun yaralarını bağlayır və azadlığa buraxır. Elə “Əsli Kərəm” dastanında da Kərəm yanı balalı yaralı ceyranı ovçudan alıb azad edir.

Kərəm də Məcnun kimi doğma evlərindən didərgin düşür. Məcnun daha çox çölə, vəhşi heyvanlar arasına getməyə, onlarla ünsiyyətdə olmağa çalışır. Kərəm də yurdundan uzaqlaşır, diyarbadiyar gəzir. O da vəhşi heyvanlara meyillidir. Çölün maralı, ceyranı, cüyürü Məcnunun başına toplandığı kimi, bu heyvanlar Kərəmdən də qaçmırlar. Hətta Kərəmin oxuması ilə durnalar göydən yerə lələk salır, bağa qonurlar. Onun sözünə, sazına vurulurlar. Kərəm bədahətən qoşmalar söyləyir, Məcnun da qəzəllər

deyir. Kərəmin Sofu lələsi, Məcnunun Zeyd kimi dostu var. Qeys eşqə düşdüyü ilk andan «Məcnun», «Dəli» olacağını söyləyir. Kərəm də yanacağını bildirir. «Alış Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm» deyir. Hər iki aşiq öz məşuqəsinə sadıq qalır, birinin torpağı torpağına, o birinin də külü külünə qarışır. Hər iki əsər arasında inkarolunmaz dərəcədə doğmalığ və yaxınlıq vardır.

«Əsli Kərəm»lə «Leyli və Məcnun» arasında bənzər cəhətlər deyilənlərlə məhdudlaşmır. Məhəbbət dastanlarımız toy-düynə, duvaqqapma ilə bitdiyi halda, «Əsli Kərəm»də, «Leyli və Məcnun»da əhvalat fəjəllə qurtarır.

Əgər «Leyli və Məcnun»un əfsanə, rəvayət, dastan variantı Nizamidə yeni məzmun, forma qazanmışsa, Azərbaycan ərazisində, Azərbaycan xalqı arasında yaranmış, formalaşmış, milli kaloriti ilə seçilən «Əsli Kərəm» xalqın bədii təfəkkürünün məhsulu kimi elə şifahi şəkildə yaşamışdır. Amma bu da həqiqətdir ki, «Leyli və Məcnun» Nizami, Nəvai, Füzuli kimi ölməz sənət korifeylərinin və onlardan başqa Şərqdə qırıxdan çox şairin yaratdığı yazılı poeziya səhifələrində yetkinləşdiyi kimi, «Əsli Kərəm» də toylarda, mağarlarda, dədə, ustad el ozan və aşıqların cilalarında ədəbi-bədii sənət nümunəsi kimi əbədiləşmişdir.

«Leyli və Məcnun» bütün Yaxın Şərqdə nə qədər geniş yayılmışsa, «Əsli Kərəm» də türkdilli xalqlar arasında bir o qədər şöhrət qazanmış və həmin xalqların şifahi ədəbiyyatına, dastan yaradıcılığına səmərəli təsir göstərmişdir.

Dastanda «Kitabi-Dədə Qorqud» eposuna bağlılıq da aydın görünür. «Salur Qazan xanın evinin

yağmalandığı boy»da anasının arxasınca gedən Qazan xan yolda körpüdən, dağdan, meşədən, sudan, üzümübərək qurddan öz anasını, elini, ulusunu soruşur. Kərəm də Əslinin arxasınca gedərkən yolda qarşısına çıxan az qala hər şeydən – meşədən, körpüdən, qurddan Əslini soruşur.

Mövcud folklor əsərlərində Kərəmlə Əslinin ölüm səhnəsinin təsviri bir-birinə oxşamır. Birində alov Kərəmin ağzından çıxıb Əslini də yandırır. Başqa birində od Kərəmin sazının tellərindən qopur. Dastanda isə Əsli Kərəmin külünü saçı ilə bir yerə yığdıqda od tutur. Əfsanələrdə isə, bu daha mənalı, daha obrazlı verilmişdir. Toplanılan əfsanələrin birində isə, bütün bunlardan fərqli olaraq söylənilir ki, «Əsli yuxuda görür ki, Kərəm ilk dəfə görüşüb tanış olduğu bulağın başındadır. Əsli sevincək ayılıb çölə qaçır. Kərəmi çox axtarır, axırda gəlib bulağın başına çatır. O, Kərəmi bulaqdan, yoldan, meşədən, qəbirdən xəbər alır. Bu zaman yer aralanır, Əsli Kərəmi orada görür. Qəbirdən alov qalxır. Alov Əslini özünə çəkir. Sevgililər iki dilim alov olur. Yavaş-yavaş soluxan alovun əvəzinə bir cüt qızılgül kolu peyda olur». Bu əfsanə, eyni zamanda oricinallığı və bədii sənət nümunəsi olmaq baxımından diqqəti nə qədər cəlb etsə də, vəhdəti-vücutla bağlıdır.

«Başdaşından qopan od» adlı əfsanədə isə bu məsələ bir qədər başqa şəkildə qoyulmuşdur. Qara keşiş başa düşür ki, qızının da aqibəti Kərəmin aqibəti kimi olacaq. Odur ki, onu qoruyur. Kənzilərə tapşır ki, Əslini Kərəmin qəbri tərəfə buraxmasınlar. Əsli kənzilərlə gəzməyə çıxır və Kərəmin qəbrini görür. Əsli görür ki, Kərəmin qəbrindən alov qalxır, bu alovu kənzilər görə bilmir. Bunu ancaq Kərəmlə bərabər saf

bulağın gözündən su içib, eşqə düşən, buta verib, buta alan, düz əhdi-peyman bağlayan Əsli görə bilir.

Kənizlərin təkidinə baxmayaraq, Əsli qəbirə tərəf gedir, yerdən balajsa daş götürüb sinaq üçün qəbirə atır, daş başdaşına dəyən kimi qəbirdən cıncı qopur. Əsli od alır.

Səməndər quşu öz səadətini odda yanmaqda tapdığı kimi, Əsli də Kərəmin oduna alışmaqla öz arzusuna çatır, mənən o sevgisinə qovuşur.

Əfsanələr müxtəlif, başqa-başqa olsa da, nəticə birdir, hər yerdə Əsli yalnız Kərəmin oduna, daha doğrusu, Kərəmin eşq oduna yanır.

Başqa bir əfsanədə deyilir ki, Kərəmin anası oğlunun ölüm xəbərini eşidib qəbirstanlığa gəlir, hər iki qəbirin torpağını öpür, gözüne sürtür, öz əlləri ilə qəbirlərin hərəsinin üstünə bir gül kolu əkir.

Hər bahar gələndə qızılgül kolları qönçələnir, bir-birinə can atır. Bunu belə görən Qara keşiş qəbirlərin tən ortasında bir qaratikən kolu əkir ki, güllər bir-birinə qovuşmasın. Güllər bir-birinə nə qədər can atsalar da, qara tikan kolu onların birləşməsinə mane olur.

Əfsanələrdə və dastanda Ayla Günün arasına girən Gejə də, bir-birinə can atan qızılgülün kollarını qovuşmağa qoymayan da, nəhayət, qızı Əsliyə tilsimli düymələri olan xalata-köynəyi geydirən də Qara keşişdir.

Bir əfsanəyə görə, Həzrət Əli bütperəst Salsal pəhləvanla döyüşə girir, ona gücü çatmır. Yalnız Salsalın əynindəki köynəyi cırdıqdan sonra ona qalib gəlir. Kərəm isə, Əslinin əynindəki tilsimli xalata-köynəyi cıra bilmir. Çünki Əli ilə Salsalın döyüşündə

dinin biri aradan qalxır, daha doğrusu, bütöpərstliyin köynəyi cırılır, əvəzində Salsal islam dininin köynəyini geyməkdən imtina edir. Burada isə, Əslinin mənsub olduğu din ayrılığı aradan qalxmır, ona görə də Əslinin tilsimli köynəyi Kərəmi yandırır.

Qara keşişin tikdirib qızına geydirdiyi donun və onun düymələrinin astral jəhətləri ilə yanaşı, yaxasının açılmasına mane olan, şübhəsiz, dini görüşlərlə bağlı jəhətlər də mövcuddur. Doğrudur, din və dini təəssübkeşlik, əsasən, xalq dastanlarının xəlqi ruhuna yaddır. Lakin «Əsli Kərəm»də bu cəhət əsas ictimai səbəb və manəə kimi meydana çıxır.

Vaxtı ilə Nəriman Nərimanov «Mehri-Mah», yaxud «Əsli Kərəm»in astarı», Xəlil Yusifov «Əsli Kərəm» Ay və Günəş əfsanəsidir» adlı məqalələrində «Əsli Kərəm» dastanının astral xüsusiyyətlərinə toxunmuşlar. Lakin «Əsli Kərəm» dastanının yerli əfsanələrimizlə, habelə oğuz eposu və «Leyli və Məjnun» əsəri ilə əlaqəli və müqayisəli şəkildə araşdırılması son axtarışların nəticəsidir.

Bu yazıda istifadə olunmuş adı çəkilən əfsanələri müəllif 1985-ci ildə Bakıda nəşr etdirdiyi «Azərbaycan xalq əfsanələri» kitabına daxil etmişdir.

Bir neçə il bundan əvvəl Təbriz aşığılarından «Əsli Kərəm»in daha bir yeni variantını topladım. Oxucular üçün maraqlı ola biləcəyini nəzərə alıb, dastanın Təbriz variantında kəskin şəkildə fərqlənən hissələri olduğu kimi burada verirəm.

Təbriz aşığılarından Əziz Şahnazinin, Həsən Qafarinin, Hacı İbadiyanın və Fətulla (Məşi belə çağırırlar) Paşayinin söylədikləri «Əsli Kərəm» dastanı nə gözəl sonluqla tamamlanır.

Keşiş görür ki, Kərəmdən qurtara bilməyəcək. Qeysərə Süleyman paşanın yanına gedir və bildirir ki, bir düzdən tutmanın biri onun qızından əl çəkmir. Süleyman paşaya deyir ki, Əsli elə düşməz incidir, onu öz oğluna al. Süleyman paşa razı olur və keşişin arzusu ilə təcili toya başlayır. Kərəm aşiq kimi toy məclisinə gəlir. Oxuduğu sözlərdə Əslinin onun nişanlısı, eyni zamanda özünün də gəncəli Ziyadxanın oğlu olduğunu bildirir.

Süleyman paşa deyir:

- Mən həyatım boyu Ziyadxana borcluyam. Gənclikdə məni zindandan azad edib. Amma onun birçə oğlu vardı, adı da Mahmud Kərəm olmuş, Mahmud olub keçənləri, keşişin onun başına gətirdiyi müsibətləri Süleyman paşaya söyləyir.

Hər şeyi yerli-yataqlı öyrənən Süleyman paşa qardaşı oğlu kimi toy edib Əslini Kərəmə alır. İş belə görən keşiş qızı Əsliyə tilsimli don geydirir. Sazla, sözlə tilsimin sındığını görməyən Kərəm fikirli-fikirli yuxuya gedir. Ona yuxuda deyirlər ki, üç kəlmeyi-şəhadət tilsimi açar. Kərəm durub yuxusunu Əsliyə, Əslinin anası Məryəmə danışır. Əsliylə Məryəm müsəlmançılığı qəbul edirlər. İlk kəlmeyi-şəhadəti Əsli, ikincini Məryəm, üçüncünü Kərəm oxuyur, tilsim sınır, donun yaxası açılır. Səhər keşiş adam göndərir ki, gedib yoxlasın Kərəm yanib kül olubmu? Xəbər gəlir ki, üç kəlmeyi-şəhadət sənin qurduğun tilsimi sındırıb, Əsli ilə Məryəmin də müsəlmançılığını eşidən, meydanda tək qaldığını görən Qara keşiş eşşəyə minib meşəyə qaçır.

Əsli ilə Kərəm evlənir, əkiz oğulları olur. Uşaqlar xeyli böyüyür. Uşaqlar çölə oynamağa gedirlər. Kərəm uşaqlardan ötrü təlaş keçirir.

Əsli deyir:

- Kərəm, bəs sənin atan-anan daşdan yaranıb, sən balaca oğlanların üçün darıxırsan, onlar sənin üçün darıxmır? Söz Kərəmi tutur. Vətənə yola düşürlər. Gəncə yaxınlığında görürlər ki, çadırlar qurulub. Kərəm oğlanlarını burada bir qarının yanında qoyub, Əsliylə şəhərə gəlir. Kərəmə deyirlər ki, Ziyadxan öldü, arvadı Qəmbərbanı isə oğlu Mahmuddan bir xəbər çıxmadığı üçün Gəncədəki mülklərini satıb, yaxın adamları ilə Kərbəlaya köç elədi. Kərəm başa düşür ki, yoldakı çadırlar anasının köçüdür.

Kərəm geri dönəndə arvad şikayət etdi, dedi: bala, bu uşaqları tərlandı öyrətmə, onlar bayaqdan Tərlandı quşu ilə oynayır. Axı mənəm Mahmudumu Kərəm eyləyən, onu yurdundan didərgin salan da belə bir tərlandı olub. Kərəm anasını tanıdı, boynuna sarıldı, zülüm-zülüm ağladı. Kərəmlə Əsli minnət etdilər ki, qayıdaq Gəncəyə. Qəmbərbanı dedi ki, oğul, mən Kərbala səfərindən geri dönmərəm, bəlkə, elə səni mənə yetirən Kərbalıdır. Onlar gəlib Kərbalanı ziyarət etdilər. Sonra da Bağdad yaxınlığında Kərkükdə bir Gəncə kəndi saldı. Dastana görə, Kərkükdəki Gəncə kəndi Ziyadxan nəslinə mənsubdur. Kərkük türkləri arasında iki dastan geniş yayılmışdır. «Arzu Qəmbər» adlı bayatı dastanı, bir də «Kərəm Əsli» dastanı isə Gəncə ilə bağlıdır.

Biz Təbriz variantlarını topladıqdan sonra dastanlarımızın elmi nəşrini hazırlaya biləcəyik.

Dastanların müqayisəli tədqiqi Azərbaycan folklorşünaslığına çox şey verəcəkdir.

«Əsli Kərəm» dastanının variant fərqləri isə Gəncə və Təbriz aşıq mühiti ilə bağlı bir məsələdir. O başqa bir yazının mövzudur. Həmin variantlarda bənzərsiz epizodlarla yanaşı dəyərli qoşmalar və saz havaları – məqamları və ahəngləri də mövcuddur.

Təbriz «Əsli Kərəm» ilə bağlı saz ahəngi-məqamı içərisində «Ceyranı Kərəmi» ölməz sənət incisidir.

«İnsan və zaman» qəzeti,
(Gəncə)

21-28 fevral, 2007.

ƏFSANƏLƏRDƏN ÖRNƏKLƏR

YOZQAT (Türk)

Məhəmməd Peyğəmbər əlində əsa piyada türk torpağından keçirmiş. Üzünün nuruna görə, çöldə qoyun otaran çoban onu saxlayıb deyir:

- Baba, mənim müsafirim ol, sonra get.

Nurani insan onu eşidir. Çoban qara qoyunu sağıb qabdolu südün içərisinə çörək doğrayır. Nurani adam ayağa qalxıb gedərkən çobana deyir:

- Sürün yozqat olsun.

Ətrafdan bu mənzərəni seyr edənlər çobana deyirlər:

- Sənin müsafirin Həzrəti Məhəmməd idi. O səndən ayrılarkən nə deyib getdi.

Çoban deyir:

- Dediği sözdən bircəsi yadımda qaldı, - «Yozqat». Həmin gündən Həzrəti Məhəmmədin türkün nemətini daddığı, torpağında gəlib keçdiyi, həmin ərazinin adı Yozqat qalır.

İndi Yozqat Türkiyədə böyük vilayətdir.

SURAM QALASI **(Acar)**

Axalqalada bir qızla bir oğlan bir-birlərini sevirilər. Lakin oğlan kasıb olduğu üçün toy edə bilmir. Qızla əhd-peyman bağlayır ki, mən başqa vilayətə alverə gedim, pul qazanım. Bu şərtlə ki, gec də gəlsəm mənə gözləyəsən. Qız razılıq verir.

Oğlan başqa vilayətə ticarətə gedir. Çoxlu pul qazanır, lakin öz əhd-peymanını unudub başqa qızla evlənir. Hətta bir qədər sonra onun bir oğlu olur, uşağın adını Suram qoyurlar.

Qız nə qədər gözləyir, sevgilisi qayıtmır. Bir vaxt xəbər tutur ki, gəncliyini qurban verdiyi oğlan başqası ilə evlənib, hətta onun Suram adlı bir oğlu da var. İntiqam hissi ilə yaşayan bu qız rəmmallıq peşəsini öyrənir.

Bir vaxt gəlir ki, oğlanın yaşadığı ərazinin xanı düşməndən müdafiə olunmaq üçün qala tikdirməli olur. Böyük bir sahə daş-kəsəkdən təmizlənir və qalanın tikintisinə başlanılır. Lakin qalanın divarı bir-iki daş qalxmamış uçub tökülür.

Ağsaqqallardan biri məsləhət görür ki, Axalqalada məşhur bir rəmmal qız yaşayır, onun yanına gedin, bunun sirrini o bilir.

Qız məsləhətə gələnlərə deyir:

- Sizin vilayətdə qərib bir tacir yaşayır, onun Suram adlı gənc bir oğlu var. Əgər həmin oğlanı diridir divara hörməsəniz, divar qalxmayacaq.

Gələnlər bu sözdən çox pərişan olurlar.

Bu zaman Suramın atası evdə yox idi. Odur ki, Suramı aldadıb qala tikilən yerə gətirirlər. Onu zorla yerə uzadırlar. Suramı qışqırda-qışqırda üstünü hörürlər. Həqiqətən bundan sonra divar uçmayır.

O vilayətin xanı müharibədə qələbə qazanır. Lakin buna heç kəs sevinmir. Hamı gənc Surama matəm saxlayır. Ata səfərdən şad qayıdır. lakin camaatı matəm libasında görüb təşvişə düşür. Əhvalatı ona bildirirlər. O, dərhal hazırlaşır Axalqalaya rəmmal qızın yanına yola düşür. Qız da bilirdi ki, oğlan gələcək. Odur ki, döşəyinin altında iti bir bıçaq saxlayırdı.

Rəmmal qız oğlanı görən kimi tanıyır. Oğlan içəri girib qıza hücum çəkir ki, gözümün ağı-qarası bir oğlumu sən öldürtmüsən. Sən mənim həyatımı məhv etmişən.

Qız ona cavab verir ki, necə ki, sən məni məhv etdin!

Oğlan o dəqiqə qızı tanıyır və xəncərini onun üreyinə saplayır. Qız da vaxt itirmədən bıçaqla onu vurur.

Nəhayət, nakam sevgililər son nəfəsdə bir-birlərinə qovuşurlar.

Suram ölsə də, bir dağ, dağın zirvəsində əzəmətli bir qala onun adını daşıyır. Suramın anası düz üç il, gündə üç dəfə qalanın ətrafına dolanır ki, oğlu hörülən divarı tapsın, tapa bilmir. Axırda ananın əksi divara həkk olunur. Belə deyirlər ki, qalanın bir divarından daim su damcılayır. Bu ananın göz yaşlarıdır. Qalanın bir divarında isə saçları üzünə dağılmış pərişan bir qadının əksi görünür. Bu, ananın psixoloji əksidir.

«Kadr uğrunda» qəzeti, (Gəncə)
22 mart 1973-cü il

FİRUZƏ BAĞI **(Türkmen)**

Lap qədim zamanlarda Türkmenistan torpağında bir kişi varmış. Hamı onu «Atatürkmen» deyə çağırırmış.

Atatürkmenin yeddi oğlu varmış. O, hey deyərmiş:

- Mən bu igidləri yurdumuzu yadellilərdən qorumaq üçün böyüdürem.

Bir gün Atatürkmenin kiçik oğlu qiymətli bir daş tapıb evə gətirir. Atatürkmen biliciləri yanına çağırır soruşur:

- Bu necə daşdır ki, belə parıldayır, böyük daşlardan seçilir?

Bilicilər deyirlər:

- Ey Atatürkmen, bu, yurdumuzun firuzə daşıdır. Ancaq onu atmaq lazımdır. Çünki qonşu ölkələr bu daşdan xəbər tutsa, bizə basqın edəjəklər.

Atatürkmen:

- Kimin nə haqqı var?! Öz torpağımızın firuzəsidir, biz ki, bunu onların əlindən almamışıq.

- Ey Atatürkmen, indi ki, bizimlə razılaşmırsan, onda son sözüməzə qulaq as. Sənin bir qızın olacaq, adını da parlaq yurd daşına görə Firuzə qoyajaqsan. Qız böyüyəndə firuzə daşı kimi parlaq və

gözəl olacaq. Onun gözəlliyinin sorağı qonşu ölkələrə çatacaq. Qıza elçilər gələcək. Sən isə öz qızını yada verməyəcəksən. O zaman müharibə olacaq. Yeddi oğlun Firuzənin uğrunda döyüşdə şəhid olacaq...

Günlər keçir. Qız doğulur. Onun adını Firuzə qoyurlar.

Qız böyüyür. Onun gözəlliyinin sorağı uzaq ölkələrə çatır. Bu ölkələrdən birinin şahının oğlu Firuzəni görür. Bir könüldən min könülə qıza vurulur. Qız onu rədd edir. Atatürkmən də elçiləri məyus qaytarır.

Şah türkmən yurduna hücum edir. Xoşluqla verilməyən Firuzəni zorla aparmaq istəyir.

Atatürkmənin yaman gün üçün böyütdüyü yeddi oğlu xalqın qabağında gedir. Altısı birdən şəhid olur. Kiçik oğlan isə yaralanır, su istəyir. Buna dözməyən Firuzə ala çadırdan çıxıb qardaşına su aparmaq istəyir. Oxla Firuzəni də yaralayır. Onu al qan içərisində görəndə kiçik qardaş özünü həlak edir.

Türkmən igidləri yurdun Firuzə qızını düşməne vermirlər. Atatürkmənin oğlanlarını və qızını Firuzə daşı tapılan yerdə dəfn edirlər. Qəbirlərin üstündə bir ağac göyərir, qol-budaq atır, sonra da burada başqa bir ağac bitir. Belə-belə ağaclar çoxalır, böyük bir bağa çevrilir. Firuzə bağına.

*«Pioner» jurnalı,
sentyabr, 1984-cü il.*

BAHARDEN GÖLÜ (Türkmən)

Türkmən torpağında bir göl var. Adına «Baharden gölü» deyirlər. Bu gölün qəribə bir əfsanəsi var.

Belə rəvayət edirlər ki, Ağgüllə Yağmur adlı iki gənc bir-birini qəlbən sevirmiş. Oğlanın gözəl səsi və mahnı oxumaq məharəti varmış. Ona görə də oğlanın xətrini hamı çox istəyirmiş. Türkmən qızları bir yere cəmləşəndə Ağgülü zarafatla utandırırırmışlar:

-Ay qız, nə dərdin, yağmurun nəğmələri ürəklərə od salıb.

Obanın toy-düyün gözlədiyi bir vaxtda birdən-birə Yağmur xəstələnir, sağalmaz dərdə mübtəla olur. Onun bədənini başdan-başa yara tökür. Təbiblərin məsləhəti ilə Yağmur obadan uzaqlaşmalı olur. Ağgülü də ona yaxın buraxmırlar.

Yağmur tək-tənha yola düşür, obadan uzaqlaşır. Onun son mahnısı eşidilir:

Ala yaylıq alsana,
Alma-narı yolsana.

Mənim yarım, gəlsənə,
Boynuma qol salsana.

Bu mahnıdan sonra səs kəsildi. Ağgöl gözü yaşlı çadıra qayıtdı. Yağmur özünü həlak etmək üçün yer axtarırdı. Elə yer ki, özünü bir anda unutsun və məhv edə bilsin.

Nəhayət, Yağmur bir qaya tapdı. Başına çıxıb, özünü aşağı atdı. Lakin o, canında bir rahatlıq hiss etdi. O ölməmişdi, bir gölə düşmüşdü. Elə bil gölün suyu onun canına məlhəm oldu. Suda çimib qırağa çıxdı. Canında bir sakitlik yaranmışdı, daha dərisi qızıışmadan yanırmırdı. O, bir neçə kərə çimib sahilə çıxdı. Yağmur çox acmışdı. Ətrafa göz gəzdirdi. Gözü yaxında bir qoyun sürüsünə sataşdı.

Yağmur çobanla görüşüb, ondan süd və çörək alıb yedi. Başına gələn çobana danışdı. Çoban dedi:

- Səninki gətirib, qardaş. Gəlib şəfa suyunu tapmısan. Mənim qoyunumun-keçimin yara-xorası olanda bu gölün suyu ilə sağaldıram. Buna «Baharden gölü» deyirlər. Yağmur bir neçə günə sap sağlam oldu. Öz obasına döndü. Obada yenə də Yağmurun mahnısı eşidildi. Oba Yağmurun görüşünə çıxdı. Yağmurun mahnıları ürəklərə nur çiləyirdi:

Qarşımdan yar gələr,
Sovqat alma, nar gələr.
İkimizə bir köynək,
Yaxaları dar gələr.

Yağmur öz toy-düyününü qurtarıb, Ağgülü də götürüb Bahardenə köçdü. Göl yaxınlığında yurd saldı.

Bundan sonra Baharden gölünün sorağı şəfa suyu kimi hər yana yayıldı.

Əvvəllər bu gölə kəndirlə sallaşıb düşərdilər. Sonra qayanı çapıb daş pillələr düzəldilər.

Yağmurun bir təsadüf nəticəsində tapdığı gölü indi şəfa qaynağı kimi yaxınlarda, uzaqlarda tanıyırlar.

*«Kirovabad kommunisti» qəzeti
23 may 1983-cü il*

ÇAHAĞAH ƏFSANƏSİ (Azərbaycan)

Qədim zamanlarda bir alim yaşayırdı. O, öz xeyrixah əməlləri ilə xalqın rəğbətini qazanmışdı.

Alimin sorağı yaşadığı ölkənin hökmdarına da çatır. O, alimi sarayına cəlb etmək məqsədi ilə onu yanına çağırır və onun yanında qalması barədə alimin rəyini soruşur. Alim isə ona deyir ki, möhlət ver fikirləşim. Hökmdar alimə qırx gün möhlət verir.

Vaxt yetişəndə alim saraya gəlir və hökümdara deyir.

- Böyük hökmdar, sizin saray üçün dərin, dərrakəli alim lazımdır. Mən isə onların səviyyəsində dayana bilmərəm. Alim bu sözləri deyir və evə qaydır. O, xalqdan ayrılmayıstəmir.

Hökmdar alim gedəndən sonra vəzirini yanına çağırır və ondan bu işə əncam çəkməsini tələb edir.

Vəzir deyir:

- Alimin öldürülməsi üçün əmr verin. Lakin əvvəlcə onu xalqın gözündən salmaq lazımdır.

Sualları hazırlamaq üçün vəzir üç gün möhlət istəyir. Üç gün keçdikdən sonra suallar hazır olur.

Hökmdar adamlarını meydana toplayır. Alimi buraya çağırırlar. Hər şey hazır olur. Alim təmkinlə hökmdarı dinləyir.

Hökmdar deyir:

- Vəzirim sənə üç sual hazırlayıb. Sən bir suala cavab versən alimliyi sübut etmiş olacaqsan.

Ətrafdan xalqın narazılıq səsləri ucalır.

Alim cürətlə deyir:

- Buyurun, suallarınızı verin.

Hökmdar vəzirinə işarə edir. Vəzir deyir:

- Ulu dağın başından buraxılmış bir qoz Zümzümə bulağına qədər neçə dəfə fırlanar?

Alim gülə-gülə deyir:

- Mən sualınızın cavabını verməyə hazıram. Siz isə Ulu dağdan Zümzümə bulağına qədər olan yolun nə qədər olduğunu, dağın maililiyini, bir də qozun həcmi deyir.

Hamı alimi alqışlayır. Dostları onu evə getməyə qoymurlar. Başqa ölkəyə gedən karvana qoşurlar. Onlar yaxşı bilirlər ki, hökmdar bu heyfi alimdən çıxacaqdır.

Karvandakı hər bir dəvənin boynunda bir zınqırov var idi. Alim karvan başçısına bildirir ki, əgər onun təklifini yerinə yetirsə, onlarla səfərə çıxmağa hazırdır.

Karvan başçısı onun təklifini soruşur. Alim xahiş edir ki, dəvələrin boynundakı zınqırovların yerini dəyişməyə icazə versin.

Karvan başçısı alimin təklifinə razı olur.

Alim zıncırovları dəvələrin boynundan elə asır ki, dəvə hər addım atanda, sanki mizrab bir neçə telə deyir. Zıncırovlar səsləndikjə onlardan yaranan musiqi dalğa-dalğa ətrafa yayılır.

Hamı alimin bu məharətinə heyran qalır.

Quşlar belə, qaranlıq olmasına baxmayaraq, karvanın üzəri ilə uçurlar. Hətta ağacların yarpaqları musiqinin səmindən, onun dalğasından rəqsə gəlir.

Hökmdar sarayına çatan kimi alimin onun hüsuruna gətirilməsini tələb edir. Alimi nə qədər axtarırlarsa da, tapa bilmirlər.

Hökmdar bir bölük atlını karvanın dalınca göndərir. Atlar karvana yetişəndə gözəl musiqi səsi eşidirlər və ona vurğun olurlar. Dəvələrin yerışı ilə zıncırovlardan çıxan musiqi səsləri atlıları da öz ardınca sürükləyir. Birdən atlılar artıq başqa ölkənin ərazisində olduğunu görürlər.

Alimin geri qaytarılmasının müşkül bir iş olduğunu duyan dəstə əliboş geri qayıdır.

Alim zəkasının yaratdığı bu musiqi Çahargahın ilk rüşeyimi olmuşdur. Sonralar xanəndələr bu səsləri inkişaf etdirərək indiki Çahargah səviyyəsinə qaldırmışlar.

*«Kadr uğrunda» qəzeti, (Gəncə)
14 oktyabr, 1974-cü il*

KÖSÖV GÖYƏRİR (*Rus əfsanəsi*)

Bir oğlan öz atasını öldürür. Sonra günahının bağışlanması üçün kilsələrə, dini məbədlərə gedir, günlərlə Allaha yalvarır. Bir din xadimi ojağın altından yanan kösövü çıxarıb həmin oğlana verir və deyir:

- Apar bu kösövü bir səhrada əkib, suvar. nə zaman göyərsə, bitmə, günahın bağışlanacaq.

Oğlan illərlə həmin kösövü suvarır, keşiyini çəkir, kösöv göyərmir ki, göyərmir. Bir gün oğlan baxır ki, bir varlı knyaz ona borjlu olan yoxsul bir kəsi atın döşünə qatıb döyür. Bu ədalətsizliyə dözməyən oğlan varlığını atdan salıb başını kəsir. Bir də baxır ki, zülmkarı öldürdükdən sonra onun əkdiyi yanmış kösöv göyərdi və lopa-lopa çiçəklər açdı.

«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
May, 2003-cü il.

QOLUNDAN KEÇİR **(Holland əfsanəsi)**

Keçmişdə var-dövləti başından aşılıb-daşan bir kişi yaşayırmış. Onun yaşadığı evlə, sevdiyi bir qaya arasında zümrüd göl yerləşirmiş. Həmin şəxs qərribə bir hobbisi varmış ki, bu da hər səhər yuxudan oyanan kimi üzə-üzə qarşıdakı sahilə yerləşən qayanın üstünə gedib, orada səhər yeməyini yeyib, yenidən işinə-gücünə qayıtmaq imiş.

Bir gün iki oğlu olan bu varlı şəxs ölümünün yaxınlaşdığını hiss edir. O, oğlanlarına bildirir:

- Mən var-dövlətimi gözüm baxa-baxa ikiyə bölə bilmirəm. Bunun üçün sizinlə bir şərt kəsəcəyəm. İkiniz də eyni vaxtda gölə düşüb qayaya tərəf üzəcəksiniz.

Kimin əli mən oturduğum daşa tez dəyəcəksə, var-dövlət ona çatacaq.

Hər iki qardaş gölə atılır. Böyük qardaş görür ki, kiçik qardaş qayaya çathaçatdır, iti xənjəri ilə əlinin birini kəsib qardaşının başı üstündən atıb qayaya çıxır.

Beləliklə o, qolunun birindən keçir, lakin var-dövləti itirməyə razı olmur.

*«Yurddan səslər» jurnalı, (Gəncə)
May, 2003-cü il.*

SƏDNİK PAŞA PİRSULTANIN (PAŞAYEVİN) TƏRCÜMEYİ - HALI

Sədnik Xəlil oğlu Paşayev (Pirsultanlı) 1929-cu ildə Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular (Pirsultan köyü hissəsində) kəndində anadan olmuş, 1949-cu ildə Dəstəfur kənd orta internat məktəbini bitirmişdir. 1954-cü ildə Gəncə Dövlət Universitetinin (Keçmiş Gəncə Dövlət Pədoqoji

İnstitutunun) dil və ədəbiyyat fakültəsini bitirdikdən sonra rayon və şəhər qəzetlərində xüsusi müxbir, ədəbi işçi, məsul katib və redaktor vəzifələrində çalışmışdır. S. X. Paşayev uzun illər «Yeni Daşkəsən», «Mübariz» (Goranboy rayonlararası) və «Yenilik» (Kəlbəcər) qəzetlərinin redaktoru işləmişdir.

1960-cı ildə SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü seçilmişdir. 1970-ci ilin may ayının 5-də Azərbaycan Respublikası Jurnalistlər İttifaqının Fəxri Fərmanı ilə təltif olunmuşdur.

1970-ci il oktyabr ayının 19-dan etibarən hal-hazırədək Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan ədəbiyyatı və onun tədrisi metodikası kafedrasının müəllimi, baş müəllimi, dosenti və professoru kimi əmək fəaliyyətini davam etdirir. O, müntəzəm olaraq televiziya, radioda, mərkəzi və yerli mətbuatda çıxış edir. Dövlət televiziyası Aztv 1 onun həyatı və fəaliyyəti haqqında «Pirsultanlı» adlı sənədli film çəkmişdir.

1970-ci ildə «Ağdabanlı Qurban və onun müasirləri» mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmişdir.

1982-ci ildə İnstitutda və şəhərin ictimai həyatında fəal iştirak etdiyini və mavi ekranda müvəffəqiyyətli çıxışlarını nəzərə alaraq Sədnik Xəlil oğlu Paşayevin bədii rəhbərliyi və böyük zəhməti sayəsində «Çəsmə» folklor teatrının kollektivinin 15 nəfər üzvünə «TƏŞƏKKÜR» elan edilmişdir. O, belə təşəkkürlərə: 1987-ci ildə «Çəsmə» folklor ansamblının Gəncə rayonu üzrə keçirilən bədii-özfəaliyyət kollektivlərinin baxış-müsabiqəsində qalib gəlməsinə, həmin ilin avqust ayında keçirilən Nizami poeziya günlərində «Çəsmə» folklor teatrının müvəffəqiyyətli

çıxışlarına, iri həcmli dərslik, dərs vəsaiti və kitab nəşr etdirdiyinə görə isə 1989-cu ildə və 1990-cı ildə layiq görülmüşdür.

22 dekabr 1982-ci ildə Ali Attestasiya Komissiyasının qərarına əsasən ona dosent elmi adı verilmişdir.

1990-cı ildə «Azərbaycan xalq əfsanələri və onun tədqiqi problemləri» mövzusu üzrə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir.

17 sentyabr 1992-ci ildə S. Paşayev professor elmi adı almışdır. Təhsil Nazirliyi tərəfindən «Fəxri fərman»la təltif olunmuşdur.

Hal-hazırda qırxdan artıq kitabın, yüzə yaxın elmi əsərlər toplusunda və jurnallarda, mərkəzi qəzetlərdə çap olunmuş məqalələrin müəllifidir.

S. Paşayev həmişə mütaliə edən, qayğıkeş, xeyirxah, humanist xarakteri ilə başqalarına nümunə olan tədqiqatçı alim və müəllimdir.

Prof. S. X. Paşayevin elmi tədqiqatının əsas məqsədi Azərbaycan xalq əfsanələrinin folklorun müstəqil canrı kimi öyrənilməsi, o cümlədən onun epik ənənələrinin (eposların, dastanların) formalaşmasında və yazılı ədəbiyyatda klassiklərin yaradıcılığında rolunu müəyyən etməkdir.

Ozan-aşıq yaradıcılığının tədqiqi ilə ardıcıl məşğuldur, səkkiz şeir kitabının müəllifidir. Respublikanın Əməkdar mədəniyyət işçisidir. Türkiyədə nəşr edilən «Dost-dost» və «Milli folklor» jurnallarının Azərbaycan təmsilçisi, eyni zamanda ölkəmizdə fəaliyyət göstərən «Pirsultan» nəşriyyat-poliqrafiyası, «Yurddan səslər» jurnalı, «Xalq ozanı» qəzetinin təsisçisidir. Yazıçılar Birliyinin üzvüdür, Əmək

və Müharibə veteranıdır. Respublikanın Fəxri Ziyalılar Diplomuna layiq görülmüşdür. Respublikanın Qabaqcıl Təhsil İşçisi adına layiq görülmüşdür.

AMEA folklor institutunun müdafiə şurasının üzvüdür.

Gəncliyində bədii yazılarını «Qoşqardağlı» imzası ilə yazmasına baxmayaraq, sonralar bu imzanı dəyişərək həm Pirsultan dağı ətəyində dünyaya gəldiyinə, həm də Pirsultan nəsil-soyundan olduğuna görə «Pirsultanlı» təxəllüsünü seçmişdir. Həmin nəsil-soy şair-aşıq Pirsultan Abdalı özlərinin ulu əcdadı hesab edir.

Sədnik Paşayevin – Sədnik Paşa Pirsultanlının **Kitablarının Siyahısı**

1. Lələ (Aşıq Bəsti), Gənclik, Bakı, 1969;
2. Yaşayan əfsanələr, Gənclik, Bakı, 1973;
3. Xəstə Qasım, Gənclik, Bakı, 1975;
4. Yurdumuzun əfsanələri, Gənclik, Bakı, 1976;
5. Nizami və folklor, Bilik, Bakı, 1976;
6. Yanardağ əfsanələri, Gənclik, Bakı, 1978;
7. Azərbaycan xalq yaradıcılığının inkişafı, Bilik, Bakı, 1981;
8. Nizami və xalq əfsanələri, Gənclik, Bakı, 1983;

9. Bayatılar (top. V. Vəliyev, S. Paşayev), Yazıçı, Bakı, 1985;
10. Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi, Bilik, Bakı, 1985;
11. Azərbaycan xalq əfsanələri, Yazıçı, Bakı, 1985;
12. Azərbaycan mifoloji mətnləri, Elm, Bakı, 1988
(Toplayanlar Sədnik Paşayev, Maqbet Əhmədov, Arif Rəhimov, Arif Acalov)
13. Azərbaycan folkloru və aşiq yaradıcılığı (dərs vəsaiti), Azərbaycan Dövlət Universiteti nəşriyyatı (Azərbaycan Xalq Təhsil Nazirliyinin qırifi ilə), Bakı 1989;
14. Azərbaycan xalq dastanlarının tədrisinə dair (metodik göstəriş), Bakı, 1989;
15. XIX əsr Azərbaycan aşiq yaradıcılığı (dərs vəsaiti), Azərbaycan Dİ-nin nəşriyyatı, Bakı, 1990;
16. Öz səsim (şerlər), İdeya, Gəncə, 1990;
17. Azərbaycan xalq söyləmələri, Yazıçı, Bakı, 1992;
18. Pirsultanbulağı (şerlər), Elm, Bakı, 1994;
19. İnciçəyim (şerlər), Gəncə, 1996;
20. Karağan Usubun lətifələri, Gəncə, 1997, təkrar 2000, 2001;
21. Xalqın söz mirvariləri, Azərənəşr, 1999;
22. İlahi bir səs (şerlər), Gəncə, 1999;
23. Unnu Ağcanın lətifələri, «Ekologiya» nəşriyyatı, Gəncə, 1999;
24. Ağdabanlı şair Qurban, Gənclik, 2000;
25. Dabravol Qasımın lətifələri, Gəncə, «Əsgəroğlu», 2001;

26. Yəhya bəy Dilqəmə el-oba məhəbbəti, Bakı, «Agah» 2001;
27. Aşıq Bəsti. Bənövşələr , Gəncə, «Əsgəroğlu», 2001;
28. Heca vəznli şer və mənzum ata sözləri, Gəncə, «Əsgəroğlu» 2001;
29. Heca vəznli tapmacaların inkişafı, Gəncə, «Agah», 2001;
30. Azərbaycan eposunun əfsanə qaynaqları Azərnəşr, Bakı, 2002;
31. Qaraxanlı Künə Dəmirin lətifələri Gəncə, «Pirsultan», 2002;
32. Qamışlı şair Rüstəm, Laçın qaya çal yadıma düşəndə, Gəncə «Pirsultan», 2002;
33. Yuxular olmasadı, «Pirsultan», 2002;
34. Ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri, Bakı, «Ozan», 2002;
35. Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar, I cild, Gəncə, «Pirsultan», 2002;
36. Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar, II cild, Gəncə, «Pirsultan», 2002;
37. Bir içim nəgmə (şerlər), Gəncə, «Pirsultan» nəşriyyatı, 2003;
38. Heca vəzninin bayatı və qoşma möcüzələri. Gəncə, «Pirsultan», 2003;
39. Gəncəbasar lətifələri. Gəncə, «Agah», 2005;
40. Bir çiçək də vətəndi. Gəncə, 2005;
41. Mir Cəfər Bağırov yaddaşlarda. «Pirsultan», Gəncə, 2005;
42. Eldən-obadan eşitdiklərim. Gəncə, «Agah» 2005;

43. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, 2006.

MÜNDƏRİCAT

Müqəddimə, yoxsa salnamələrdən biri haqqında..	3
PUBLİSİSTİKA	
Yurddan səslərin Qəbələ səfəri.....	6
Naxçıvan səfəri.....	17

Gəzdik yurdumuzu bir səyyah kimi.....	20
Gəlin, vətənin elmi-bədii tərcümeyi-halını öyrənək	25
Ləyaqətin işığında.....	28
Gözəlliyi hamı qorumalıdır.....	32
Qabaqtəpə arısı.....	36
Siz öz üzərinizdə necə çalışırsınız?.....	38
Kəpəzdən gələn daşlar.....	41
Qeyri-adi axtarışlar tapıntılar.....	43
Araz sahilində bir gün.....	47
İki gölün sahilində.....	50
Həsərlər qovuşdu.....	56
Köhnə cəbhəçi-qəhrəman ana.....	62
Dağlar qızı.....	65
Azərbaycanda alman abidələri, qalıqları və izləri	67
Yazılmamış kitab.....	69
Üç nemət (su, yol, işıq).....	72
İstibulaq kəndi və onun əmək adamları.....	75
Qoçdaş yaylağında.....	78
Məhəbbət çağırır.....	81
Dağüstü şəhər.....	83
Məhəbbət qocalmaz.....	86
Qara saçlara dən düşmüş.....	89
Sevən ürəklər.....	91
Arzular və əməllər.....	94
İlqar pozulmadı.....	96
Qoşqar gülümseyir.....	98
Sağ əlin hünəri.....	101
Daşkəsənلیلərin fəxri.....	103
Onun bağban əlləri.....	105
Çiragidzor dərəsi.....	106
Tarla qəhrəmanı.....	109
«Ağ köynəklər».....	110
Mayaklar yarış.....	112
Səmayə.....	114
Gümüş Telli və tüfeyli.....	117

Qızıl əllər.....	119
Alagöz.....	121
Ştadthankənar müxbirlərlə əlaqəni möhkəmləndirmək.....	123
Kəpəz yaylaqlarında.....	126
Bu, özbaşnalıqdır.....	128
Sənubər.....	130
FOLKLOR	
BAYRAMLAR ETİQADLAR VƏ İNAMLAR	
Novruz bayramı.....	133
Novruz bayramının qədim etiqad və inamlarla bağlılığı.....	137
QƏDİM ÇALĞI ALƏTLƏRİ VƏ İFAÇILIQ	
Qopuz, tənbur, setar və saz.....	144
Aşığın ifaçılığında və ya repertuarında.....	148
Ozan-aşıq məktəbləri.....	152
Cəvahirin şirin barmaqları.....	161
ƏDƏBİYYAT MƏSƏLƏLƏRİ	
Şərq ədəbiyyatında «Leyli və Məcnun» mövzusu	164
«Xəmsə»də folklor motivləri.....	169
M. P. Vaqif və Ağqız oğlu Piri.....	171
AŞIQ YARADICILIĞI	
Miskin Abdal.....	176
İki şeir.....	181
Qızılgül calaq oldu.....	183
Son yarpaq.....	185
Ağbabalı Aşıq İsgəndər.....	187
Növrəs Fürudin.....	194
«Könül sazı»ndan vətənə gələn səslər.....	198
Realist sənətkar.....	207
«Mehdi Azadi»nin professor Sədnik Paşayevlə ixtisas müsahibəsi.....	212
Aşıq Şəmşir və Bəhmən Vətənoğlu.....	217
Folklorşünasın arxivindən.....	227
El nəğməkarının sənət yolu.....	233

Ürəyim də vətəndi.....	237
BAYATILI DASTANLAR	
«Arzu Qəmbər» dastanı (Azərbaycan versiyası)...	244
«Arzu Qəmbər» dastanı haqqında.....	253
Çoxvariantlı dastanlarımız Arzu-Qəmbər.....	258
Mənalı xalq inciləri.....	264
EPOS VƏ DASTANLAR HAQQINDA YENİ TƏDQİQLƏR	
«Arzu-Qəmbər» türk xalqlarının əski dastanıdır...	270
Əsatir və eposun əlaqəsi məsələləri («Koroğlu» eposu kontekstində).....	288
Bir daha «Əsli Kərəm» dastanı haqqında.....	296
ƏFASƏNƏLƏRDƏN ÖRNƏKLƏR	
Yozqat (türk).....	307
Suram qalası (ajar).....	308
Firuzə bağı (türkmən).....	310
Baharden gölü (türkmən).....	312
Çahargah əfsanəsi (Azərbaycan).....	314
Kösöv göyərir (rus).....	317
Qolundan keçir (Holland).....	318
Sədnik Paşa Pirsultanın tərcümeyi-halı.....	319
Kitablarının siyahısı.....	322

